

TÜRKMEN TÜRKÇESİNDE KALIP SÖZLER

Süveyda ŞAHİN

**Temmuz 2019
DENİZLİ**

TÜRKMEN TÜRKÇESİNDE KALIP SÖZLER

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Çağdaş Türk Lehçeleri Ve Edebiyatları
Anabilim Dalı**

Süveyda ŞAHİN

Danışman: Prof. Dr. Nergis BİRAY

**Temmuz 2019
DENİZLİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, - Bilim Dalı öğrencisi Süveyda ŞAHİN tarafından Prof. Dr. Nergis BİRAY yönetiminde hazırlanan “**Türkmen Türkçesinde Kalp Sözlere**” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 17.06.2019 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Bilge ÖZKAN NALBANT

Jüri Başkanı

Doç. Dr. Berdi SARIYEV

Jüri Üyesi

Prof. Dr. Nergis BİRAY (Dan.)

Jüri Üyesi

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 31/07/2019 tarih ve 30/01... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ahmet BARDAKCI

Müdür

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarını yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunduğunu beyan ederim.

İmza

Süveyda ŞAHİN

ÖN SÖZ

İnsan, doğası gereği yalnız yaşamaktan ziyade toplu halde yaşamayı tercih etmiş bir varlıktır. Çünkü insanı diğer canlılardan ayıran bir özellik olan düşünme ve düşündüklerini söze dökme davranışı diğer canlılarda yoktur. Bu yüzden insan hissettiklerini paylaşabileceği birine gereksinim duymuş ve bu gereksinimlerin sonucunda topluluklar halinde yaşamaya başlamıştır. Topluluk halinde yaşama, toplumları ve nihayetinde medeniyetleri oluşturmuştur. Bütün bu süreci kapsayan ve tetikleyen en önemli etken de dildir. Dil, insanlık tarihi içinde iletişim kurmada en kolay ve en etkili yol olmuştur.

Kültürün en önemli ögesi olan dil; insanların kendini rahat bir şekilde ifade etmesine, diğer insanlarla iletişim kurmasına olanak sağlamıştır. Günlük hayat içinde ihtiyaçlardan doğan iletişim kurma şekillerine dil yön vermektedir. Bir milletin yaşam tarzı, hayata bakış açısı, gelenek ve görenekleri kültürünün bir parçasıdır. Aynı zamanda bir milletin dili kültürünün de bir göstergesidir. Kültürün dille olan ilişkisinin en yoğun olduğu kısım ise konuşma dilinde saklıdır. Söz varlığı içinde yer alan sözcükler, söz öbekleri ve cümleler ister olumlu ister olumsuz olsun gün içinde defalarca kullanılırlar. İşte bu noktada insanların iletişimi kolaylaştırmak adına oluşturduğu bazı kısa yollar vardır. Bunlar ihtiyaç duyulduğunda kullanılmak üzere hafızada saklanan ve nesilden nesile aktarılan bazı kalıplaşmış dil birimleridir. Atasözleri, deyimler, ikilemeler ve kalıp sözler bu kalıplaşmış dil birliklerinin içinde yer alırlar.

Kalıp sözler, bazı durumları anlatmak için hafızada hazır halde bulunan ve kullanılması gelenek haline gelmiş olan sözlerdir. Bu sözler, bir toplumun yaşama bakışını, değerlerini, inançlarını, dil özelliklerini, gelenek ve göreneklerini dolayısıyla da kültürünü yansıtmaktadır. Kalıp sözler, tecrübeler ve belli bir süreç sonucunda dile yerleşmiştir. Bu durum sonucunda her kültürün kendi dilinde var olan kalıp sözleri vardır. Kalıp sözler, iletişimin başlaması, sağlıklı bir şekilde devam etmesi ve sonlandırılması noktasında gereklidir.

Bu tez çalışmasında Türkmen Türkçesindeki kalıp sözler incelenmiştir. Kalıp sözler, bir toplumun yaşamına, gelenek, görenek ve kültürüne ışık tutmaktadır. Bu sözler, günlük hayatta karşılaştığımız bir durumu iletişimsel olarak kolaylaştırır. Örneğin; birbiriyle karşılaşan iki insanın karşılıklı selamlaşması, hal-hatır sorması,

iletişimi bitirirken vedalaşması; bununla beraber hayatın bir parçası olan doğum, evlenme, ölüm, dini ve batıl inançlar gibi durumlar karşısında duygularını en öz ve en yoğun şekilde anlatabilmesi kalıp sözlerle mümkündür. Bunların yanı sıra insanlarla ilgili iyi dilekte bulunma ve kötü dilekte bulunma kalıp sözleri de mevcuttur.

Bu tezdeki bilgiler toparlanıp bir sonuca ulaşabilmek için çeşitli kaynaklardan yararlanılmıştır. Türkiye Türkçesinde atasözü, deyim, ikileme ve kalıp sözler üzerine yazılmış eser ve makalelerden; Türkmen Türkçesi üzerine yazılmış makale, kitap ve deyimler sözlüğünden kalıp sözlerle ilgili bilgiler toplanılmış; son olarak da Türkmen Türkçesinin Düşündürüşli Sözlüğü esas alınarak kalıp sözler derlenmiştir.

Bu tezde mümkün olabildiği kadar çok kalıp söze ulaşılmaya çalışılmıştır. Türkmen Türkçesinin kalıp sözler konusunda zengin bir birikime sahip olduğu görülmüştür. Buna rağmen tezde bulunmayan birçok kalıp sözün varlığı da söz konusu olabilir.

Tezin birinci bölümünde kalıp sözlerin kuramsal çerçevesi, başlıca kavramlar ve izlenecek yöntemler ele alınmıştır. Türkçenin genel olarak söz varlığını oluşturan diğer öğelere de değinilmiştir. Bunlar atasözleri, deyimler ve ikilemelerdir.

İkinci bölümde ise kalıp sözler kalıplaşma derecelerine göre değerlendirilmiştir. Kalıplaşmış dil birlikleri içindeki kalıp sözler nedir, nasıl tanımlanır, Türkmen Türkçesindeki kalıp sözlerin tanımlanması konusu üzerinde durulmuştur. Bununla beraber ikinci bölümde kalıplaşmış dil birlikleri içerisinde kalıp sözlerin yapı, anlam, işlev özellikleri, kültürel yönü, Türkmen Türkçesi öğreniminde kalıp sözlerin yeri incelenmiştir. Kalıp sözlerin anlam ve yapı bakımından sınıflandırılması yapılmıştır. Kalıp sözler anlamlarına göre değerlendirilmiştir. Kalıp sözler, kullanıldıkları durumlar ve ele aldıkları konulara göre sınıflandırılmıştır. Burada toplumdaki kültüre dair oluşan kalıp sözler, iyi dilekler ve kötü dilekler ayrı ayrı ele alınmıştır.

Kalıp sözler de söz varlığının bir ögesidir. Bu görüşten hareketle tez çalışmasında, Kalıp sözler sözlüğü derlenmiştir.

Akademik anlamda ilerlemenin; ilim ışığında bilgilerin paylaşımı ve çoğaltılmasıyla mümkün olduğunu söyleyen, duruşuyla kendime örnek alarak bu yola girdiğim, Yüksek lisans tez konumu belirlememi sağlayan, tez yazma sürecinde tecrübesi ile bana yol gösterip, benden yardımlarını, desteğini ve sabrını esirgemeyen; tezimi titizlikle okuyup tavsiyelerde bulunan danışman hocam Prof. Dr. Nergis Biray'a sonsuz teşekkürlerimi sunar; ayrıca bu süreçte benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen ailem ve arkadaşlarıma da teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZET

TÜRKMEN TÜRKÇESİNDE KALIP SÖZLER

Şahin Süveyda
Yüksek Lisans Tezi
Çağdaş Türk Lehçeleri Ve Edebiyatları ABD
Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Nergis Biray

Temmuz 2019, XII+239 sayfa

Bu yüksek lisans tez çalışması, Türkmen Türkçesindeki kalıp sözlerin tanımı, sınıflandırılması, söz varlığı içindeki yeri, anlam bakımından değerlendirilmesi üzerine yapılan bir incelemeyi ve bu incelemenin değerlendirme ve sonuçlarını kapsamaktadır. Bütün Türkçede olduğu gibi Türkmen Türkçesinin de söz varlığı içinde atasözü, deyim, ikileme ve kalıp sözleri barındıran kalıplaşmış dil birimleri vardır. Bu birimlerin içinden atasözleri, deyimler ve ikilemeler üzerine yapılmış pek çok çalışma bulunurken, kalıp sözlerle ilgili kapsamlı bir çalışma yapılmamış, sadece bu çalışmalarda kalıp sözlere kısaca değinilmiştir. Bu yüzden kalıp sözlerin diğer kalıplaşmış dil birimlerinden ayırt edilmesi noktasında bazı karışıklıklar yaşanmaktadır. Oysa insanların iletişim sırasında sürekli olarak kullandığı ve Türkmen Türkçesinin yabancılara öğretimi sırasında önemli bir yeri olan bu kalıp sözlerin de kapsamlı bir şekilde tanımlanması, açıklanması ve diğer kalıplaşmış dil birimlerinden ayrı bir grupta incelenmesi gerekmektedir. Bu amaçla, tezimizde çeşitli kaynaklarda bahsedilen kalıp sözlerin tanımlarına bakılmış, buradan hareketle bu kalıpları ayrı bir grupta sınıflayabilmek için yapısal, işlevsel, anlamsal ve bağlamsal özellikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu özelliklerden yola çıkarak kalıp sözlerin kapsamlı bir tanımı yapılmıştır.

Tezin birinci bölümünde kalıp sözlerin kuramsal çerçevesi, başlıca kavramlar ve izlenecek yöntemler ele alınmıştır. Türkçenin genel olarak söz varlığını oluşturan diğer öğelere de değinilmiştir. Bunlar deyimler, atasözleri ve ikilemelerdir.

İkinci bölümde kalıp sözler kalıplaşma derecelerine göre değerlendirilmiştir. Kalıplaşmış dil birlikleri içindeki kalıp sözler nedir, nasıl tanımlanır, Türkmen Türkçesindeki kalıp sözlerin tanımlanması konusu üzerinde durulmuştur. Bununla beraber ikinci bölümde kalıplaşmış dil birlikleri içerisinde kalıp sözlerin yapı, anlam, işlev özellikleri, kültürel yönü, Türkmen Türkçesi öğreniminde kalıp sözlerin yeri incelenmiştir. Kalıp sözlerin anlam ve yapı bakımından sınıflandırılması yapılmıştır. Kalıp sözler anlamlarına göre değerlendirilmiştir. Kalıp sözler, kullanıldıkları durumlar ve ele aldıkları konulara göre sınıflandırılmıştır. Burada toplumdaki kültüre dair oluşan kalıp sözler, iyi dilekler ve kötü dilekler ayrı ayrı ele alınmıştır.

Kalıp sözler de söz varlığının bir ögesidir. Bu görüşten hareketle tez çalışmasında Kalıp sözler sözlüğü değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkmen Türkçesi, kalıp söz, söz varlığı, iyi dilek, kötü dilek.

ABSTRACT

TURKMEN TURKIC PHRASES

Şahin Süveyda

Master Thesis

Contemporary Turkish Dialects And Literatures Department

Adviser of Thesis: Prof. Dr. Nergis Biray

July 2019, XII+239 Pages

This post graduate dissertation includes a study on the evaluation of the meaning, definition, classification and place of the phrases in word presence in the Turkmen Turkish and results of this review. As with all Turkish, there are formulaic expressions language units that contain proverbs, idioms, reduplication and phrases in the presence of the Turkmen Turkish. While there are many studies on proverbs, idioms and reduplication within these units, a comprehensive study on phrases has not been carried out and only these phrases have been mentioned briefly in these studies. Therefore, some confusion at the point of distinguishing the words from other stereotyped language units has been experienced. However, this pattern, which people use continuously in during communication and which has an important place in teaching Turkmen Turkish to foreigners, needs to be comprehensively identified, explained and examined in a separate group from other stereotypes. In order to classify these patterns in a separate group, structural, functional, semantic and contextual characteristics were tried to be determined in our dissertation. Based on these features, a comprehensive definition of the words of mold has been made.

In the first part of the thesis, the theoretical frame of mold words, main concepts and methods to be followed were mentioned. The other elements that constitute the Turkic language in general are also mentioned. These are idioms, proverbs and dilemmas.

In the second part, the phrases were evaluated according to their stereotypic grades. It is about how to define the mold words in the mold language units, how to define them, the definition of mold words in Turkmen Turkish. In the second part, however, the structure, meaning, function characteristics, cultural aspect of the words and the place of the words in Turkmen language education were examined. Mold words have been classified in terms of meaning, structure. Mold words are evaluated according to their meaning. The mold words are classified according to the situations they use and the topics they deal with. Here, the words, good wishes, and bad wishes of the culture in society are handled separately.

Molded words are also a part of the word existence. From this direction, the phrase of mold words was evaluated in the thesis study.

Key words: Turkmen Turkish, mold, vocabulary, good wishes, bad wishes.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE VE YÖNTEM

1.1.Giriş	2
1.2. Kuramsal Çerçeve	3
1.3. Başlıca Kavramlar	5
1.4. İzlenen Yöntem	11
1.5. Sonuç	12

İKİNCİ BÖLÜM

İNCELEME

2.1. KALIP SÖZLER	14
2.1.1. Dilde Kalıplaşma ve Kalıplaşmış Dil Birlikleri.....	14
2.1.2. Kalıplaşma Nedir?	15
2.1.3. Kalıplaşmadaki Seviye	18
2.1.4. Tam Kalıplaşma.....	19
2.1.5. Çekirdek Kalıplaşma.....	21
2.1.5.1. Söz Biçimine Dair Değişiklikler	21
2.1.5.2. Söz Dizimine Dair Değişiklikler	25
2.1.6. Kalıplaşmış Dil Birlikleri.....	29
2.1.6.1. Kalıplaşmış Birlikler İçindeki Kalıp Sözler.....	40
2.1.6.2. Kalıp Sözler Nelerdir? Tanımlanması.....	42
2.1.6.3. Türkmen Türkçesindeki Kalıp Sözler	44
2.1.6.4. Kalıp Sözlerin Özellikleri	44
2.1.6.4.1. Yapı Bakımından.....	45

2.1.6.4.2. Anlam Bakımından.....	47
2.1.6.4.3. İşlev Bakımından.....	49
2.1.6.4.3.1. Kalıp sözlerin iletişim sırasında dikkat çekme işlevi:	50
2.1.6.4.3.2. Kalıp sözlerin sözlü iletişimde ilişki kurma ve ilişkiyi sona erdirme işlevi:	51
2.1.6.4.3.3. Kalıp sözlerin iletişim sırasında nezaket bildirme işlevi:	52
2.1.6.4.3.4. Kalıp sözlerin sözlü ilişkide insanları etkileme işlevi:	53
2.1.6.4.3.5. Kalıp sözlerin iletişim sırasında duygu bildirme işlevi:	53
2.1.7. Kalıp Sözlerin Sınıflandırılması	55
2.1.7.1. Toplumdaki Kültüre Dair İlişkileri Yansıtan Kalıp Sözler	55
2.1.7.1.1. Selamlaşma Kalıp Sözleri.....	56
2.1.7.1.1.1. Dini Etkiyle Kullanılan Selamlaşma Kalıp Sözleri	57
2.1.7.1.2. Hal Hatır Sorma Kalıp Sözleri	57
2.1.7.1.3. Karşılama Kalıp Sözleri	58
2.1.7.1.4. Rica Etme Kalıp Sözleri	58
2.1.7.1.4.1. Ricaya Cevap Olan Kalıp Sözler	58
2.1.7.1.5. Teşekkür Etme Kalıp Sözleri.....	59
2.1.7.1.6. Özür Dileme Kalıp Sözleri	59
2.1.7.1.7. Onaylama, Kabul Kalıp Sözleri.....	60
2.1.7.1.8. Reddetme Kalıp Sözleri.....	60
2.1.7.1.9. Vedalaşma, Uğurlama Kalıp Sözleri	60
2.1.7.1.9.1. İyi Yolculuklar Dileme, Uğurlama Kalıp Sözleri.....	61
2.1.7.1.9.2. İyi Geceler Dileme Kalıp Sözleri.....	62
2.1.7.1.10. Avutma, Teselli Etme, Baş Sağlığı Dileme Kalıp Sözleri	62
2.1.7.1.10.1. Avutma Kalıp Sözleri	62
2.1.7.1.10.2. Bir Şey Kaybedene Söylenen Avutma Kalıp Sözleri	63
2.1.7.1.10.3. Hastalanan İnsana Söylenen Geçmiş Olsun Kalıp Sözleri	63
2.1.7.1.10.4. Ölümle İlgili Ölümü Duyurma ve Avutma Kalıp Sözleri.....	64
2.1.3.1.10.4.1. Ölen Kişinin Yakınlarına Söylenen Avutma, Baş Sağlığı Dileme Kalıp Sözleri.....	64
2.1.7.1.10.4.2. Rahmetli Olan Kişiyle İlgili İyi ve Kötü Şeyler Söylendiğinde Kullanılan Kalıp Sözler.....	65
2.1.7.1.11. Kutlama Kalıp Sözleri	65
2.1.7.1.12. Saygısızlık Kalıp Sözleri	66
2.1.17.1.13. Kesinlik Bildiren Kalıp Sözler	66
2.1.7.1.14. Yüceltme Kalıp Sözleri	66

2.1.7.1.15. Yemin Etme Kalıp Sözleri.....	67
2.1.7.1.15.1. Göz ve Görmek Üzerine Yemin Bildiren Kalıp Sözler	67
2.1.7.1.16. Dini İnanç Bildiren Kalıp Sözler.....	67
2.1.7.1.17. Belirsizlik Bildiren Kalıp Sözler	67
2.1.7.1.18. Şükretme Kalıp Sözleri	68
2.1.7.1.19. Yaratıcıyla İlgili Kalıp Sözler	68
2.1.7.1.20. Nasip, Kısmet Anlamı Bildiren Kalıp Sözler	68
2.1.7.1.21. Uyarma, Eleştirme veya Tehdit Etme Bildiren Kalıp Sözler	68
2.1.7.1.22. Sofra Kültüründe Kullanılan Kalıp Sözler	71
2.1.7.1.23. Hitap Etme /Seslenme Kalıp Sözleri	71
2.1.7.1.23.1. (-ım, -im) İyelik Ekiyle Yapılan Hitap Etme/Seslenme Kalıp Sözleri	72
2.1.7.1.23.2. Birini Şımartmak, Nazlandırmak Amacıyla Kullanılan Hitap Etme Kalıp Sözleri.....	72
2.1.7.1.24. Birine Bir Şey için Yalvarırken Kullanılan Kalıp sözler	72
2.1.7.1.25. Utanmak, Pişman Olmak Anlamında Kullanılan Kalıp Sözler.....	72
2.1.7.1.26. Birine Acımak, Esirgemek Amaçlı Kullanılan Kalıp sözler	73
2.1.7.1.27. Birinin Başarısını Alkışlamak, Kollamak, Şaşırmak Anlamında Kullanılan Kalıp sözler.....	74
2.1.7.1.28. Birini Sevmeyip, Yaptıklarını Doğru Bulmadığında Söylenen Kalıp sözler	74
2.1.7.1.29. Birini veya Bir Şeyi Beğenmeme İle İlgili ve Hoşnutsuzluk Belirten Kalıp Sözler	74
2.1.7.1.30. Belalardan Kurtulmak İçin Kullanılan Kalıp Sözler	75
2.1.7.1.31. İnsanla İlgili Durumlarda Kullanılan Kalıp Sözler	75
2.1.7.1.31.1. İnsan Fiziki ile İlgili Olan Kalıp Sözler.....	76
2.1.7.1.31.2. Hoş Sohbet İnsanlarla İlgili Kalıp Sözler	76
2.1.7.1.31.3. Birinin Aklen Eksik Olduğunu Belirtmek İçin Kalıp Sözler.....	76
2.1.7.1.31.4. Korkak Biri İçin Kalıp Sözler.....	77
2.1.7.1.31.5. Birinin Zekasını Göstermek İçin Kalıp Sözler	77
2.1.7.1.31.6. Birinin Akli Dengesinin Tam Olup Olmadığını Belirtmek İçin Kullanılan Kalıp Sözler	77
2.1.7.1.31.7. Acı Söz Konuşan İnsan veya Acımasız İnsanlarla İlgili Kalıp Sözler	77
2.1.7.1.32. Dini İnançlarla İlgili Dua ve Kalıp Sözler.....	77
2.1.7.1.33. Zaman Bildiren Kalıp Sözler.....	78
2.1.7.1.34. Benzetmelerle İlgili Kalıp Sözler.....	78

2.1.7.1.35. Bir Durumu İfade Etmek İçin Kullanılan Kalıp Sözcükler.....	79
2.1.7.1.35.1. Hamilelik ile İlgili Kalıp Sözcükler	81
2.1.7.1.35.2. Çiftçilik ile İlgili Kalıp Sözcükler	81
2.1.7.1.35.3. Faydasız Anlamında Kalıp Sözcükler	81
2.1.7.1.35.4. Güvenle İlgili Kalıp Sözcükler	82
2.1.7.1.35.5. Maddi Durumla İlgili Kalıp Sözcükler.....	82
2.1.7.1.35.6. Kederli Birini veya Durumu İfade Eden Kalıp Sözcükler.....	82
2.1.7.1.35.7. Evli Olduğunu Göstermek İçin Kullanılan Kalıp Sözcükler	82
2.1.7.1.35.8. Namus ve Değerler İle İlgili Kalıp Sözcükler	82
2.1.7.1.35.9. Yaşamla ve Saygı İle İlgili Olarak Kullanılan Kalıp Sözcükler.....	82
2.1.7.1.35.10. Mutluluk, Memnuniyet ve Keyif Bildirme ile İlgili Kullanılan Kalıp Sözcükler	82
2.1.7.1.35.11. Yakınmak, Suçsuzluk Bildirme, Kendini Haklı Çıkarma ile İlgili Olarak Kullanılan Kalıp Sözcükler.....	83
2.1.7.1.35.12. Minnettarlık Konusunda Kullanılan Kalıp Sözcükler	83
2.1.7.1.35.13. Malla ve Hediye ile İlgili Kalıp Sözcükler.....	83
2.1.7.1.35.14. Düşmanlık Bildiren Kalıp Sözcükler.....	84
2.1.7.1.35.15. Hesapla İlgili Kalıp Sözcükler.....	84
2.1.7.1.35.16. Doğumla ve Doğmakla İlgili Kalıp Sözcükler	84
2.1.7.1.35.17. Başarısızlıkla İlgili Kalıp Sözcükler.....	84
2.1.7.1.35.18. Anne Baba ile İlgili Kalıp Sözcükler.....	84
2.1.7.1.35.19. Soru Sorma Kalıp Sözcükleri	84
2.1.7.1.35.20. Yardım İsteme Kalıp Sözcükleri	85
2.1.7.1.35.21. Söyleyeceğini Hatırlayamamak ile İlgili Kalıp Sözcükler	85
2.1.7.1.35.22. Bir Eserin Dili ile İlgili Kalıp Sözcükler	85
2.1.7.1.35.23. Haksız Kazançla İlgili Kalıp Sözcükler.....	85
2.1.7.1.35.24. Bir İş ve İşin Basitliğini Göstermek İçin Kullanılan Kalıp Sözcükler	85
2.1.7.1.35.25. İsteksizlik ve Zahmet Bildiren Kalıp Sözcükler.....	85
2.1.7.1.35.26. Kendini Üstün Görme Kalıp Sözcükleri.....	85
2.1.7.1.35.27. İşle İlgili Kalıp Sözcükler.....	85
2.1.7.1.35.28. Ölümle İlgili Kalıp Sözcükler.....	86
2.1.7.1.35.29. Kötü Haberle İlgili Kalıp Sözcükler.....	86
2.1.7.1.35.30. Çaresizlik, Yeterlilik veya Yetersizlik Bildirme Kalıp Sözcükleri	86
2.1.7.1.35.31. Hayırlı İşlerle İlgili Kalıp Sözcükler	87
2.1.7.1.35.32. Vatanla İlgili Kalıp Sözcükler	87

2.1.7.2. İyi Dilek Kalıp Sözleri	87
2.1.7.2. 1. Bebeğin Doğumu, Bebekli Olma ve Bebekli Olanlara Söylenen İyi Dilekler	95
2.1.7.2. 2. Eve Yeni Gelin Getirildiğinde Söylenen İyi Dilekler	95
2.1.7.2. 3. Yeni Evlenen Çiftin Düğününde Söylenen İyi Dilekler	96
2.1.7.2.4. Yeni Evlenen Çifte Söylenen İyi Dilekler	96
2.1.7.2. 5. Bir Hayvanın Doğumu İçin Söylenen Kalıp Sözler	97
2.1.7.2.6. Bayram ve Özel Günlerde Söylenen İyi Dilekler	97
a. Doğumgünü kutlamaları	97
2.1.7.2.7. Yemek ve İçmek Üzerine Söylenen İyi Dilekler	97
2.1.7.2.8. Yeni Bir Şey Satın Alanlara Söylenen İyi Dilekler	97
2.1.7.2.9. Ava Gidene Söylenen İyi Dilekler	98
2.1.7.2.10. Bir Şey Üzerine Çalışana Söylenen İşle İlgili İyi Dilekler	98
2.1.7.2.11. Tarlada Çalışana Söylenen İyi Dilekler	98
2.1.7.2. 12. Bereketli Olsun Anlamında Kalıp Sözler	99
2.1.7.2.13. Yaratıcıdan Her Türlü Olaylardan Korumak İçin Ricada Bulunan İyi Dilekler	99
2.1.7.2.14. Nazardan Korunmak İçin Söylenen İyi Dilekler	99
2.1.7.3. Kötü Dilek Kalıp Sözleri (Kargışlar/Beddualar)	100
2.1.7.3.1. İnsanlar İçin Söylenen Kötü Dilekler	100
2.1.7.3.2. İnsanın Organ Adlarıyla İlgili Kötü Dilekler	101
2.1.7.3.3. Bir İnsana Ölüm Dileme Amacıyla Söylenen Kötü Dilekler	101
2.1.7.3.4. Yiyecekler Üzerine Söylenen Kötü Dilekler	101
2.1.7.3.5. Birine Üzüntü Dilemek Üzerine Kötü Dilekler	102
2.1.7.3.6. Atayurtla İlgili Kötü Dilekler	102
2.1.7.4. Yapı Bakımından Kalıp Sözler	102
2.1.7.4.1. Tek Sözcük Halinde Olan Kalıp Sözler	102
2.1.7.4.2. Sözcük Öbeği Halinde Olan Kalıp Sözler	104
2.1.7.4.3. Cümle Halinde Olan Kalıp Sözler	114
2.1.7.4.4. Eksiltili Cümle Halinde Olan Kalıp Sözler	136
2.1.8. Kalıp Sözlerin Kültürel Yönü	138
2.1.9. Türkmen Türkçesi Öğretiminde Kalıp Sözler	143
2.1.10. Kalıp Sözlerle İlgili Sonuçlar	145

SÖZLÜK	150
4.1. Kalıp Sözler Sözlüğü.....	150
KAYNAKLAR	239
ÖZ GEÇMİŞ	237

KISALTMALAR

- ADS Gücükov, S., *Alkışlar-Dilegler Sözlüğü*, Ilham, Aşgabat. 1997.
- ÇTŞÖ. Gurbannepeşov A.; Atabeyev A., *Çağdaş Türkmen Şiirinden Örnekler*, T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, 1995.
- MD. Biray, H., *Mahtum Kulu Divanı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.
- MEDS Yılmaz, E. *Mahtumkulu Eserlerinin Deyimler Sözlüğü*, Gazi Kitabevi, Ankara. 2016.
- NHF. Özkan, İ. *Ependi Şorta Sözcükler, Yomaklar, Nasreddin Hoca Fıkraları*, Tika Yayınları, Ankara, 1999.
- TA. Doğan, L., *Türkmen Atasözleri*, Parafiks Yayınevi, İstanbul, 2014.
- TDDS-I Türkmen Dilinin Düşündirişli Sözlüğü-I
- TDDS-II Türkmen Dilinin Düşündirişli Sözlüğü-II
- TDG. Söyegov M., Sarıhanov M. vd., *Türkmen Dilinin Gramatikasi (Morfolojiya)*, Aşgabat, 1999.
- TDİN Gücükov, Sapar. *Türkmen Dilinde İyi Niyetler*
- THM. Sakaoğlu, S.; Ergun, M., *Türkmen Halk Masalları*, Neyir Matbaası, Ankara, 1991.
- THN. Çarıyev, M., *Türkmen Halk Nakılları*, Aşgabat, 2005.
- TNAS. Geldiyev G., Altıyev A., *Türkmen Nakılları ve Atalar Sözi*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2002.
- TSAS Sarıyev, B., *Türkmen Sözleşsinin Altın Sözlüğü*, Magarîf, Aşgabat, 1994.
- TTKÜM Sarıyev, B., "Türkmen Türkçesi ve Kültürü Üzerine Makaleler", Akçağ Yayınları, Ankara, 2017.
- TTS. Ölmez, M.; Tekin, T., *Türkmence- Türkçe Sözlük*, Simurg Yayınları, Ankara, 1995.
- TTS 2. Çeneli, İ., *Türkmen Türkçesi Sözlüğü*, Dergi Park, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten Arşiv, Cilt 26, Sayı 1982-1983
- YYI. Annasedov S., vd., *Yedigelim Yedi Yıldız*, Aşgabat, 1989.
- YYY II. Annasedov S., vd., *Yedigelim Yedi Yıldız*, Aşgabat, 1989.

GİRİŞ

Her toplumda bazı durumları ifade etmek için kullanılan kalıplaşmış sözler vardır. Bu sözler bir kişiyle karşılaştığında onu selamlarken, hal hatır sorarken, bir iyilik karşısında teşekkür etmek için, bir ricada bulunmak için vb. durumlarda kullanılır. Evlenen çiftleri, çocuk sahibi olanları, yeni bir işe girenleri ya da başarılı bir durumu tebrik etmek için; yemeğe başlarken ve yemekten sonra, hastalık, ölüm gibi durumlar karşısında teselli etmek için kullanılan iyi dilek sözleri olduğu gibi, bir kimse hakkında olumsuz düşünceleri beddua şeklinde dile getiren sözler de kalıplaşmış sözler içinde ele alınabilir. Bir dilin söz varlığında yer alan kalıp sözlerin günlük hayatı düzenleme, iletişimi kolaylaştırma ve sağlıklı bir iletişim kurma sonucu toplumda huzuru sağlaması nedeniyle bu sözler konuşma dilinin en zengin ögeleri içinde yer alırlar. Bu çalışmayı seçme nedenimiz ise Türkmen Türkçesindeki kalıp sözlerin oluşum, yapı, işlev ve anlam açısından Türkiye Türkçesindeki kalıp sözlerden de faydalanılarak incelenmesi gerektiğidir. Bugüne kadar aktarma metinlerde karşılıkları verilse bile her iki lehçede kalıp sözler üzerine neredeyse yok denecek kadar az çalışma vardır. Kalıp sözler bugüne kadar atasözleri ve deyimler ile benzerliği yüzünden aynı sınıflandırmalarda ele alınmıştır. Ancak kalıp sözler de tıpkı atasözü ve deyimler gibi bir toplumun kültürüne ışık tutmakta, var olduğu toplumun inançlarını, insan ilişkilerindeki ayrıntıları, gelenek ve görenekleri yansıtmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE VE YÖNTEM

1.1.Giriş

İlk halinden ulaşabildiği en olgun haline kadar insan hayatının vazgeçilmez bir iletişim aracı olan dil; araştırmacıların her zaman gizemli bulduğu ve her zaman onda yeni bir şey keşfettiği, hayranlık uyandıran canlı bir olgudur. İletişimin birçok farklı yöntemleri olsa da iletişimde dilin apayrı bir yeri vardır ve şüphesiz en hızlı iletişim yoludur. Dil, insanlar arası iletişimde farklı alanların da konusu olmuştur. Psikoloji, felsefe, sosyoloji, antropoloji, psiko-linguistik, etno-linguistik, pragma-linguistik gibi alanlarda da iletişimde dilden bol bol faydalanılmıştır.

İnsanlar hangi dili konuşuyor olursa olsun iletişim sırasında kendi gelenek, görenek, örf ve adetlerinden harmanladığı ortak bir dili kullanır. Bunlar günlük hayatta tecrübeyle kazanılmış, kısa, öz ve hızlı iletişim sağlayan bazı kalıplaşmış ifadelerden oluşur. Bu durum günlük hayatın akışını hızlandıran az sözle çok şey ifade etmenin göstergesidir. Bu tarz ifadelerde kullanılan dil birimleri; bir dilde olan deyimler, atasözleri ve kalıp ifadelerden oluşur. Kalıp ifadelerin henüz üzerinde çok ayrıntılı tanımı yapılamamış olsa da kalıp ifadeler de başlı başına bir dil birimidir. Çünkü kalıp ifadeler bir olay, bir durum karşısında ilk anda akla gelen ve farklı duyguları ifade eden kısa ve öz sözlerdir. Bu sözler, söylendikleri anda bir durumu kesin ifadelerle anlatan, sözün uzun uzun söylenmesini gerektirmeyen, kültürel ve geleneksel yapıyı bünyesinde taşıyan, bir toplumun köken birliği olan diğer toplum veya kollarla ilişkisini gösteren ve toplumların ihtiyaçlarından doğan bir olgudur. Bunu her toplum kendine özgü şekilde yapar, belli durumlarda söylenen kalıplaşmış, klişe sözler vardır. Örneğin sabahları birbirimize “günaydın” demek gibi. Gün içinde bazı durumlar karşısında kullandığımız kalıp sözler vardır. Bu kalıp sözler; doğum, hastalık, ölüm, veda, selamlaşma, dini ve batıl inançlar gibi olaylara karşı duyguları ifade etmenin en kısa yoludur. Herkesin günlük hayatta sıkça kullandığı ve iletişimde önemi büyük olan bu kalıp sözler; toplum fertlerinin devam edegelen geleneksel aktarım sürecinde öğrenerek söylediği ve hafızada saklayarak yeri geldiğinde aktardığı sözlerdir. Bugün, Türkiye Türkçesinde üzerinde yeni yeni çalışmalar yapılan, bu ifadeleri artık deyimlerden ve atasözlerinden ayırarak inceleyen çalışmalar yapılmaktadır. Türkmen Türkçesinde kullanılan kalıp sözler hakkında da hem dilbilgisi kitaplarında hem okuma kitaplarında ayrıca

sözlüklerde, semantik ve morfolojik incelemeler vasıtasıyla kaleme alınan bilgiler yer almaktadır. Ancak kalıp sözlerle ilgili yeterince araştırma bulunmaması, bu yapıların tam olarak tespit edilmemiş olması, kalıp sözlerin çoğunlukla atasözleri, deyimler gibi yapılarla karıştırılması ya da aynı grupta değerlendirilmesi sebebiyle ve Türkmen Türkçesiyle ilgili bir çalışma olmaması dolayısıyla bu konunun tez konusu olarak işlenmesine karar verilmiştir. İletişimde kullanılan bu kalıp sözlerin o toplumun kültürünü, geleneklerini, yaşayışını, insanlar arasındaki davranış şeklini, farklı durumlarda söylenmesi gereken sözleri, bu sözlerle karşı verilen tepki tarzını ve cevaplarını, hitabet şeklini ve davranışlarını anlamak, anlamlandırmak için kullanılan kalıp sözleri bilmek ve kullanım alanlarını bilerek sınıflandırmak konuya farklı bir yaklaşım getirecektir. Türkmen Türkçesi konuşma ve yazı dilindeki bu sözler dil iletişimde ve davranışlarda Türkmen Türklerinin geleneksel, ulusal ve kültürel dokusunu da gösterir. Bu ulusal kalıplar onların dil ve kültürlerini yansıtmaları bakımından iletişimin önemli birer parçasıdır.

Çalışmamız Türkmen Türkçesindeki kalıp sözleri; yapısal, anlamsal ve bağlam açısından inceleyip anlam ve kullanım alanlarına göre sınıflandırma konusunda ilk çalışma olacaktır.

Çalışmanın asıl amacı, Türkmen Türkçesi yazı ve konuşma dilindeki kalıp sözleri tespit etmek ve incelemektir.

Çalışmanın konusu, Türkmen Türkçesindeki kalıp sözlerin yeri, önemi, kullanım alanları ve görevidir. Tezimizde kalıp sözlerin teorik ve anlamsal olarak ele alınması onların sınıflandırılması açısından önem taşıyan bir husustur. Türkmen ulusunun geleneklerini, ulusal karakter yapısını ve gelenek içine yerleşmiş haliyle doğal özelliklerini yansıtan bu kalıp ifadelerin yapısı, kullanım alanlarındaki anlamı, söz varlığı içindeki yeri incelenip tanım ve tasnifi yapılmaya çalışılacaktır. Bu kalıp sözleri işlevlerine göre sınıflandırmak ve anlam bakımından gruplara ayırmak da tezimizin planları içindedir.

1.2. Kuramsal Çerçeve

Kalıp sözler üzerine yapılmak istenen bir çalışma öncelikle bunun nasıl yapılacağı konusunda sınırlarını çizmeli. Bu araştırma belli ölçütler üzerinde yürütülmelidir. Böylelikle konudan ne kadar malzeme çıkacağını tespit etmek mümkün olacaktır. Özellikle günlük konuşma dilinde fazla yer alan bu kalıpların varlığını ve tasnifinin elde edilecek malzemeyle doğrudan bağlantılı olacağı gerçeğini göz ardı

edemeyiz. Bu dil birlikleri, temel dil unsurları olarak kendi toplumlarının kültürüne ışık tutarlar. Kalıp ifadeler bir anlam dairesi içinde yani bir metin içinde kullanılmadıkça bazen neyi kastettikleri anlaşılamayabilir; bir anlamları yoktur, bir kalıplaşmaya girerek o toplumun bütün bireyleri tarafından aynı şekilde kullanılması onun kalıplaşmaya girdiğinin bir göstergesidir. Ancak bunları atasözleri ve deyimler sınıfına sokamadığımız da bir gerçektir.

Çünkü her ne kadar kalıp sözler deyim ve atasözleriyle birlikte ele alınsalar da aslında aralarında farklılıklar vardır. Atasözlerinin birçoğu tam kalıplaşmaya girip kendi anlamlarını tamamen yitirirler. Örneğin; “Güneş balçıkla sıvanmaz” atasözünde sözcüklerin kendi anlamları tamamen kaybolmuş ve değerli olan bir şeyin kötülemekle asla değerini kaybetmeyeceği anlatılmaya çalışılmıştır. Deyimlerde de aynı şekilde tam kalıplaşmaların yanı sıra bazılarında kelimenin biri anlamını korurken bir diğeri anlamını yitirir. Örneğin; “Gözden düşmek” deyiminde göz anlamını korurken düşmek anlamını yitirmiş ve deyim anlamı bir kimsenin gözündeki değerinin azalması olarak yeni bir anlam kazanmıştır. Kalıp sözlerde ise kelimeler anlamını kaybetmezler, kendi anlamında kullanılmaya devam ederler.

O halde bütün bu sebepler bile onun kalıplaşmış dil birimleri olarak ayrı bir sınıfta incelenmesi için yeterli olacaktır. Bütün bunlardan hareketle Türkmen Türkçesinde bir hayli kullanılmış olan kalıp sözleri tespit edip analiz etmek ve sınıflandırmak, tezimizin asıl inceleme alanını oluşturacaktır. Bu amaca ulaşmak için aşağıdaki adımları izlemeliyiz:

1. Dildeki kalıp sözleri toplamak.
2. Kalıp sözlerin oluşumunu incelemek.
3. İletişimdeki kalıp sözlere ahlaki açıdan yaklaşmak.
4. Kalıp sözleri gramer açısından incelemek.
5. Kalıp sözlere üslup açısından yaklaşmak ve özelliklerini tespit etmek.

Bu bakış açısından yola çıkarak Türkmen Türkçesindeki sözlüklerden, yazma eserlerden, dergi ve gazetelerden, günlük konuşma dilinden, Türkmen deyimler sözlüğünden, halk ve aşık edebiyatının yanı sıra Türkiye Türkçesinde çalışılmış kalıp sözler üzerine yapılan çalışmalardan da örnekler topladık. Benzer örnekleri kullanım yeri açısından karşılaştırıp kalıp sözlere anlam vermede kullandık. Topladığımız bu örnekler insanlar arasındaki iletişimin dildeki yerini ve önemini gösteren ve

konuşmacının anlatmak istediğini yani düşünce ve duygularını kolaylıkla anlatmasını, kendini ifade etmesini sağlayan, dilin vazgeçilmez parçacıklarıdır.

Türkmen Türkçesindeki kalıp sözleri dil bilim kuralları dahilinde ele almak yapılarını ve anlamlarını doğru değerlendirebilmek için Türkiye, Türkmenistan, Rusya ve Batıda yayınlanmış Türkmen Türkçesi ile ilgili eserlerden ve kalıp sözleri tespit etmek için yaptığımız taramalarımızda da Türkmen edebiyatında kaleme alınmış edebi eserlerden yararlandık. Tezimizin teorisi ve çalışma yöntemlerini oluşturmak için Hürriyet Gökdayı, Doğan Aksan, Berdi Sarıyev, Hamza Zülfikar, Cafer Özdemir, Serdar Bulut, Berke Vardar, Hamiyet Bursalı, Fulya Topçuoğlu Ünal, Erdal Şahin, Kamile İmer, Ahmet Kocaman, A. Sumru Özsoy Fevzi Karademir, Erol Barın, Doğan Kaya, Zeki Doğan Koreli, Çiğdem Erol, Aslıhan Turgut, Meylihan Arzu Öztürk, Atilla Dilekçi, Sema Aslan Demir gibi araştırmacıların konuyla ilgili yayınları da bizim için yol gösterici oldu.

İncelememizde kalıp ifadelerin tespiti, tanımlanması, biçimsel ve yapısal incelemesi, karşılaştırmaların yapılması, anlam değerlendirmeleri gibi çalışmalar yapıldı. Daha çok Hürriyet Gökdayı'nın teorik düşüncelerini temel aldık.

1.3. Başlıca Kavramlar

Tezimizde kullandığımız bazı kavramları açıklamak, bu kavramlardan hareketle kalıp sözlerin daha iyi anlaşılmasını ve aralarında ne gibi bir ilişkinin var olduğunu sağlaması bakımından gereklidir. Çünkü kullanılan her bir kavram kalıp sözlerle bağlantılıdır ve onun doğuş, gelişim, kalıplaşma süreci ve kullanıldığı toplumdaki işlevi açısından son derece önemli ve bağlantılıdır. İşte bu yüzden kalıp sözlerle yakından alakalı olan kavramlardan; söz varlığı, kalıp, yapı, anlam, işlev, bağlam ve kullanım sıklıkları gibi kavramlara değinilmelidir.

Kalıp sözler bir toplumun kültürünün göstergesi olarak söz varlığı içinde yer aldığı için öncelikle söz varlığından kısaca bahsetmek doğru olacaktır. “Söz varlığı (vocabulary/ lexion); dildeki sözlüksel birimler, yani sözcükler ve kalıplaşmış birimlerden oluşan bir bütündür (Gökdayı, 2015: 12). Dildeki bu söz varlığı sistemleşmiş yapılardan oluşmaktadır. Bunlar tek bir sözcükten oluşabilirken birden fazla sözcükle bir araya gelerek bir söz öbeği de oluşturabilirler. Dil, bu açıdan kusursuz bir yapıya sahiptir. Bir dili sadece sözcüklerle sınırlamak doğru değildir. Söz varlığının içinde terimler, deyimler ve atasözlerinin yanı sıra kalıp sözler de vardır. Bunlar bir bütün olarak ele alınmalı ve anlam bakımından sınıflandırılmalıdır. Bu açıdan

yaklaştığımız zaman her bir birimin cümle içinde bir yapıya, işleve ve anlama sahip olduğunu görürüz. Gökdayı da birimlerin yani sözcüklerin bağımsız bir varlığa sahip olmalarının yanında, diğer sözcüklerle dizisel ve dizimsel ilişkiler kurduğunu söyler. Söz gelimi öbek veya cümle oluşturmak için sözcüklerin yan yana gelmesi, anlamsal ve biçimsel ilişkilerin varlığıyla söz konusu olabileceğini söyler (Gökdayı, 2015: 13). *Kalıp* birden fazla anlamda kullanılan bir sözcüktür. “Arapça kâlib/ kâleb kökünden gelmekte ve Türkiye Türkçesindeki anlamlarına bakıldığında genel olarak kalıp sözcüğünün biçimle, görünüşle, sınırları kesin çizgilerle belirli bir biçimle ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Kalıplaşan birimler de daha önceki biçimlerini terk edip yeni bir biçime girmekte ve girdikleri biçimde öylece kalmaktadırlar. Bu birimleri nitelenmek için de kalıplaşmış sıfatlar kullanılmaktadır (Gökdayı, 2015: 13, 14). Gökdayı’nın ifadelerine göre kalıp söz, belli bir forma sahiptir. Bu dil birlikleri kullanıldığı toplumun söz varlığında değişmez birer görev üstlenerek vermek istedikleri mesajın herkes tarafından anlaşılmasını sağlaması açısından da önem taşırlar. Bu kalıplar iletişimde bir toplumun can alıcı noktası olarak kabul edilirler. Çünkü iletişimin kolaylaşmasını sağlaması ve tek bir cümleyle derin mesajlar vermesi açısından da son derece önemli birer dil birliğidirler.

Tezimizin konusu Türkmen Türkçesinde kalıp sözler olduğundan özellikle *kalıp sözlerin* tanımı yapılacak ve sınırları çizilmeye çalışılacaktır. Kalıp sözler, üzerine bugüne kadar fazla çalışma yapılmamış, genellikle atasözü ve deyimlerle birlikte değerlendirilmiş ve onlarla beraber ele alınarak incelenmiştir. Ancak günümüzdeki çalışma ve değerlendirmelerle birlikte, yapılarındaki farklılıklardan da yola çıkılarak bu dil birliklerinin deyim ve atasözlerinden ayrı ele alınmasının daha uygun olacağı düşünülmektedir.

Kalıp sözler ile ilgili araştırmalar ilk olarak batıda başlamıştır. Bahsettiğimiz terimi ilk defa “konuşma etikleri” terimiyle 1964 yılında F. Pappo kullanmıştır. Türkiye Türkçesinde ise Hürriyet Gökdayı bunun karşılığı olarak “kalıp sözler” ifadesini kullanır (2015: 2).

Son yıllarda bu kalıp sözleri farklı bir sınıflandırma içerisine alan bazı araştırmacılar vardır. Sözüne ettiğimiz konuda Doğan Aksan’ın (1997: 7) “bir dilin söz varlığından yalnızca o dilin sözcüklerinin değil, deyimlerin, kalıp sözlerin, kalıplaşmış sözlerin, atasözlerinin, terimlerin ve çeşitli anlatım kalıplarının oluşturduğu bütünün anlaşıldığını söyle”diğini belirten Gökdayı, söz varlığında çeşitli anlatım kalıplarının

varlığından bahsedildiğinden, ancak bunların açıklanmadığından da bahseder (2015: 12).

Kalıp sözler Türkiye Türkçesinde de ele alınarak konuya farklı yaklaşımlar getirilmiştir. *Kalıp Sözler ve Türkçedeki Örnekleri* adlı yazıda kalıp sözler için “her toplumda belli durumlarda söylenmesi gelenek olmuş sözler, duyguları açığa vuran kalıplar, çeşitli klişeler vardır” şeklinde bahsedilir. Örneğin bir kimseyle karşılaşıldığında, onu selamlarken, bir kimseden yardım ya da iyilik görüldüğünde, bir şey rica edildiğinde, hasta olduğunu öğrendiğimiz bir kimseye söylenen sözler gibi. Hitap biçimleri ve hitap davranışlarıyla iç içe olan bu konu toplumsal dilbiliminin ilgi çekici sorunlarından biri olup son zamanlarda yabancı dil öğrenimi/öğretimi alanıyla da ilgisi dolayısıyla daha çok önem kazanmıştır. Bir yabancı dil öğrenilirken yalnızca onun dilbilgisi ve okuma kitapları ile sözlüklerinde geçen kullanım biçimlerini öğrenmek yetmemekte, o dili konuşan toplumun kültürünü, insanlar arasındaki davranış biçimini, değişik durumlarda söylenmesi gereken sözleri, tepki tarzlarını, hitap yollarını ve davranışlarını da bilmek ve öğrenmek gerekmektedir” (Aksan, 2017: 163). “Bir topluluk içinde yemeğe başlanırken, yemekten kalkılırken, yol sorulurken, doğum, ölüm, evlenme gibi olaylar karşısında söylenmesi gerekli olan ve gelenekselleşen sözler bir yabancı için gerçekten zor ve ancak o toplumda bir süre yaşamakla ya da o toplumun yazılı ürünlerinden gereğince yararlanmakla elde edilebilecek bir birikim olduğu için son yıllarda yabancı dil öğretimi sırasında bu birikimin edinilmesini sağlayacak yolda planlamalara gidilmektedir”(Aksan, 2017: 164).

Gerek bu gibi sözler, gerekse hitap biçimleri değişik kültürler arasındaki farklılıkları gün ışığına çıkarmakta, bir yabancı dil öğrenirken beliren bir tür kültür çatışmasının nedeni olmaktadır. El öpenlerin çok olsun, Allah acısını unutturmasın, ağzından yel alsın, gözünü seveyim, öp babanın elini gibi... (Aksan, 2017: 164).

Bu araştırmaya göre her dilde görülen kalıp sözler genel olarak içerik bakımından birbirine yakındır. Kalıp sözlerde dinsel inanışlardan ve görgü kurallarından kaynaklanan çeşitli etkenlere dayanan bir benzerlik olduğu gözlemlenmiştir. “Bir işin istenen biçimde sonuçlanması üzerine “Tanrı’ya şükür”, “Allah’a şükür” sözleri ile İngilizcedeki “thank God”benzerliği gibi (Aksan, 2017: 164).

Hamza Zülfikar’ın *İlk Anda Akla Gelen Hazır Söz Kalıpları* çalışmasında kalıp sözler için yaptığı tanım şöyledir: “Kalıp sözler, yargı bildiren, bir olay, bir durum karşısında ilk anda akla gelen ve ‘şaşkınlık, hayret, güvensizlik, umursamazlık, yanlışlık, usulsüzlük, uyarma, dikkat çekme, karşılama, ağırlama, uğurlama, emin olma

veya emin olmama, hatır sorma, kuşku, keyfilik, nefret, kin' gibi çeşitli duyguları, söze dönüştüren kısa anlatımlardır. “Hayırdır. Amma yaptın. Bana ne. Dur bakalım. Güle güle (gidin). Hoş geldiniz. Bırak şu gevezeliği. Canın sağ olsun. Allah kahretsin” yapı olarak kalıplaşmış sözlerdir. Bunlar yaşanan bir olay veya durum karşısında ilk akla gelen cümlelerdir” (Zülfikar, 2015: 231).

Fevzi Karademir'e göre ise; “halk bilmecelelerinin üretilmesinde ve varlığını sürdürmesinde kalıp kullanımların önemli rolü vardır. Bilmecelelerin en temel yapısal değerleri olan bu kalıplar, giriş kalıpları, bitiş kalıpları, bilmeceyi içine alan kalıplar olmak üzere üçe ayrılır”(Karademir, 2007: 103).

Karademir, halk bilmecelelerinde de karşılaştığımız kalıplaşmadan bahsederken “Atasözleri, deyimler, dualar, beddualar, maniler gibi sözlü gelenek içinde hayat bulan halk bilmecelelerinin büyük çoğunluğu da söz konusu kalıplarda üretilmiş ve varlığını sürdürme gelmiştir.” diyerek bunlardaki kalıplaşma olgusunu ortaya koymaya çalışmıştır (Karademir, 2007: 103).

Cafer Özdemir ise kalıp sözlere Âşık edebiyatı unsuru olarak yaklaşmıştır. Onun tanımı şöyledir: “Kalıp sözler bir dilin en dikkat çekici yönlerinden biridir. Toplumsal hayata ait unsurlar içermesi, dini inançları yansıtmaması, söyleyen kişinin iç dünyasına özgü ipuçları vermesi, bünyesinde kültürel değerleri barındırması kalıp sözlerin dil açısından önemini ortaya koymaktadır. Zengin bir içeriğe sahip olması, konuşma dilinde sık sık kullanılmasını sağlar. Bu yüzden kalıp sözler doğru, etkili ve güzel konuşan kişilerin öncelikli olarak bilmesi/kullanması gereken dil unsurlarıdır” (Özdemir, 2015: 286).

Gökdayı, kalıp sözleri “bir toplumun bireyleri arasında belirli iletişim durumlarında geleneksel olarak kullanılan, duyguları, düşünceleri ve dilekleri açığa vuran en az iki sözcükten oluşan, tek bir kavramı mecazsız olarak karşılayan, zaman ve kişiyi gösteren ekler dışında biçim olarak hep aynı kalan, kullanım yerleri sınırlı kalıplaşmış sözcük dizileri” şeklinde tanımlamaktadır (Gökdayı, 2015: 69).

Kalıp sözleri “ilişki sözleri” kavramıyla karşılayan Aksan, bu sözlerin; bir toplumda değişik durumlarda kullanılması adet haline gelmiş sözler olduğunu ve o toplumun kültürünün ayrılmaz bir parçası olma özelliği gösterdiğini belirtir. Kalıp sözlerin insan ilişkilerini düzenlemek gibi çok önemli bir görevi olduğunu ve bu yönüyle de Türk kültürünün birçok yönüne ışık tuttuğunu söylemektedir (Aksan, 2015: 42).

Cafer Özdemir, Serdar Bulut'un "Kalıp sözler de tıpkı deyimler ve atasözleri gibi, toplumun kültürünü, inançlarını, insan ilişkilerindeki ayrıntıları, gelenek ve görenekleri yansıtan sözlerdir. Aynı dili konuşan bir toplumun kültürüne ışık tuttuğu, onun inançlarını insan ilişkilerindeki ayrıntıları, gelenek ve görenekleri yansıttığı görülmektedir (Bulut, 2012: 1121) tanımından yola çıkarak "içerdiği zengin bilgiler dolayısıyla kalıp sözleri diğer kalıplaşmış sözlerle birlikte ele almak gerekir" demiştir (Özdemir, 2015: 287).

Özdemir, kalıp sözlerle o toplum kültürünün sıkı bir ilişkisi olduğunu söyler. Çünkü belli görevleri olan bu sözler, kültürel yaşamın bir parçası olarak kullanılmıştır. Köklü bir sözlü kültüre sahip olan Türklere kalıp sözlere de çokça rastlanıldığını ifade eder. Aşıkların şiirlerinde de kalıp sözlerin oldukça zengin olduğunu açıklar. Örneğin âşıklar kararlılık ve azim göstergesi için "ahdım var" sözünü kullanmıştır (2015: 287).

Serdar Bulut, Anadolu ağızlarında farklı bir zenginliği ortaya koyan kalıp sözleri araştırma konusu yapmıştır. Ona göre kalıp sözlerin belli durumlarda söylenmesi gelenek haline gelmiştir. Bunlar sayesinde toplumun kültürü, inançları, yaşayış ve gelenekleri hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir. "Çünkü bu sözler toplumun hafızasında duran ve konuşmalarda anlatımı kolaylaştırmaya yarayan renkli söyleyiş özellikleridir. Toplumdan topluma hem söyleyiş hem de kullanım olarak farklılıklar göstermektedir" (2012: 1117).

Gül, Dede Korkut Hikayeleri'nde manzum ve mensur halde klişeleşmiş kalıp sözlerin varlığından bahseder. Hikayelerde yoğun olarak bulunan bu sözlerin Dede Korkut'tan önce de sözlü kültürde var olduğunu ve anlatıcı ozanların bu geleneği devam ettirdiğini belirtir (2008: 105).

Bulut, Anadolu ağızlarında kalıp sözlerin varlığından ve kullanımında artış olduğundan söz eder, kalıp sözlerin tanım ve sınıflandırılmasında karışıklıklar olduğundan bahseder. Belirgin ölçütlerde tanımlanır ve sınırlandırılırsa, dilbiliminde biçim ve anlam bakımından daha sağlıklı çalışmalar yapılabileceğini söyler. Bulut da farklı duygu ve düşünceleri açığa vuran bu kalıp sözlerin, bir kimseyle karşılaşıldığında, selamlaşma sırasında, bir kimseden yardım ya da iyilik görüldüğünde, bir ricada bulunmada, hastalık durumunda hastaya ziyaret esnasında vb. durumlarda söylendiğini belirtir (2012: 1119).

Bir çocuğun doğumu üzerine ailesine "analı babalı büyüsün", "ömürlü, hayırlı olsun", "güle güle büyütün" gibi sözler söyleriz. Ona göre bu sözler bir gereksinimden doğar ve bu bizlere geleneklerin dayatmasıdır. Ona göre atasözleri ve deyimleri bazı

durumlarda söyleme zorunluluğumuz yokken bu kalıp ifadeleri söyleme zorunluluğumuz vardır (Bulut, 2012:1119).

Barın, yabancılara Türkçe öğretiminde temel söz varlığının öneminden bahseder ve öğrenecek kişinin ne kadar işine yarayacağını önemine vurgu yapar. Konuşma ve yazı dilinin farklı olduğunu, iletişim kurmada sıkça başvurulan kalıp sözlere (günaydın, iyi günler, Allah'a ısmarladık, güle güle, hayırlı işler vb.) yazılı metinlerdeki sıklık taramalarında ilk sıralarda rastlanmayabileceğini tespit ettiğini ifade eder. Ona göre iletişim kendisi dil kaynaklıdır ve söz varlığında doğal, konuşma dili esas alınmalıdır. Çünkü yabancılara Türkçe öğretiminde dil ve Türk kültürünü anlatmak esastır. Zira dil öğrenmek aynı zamanda yaşantıların kazandırılmasıdır. Burada kelimelerin sıklığı ve kelimelere yüklenen anlam zenginliği önemlidir (2003: 312-313).

Gökdayı'ya göre yapı, dille ilgili araştırmalarda üzerinde en çok durulan kavramdır. Ona göre bir dil birimi betimlenmek isteniyorsa ilk olarak o birimin yapısı araştırılmalıdır. Zira yapı (structure), bir bütünün ve onun parçalarının birbirleriyle arasında kurulan ilişkilerdir. Bunun sonucunda bir düzen ve sistem ortaya çıkar. Bu bütünden bir biçim(form) ortaya çıkar. Bunlar çeşitli dizimsel ilişkiler ve anlamsal bağlarla bir araya gelerek bütün halinde bir biçime girerler (2015: 14). Bununla aynı zamanda dış görünüş kastedilir. Bu dil birimleri aynı zamanda bir anlam (meaning, signification) bildirir (Gökdayı, 2015: 15). Bu bakımdan düşünüldüğünde kalıp sözlerin belirlenmesinde ve sınıflandırılmasında anlam büyük bir öneme sahip olacaktır. Çünkü anlam, kalıp sözlerde verilmek istenen mesajın odak noktasıdır. Ortak dilde değişmeyen bir yere sahiptir ve söylendiği zaman kişiden kişiye değişmez. Bu bakımdan kalıp sözlerin konusunu oluştururlar da diyebiliriz. "Anlam genellikle sözcük düzeyinde ele alınan bir olgu olmasına rağmen cümlede kullanımından sonra tek başınaykenki anlamıyla aynı olmayabilir. Örneğin; *Odun kırarken baltayı taşa vurdum* cümlesinde "baltayı taşa vurmak" gerçek anlam iken arkadaşım ile *konusurken baltayı taşa vurdum* cümlesinde gerçek anlamından tamamen uzaklaşmıştır. Burada değişmece anlam ve bağlam gibi başka unsurların da ele alınması gerekir. Dolayısıyla, anlam üzerinde durulurken hem yapı hem de işlev göz önünde bulundurulmalıdır (Gökdayı, 2015: 15)". Bunlardan hareketle kalıp sözlerde de anlamın bu şekilde ele alınması doğru olacaktır.

Gökdayı'ya göre yapı (structure); bir bütün ile o bütünü oluşturan birimler ve bunların birbirleriyle kurduğu ilişkilerin adıdır. Bu bütünü oluşturan öğeler, çeşitli dizimsel ilişkiler ve anlamsal bağlarla bir araya gelir, bütün halinde bir biçime girerler.

Biçimden kasıt yani form, bütünün dış görünüşüyle alakalıdır. Bir yapıya dayanan ve bir biçimi olan dil birimleri, aynı zamanda bir anlam (meaning/ signification) bildirir. Kalıp sözler ve diğer kalıplaşmış dil birimler anlamlarıyla da kalıplaşmış olduklarından kalıplaşmış dil birimlerinin sınıflandırılmasında anlam bir dayanak noktası oluşturabilir (2015: 15).

Anlam dildeki bir kavramın insan zihninde canlandığı karşılıktır. Gökdayı yazısında bunların tek başına taşıdığı anlamı bir cümle içinde kullanıldığı zaman kaybedip yeni anlamlar kazanabildiğinden bahseder. Örneğin baltayı taşa vurmak deyimi *Odun kırarken baltayı taşa vurdum* cümlesinde gerçek anlamında kullanılırken *Arkadaşım ile konuşurken istemeden baltayı taşa vurdum* cümlesinde gerçek anlamından çıkıp söylememesi gereken bir durumu söylemiş olmaktan bahseder. Dolayısıyla, anlam üzerinde durulurken hem yapı hem de işlev göz önünde bulundurulmalıdır demiştir (Gökdayı, 2015: 15).

Bütün bu bahsi geçen dil birimlerinin tabii ki bir de işlevi (function) vardır. Kalıp sözlerin tanımının doğru bir şekilde yapılabilmesi işlevlerinin bilinmesiyle mümkün olacaktır. Bu da öncelikle kullanılmasına bağlıdır. İşlev; bir dili konuşan toplumların ihtiyaçlarına yönelik o dili kullanım işi ve istediklerini kullanılan amaçtır. Çünkü sözlü olarak vermek istediğimiz bir mesajı dil aracılığıyla işlevsel hale getiririz. Örneğin bir kişiye seslendiğimizde aldığımız *Efendim* yanıtı onun bizi duyduğunun ve iletişimin başladığının bir göstergesidir.

Bağlam (context) ise dil içi ve dil dışı olarak ikiye ayrılır. İletişim durumunda mevcut olan dilbilgisel, fiziksel, sosyal ve psikolojik her şey olarak algılanabilir (Gökdayı, 2015: 16).

Sıklık (frequency) sözlü veya yazılı bir metinde veya derlemede bir birimin kullanım sayısıdır. Bunlar sözlü veya yazılı metinlerde eşit değildir. Kullanım sıklığına göre değişirler ve her dilde farklı sıklıklara sahiptir. Bunların vermek istedikleri mesajlara bakılarak kalıplaşma durumu tespit edilebilir (Gökdayı, 2015: 16-17).

1.4. İzlenen Yöntem

İncelememizde kalıp ifadelerin tespiti, tanımlanması, biçimsel ve yapısal incelemesi, karşılaştırmaların yapılması, anlam değerlendirmeleri gibi çalışmalar yapıldı. Daha çok Hürriyet Gökdayı'nın teorik düşüncelerini temel aldık.

Bu yöntemler sonucu tespiti yapılan kalıp sözlerin günlük dilde kullanılma sıklığı da göz önünde bulunduruldu. Bu kullanılma sıklığı, hem işlevsel hem de

anlamsal açıdan diğer sınıflandırmalardan ayırt edilmesini sağlamada yardımcıdır. Çünkü kalıp sözlerin gün içinde insanlar arasında iletişimi sağlamada bir kolaylık olduğu düşünülürse kullanım oranının yüksek olması kaçınılmaz bir gerçektir. Örneğin; güne başlarken birbirimize dediğimiz *Günaydın/ İyi sabahlar/ Hayırlı Sabahlar* kalıp sözü günlük dilde iletişimin başlangıcı sayılır. Gün içinde sabahleyin ilk kez karşılaşan iki veya daha fazla insanın birbirine bu sözü söyleyerek iletişimi başlatması, toplumun bir geleneği olmuştur ve o toplumun diline yerleşmiş söylenmesi görev haline gelmiş bir ifadedir. Gün içinde, sabahtan öğle vaktine kadar olan bu süreçte hemen hemen her insan önce evindekilerle daha sonra sokakta ve iş yerindeki insanlarla bu sözlerden birini kullanarak güne başlar. Böylece gün içinde birçok yerden günaydın kelimesi duyulabilir. Bazılarının kullanımı diğerlerine göre daha az olsa da yine birisi bir yakını kaybettiği zaman herkesin ona *Başın sağ olsun/ Allah rahmet eylesin* demeyi ihmal etmeyeceği bir gerçektir. Toplumun iletişimde vazgeçilmez bir parçası yaptığı bu kalıp sözlerin günlük hayatta ve konuşma dilinde kullanılma oranı daima yüksek kalmaya devam edecektir.

Bu çalışmada, Türkmen Türkçesindeki kalıp sözlerin atasözü ve deyimlerden farklı bir sınıflandırma içerisinde değerlendirilmesi ve bu dildeki kalıp sözlerin başlı başına bir konu olarak ele alınması, yapı, anlam, bağlam ve işlev yönünden ayrı bir grupta incelenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca çalışmada, Türkmen Türkçesiyle verilmiş tüm örneklerde Latin harfli yeni Türkmen alfabesi esas alınmıştır.

Böylece Türkmen Türkçesindeki kalıp sözlerin söz varlığı içindeki diğer kalıplaşmalardan ayrılmasına, farklı olduğunun anlaşılmasına ve ayrı bir grupta incelenip sınıflandırılmasına katkıda bulunmuş olacağız.

1.5. Sonuç

Tezimiz, Türkmen Türkçesinde yer alan kalıp sözlerin söz varlığı içindeki diğer kalıp birimlerden ayrı bir sınıfta incelenmesi ve ayrı bir sınıflandırma altında ele alınması için yapılmış bir çalışmadır. Kalıp sözler çoğunlukla atasözü ve deyimlerin içinde ele alınarak çalışılmıştır. Bu çalışmayla bu kalıp sözlerin bunlarla karıştırılmaması ve ayrı bir sınıflandırma içinde ayrı kalıp sözler adı altında ele alınması, bizim açımızdan Türkmen Türkçesinin anlatım olanaklarını açıklaması bakımından oldukça önemli ve zorunlu bir konu olarak görülmektedir. Dilbilim yöntemlerinin de kullanılarak hazırlandığı bu çalışma söz konusu kalıp sözlerin tanımlanması, yapı, işlev, bağlam, anlam ve sıklık açısından ele alınıp incelenmesi,

atasözü ve deyimlerden farklarının belirlenip sınırlarının çizilmesi ve bunlara göre sınıflandırılması Türkmen kültürünü yansıtması bakımından son derece önemlidir. Kalıp sözler lehçeden lehçeye aktarmalarda oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Bu tür dil birimlerinin bir sözlüğü olmadığı için aktarmalarda birçok anlam hatası ile karşılaşmaktadır. Bu tür çalışmaların artması ve bu dil birliklerinin sözlüklerinin yayınlanması ile hem bu eksiklikler giderilecek hem de yüzyıllar boyunca farklı yollarla birleşerek bir anlam dünyası oluşturan bu tür dil birliklerinin ortaklığının tespit edilmesiyle günümüz Türk lehçelerinin birbiriyle yakınlaştırılması mümkün olacaktır. Bu ise, kültürel, tarihi ve sosyal açıdan beraberlik ve ortak kültür konusunda tespitler yapmamızı sağlayacaktır.

Çalışmamızda kalıp sözlerin tanımını yapıp diğer kalıp dil birimlerinden farkı ve farklı bir sınıflandırma içinde ele alınması gerektiği üzerinde durulacaktır. Kalıp sözlerin yapı, işlev, anlam ve bağlam açısından incelemesi yapılacaktır. Bu sözlerin Türkmen kültüründeki yeri ve kullanım alanları üzerinde durulması planlanmaktadır. Son olarak da sözlü ve yazılı kaynaklardan , sözlüklerden derlenen ve alfabetik sıraya göre dizilip anlamları açıklanarak bir liste halinde tezin sonunda sözlük şeklinde verilmesi amaçlanmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

İNCELEME

2.1. KALIP SÖZLER

2.1.1. Dilde Kalıplaşma ve Kalıplaşmış Dil Birlikleri

Bir dili kullanan toplumlar o toplumun kültürel değerlerine göre iletişimi kolaylaştırmak adına belli kalıplarla iletişimi hızlandırabilirler. Zira kalıp sözler, kullanıldıkları toplumun her bölgesinde aynı anlam ve mesajı taşıdıkları için insanlar arasında kolay bir iletişim yolu olarak kabul edilirler. Bu dil birlikleri, kişiden kişiye değişmeyen, verilmek istenilen mesajın herkese göre aynı olduğu, yerleştiği kültürün değerlerini, yaşama bakış açısını yansıtan kalıp sözlerdir. Tabii ki bunları diğer söz varlıklarından ayıran en önemli nokta kalıplaşmış olmalarıdır.

Her dilde kalıplaşma belli sınırlar içerisinde yapılmıştır ve mutlaka vardır. Bu kalıplaşma dereceleri bazen tek bir sözcükte kalabildiği gibi bazen de sözcüklerin bir araya gelmesiyle oluşur. İnsanoğlu, etkili bir iletişim kurabilmek adına, doğası gereği dilin sağladığı bütün kısa yolları kullanır. Bu kısa yollar, iletişimi kolaylaştıran kalıp ifadelerden başka bir şey olamaz. Bunlar; atasözleri, deyimler ve kalıp sözler ve ikilemelerdir. Çünkü insan yapısı gereği iletişim esnasında içinde bulunduğu durumu en kolay ve en anlaşılır şekilde ifade edebilecek sözcükleri veya sözcük gruplarını kullanır. Bunu sağlamanın tek yolu da o dili konuşan toplumun kullandığı hazır kalıplardır. İnsanoğlu bu kalıp sözler sayesinde etkili ve hızlı bir iletişim sağlayarak kendini ifade etmede, hem zamandan kazanır hem de daha rahat bir şekilde anlaşılma için zemin hazırlar. Ayrıca ifadesi güç olan ölüm karşısında sabır dileme, hastalıkta şifa dileme gibi durumlarda bu kalıp sözler vasıtasıyla derdini daha rahat anlattığı gibi yanlış anlaşılmaktan da kurtulur.

Kalıp sözler dünyanın her yerinde kullanılırlar, bu yüzden evrenseldirler. Sadece her dilin kendi ses, biçim ve söz dizimsel özelliklerine göre gramatik değişiklikler gösterirler. Ancak vermek istedikleri mesajlar yakındır. Örneğin; dünyanın her yerinde sabah uyanınca insanlar, iletişimin ilk adımı olarak birbirlerine *Günaydın* derler. Bu her dilde farklı söylenebilir; İngilizcede *Good morning*, Almancada *Guten morgen*, Rusçada *Dobroye utro*, Azericede *Sabahınız xeyir!*, Türkmencede *Ertiriñiz haýyrly bolsun*, gibi... Ama vermek istediği mesaj, iletişim adına evrenseldir.

Tabii ki bu kalıp sözler, bazen sadece o an söylenmesi zorunlu olan kültürel ve sosyal bir görev zihniyetiyle de kullanılabilir. Yani söylenmesi zorunlu olan kalıp sözler de mevcuttur. Bunlar ölen bir kişinin yakınına baş sağlığı dilemek için söylenen *Başın sağ olsun, Allah rahmet eylesin, Allah geride kalanlara sabır versin, Mekanı cennet olsun, toprağı bol olsun, Nur(lar) içinde yatsın* sözleri gibi ifadelerdir. Burada, ölen kişinin yakınına bu sözlerle teselli verilmez ve sessiz kalınır ise toplum tarafından bir ayıplanma veya dışlanma söz konusu olacaktır. Böyle durumlarda bu kalıp sözlerin söylenmesi bir zorunluluk hali alır. Öyleyse bu kalıp sözler, sadece içten gelerek söylenen sözler olmaktan ziyade toplumun yaptırım gücünün de bir göstergesi olan sözlerdir. İşte bu açıdan bakıldığında hazır kalıp şeklinde olan bu sözler bir toplum içindeki insanların iletişimi sırasındaki huzur ve devamlılık açısından en önemli parçalardan biridir.

Dilin bu yapısını tanımak ve bu kullanım rahatlığının nasıl ortaya çıktığını da görmek için bu konuyu tezimizin konusu olarak seçerek Türkmen Türkçesinde var olan kalıp sözleri incelemeye kararı verdik. Buradan yola çıkarak kalıplaşmanın ne olduğu, dildeki kalıplaşma süreci ve kullanım alanları; Türk dilinin lehçelerinden biri olan Türkmen Türkçesindeki örneklerden hareketle yapılacak, tespit edilen kalıp sözlerin Türkiye Türkçesindeki karşılıkları da anlam olarak verilerek bir bakıma Türkiye Türkçesindeki şekilleriyle de karşılaştırılmak suretiyle çalışmamızın konusunu oluşturacaktır.

2.1.2. Kalıplaşma Nedir?

Kalıp kelimesinin Arapça “kalib/kaleb” kökünden geldiğini yazmıştık. Kalıplaşma kelimesi ise Püsküllüoğlu’na göre “kalıplaşmak” eylemi olarak açıklanmıştır. Kalıplaşmak, Püsküllüoğlu tarafından “kalıp durumuna gelmek, belli bir biçim almak ve o biçimde kalmak” olarak tanımlanmıştır (Gökdayı, 2015: 22). Ayverdi ise yine Püsküllüoğlu gibi “kalıplaşmak işi” terimini “Kalıp halini almak, belli bir şekil ve biçim kazanmak, değişmez bir durum almak” diye tanımlamıştır (Gökdayı, 2015: 23). Çağbayır ise bu sözcüğü “ (1) kalıp durumuna gelmek eylemi, (2) önceleri değişebilir veya çekim eki görünümünde iken kelimenin veya grubun ayrılmaz bir parçası durumuna gelme “biçiminde bir açıklama getirerek kalıplaşmak eylemini de “(1) Kalıp gibi belli ve değişmez bir şekil almak, (2) Şablon durumuna gelmek; katılaşmak, donmak, (3) Dil öğeleri veya birlikleri için özel anlam taşıyacak biçiminde öz anlamını yitirmek” olarak tanımlamıştır (Gökdayı, 2015: 23). Son olarak da Türkçe Sözlük’te

(TDK, 2005: 1046) kalıplaşmanın karşısına “kalıplaşmak işi” diye yazılmaktadır. Kalıplaşmak da “(1) Belli bir biçim almak, klişeleşmek, (2) (Dil bilgisinde) görevini yitirmek, (3) Durumunu sürdürmek, belli bir durumun dışına çıkmamak” olarak tanımlanmaktadır (Gökdayı, 2015: 23).

Tanımlardan yola çıkarak kalıplaşma hakkında bazı çıkarımlara varabiliriz. Bu çıkarımlar kalıplaşmada kalıplaşan sözün/sözlerin tek başına ya da söz öbekleri halinde kalıplaşmaya girdiğini ve yeni biçimini koruduğunu böylece o biçimi sabitlediğini gösteriyor. Kalıplaşan sözün yeni girdiği biçiminde çekirdek kısmın aynı kalması suretiyle bazı değişiklikler yapılabildiği görülüyor. Buradan hareketle kalıplaşan kelimenin/kelimelerin birimler halinde önceki biçimlerinden kurtulup tamamen yeni bir forma kavuştuğu ve bu formda sabitlendiği şeklinde bir sonuç çıkartabiliriz. Kalıplaşan sözler yeni biçimine girdikten sonra yeni bir anlam kazanarak değişmez, o kültürü sürdüren toplum tarafından aynı kalacak şekilde kullanılmaya başlar ve iletişime yeni bir boyut kazandırır. Tek başına kullanılan bu birimler kalıplaşma sonucu artık yeni biçiminde ve yeni anlamında kullanılmaya başlar. Ve ihtiyaç duyulmadığı sürece aynı kalmaya devam ederler. Tüm bu süreç sadece biçimsel bir değişimin süreci değildir. Aynı zamanda yapısal, anlamsal ve işlevsel olarak da bir değişim sürecidir. Kalıplaşma bir zaman sonra biçimsel değişiklikten ziyade yüklendiği anlam ve işlevle önem kazanır. Gökdayı'nın “Türkçe konuşanların karşılaştıklarında selam verdikten veya telefondaki girişten sonra söyledikleri Nasılsın(ız)? sorusu, bu durumu örnekler. Muhabibime *Nasılsın(ız)?* diyen kişi, eğer ortada bilinen bir sağlık sorunu yoksa, karşısındakinin beden veya ruh sağlığını merak ettiği için değil, nezaket kuralları gereği ve öyle yerleştiği için bu soruyu sorar. Kimse de bu soruyu ciddiye alıp nasıl olduğunu anlatmaya kalkmaz. Sadece *İyiyim (teşekkür ederim) sen nasılsın/ siz nasılsınız?* biçiminde bir karşılık verir. İşte *Nasılsın(ız)?* kalıp sözünün kullanımında işlevin anlamı geri plana itmesi açıkça görülebilir (Gökdayı, 2015: 24).

Kalıplaşma kendiliğinden ortaya çıkan ve oluşan bir şey değildir. Kalıplaşmanın gerçekleşmesi için bir süreç gerekir. Bir toplumun oluşturduğu bireylerin geçmişte kurdukları iletişimin en güzel örnekleri atasözleri, deyimler, kalıp sözlerdir, çünkü bu kavramlar kalıplaşma sonucunda oluşmuş zaman içinde geçmişten günümüze yaşayarak gelmiştir. Bu açıdan ele alındığında bu ifadelerin zamana meydan okuduğunu söylemek hiç de yanlış olmayacaktır. Birçoğu değişmeden ya da ufak tefek ses veya kelime farklılıklarıyla yöreden yöreye çok az denilebilecek değişikliklerle kullanılmaya devam edegelmişlerdir. İşte bu sözler toplumun kelime dağarcığındaki zenginliğin yanı sıra

dilin ne kadar güçlü bir anlatım gücüne sahip olduğunun da göstergesidir. Zira kalıp sözler demek az sözle geniş bir mesaj vererek iletişimi kolaylaştırmak demektir. Bahsettiğimiz konuda atasözleri ve deyimlerin yeri de oldukça farklıdır. Dilin bu derinlik ifade eden söz varlığı ürünleri de belli kalıplara girerek günümüze kadar ulaşmışlar ve halen de yaşamaktadırlar. Bu kullanım özellikleriyle geleceğe uzanan süreçte önümüzdeki yüzyılların nesillerine aktarılacak üzere kullanılmaya ve yaşatılmaya devam edeceklerdir. Biz bütün bunlardan hareketle kalıp sözlerin günümüzden asırlar öncesinde yaşayan atalarımız tarafından kullanıldığı süreçte sözcüklerin birbiriyle birleşerek oluşturulduğu, onların tecrübeleri sonucunda ortaya çıkan iç içe geçmiş birer yapı olduğu sonucuna varabiliriz. Bu ifadeler, aynı zamanda yer alınan sosyal hayat içinde insanlar tarafından kullanılan bir toplum kültürünün canlı birer örneğidirler. Örneğin; “Ağaç yaş iken eğilir” atasözümüz bir insana öğretilebilecek bütün ahlaki, karakteristik, fiziksel beceri gibi hem zihni hem de şahsi ve sosyal davranışların belli bir yaş grubunda iken yani erken yaşlarda verilebileceğinin mesajını içermektedir. Bu kalıp söz, bir insanı en güzel şekilde eğitmenin onu erken yaşlarda yönlendirmekten geçtiğini ifade eder. Örneğin bugünün bir çocuğunu ele alalım; bir çocuğun karakterinin temel yapı taşlarını en doğru şekilde öreterek ondan sağlam ve muazzam bir duvar meydana getirmenin en doğru zamanının çocuğun altı yaşına kadar öğrendikleriyle mümkün olabileceği gelişim ve öğrenim psikolojisinin savunduğu bir konudur. Bu yaşa kadar öğrendikleri onun eğitiminin temelini teşkil eder; bundan sonrakiler ise üzerine koyacağı yeni davranışlar olacaktır. Bu alandaki kaynaklar, çocuğa en güzel şekilde eğitim vermenin ve onu ileriki yaşlarında sağlam karakterli ve vatanına milletine faydalı olabilecek üst düzey yetenek ve ahlaki davranışa sahip yetiştirmenin erken yaşlarda verilen eğitimle mümkün olabileceğinden bahsetmektedir. İşte atalarımızın asırlar öncesi kısa bir cümleyle ifade ettiği bu düşünce bugün bile geçerliliğini korumaktadır. Herkes bu bilginin doğruluğu konusunda hemfikirdir ve kimse bu atasözünü yeri ve zamanı geldiğinde kullanmaktan çekinmez. Öyle ise atasözlerinin iletişimde vermek istediği mesaj ne kadar önemli ise kalıp sözlerin de vermek istediği mesaj o toplumun yaşam biçimini belirlediği gibi iletişim noktasında da kolaylaştırır. Kalıplaşmanın oluşum süreci atasözlerinde daha uzun bir süreci kapsayabilir. Nitekim kalıp sözlerin de uzun süreçler sonucunda kalıplaşmaya girdiği bir gerçektir. Bu kalıplaşma o dilin konuşanlarına ve o dilin yapısal özelliklerinin yanı sıra toplumsal değerlerine de bağlıdır. Bütün bu kalıplaşma sürecinde meydana gelen her türlü yapısal değişim o toplumun iletişiminde kolaylıklar yaratacak şekilde müthiş

bir kültürel ağla örülmüştür. Bu sürecin ne kadar eskilere dayandığı yapılan çalışmalar sonucunda kesinlik kazansa bile dilin canlı bir olgu olması onun hiçbir zaman kesin bilgi olamayacağını da ayrı bir kanıtıdır.

Gökdayı, atasözleriyle ilgili kalıplaşma sürecini Divanü Lügati't Türk'ten aldığı *Awçı neçe al bilse adhuğ ança yol bilir* atasözüyle açıklar. Bu atasözü günümüzde bazı ses değişikliklerine uğrayarak *Avcı ne kadar al (hile) bilse ayı o kadar yol bilir* şeklinde anlamını koruyarak devam etmektedir (Gökdayı, 2015: 24).

Gökdayı, deyimlerin kalıplaşma süreci için de Divanü Lügati't Türk'ten yararlanır. Divanü Lügati't Türk'te *başı kökke tegmek* deyiminin bugün de *başı göğe değmek* şeklinde devam edegeldiğini, tarihi süreç içinde sadece ses değişimine uğradığını belirtir. Atasözü ve deyimlerde olduğu gibi, kalıplaşmış birimlerin arasında, girmiş olduğu biçimin tamamen donmuş olduğunu belirten yazar, söz gelimi bin yıllık bir zaman diliminde kullanılan bazı örneklerde değişimin daha çok olduğunu ama hiçbir değişikliğe izin vermeyen birimlerin pek az olduğunu vurgulamayı da ihmal etmemiştir (Gökdayı, 2015: 25).

Gökdayı'ya göre bu kalıplaşma sürecinin yazılı ve basılı eserlerin sayısının artmasına paralel olarak kısaldığı ifade edilir. Diğer bir deyişle daha kısa bir süreçte bazı kelimelerin hemen kalıplaşmaya girdiği bir gerçektir. Yazar, örneğin; *Eğitim şart!, Kendine iyi bak!, yurdum insanı* gibi kalıpları düşüncesini ispat etmekte kullanmıştır (Gökdayı, 2015: 25). Şüphesiz bunda çağımızın teknolojik icatlarının payı büyüktür. Televizyon, radyo, akıllı telefonlar gibi aletlerin dünyanın bir ucundan diğer bir ucuna anında iletişim kolaylığı sağlayabilmesi, bilginin hızlı yayılmasında ve bazı sözlerin daha çabuk kalıplaşmasında etkili olmaktadır.

Sonuç olarak kalıplaşma, bir ya da birden fazla söz öbeğinin sınırlarını çizip yeni bir kalıba girerek o yeni biçimiyle anlamına bakılmaksızın yeni haliyle belli bir işlev için kullanılmasından ortaya çıkmaktadır. Sözcüklerin belli bir süreç içinde kalıplaşmaya girdiği ve günümüzde bu kalıplaşmanın daha kısa zamanda gerçekleştiği de bir gerçektir.

2.1.3. Kalıplaşmadaki Seviye

Kalıp sözlerin kalıplaşma noktasında geçirdiği süreç birbirinden farklıdır. Çünkü kalıplaşma bir dilin gramer özelliklerine bağlıdır. Öyle ise kalıplaşma seviyesi de o dildeki yapısal özelliklere ait olmalıdır. Bütün bunlar, konuşulan o dilin yapısal özellikleri ve zenginliği ile alakalıdır. Bu açıdan bakıldığında kalıplaşma, yapısal olarak

tek bir sözcükten mi yoksa söz öbeklerinden mi meydana geliyor sorusunu kendimize sorabilir ve buna bakabiliriz. Bu, doğru bir gidiş yolu olacaktır. Tabii ki bu noktada ele aldığımız kalıplaşma, yapısal bir dizilimden meydana gelir. Bu yapısal dizilim sonucunda kelime kendi anlamından çıkıyor mu yoksa hala aynı anlamda kullanılabilir mi buna da bakmak yerinde olacaktır. Kalıp sözlerde kelimeler birbirleriyle kalıplaşmaya girerken kendi anlamlarını kaybetmezler. Bu açıdan ele alındığında kalıp sözlerin atasözleri ve deyimlerden ayrıldığını yazmıştık.

Kalıplaşma seviyelerini sınıflandırmak istersek bunu; cümle, öbek, çok sözcüklü sözlük birim ve tek sözcükten oluşan birimler olarak sınıflandırabiliriz (Gökdayı, 2015: 26).

Kalıplaşma her sözcükte aynı seviyede gerçekleşir mi diye düşünüldüğünde bunun mümkün olmadığını söyleyebiliriz. Kalıplaşma her birimde farklı derecede gerçekleşmektedir. Bu kalıplaşmada kelimeler bazen çekirdek halinde kalıplaşmaya girerken bazen de kelimelerin tamamı kalıplaşır. Gökdayı'ya göre de kalıplaşma ya birimin tamamında ya da çekirdek bölümünde gerçekleşir, çekirdekten kasıt; söz öbeğinin birimini oluşturan ve hiç değişmeyen kısımdır (Gökdayı, 2015: 26).

2.1.4. Tam Kalıplaşma

Tam kalıplaşma, sözcüklerin yapısının değiştirilmeden aynı şekilde korunarak kullanıldığı kalıplaşmadır. Bu kalıplaşma türünde kalıp söz birden fazla sözcükten oluşsa da sözcüklerin yeri değiştirilmez ve sözcük öbeği içinde aynı sıralamada kullanılmaya devam eder. Ayrıca bu tür kalıplaşmada kelimeler kendi anlamlarını kaybetmezler.

Tam kalıplaşmanın en güzel örneklerine atasözlerinde sıkça rastlanır. Atasözlerinin bünyesinde tam kalıplaşmaya girmiş örneklerin sayısı daha fazladır. Örneğin; *Mum dibine ışık vermez, Damlaya damlaya göl olur, Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar, Ağaç yaşken eğilir, Balık baştan kokar, Düşenin dostu olmaz* gibi atasözleri tam kalıplaşmaya girmiş örneklerdir (Gökdayı, 2015: 28). Türkmen Türkçesinde de tam kalıplaşmaya giren atasözlerine bir iki örnek vermek istersek; *Aç tavuk düüşünde dary görer* (Aç tavuk kendini darı ambarında sanır.) (TDDS-I. 25). *Dag daga duşmaz, adam adama duşar* (Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur.) (TDDS-I. 27). *Süytde agzy bişen suvy üflöp içer* (Sütten ağzı yanan, yoğurdu üfleyerek içer.) (TDDS-I. 39). *Geçä jan gaýgy, gassaba- ýag* (Keçi can derdinde, kasap et.) (TDDS-I.

453). *Gijäniň haýryndan, gündiziň şeri ýagşy* (Gecenin hayrından, gündüzün şerri yeğdir.) (TDDS-I. 469). Gibi örnekler verilebilir.

Deyimlerdeki tam kalıplaşmayı da inceleyen Gökdayı, bu tür kalıplaşmaya deyimlerde daha az rastlandığını belirterek şu örnekleri verir: *Dam başında saksagan vur beline kazmayı, Geçti Bor'un pazarı sür eşeği Niğde'ye, Kambersiz düğün olmaz* (Gökdayı, 2015: 28). Türkmen Türkçesinden örnekler vermek istersek; *Din ýoldaşy/ Din yoldaşı* (Din kardeşi) (Yılmaz, 2016: 219). *Aýnal-baky suvy/ Aynü'l-bakî suyu* (Sonsuzluk suyu, ölümsüzlük suyu.) (Yılmaz, 2016: 84-85). *Bilbil zyban/ Bülbül lisân* (Çok konuşan, tatlı dilli-güler yüzlü, hatip) (Yılmaz, 2016: 144-145). *Gözler çyragy/ Göz çeragy* (Göz nuru, iftihar kaynağı.) (Yılmaz, 2016:364-365). *Nyýaz okum duş gelmez/ Niyaz okum rast gelmez* (Dileğim kabul olmaz) (Yılmaz, 2016: 548-549). *Arma/Armaň!* (Kolay gelsin!) (Gücükov, 1997: 60). *Hoş!* (İyi!) (Gücükov, 1997: 42). Tam kalıplaşmaya örnek verilebilir.

Kalıp sözler arasında da tamamen kalıplaşan birimler olduğunu ifade eden Gökdayı, bununla ilgili bir iki örnek de verir: *Toprağı bol olsun, İyi yolculuklar, İyi akşamlar* , vb. kalıp sözler tamamen kalıplaşmıştır (Gökdayı, 2015: 28). Türkmen Türkçesinden örnek vermek istersek; *Alnyň açyk bolsun!* (Mutlu ol, başarılar dilerim!) (TTS. 29); *Nähili bagt!* (Şansa bak!) (TTS. 44); *Bagyşlaň!* (Bağışlayın, affedin!) (TTS. 43); *Baş üstüne!* (Baş üstüne!) (TTS. 50); *Bayramyňyz bilen!* (Bayramınız kutlu olsun!) (TTS. 54); *Berekella!* (Aferin!) (TTS. 60); *Haý berekella!* (Bravo!) (TTS. 60); *Bar bol!* (Teşekkür!) (TTS. 77), *Boýnuň oňrulsyn!* (Boynun devrilsin!) (TTS. 81); *Külli belalar dep bolsun!* (Bütün belalar def olsun!) (TTS. 147); *Gadyr bilmez* (Kıymet bilmez adam) (TTS. 217); *Gelen yağşy!* (Rica ederim!) (TTS. 248); *Giceňiz rahat bolsun!* (İyi geceler!) (TTS. 270); *Gümüne gitsin!* (Şeytan alsın canını!) (TTS. 318); *Gürrüni näme!* (Diyecek bir şey yok!) (TTS. 322); *Halalyň bolsun* (Aferin, bravo) (TTS. 328); *Ertiriňiz haýyrly bolsun!* (Günaydın!) (TTS. 340); *Heliksalam* (Kadınların dilinde aleykümselam) (TTS. 343); *Hoş galyň* (Hoşça kalın) (TTS. 352); *İşdäňiz açyk bolsun!* (Afiyet olsun!) (TTS. 384); *Kör bol!* (Kör ol!) (TTS. 423); *Marş* (Marş! Marş!) (TTS. 446); *Alla medet bersin!* (Allah yardım etsin!) (TTS. 453); *Men size minnetdar* (Size minnettarım) (TTS. 460); *Mümkin däl* (Mümkün değil) (TTS. 466); *Tüýs mugtla!* (Çok ucuz, hemen hemen bedava!) (TTS. 464); *Nakys adam* (Akılsız adam) (TTS. 470); *Näme bolsa bolsun!* (Ne olursa olsun!) (TTS. 473); *Munuň nakysca zatdyğyny!* (Ne kadar güzel şey!) (TTS. 470); *Nurbat aman, ýetişiň* (İmdat, aman yetişin!) (TTS. 480); *Oňluk bolsun!* (İyilik olsun!) (TTS. 489); *Ömür baky* (Ömür boyunca) (TTS. 504);

Onuň övzaýy bozuk (Onun niyeti kötü) (TTS. 511); *Eşekden palan alança ýok!* (Bir bardak suyu içmek kadar kolay!) (TTS. 516); *Rakypyň çekdigi ahyvaý bolsun!* (Düşmanın çektiği ahüvah olsun) (TTS. 541); *Rovaç* (İyi, güzel, üstün, revaçta) (TTS. 548); *Salam* (Selam) (TTS. 556); *Salamälik* (Kadınların selamlaşma sözü) (TTS. 556); *Şükür* (Şükür) (TTS. 611); *Taňry ýalkasyn!* (Tanrıya şükür!) (TTS. 616); *Ol seniň taýyň däl* (O senin dengin değil) (TTS. 619); *Tüveleme* (Aferin!, Ne güzel!, Şükür!) (TTS. 640); *Ugur haýyr bola!* (Başarılar, hayırlı işler!) (TTS. 644); *Valeykimessalam* (Ve aleykümselam) (TTS. 662); *Vessalam* (Başka bir şey yok, iş bitti, tamam) (TTS. 665); *İş gutardy vessalam* (İş bitti, tamam!) (TTS. 665); *Ýaman kelläm agyryar* (Başım fena ağrıyor) (TTS. 674); *Ýaradan alladan gaýry pena ýok* (Yaradan Tanrıdan başka sığınak yok) (TTS. 678); *Zaluvat* (Yiğit; aferin, bravo) (TTS. 716); *Zyýany ýok* (Zararı yok) (TTS. 722).

2.1.5. Çekirdek Kalıplaşma

Gökdayı'nın tespitine göre, çekirdek kalıplaşmada kalıplaşmaya giren sözcüklerden bazıları hiçbir değişime uğramaz. Sadece önüne, ortasına ya da sonuna bir ek alabilir veya bazı sözcükleri değiştirebilir. Bunlar biçimsel ve dizimsel düzlemde gerçekleşir (Gökdayı, 2015: 28). Türkmen Türkçesinde de çekirdek kalıplaşmaya girmiş kalıp sözler aynı Türkiye Türkçesinde olduğu gibi söz biçimindeki değişiklikler ve söz dizimindeki değişiklikler şeklinde incelenecektir.

2.1.5.1. Söz Biçimine Dair Değişiklikler

Kalıp sözlerin söz biçimindeki değişikliklere bakma aşamasında atasözlerinin kelimeleri arasında hiçbir değişiklik yapılamadığı görülür. Deyim ve kalıp sözlerde ise kelimeler arasında bazı ekleme veya çıkarmalar yapılabildiği görülür. Örneğin; *Damlaya damlaya göl olur*, atasözünü *Damlaya damlaya deniz olur*, şeklinde kullanamayız. Türkmen Türkçesinde kullanılan atasözleri içinde aynı şey geçerlidir. Örneğin; *Dokluk näme diýdirmez, açlyk näme iýdirmez* (Tokluk neler dedirmez, açlık neler yedirmez) (TDDS-I. 25); *Älem içre adam gezmez, at gezer* (Dünyada insan gezmez, adı gezer) (TDDS-I. 27); *Dag daga duşmaz, adam adama duşar* (Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur) (TDDS-I. 27); *Agaly oylan aglamaz* (Babası ağa olan oğlan ağlamaz) (TDDS-I. 30); *Süri agsaksyz bolmaz* (Sürü aksaksız olmaz) (TDDS-I. 35); *Süri agsagyny gizlär* (Sürü aksağını gizler) (TDDS-I. 35); *Süýtde agzy bişen suvy üfläp içer* (Sütten ağzı yanan suyu/yoğurdu üfleterek içer) (TDDS-I. 39); *Böriniň agzy*

iyse-de gan, iymese-de gan (Kurdun ağzı yese de kanlı, yemese de kanlı) (TDDS-I. 39) atasözleri tam kalıplaşmıştır ve herhangi bir değişikliğe izin vermezler. Bu ve bunun gibi örnekler atasözlerindeki çekirdek kalıplaşma için oldukça fazladır. Ancak deyimlerde bu çekirdek kalıplaşmada bazı noktalar sabit kalmak şartıyla kalıp sözün bazı yerlerinde değişiklikler olabilmektedir. Mesala; *Gözü dolmak* deyimini *Gözlerim doldu, Gözün dolmuş* şeklinde iyelik ekleriyle de kullanabilir, değişime sokabiliriz ve o anki kullanan kişiye göre farklı anlamlar çıkarmamıza yardımcı olmasını sağlayabiliriz. Türkmen Türkçesinde; *Akly ýitirmek* (Delirmek, aklını yitirmek) deyimini *Aklyň ýitirme* (Delirme, aklını yitirme!) (MEDS. 39); *Gol ýetirmek* (Namusa el sürmek, güç yetirmek) deyimini *Gol ýetirdiň* (Namusa el sürdün, güç yetirdin) (MEDS. 493); *Gulak asmak* (Kulak asmak) deyimini *Gulak asyň* (Kulak asın) (MEDS. 501); *Nyýaza durmak* (Allah'a yakarmak, dua etmek) deyimini *Durdum nyýaza* (MEDS. 549); *Ýas tutmak* (Yas tutmak) deyimini *Ýas tutarmyş* (Yas tutarmış) (MEDS. 687) deyimlerinde olduğu gibi bazı noktalar sabit kalmak şartıyla deyimlerin bazı yerlerinde değişiklik yapmak mümkündür.

Kalıp sözlerde de bunun gibi değişiklikler mevcuttur. *Teşekkür ederim* kalıp sözü *Teşekkürler, Teşekkür ediyorum, Teşekkür ederiz* şeklinde de kullanılabilir. *Saygılar* kalıp sözü *Saygılarımla, Saygılarımı iletin(iz), Selam* sözü *Selamlar, Selam söyleyin(iz)*, şeklinde kullanılabilir. Türkmen Türkçesindeki *Agşamyň haýyrly!* kalıp sözü *Agşamyň haýyrly bolsun! Agşamyňyz haýyr! Agşamyňyz haýyrly! Agşamyňyz haýyrly bolsun!* şeklinde kullanılabilir (Sarıyev, 1994: 35). Türkmen Türkçesinde; *Alnyňyz açyk!* (TDDS-I. 61-62) > *Alnyň açyk bolsun!* (TDDS-I. 61-62) > *Alnyň-bagtyň açyk bolsun!* (TDDS-II. 80) (Mutlu ol, başarılar dilerim! Bahtın açık olsun!); *Avuň şowly bolsun!* > *Avuň şowuna düşsün!* (Av bereketli geçsin! Rast gele!) (TDDS-I. 94); *Bagt bersin!* (TDDS-I. 380) > *Bagt getirsin!* (Gelin alan aileye gelin şans getirsin anlamında kullanılan söz) (TDDS-I. 67); *Baýramyňyz bilen!* (Bayramınız kutlu olsun!) (TTS. 54) > *Baýramyňyz mübäreke bolsun!* (Bayramınız mübarek olsun!) (TTS. 466); *Bereket bersin!* (Bereket versin!) (TTS. 60) > *Bereketli bolsun!* (Bereketli olsun!) (TDDS-I. 583) şeklinde değişikliklerin olduğu örnekler mevcuttur. O halde kalıp sözlerde söz öbeğinde yer alan kelimelerden bir kısmı kendini korumak şartıyla bir kısmı da başka eklerle çekime girebilirler. Bu sadece anlam açısından ufak bir değişime sebep olsa da içerikte vermek istediği mesaj aynıdır.

Gökdayı, öbek veya cümle oluşturulurken biçimsel değişikliği iki başlıkta inceler: İsim çekim ve fiil çekim eklerinin eklenmesi veya değiştirilmesi.

A) İsim çekim eklerinin değişebilmesi:

Bazı birimlerde iyelik, ad durum, soru ve çoğul ekinden oluşan isim çekim ekleri değişebilir. Ancak atasözleri bu değişikliklere izin vermez. *Dost ile ye, iç, alışveriş etme* sözü *Dostlarıyla ye, iç, alışveriş etme* şekline dönüştürülemez. Buna rağmen bazı deyimlerin çoğu, ikilemeler, birleşikler ve kalıp sözlerin bir bölümü buna izin verirler. Söz gelimi *Ağzının tadı kaçmak* deyimi, *Ağzımın tadı kaçtı, Ağzının tadı kaçtı* şeklinde değişik kişilere gönderme yapmak amacıyla iyelik ekleri değiştirilerek; *dağ bayır* ikilemesi *dağa bayıra, dağda bayırda, dağdan bayırdan, dağdan bayıra* gibi değişik ad durum ekleriyle; *fotoğraf makinesi* birleşigi *fotoğraf makinemizi, fotoğraf makinelerine* biçimlerindeki ad durum ekleriyle değiştirilebilir (Gökdayı, 2015: 29).

Türkmen Türkçesinde *Pelegiň oynuny görmek/ Feleğin oynunu görmek* deyimi; *Pelegiň oynuny bir gün görer sen/ Feleğin oynunu bir gün görürsün* şeklinde şahıs eki alarak farklı kişilere gönderme yapılabilir (Yılmaz, 2016: 278-279). *Başy göge, gövsün ýele götermek /Başı göge, gögsü yele kapturmak* deyimi; *Başyň göge, gövsün ýele göterme/ Başını göge, gögsünü yele kapturma*, şeklinde farklı şahıs ekleri ile de kullanılabilir (Yılmaz, 2016: 118-119). *Gözi dört olmak* deyimi; *Gözüm dört oldy* şeklinde kullanılabilir (Yılmaz, 2016:363).

Türkmen Türkçesinde bazı kalıp sözlerde de isim çekim eklerinde değişme olabilir. Örneğin, *Abraýyň artsyn!* kalıp sözü *Abraýyňyz artsyn!* (Şöhretin(iz) artsın!) şeklinde; *Alnyňa ak gün dogsun!* kalıp sözü *Alnyňyza ak gün dogsun!* (Alnına/alnınıza ak gün doğsun! Güzel günler gör(ün)!) şeklinde farklı isim çekim ekleri alabilirler (Sarıyev, 1994: 40). Türkmen Türkçesinde isim çekim eklerindeki değişimlere daha fazla örnek vermek istersek; *Dilegi kabul bolsun!* > *Dilegiň kabul bolsun!* (Dileği(n) kabul olsun!) (TDDS-I. 105-106); *Dövletiň artsyn!* > *Dövletiňiz artsyn!* (Şansın(ız) bol olsun!) (TTS. 174); *Eliňden gelse* > *Eliňizden gelse* (Elin(iz)den gelse) (TDDS-II. 244); *Eliň-gözün dert görmesin!* > *Eliňiz-gözünüz dert görmesin!* (Elin(iz) gözün(üz) dert görmesin!) (TDDS-I. 367); *Eliň kesilsin!* > *Eliňiz kesilsin!* (Elin(iz) kopsun!) (TTS. 406); *Garakyn çyksyn!* > *Garakynyň çyksyn!* (Sana/size daha ne gerek! Gözün(üz) çıksın!) (TTS. 228); *Gijäň rahat bolsun!* > *Gijäňiz rahat bolsun!* (İyi geceler!) (TDDS-II. 216); *Gözün aýdyň!* > *Gözünüz aýdyň!* (Gözün(üz) aydın!) (TDDS-I. 5); *Gözümüň üstünde yeriň bar!* > *Gözümüziz üstünde yeriňiz bar!* (Başımı(zı)n üstünde yerin(iz) var! (TTS. 301); *İşiň bilen boluň!* > *İşiňiz bilen boluň!* (İşiniz gücünüzle ilgilenin!/İşinize bakın!) (TDDS-II. 155); *İşiň şovly bolsun!* > *İşiňiz şovly bolsun!* (İşin(iz)de başarılar!) (TDDS-I. 380); *İşiň oň bolsun!* > *İşiňiz oň bolsun!* (İşin(iz) iyi olsun!) (TTS. 488); *İşiň*

rovaç bolsun! > *İşüñiz rovaç bolsun!* (İşin(iz) iyi olsun!) (TDDS-II. 220-221); *Ömrüñ uzak bolsun!* > *Ömrüñüz uzak bolsun!* (Ömrün(üz) uzun olsun!) (TDDS-II. 165); *Özüñ bil!* > *Özüñiz bil!* (Sen/siz bilirsin!) (TTS. 67); *Rysgalyñ egsilmesin!* > *Rysgalyñyz egsilmesin!* (Horluk görmeyin(in)!) (TDDS-II. 223) gibi örnekler verilebilir.

B) Fiil çekim eklerinin değişebilmesi:

Fiil çekimi cümlede yer alan kişiye, zamana ve kipe göre değişiklik gösterir. Burada da atasözleri bu değişime izin vermez. Örneğin, *Damlaya damlaya göl olur* atasözünü *Damlaya damlaya göl oldu* şeklinde kullanmak dilbilgisi kurallarına göre mümkün olsa da kalıplaşmış olduğu için bu kullanım şekline izin verilmez. Buna karşın deyim, ikileme, birleşik ve kalıp sözlerde cümlede kullanımına göre bu değişim yaygındır. Örneğin, *Fitil fitil burnundan getirmek* deyimini *Fitil fitil burnundan getireceğim*, *Fitil fitil burnundan getirecekler* şeklinde kullanılabilir. *Kırıp geçirmek* ikilemesi *kırıp geçirdim*, *kırıp geçirdin* şeklinde kullanılabilir. *Yardım etmek* birleşigi *yardım ediyorum*, *yardım edecekler* şeklinde kullanılabilir (Gökdayı, 2015: 29-30).

Türkmen Türkçesinde *Gämide hüşgär oturmak* deyimini *Gämide hüşgär oturgyl!*; *Myrada ýetmek* deyimini; *Myrada ýetdi* şeklinde kullanılabilir (Yılmaz, 2016: 301, 332,333). *Elip biliñ burulmak / Elif beli burulmak* (Yaşlanmak) deyimini; *Elip bilim buruldy / Elif belim buruldu* şeklinde fiilin çekimli haliyle de kullanılabilir (Yılmaz, 2016: 260-261). *Gözi dört olmak* deyimini; *Gözüm dört oldy* (Yılmaz, 2016: 363). *Tora düşmek* deyimini; *Tora düşüp* (Engele takılmak, yakalanmak) (Yılmaz, 2016: 659). *Ýokluk meýdanynda mejlis gurmak / Yokluk meydanında meclis kurmak* (Hiç ölmeyecekmiş gibi davranmak, sonunu düşünmemek) deyimini; *Ýokluk meýdanynda mejlis guruban* (Yılmaz, 2016: 698-699). *Gulgula düşmek* (Dillere düşmek) deyimini; *Gulgula düşdi* (Yılmaz, 2016: 368-369). *Günähiñ (günäniñ) agramy basmak / Günahın ağırlığı basmak* (Günahından dolayı vicdan azabı çekmek, içten üzülmek.) deyimini; *Günähiñ (günäniñ) agramy basar* (Yılmaz, 2016: 374-375) şeklinde fiilin çekimli haliyle de kullanılabilir.

Türkmen Türkçesinde yer alan kalıp sözlerin bazılarında fiil çekim eklerinin değiştiği görülür. Bunlara örnek olarak: *Atamdan aňry git!* > *Atamdan aňry git!* (Cehenneme git(in)!/Defol(un)!/yok ol(un)!) (TDDS-I. 88); *Aýdan sözüñi ýerine ýetir!>* *Aýdan sözüñi ýerine ýetirdi* (Verdiği sözü zamanında yerine getir/di) (TDDS-II. 283); *Baýlygymyz-a pes dälidir, şükür, et-ýagymyz bol!* > *Baýlygymyz-a pes dälidir, şükür, et-ýagymyz boldur!* (Zenginliğimiz az değildir, şükür, etimiz, yağımız bol(dur)/Allah'a şükür iyiyiz.) (TTS. 525); *Biderek sögüşden näme many bar* > *Biderek sögüşden näme*

many barmyş (Boş yere sövmenin ne anlamı var(mış)) (TTS. 445); *Çopana meýlis haram* > *Çopana meýlis harammyş* (Çobana meclis haram(mış)) (TDDS-I. 232); *Daň atar* > *Daň atdy* (Tan atar/attı) (TDDS-I. 265); *Dünyäden bihabar* > *Dünyäden bihabar* (Dünyadan habersiz(di)) (TDDS-I. 335); *Gadyr bilmez* > *Gadyr bilmezdi* (Kıymet bilmez(di)) (TDDS-I. 403); *Gözüni açyp gör* > *Gözüni açyp göreni* (Gözünü açıp gör(düğü)) (TDDS-I. 26); *Günäni döker* > *Günäni döktü* (Günahını anlatır/anlattı) (TDDS-I. 539); *Günä yükledi* > *Günä yüklemiş* (Günah yükledi/yüklemiştir) (TDDS-I. 539); *Gün geçirer* > *Gün geçirdi* (Vakit geçirir/geçirdi) (TDDS-I. 538); *Haka ten berer* > *Haka ten berdi* (Allah'a sığır/sığındı) (TDDS-I. 570); *Hakgulla diyip oturur* > *Hakgulla diyip oturdu* (Başına gelenlere razı olup oturur/oturdu) (TDDS-I. 570); *Hakyndan çykdy* > *Hakyndan çykmyş* (Üstesinden geldi/gelmiş) (TDDS-I. 570); *Hak öýüne bardy* > *Hak öýüne barjak* (Öldü/Ölecek) (TDDS-I. 570); *Rugsat berseñiz* > *Rugsat etseniz* (İzin verirseniz.) (TSAS. 67) verilebilir.

2.1.5.2. Söz Dizimine Dair Değişiklikler

Kalıplaşmış söz birliklerini oluşturan sözcüklerin söz diziminde değişiklikler olması mümkündür. Bu değişim kısmi kelime değişikliklerinin yanı sıra söz dizimindeki kelimelerin yer değiştirmesiyle de meydana gelebilir. Gökdayı, söz dizimine dair değişiklikleri üç gruba ayırmış ve bu başlıklar altında incelemiştir (Gökdayı, 2015: 30).

A) Sözcük ekleme / çıkarma: Söz dizimsel olarak bu değişimlerde anlam önemlidir. Anlamı değiştirmeyecek şekilde bir sözcük eklenir veya çıkarılabilir. Bu tür değişikliklere atasözlerinde çok az sayıda yer verilmiştir. Çünkü atasözlerinin yapısı ve kalıplaşma derecesi itibarıyla bu değişimlere izin vermeyeceği açıktır. *Ahlatın iyisini aylar yer* atasözüne; *Ahlatın iyisini dağda aylar yer* şeklinde “dağda” kelimesi, *Akıntıya kürek çekilmez* atasözüne; *Akıntıya karşı kürek çekilmez* şeklinde “karşı” kelimesi eklenmiştir (Gökdayı, 2015: 30).

Deyimler için de bu değişim oldukça sınırlı sayıda kullanılır. *Ağzı açık kalmak* deyimini; *Ağzı bir karış açık kalmak* şeklinde, *Ağzından çıkan kulağı işitmek* deyimini; *Ağzından çıkan sözü kulağı işitmek* şeklinde kullanılabilir ve burada da her iki deyimde de birer sözcük eklenmiştir (Gökdayı, 2015: 30-31). Türkmen Türkçesinde de *Gözi gubar tutmak* deyiminde tutmak sözcüğü çıkarılarak *Gözi gubarlanmak* şeklinde kullanılabilir. Her ikisi de “görme gücünün yavaşlaması, göz önünü duman tutmak, görme yetisi zayıflamak” anlamında kullanılmaktadır (Yılmaz, 2016: 361). *Vepa tohumun ekmek* deyimini; *Vepa bermek* şeklinde sözcük çıkarılmış haliyle de kullanılabilir

ve “yürekten hizmet etmek, samimiyetle hizmet etmek anlamında” kullanılırlar (Yılmaz, 2016: 673-674).

Kalıp sözlerde de bu ekleme/çıkarma işlemi görülebilir. Örneğin; *Afiyet olsun* kalıp sözü; *Afiyet şeker olsun* şeklinde, *Allah rahmet eylesin* kalıp sözü; *Allah gani gani rahmet eylesin* şeklinde kullanılabilir (Gökdayı, 2015: 31). Bu örnekler çoğaltılabilir *Allah tuttuğunu altın etsin* kalıbı; *Allah tuttuğunu çil çil altın etsin/ Allah tuttuğunu altın gümüş etsin/ Allah tuttuğunu altın; tutamadığını gümüş etsin* şeklinde kullanılabilir. Türkmen Türkçesinden örnek vermek istersek; *Salam > Baryňyza salam* (Hepinize selam) (TTS. 47); *Diliňe dygy ber! > Diliňe biraz dygy ber!* (Çeneni biraz tut!) (TTS. 153); *Rahatlanyň > Rahatlanyň, gatyrganmaň!* (Sakin olun, sinirlenmeyin!) (TTS. 238); *Menden hasap sormaga hakyň yok > Seniň menden hasap sormaga hakyň yok* (Benden hesap sormaya hakkın yok) (TTS. 335); *Hoş geldiňiz > Hoş geldiňiz, sapa geldiňiz* (Hoş geldiniz, safa getirdiniz) (TTS. 352); *İt ýarak däl > İt ýarak däl, gorkmaň!* (Korkmayın, köpek ısırılmaz) (TTS. 386); *Teklibiňizi kabul edýärim > Siziň teklibiňizi kabul edýärim* (Sizin teklifinizi kabul ediyorum) (TTS. 390); *Lagyrdap durma > Biderek lagyrdap durma!* (Boş yere sızlanıp durma!) (TTS. 432); *Galsa galybersin! > Ovarram, galsa galybersin!* (Peki, kalırsa kalsın!) (TTS. 495); *Meniň vatan borcum > Meniň vatan önüňdäki borcum* (Vatana karşı olan borcum) (TTS. 505); *Ýesir beriliň! > Uruşmaň ýesir beriliň!* (Savaşmayın, teslim olun!) (TTS. 649); *Meniň günäm ýok! > Meniň tagsyrym ýok! > Meniň günäm, tagsyrym ýok!* (Benim suçum, günahım yok!) (TTS. 613); *Alladan gayry pena ýok > Ýaradan Alladan gayry pena ýok* (Yaradan Tanrıdan başka sığınak yok) (TTS. 678); *Ovarra bol! > Ýit, ovarra bol!* (Git, defol!) (TTS. 701); *Eliň dert çekmesin! (Elin dert görmesin!) (TTS. 152) > Eliň-gözüň dert görmesin!* (Elin gözün dert görmesin!) (TDDS-I. 5) *Abraýyň artsyn! > Abraýyň beýgelsin!* (Şöhretin artsın!) (TSAS. 33).

Her iki lehçede de bu tür ekleme ve çıkarmalar ikilemelerde ve birleşiklerde görülmez.

B) Sözcük değişikliği: Kalıplaşmış dil birimlerinde bazen bir sözcüğün yerine aynı anlamda ve anlamın içeriğini değiştirmeyecek şekilde eş anlamlı veya yakın anlamlıları koyulabilir. Tabii ki bu değişiklik anlamın ya da verilmek istenen mesajın değişmesine izin vermeyerek özünde yine aynı anlamı taşımasını sağlayacak yönde olmaktadır. Kalıplaşma derecesinin güçlülüğü bakımından atasözleri anlam değişimine izin vermez. Yine de onlarda anlam değişmeyecek şekilde bu tür değişiklikler mevcuttur. Örneğin; *Kedi uzanamadığı ciğere murdar dermiş* atasözü *Kedi*

uzanamadığı ciğere pis dermiş şeklinde kullanılabilir. Burada *murdar* kelimesinin yerine aynı anlama gelen *pis* kelimesi koyularak değişim sağlanmıştır. Burada anlam her ikisinde de aynıdır yani her ikisinde de kişi elde edemediği bir şeyi beğenmemiş gibi davranır anlamı aynıdır. Gökdayı’da bu değişime şu örnekleri vermiştir: Ağaç yaprağıyla *gürler* atasözü için Ağaç yaprağıyla *güzeldir*; Aç kalmak borçlu olmaktan *yeğdir/ iyidir*; *Dost/ Akraba* ile ye iç alışveriş etme; *Kara/ Kötü* haber tez *duyulur/yayılır* (Gökdayı, 2015: 31).

Bu değişiklikler deyimlerde de görülebilir. Mesela, ‘merhamet *etmek*’ deyimindeki mastar göstermek mastarıyla değiştirilerek yeni biçimi olan ‘merhamet *göstermek*’ şeklinde kullanılabilir. Her ikisinde de acımak anlamı korunmaktadır. Gökdayı ise, ağzının tadı *kaçmak* deyiminin ağzının tadı *bozulmak*; akıl *vermek/öğretmek* şeklinde mastar değişimiyle; başına *iş/dert* açmak; *ileri/öne* sürmek deyimlerinde ise yakın anlamlı kelimelerin yer değiştirmesiyle yeni biçimine girebildiğini söyleyerek bunların örneğini vermiştir (Gökdayı, 2015: 31). Deyimlerdeki bu değişimlere bakıldığında da deyimdeki anlamın kaybolmadığını yine aynı anlamı koruduğunu görmekteyiz. Türkmen Türkçesinde *akmaga syryňy bermek* deyimini, *akmaga iç bermek* şeklinde de kullanılabilir. Deyimde bir sözcük değişikliği olsa da anlam olarak ikisi de *Gizliň, aýtmasyz syrlaryňy akmak adama aýtmak* yani; *söylenmemesi gerekni nâdân kişiye söylemek* anlamında kullanılmıştır (Yılmaz, 2016: 15-16). *Akyly kesmek /Aklı kesmek* deyimini *Akyly bilen jem etmek/ Akıl ile cem etmek* şeklinde kullanılabilir. Her ikisi de ‘idrak etmek, kavramak’ anlamında kullanılır (Yılmaz, 2016: 24-30). *Janyndan umyt üzmek* deyimini *Janyndan el üzmek* şeklinde de kullanılır her ikisinde de anlam; ‘yaşama ümidini kaybetmek’, ‘ölümü göze almak’ anlamında kullanılır (Yılmaz, 2016: 164-165). *Gam badasyn bermek* deyimini *gam badasyn noş etmek* şeklinde; ‘kaygılandırmak, hasret çektirmek, sıkıntıya düşürmek’ anlamında kullanılır (Yılmaz, 2016: 292-293). *Myrada ýetmek* deyimini *Maksadyna ýetmek*; ‘amacına ulaşmak, muradına nail olmak’ anlamında kullanılır (Yılmaz, 2016: 532-533).

İkileme ve birleşik sözlerde yine herhangi bir değişime izin verilmez.

Kalıp sözlerdeki sözcük değişimine dikkat ettiğimizde bazılarında değişim yaşandığını söylemek mümkündür. Örneğin, *nice senelere* kalıp sözü “nice yıllara”; *iyi günler* sözü ise “hayırlı günler” şeklinde de kullanılabilir. Bakıldığı zaman yine anlamında bir değişiklik olmamıştır ve vermek istediği mesaj hala aynıdır.

Türkmen Türkçesinde sözcük değişikliğine uğramış kalıp sözlere; *Agzyna suv alan ýaly* > *Agzy mumly (mumlanan) ýaly* (Ağzında bir şey olan, ağzında bir şey var gibi.) (TDDS-I. 40); *Agzy orazaly* (TDDS-I. 41) > *agyz beklemek* (Ağzı oruçlu, Ramazan ayında oruç tutan kişi) (TDDS-II. 145); *Alnyň açyk bolsun!* > *Alnyň hak açsyn!* (Bahtın açık olsun!) (TDDS-I. 61-62); *Aman-esen* > *Amanlyk-saglyk* (İyilik sağlık) (TDDS-I 64); *Av ganly bol-a!* > *Avuň şovly bolsun!* > *Avuň şovuna düşsün!* (Av bereketli geçsin! Rast gele!) (TDDS-I. 94); *Bagt bersin!* (TDDS-I. 380) > *Bagt getirsin!* (Yeni gelin alan aileye “şans getirsin” anlamında kullanılan söz) (TDDS-I. 67); *Bereket bersin!* (Bereket versin!) (TTS. 60) > *Bereketli bolsun!* (TDDS-I. 583); *Gör nähili biabraýlyk!* (Bak, ne biçim rezalet!) (TTS. 64) > *Gör! nähili melgun!* (Gör, ne melun, gör nasıl aşağılık!) (TTS. 293); *Gözüň aksyn!* (TDDS-I. 509) > *Gözüň çyksyn!* (Gözün çıksın, kör ol!) (TTS. 301); *Halalyň bolsun!* (TTS. 328) > *Halalyň bolsun!* > *Halal saňa!* (Helal sana! Aferin! Bravo!) (TDDS-I. 572); *Huday gorasyn!* (TDDS-I. 507) > *Huday saklasyn!* (Allah korusun/sakınsın!) (TTS. 356); *İmany ükidenden bolsun!* (TDDS-I. 645) > *İmany hemra bolsun!* (İman yoldaşın olsun!) (TDDS-I. 645) gibi örnekler vermek mümkündür.

C)Sözcüklerin yer değiştirebilmesi: Bazı kalıp sözlerde sözcüklerin yerleri değişebilir. Atasözlerinde az sayıda olsa da bu değişiklikler görülebilir. Mesela *Dikensiz gül olmaz* atasözü *Gül dikensiz olmaz*; *İki dinle bir söyle* atasözü *Bir dinle iki söyle* şeklinde kelimelerin yerleri değiştirilerek kullanılabılır. Böyle bir durumda anlam yine aynı kalır ve değişmez (Gökdayı, 2015: 32). Deyimlerde de böyle bir değişim söz konusu olabilir. *Gelen ađam giden paşam* deyimini *Giden paşam gelen ađam* şeklinde kelimelerinde yer değişikliği yapılarak kullanılabilir. Türkmen Türkçesinde *Peleđin gahryna duşmak* / *Feleđin kaharına rastlamak* deyimini *Duřdum pelek gaharyna* / *Rastladım feleğin kaharına* şeklinde kelimelerin yer değiştirmesine uğrasa da anlam yine ‘sıkıntılara maruz kalmak, işleri yolunda gitmemek’ şeklinde kalır (Yılmaz, 2016: 278-279). *Peleđin duşagyna düşmek* / *Feleđin tuzağına düşmek* deyimini *Düşdüm pelek duşagyna/ düştim felek tuzağına* şekline dönüşür, anlam olarak da ‘dünyanın faniliğine aldanmak, iradeyi elden bırakmak’ olarak aynı şekilde kalır (Yılmaz, 2016: 280-281). *Hakyň sungatyny sözlemek* / *Hakk’ın sanatını söylemek* deyimini *Sözlär Hakyň sungatyn/ Söyler Hak’ın Sanatın* şeklinde de söylenebilir (Yılmaz, 2016: 392-393).

Bazı kalıp sözlerde de bu değişim söz konusudur. Örneğin, *Allah’ım sen bana sabır ver* kalıp sözü *Sen bana sabır ver Allah’ım* şeklinde yer değiştirebilir. Gökdayı bu değişimlerin sınırlı sayıda olduğunu belirtir (Gökdayı, 2015: 32). Bu tür değişim

gösteren kalıp sözlere birkaç örnek daha vermek istersek; *Kendine iyi bak* kalıp sözünü *İyi bak kendine*; *Ömrü uzun olsun* kalıp sözü *Uzun ömrü olsun* şeklinde de kullanılabilir.

Türkmen Türkçesinden örnek verirsek; *Meniň günäm, tagsyrym ýok!* > *Meniň tagsyrym, günäm ýok!* (Benim suçum, günahım yok!) (TTS. 613); *Ýit, ovarra bol!* > *Ovarra bol, ýit!* (Git, defol!) (TTS.701); *Zaluvat, sen ýeňensin!* > *Sen ýenensin, zaluvat!* (Aferin sana, kazandın!) (TTS. 716); *Dünýäden bihabar* > *Bihabar dünýäden* (Dünyadan habersiz) (TDDS-I. 335); *Janyň gurban saňa* > *Saňa janyň gurban* (Sana canım kurban) (TDDS-I. 3); *Kömeğiňiz üçin sag boluň* > *Sag boluň kömeğiňiz üçin* (Yardımanız için sağ olun, teşekkür ederim) (TTS. 551); *Külli belalar dep bolsun!* > *Dep bolsun külli belalar!* (Bütün belalar def olsun!) (TTS. 147); *Rahatlanyň, gatyrganmaň!* > *Gatırghanmaň, rahatlanıň!* (Sakin olun, sinirlenmeyin!) (TTS. 238); *Ýaman kelläm agyryar* > *Kelläm ýaman agyryar* (Başım fena ağrıyor) (TTS. 674); *Zaluvat, sen ýeňensin!* > *Sen ýenensin, zaluvat!* (Aferin sana, kazandın!) (TTS. 716).

Sonuç olarak; kalıplaşmış dil birimlerinin hepsinde kalıplaşma dereceleri aynı değildir. Bu birimler bir bütün halinde veya çekirdek kalıplaşma olarak iki grupta ele alınabilir. Tamamen kalıplaşmanın görüldüğü birimler genellikle atasözleri, deyimler ve kalıp sözlerdir. Bunun sonucunda tamamen kalıplaşan bu birimler herhangi bir değişime pek uğramazlar. Çekirdek kalıplaşmalarda ise kısmi değişiklikler ek ve sözcük boyutundadır. Bu değişiklikler birimin temel anlamına dokunmadan bir iki sözcüğü etkileyerek gerçekleşir.

2.1.6. Kalıplaşmış Dil Birlikleri

Bir toplumun varlığı söz konusu olunca o toplumun siyasi ve askeri geçmişinin yanı sıra kültürel ve sosyal değerlerine de bakılmalıdır. Her toplumun geçmişten günümüze dünya tarihine ne kattığı ve bu tarihte ne kadar etkili olabildiği de çok önemlidir. Çünkü toplumları yansıtan en önemli unsur onların kültürleridir. İşte bu kültürel değerlerin en başında da şüphesiz iletişimin kaynağı olan ve iletişimin temel taşı olan dil gelir. Kültürün gelecek nesillere aktarımı ancak ve ancak dille mümkündür. Bir toplumu ve onun kültürünü anlayabilmek için o toplumun diline ve dilin temelini oluşturan sözvarlığına bakılması gerekir. Ancak bu şekilde o toplum hakkında bilgi sahibi olmam mümkün olabilir. İnsanların yaşayış tarzları onların dillerine mutlaka yansır. Bu yaşayış tarzının yaşanılan bölgenin coğrafi özellikleriyle de ilgisi vardır. Örneğin, sert iklimlerde yaşayan insanların çetin hava şartlarına karşı mücadele etme

güdüleri dillerine ve kullandıkları kelimelere de yansır. Dil yaşayan bir olgu olduğu için nesilden nesile aktarılır ve canlı kalmaya devam eder. Türkçede söz varlığı içinde bu canlılığı tek kelimeyle sağlamak mümkün olduğu gibi farklı dil birlikleriyle sağlamak da imkan dahilindedir. Bu dil birlikleri, her dilin kendi sözvarlığında barınır ve bir araya geldiklerinde ortaya koydukları yeni anlamlarla yeni birlikler oluşturarak bir dilin zenginliğinin de göstergesi göstergesi olurlar. Bu birlikler zamanla, tarihi bir süreç içerisinde kalıplaşmaya girerler ve daha sonraki süreçte de girdikleri bu kalıpta kullanılmaya devam ederler.

Doğan Aksan'a göre bir dilin söz varlığı; o dilin tarihine geniş ölçüde ışık tutmakta, yüzyıllardır ortaya çıkan ses, biçim, söz dizimi ve anlam değişikliklerini yansıtmakta, hangi dillerin etkisiyle, nasıl bir değişimden geçtiğini göstermektedir (Aksan, 2015: 19). Söz varlığı denince de sadece o dilin sözcükleri değil, deyimler, kalıp sözler, atasözleri, terimler ve çeşitli anlatım kalıplarının oluşturduğu bir bütünü kastetmektedir (Aksan, 2015: 15). Bu dil birlikleri artık belli bir süreçten geçerek kalıplaştıkları için diğer kelimelerden ayrılırlar. Çünkü vermek istedikleri mesaj artık ortak yaşam felsefesinin bir ürünüdür.

Kalıp sözlerin sınırını çizebilmek için bu dil birliklerine değinmek doğru bir adım olacaktır.

Atasözleri: Aksan'a göre bir dilin söz varlığı içinde yer alan atasözleri bir toplumun bilgeliğini, deneyimlerini, dünya görüşünü ve anlatım gücünü yansıtan, yüzyıllarca yaşayabilen sözlerdir. Değişmeden nesilden nesile aktarılabilirdiği gibi değişikliklere de uğrayabilirler ve hatta unutulabilirler de. Örneğin , 11. yüzyılda Divan'da (II, 53) geçen *Tag tagka kavuşmas, kişi kişiye kavuşur* atasözü günümüzde *Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur* biçiminde yaygın olarak kullanılan bir atasözüdür (Aksan, 2015: 41). Bu örneğe baktığımızda atasözünün aradan geçen zamanın uzunluğuna rağmen ses değişimi dışında herhangi bir değişime uğramadığı aşikardır. Anlam olarak her ikisinde de aynı anlamı taşımaktadır. Bu açıdan bakılınca kalıp sözlerin ne kadar uzun süreçler sonucunda yer ettiğini ve kullanıldığını, zaman içerisinde kazandığı ve kalıplaştırdığı anlamıyla toplumun dilinde ne kadar önemli bir yer tuttuğu da yadsınamaz bir gerçektir. İşte bu süreçler göz önünde tutulduğunda atasözlerinin kalıplaşmış dil birlikleri içinde aslında tanınması en kolay birimler olduğu söylenebilir. Çünkü atasözleri bir toplumun deneyimlerinin uzun süreçlere yayılması sonucunda deneme ve yanılma yoluyla öğrendikleri ve bunun sonucunda edindikleri tecrübelerdir. Bu toplumun tecrübeler sonucunda artık bahsedilen durumdan çıkardığı

derse göre şekillenmiş sözleridir. Aksan'a göre atasözleri aynı dilin değişik lehçelerinde yaşamaya devam etmekte, böylece bir ulusun, değişik lehçeleriyle aynı dilin öz malı olduğunu göstermektedir. Aksan'ın örneğinde *Gülme komşuna gelir başına* atasözü Türk dilinin Kazak lehçesinde hiç değişmeden kalmış biçimiyle *Külme dosuňa, keler basıña* ; *Adam alası işinde, mal alası sırtında* atasözü; *İnsanın alacası içinde, hayvanın alacası dışında* hemen hemen aynı şekilde ve kullanımda kalmıştır (Aksan, 2015: 41). Bu ve bunun gibi diğer lehçelerde de benzer birçok örnek bulmak mümkündür. Bir dilin yapısı ya da kelime dağarcığı incelendiğinde atasözleri o dil için oldukça önemli bir yere sahiptir. Başka bir dile aktarım sırasında geçen bir atasözünün yanına onun atasözü olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Bu bile atasözlerinin kalıplaşmış di birliklerindeki önemi vurgular.

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Türkmen Türkçesinde de atasözleri alfabetik olarak sıralanmış ve karşılarında anlamları belirtilmiştir. Ancak belli ölçütlere göre bu çalışmalar yapılır. Atasözleri incelenirken onların yapısal, anlamsal ve işlevsel özelliklerine değinmek gerekir. Gökdayı'ya göre yapısal yönden atasözleri; çoğunlukla az sözcüklü ve kısa cümlelidirler. Bunların bir kısmı basit, bir kısmı birleşik yapıda, bir kısmı sıralı, bir kısmı bağlı, bir kısmı ise eksilteli cümle yapısındadır (Gökdayı, 2015: 35).

Atasözlerini oluşturan cümlelerin yüklemeleri genellikle geniş zamanda veya emir kipinde çekimlenmiş eylemler veya ek eylemle çekimlenmiş isim cümleleridir (Gökdayı, 2015: 36). Atasözleri yapısı itibariyle nasihat verici ve yol gösterici olduğundan geniş zaman ve emir kipiyle çekimlenir. Bu bakımından atasözlerine bakıldığında en önemli özellikleri kalıplaşmış olmalarıdır. Yapısal özelliklerinin yanı sıra anlamsal özellikleri de bu sözleri diğer kalıplaşmış sözlerden ayırır. Toplumların uzun süreçte yaşadıkları tecrübelerden meydana gelen atasözlerinin bir kısmı gerçek anlamıyla bir kısmı da değişmece anlamıyla kullanılır. Örneğin, *Bugünün işini yarına bırakma*, *Dost ile ye iç alışveriş etme* atasözleri gerçek anlamlarında kullanılırken; *Denize düşen yılan sarılır*, *Körle yatan şaşı kalkar* atasözleri gerçek anlamlarının dışında bir anlam kazanmışlardır.

Türkmen Türkçesindeki atasözleri de bu çıkarımları destekler niteliktedir. Örneğin; *İt gedaydan gorkar, geday hem itden* (İt dilenciden korkar, dilenci de itten.) (TDDS-1: 455). *İki goçuň kellesi bir gazanda gaynamaz* (TDDS-1: 474) (İki karpuz bir koltuğa sığmaz). *Gijäniň hayryndan, gündiziň şeri ýagsy* (Gecenin hayrından gündüzün şerri yeğdir.) (TDDS- 1: 469). *Suv akar- daş galar* (Su akar, taş kalır.) (TDDS-1: 49).

Aljyran aýal ärine aba diyer (Elden ayaktan düşen kadın erine kaka der.) (TDDS-1: 58). *Geçä jan gaygy, gassaba- ýag* (Keçi can kaygısında, kasap yağ.) (Koyun can derinde, kasap et.) (TDDS-1: 453). Bu atasözlerine baktığımızda her biri geniş zaman kullanılmıştır, öğüt vericidir ve bir olaydan ders çıkarılma sonucunda oluştuğu açıktır.

Atasözleri, yargı içerir, kalıplaşmış haldedirler ve genel bir kural bildirirler. Yaşadığı dilin kullanıcılarına öğüt verici ve yol gösterici bir görev üstlenirler. Bu yüzden insanlar arasındaki ilişkileri ve doğa olaylarının nasıl olageldiğini anlatırlar. Bazı durumlar karşısında toplumun geneline mal olmuş düşünce ve gerçekleri belirtirler. Var olduğu toplumun gelenek, görenek ve kültürünü yansıtır. Kullanıldığı toplumun deneyimlerinden doğmuşlardır ve yüzyıllardır bazı ses değişimlerinden geçmiş olsalar dahi özünü kaybetmemişlerdir. Kalıp halinde kullandıklarından değiştirilmelerine kullanıcıları tarafından izin verilmez. Bu yüzden atasözleri; yapısı, işlevi, anlamsal özellikleri ve kullanım özellikleri bakımından tanınması en kolay kalıplaşmış birimlerdir. Türkmen Türkçesinde de kalıplaşmış dil birlikleri içinde atasözleri en kolay tanınan birimlerdir. Örneğin, *Süýtde agzy bişen suvy üfläp içer* (Sütten ağzı yanan suyu/yoğurdu üfleyerek içer) (TDDS-I. 39); *Ajaly ýeten tilki hinine bakyp uvlar* (Eceli gelen tilki inine bakıp ulur/inler) (TDDS-I. 45); *Süýji-süýji ýmäniň aýy-ajy gägirmesi bar* (Tatlı tatlı yemenin, acı acı geçirmesi olur) (TDDS-I. 45); *Suv akar – daş galar* (Su akar taş kalır) (TDDS-I. 49); *Alma biş, agzyna düş* (Elma piş ağzıma düş) (TDDS-I. 59-60); *Altyn alma, alkyş al* (Altın alma, dua al) (TDDS-I. 62); *Altyn-kümüş daş bolar, arpa-gylçyk aş bolar* (Altın gümüş taş olur, arpa kılçık aş olur) (TDDS-I. 62); *Ýurt arasyny ýel bozar, adam arasyny dil bozar* (Yurt arasını yel bozar, insan arasını dil bozar) (TDDS-I. 70); *Dagdan arkasy bolanyň, daşdan ýüregi bolar* (Dağdan araksı olanın, taştan yüreği olur) (TDDS-I. 74); *Arpa-bugday aş bolar, altyn-kümüş daş bolar* (Arpa buğday aş olur, altın gümüş aş olur) (TDDS-I. 78); *Arynyň zäherin datmadyk balyň gadyryn näbilsin* (Arının zehrini tatmayan balın kıymetini ne bilsin) (TDDS-I. 80); *Agaç ekeni biler, at – bakany* (Ağaç ekeni, at bakmanı bilir) (TDDS-I. 88) atasözlerine baktığımızda geniş zaman veya emir kipiyle yapılmış olduklarını ve tecrübeler sonucunda ortaya çıktığını görüyoruz. Bu özellik atasözlerinin kalıplaşmış dil birlikleri olduğunun bir kanıtıdır ve diğer kalıplaşmış birimlerden ayırt edilmesini kolaylaştırmaktadır.

Deyimler: Deyimler, aynı dili konuşan insanların ihtiyaç duyduklarında hazırda bulunan o anki durum için hemen kullanabildikleri ve her bir durum için de ayrı ayrı

kalıpları olan kalıp sözlerdir. Bu kalıplar, insan zekasının bir ürünü olmasının yanı sıra o toplumun deneyim ve tecrübelerinin de bir göstergesidir.

Şahin, deyim tanımı yaparken gerçek anlamından ayrı bir anlam kazanan ve çekici bir anlatım özelliği olan kalıplaşmış söz öbeğine deyim denir demiştir. Ona göre deyimler, en az iki sözcükten oluşur, ögeleri değiştirilmez ve ögeleri arasına başka bir sözcük eklenmeden kalıp olarak kullanılır. Deyimleşme evresinde dil, genellikle aktarmalardan, somutlaştırmalardan ve benzetmelerden yararlanır. Deyimler kendisini kullanan halkın dil inceliğini göstermesi, geçmişi, yaşam biçimi, gelenekleri, görenekleri ve başka türlü özellikleriyle ilgili izler taşıması bakımından önemlidir (Şahin, 2014: 954).

Aksan'a göre deyimler, bir dilin sözvarlığı içinde yer alırlar; o dili konuşan toplumun anlatımındaki gücünü ve başarısını, benzetmeye, nükteye olan eğilimini ortaya koyan önemli unsurlardır (Aksan, 2015: 39). Deyimler yüzyıllardır kullanılmakta ve kullanıldığı toplumun değişen yaşam şartlarına göre bazen kısmen değişen bazen de hiç değişmeden kalarak günümüze kadar öylece gelebilen kalıplaşmış birliklerdir. Örnek vermek istersek; Köktürk yazıtlarında geçen “(birinin) sözünü kırmamak” anlamında kullanılan *Meniñ sabymyn symady* (Benim sözümü kırmadı.) deyimini günümüzde de aynı anlamda kullanılmaktadır. Gönlüne göre, gönlünce şeklinde kullandığımız söz ise; *Könlünçe* şeklinde o dönem de yazıtlarda geçmektedir. Yine Türkçede adı sanı yok olmak deyimini; eski kaynaklarda *Aty küsi yok bolmak* olarak geçmiştir (Aksan, 2015: 39). Çarhname’de geçen aklını başına toplamak şeklinde bugün kullanmakta olduğumuz deyim ise; *Ögüni/ ussuñu başuña der!* şeklinde geçmiştir (Aksan, 2015: 39).

Deyimlerin birçoğunun çok az ses veya anlam değişikliklerine uğrayarak ya da hiç değişmeden günümüze kadar gelebildiği bir gerçektir. Deyimler, yaşadıkları toplumun kültüründe bazı durumları anlatmada kullanılırlar ve o toplumun zekasının gerçek birer unsurudurlar. Örneğin Türkiye Türkçesinde bulunan etekleri zil çalmak, ağzı kulaklarına varmak, çama çıkan keçinin çama bakan/çıkan oğlağı olur, göz süzmek, diş bilemek, iki dirhem bir çekirdek, gönül koymak, gönül almak vb. birçok deyim sözvarlığımızdaki zenginliğin birer göstergesidir. Çünkü varolduğu kültürde yaygın bir şekilde kullanılarak sadece o kültürün bir parçası olmuşlardır. Ancak aynı ortak kökten gelen bazı lehçeler arasında da aynı deyimler küçük ses değişiklikleriyle ya da aynı anlama gelecek başka sözcüklerle kullanılıyor olabilir. Örneğin; Kazak Türkçesinde yer alan *Qızım sağan söyleyin kelinim sen tynda* deyimini, Türkmen

Türkçesinde de *Gyzym sana aýdýan, gelnim sen eşit* şeklinde kullanılmakta aynı deyim Türkiye Türkçesinde; *Kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla* şeklinde günümüzde hala kullanılmaktadır (Aksan, 2015: 40).

Gökdayı, deyimlerin daha iyi anlaşılması ve kalıplaşmaya uğramış diğer dil birimlerinden ayrılabilmesi için öncelikle onun yapısal, anlamsal ve işlevsel özelliklerinden yararlanılması gerektiğini söyler. Yapısal açıdan inceleyerek onların; (1) en az iki sözcükten oluştukları, (2) öbek veya cümle biçiminde buldukları, (3) kalıplaşmış oldukları sonucuna varmıştır (Gökdayı, 2015: 40). Buradan hareketle deyimlerin en az iki sözcükten oluşması onu diğer sözcüklerden ayırmada yardımcı olacaktır. Bazıları öbek bazıları da cümle biçiminde yer almaktadır bu özellikte onu diğerlerinden ayırmada yardımcıdır. Örneğin, gözü dolmak, baltayı taşa vurmak, çam devirmek, kulak kesilmek deyimleri kendi başlarına kullanıldıklarında anlamlı birer kelime olmaya devam ederler. Ancak söz öbeği halinde iken artık yeni bir anlam kazanmış ve kalıplaşmışlardır. Cümle halinde deyimlere örnek vermek istersek; kambersiz düğün olmaz, dam üstünde saksığan vur beline kazmayı, atı alan üsküdarı geçti gibi örnekler verebiliriz.

Türkmen Türkçesinden de örnek verirsek , söz öbeği halinde olanlara; Döwleri permana salmak / Devleri fermana salmak (Devleri dize getirmek, hizaya getirmek.) (Yılmaz, 2016: 193).

Öye baş bolmak / Eve baş olmak (Evin dayanağı olmak, eve reis olmak.) (Yılmaz, 2016: 271).

Hursant bolmak (Sevinmek, mutlu olmak, çoşmak) (Yılmaz, 2016: 421).

Serine täch etmek (Kıymetini bilmek, saygı duymak, ihtiram göstermek) (Yılmaz, 2016: 607).

İkilemeler: Türkiye Türkçesi ve diğer Türk Lehçelerinde sıkça rastlanılan ikilemeler; yapısal, sözdizimsel ve anlamsal olarak önemli bir yere sahiptir. Yazı ve konuşma dilinde oldukça sık kullanılarak toplumların dil hazinelerinde önemli bir yer tutmuş ve tutmaya devam etmektedir.

Doğan Aksan, ikilemelerin Yunanca bir terim olan *hendiadyoin*¹ ile adlandırıldığını, Latince de sadece birkaç örnek barındırdığını, dünya dillerinde ise; Türkçedekine yakın oranda ikilemelere sahip dilin, pek azında yer aldığını -Korece ve Japoncada- söyler (Aksan, 2015: 67).

¹ Hendiadyoin'in tanım ve örnekleri için bkz. Conrad, 1981: 205; Bußmann, 1983:185.

Akyalçın'a göre ikilemeler, en eski yazılı kaynağımız olan Orhun Abideleri'nde geçmekte ve ilk olarak dilimize buradan ışık tutmaktadır. İkilemeler bu özelliği ile Türkçemizin tarihi boyunca önemini korumuş; şiir olsun düzyazı olsun her ikisinde de anlatımı güçlendirmeye yardımcı olmuştur (2007: 1).

Türkiye Türkçesinde hem yazı dilinde hem de konuşma dilinde oldukça fazla olan ikilemeler Türkçenin zenginliğinin de bir göstergesidir. Yapısal olarak bakıldığında ikilemelerin oluşturulma yöntemi şunlardır:

Aynı adın yinelenmesiyle oluşanlar: Adım adım, emek emek...vb.

Aynı sıfatın yinelenmesiyle ve belirteç görevi görenler: Ilık ılık, soğuk soğuk...vb.

Zıt anlamlıların bir araya gelmesiyle kurulanlar: İyi kötü, aşağı yukarı...vb.

Eşanlamlılarla kurulanlar: Akıllı uslu, doğru dürüst...vb

Çekimli eylemler, ulaç ve ortaçlarla oluşturulanlar: düşe kalka, yatıp kalkıp ...vb

Bu örnekler arttırılabilir. Bunlara her ikisi de anlamlı kelimelerle yapılanlar, *ev bark, iş güç, para pul, akıl fikir...vb*; biri anlamlı biri anlamsız kelimelerle yapılanlar, *yırtık pırtık, çer çöp, eski püskü, çoluk çocuk, incik boncuk...vb*; her ikisi de anlamsız olan kelimelerle yapılanlar, *ıvır zıvır, eften püften, mırın kırın, abuk subuk...vb*; yansıma seslerle yapılanlar da eklenebilir *şırıl şırıl, çat çut, tıklar tıklar, horul horul, gümbür gümbür* gibi ve böylece ikilemelerin ne kadar geniş bir yer tuttuğu görülebilir. İkilemeler yer aldığı toplumun bir parçası olup konuşma ve yazı dilinde belli bir zaman dilimi içerisinde o dile yerleşip süregelmiş kalıplardır. Bu bakımdan bakıldığı zaman deyimlerin de çekirdek kalıplaşma ya da tam kalıplaşma yoluyla oluştuğunu söyleyebiliriz. Ancak anlam bakımından incelendiği zaman diğer kalıp sözlerden ayrılır.

Türkiye Türkçesinde ikilemeler ile ilgili araştırma yapanlardan bazıları; Vecihe Hatipoğlu (1981), Osman Nedim Tuna (1986), Hamza Zülfikar (1995), Ömer Demircan (1996), Doğan Aksan (2001) gibi isimlerdir².

Türkçenin söz varlığının çeşitliliği ve zenginliğinin bir göstergesi olan ikilemeler; Türkmen Türkçesinde de yaygın olarak kullanılmaktadır. Söz dizimsel ve yapısal olarak bakıldığında Türkiye Türkçesinde olduğu gibi sınıflandırma yapılabilir.

Levent Doğan, Türkmen Türkçesindeki ikilemeleri; anlam bakımından ikilemeler, sözcük yapısı bakımından ikilemeler, şekil ve kuruluş bakımından

² Bu bilgiye, "Hürriyet Gökdayı, *Türkçede Kalıp Sözler*, Kriter Yayınları, İstanbul, 2015: s.45" eserinden ulaşabilirsiniz.

ikilemeler, görevlerine göre ikilemeler, kelime türüne göre ikilemeler olarak beş ana başlıkta alt başlıklara ayırarak incelemiştir.

A. Anlam Bakımından İkilemeler

A.1. Aynı veya Eş Anlamlı Kelimelerle Kurulan İkilemeler:

Añsat-añsat (THN. 86) “kolay kolay”; *sag-salamat* (TTS. 634) “sağ salim”; *çalam-çalam* (TTS. 111) “kesik kesik”; *toý-tamaşa* (TTS. 634) “dügün”; *sabyr takat* (TTS. 634) “dayanma gücü”; *hali-hali* (MD. 118) “zaman zaman” (Doğan, 2012: 93).

A.2. Yakın Anlamlı Kelimelerle Kurulan İkilemeler:

Agdar-düñder (TTS. 23) “altüst”; *daş-töverek* (TTS. 136) “etraf”; *gap-çanak* (TNAS. 67) “kap çanak”; *gam-gussa* (ÇTŞÖ. 120) “sıkıntı keder”; *gadyr-gymmat* (THN. 14) “kadir kıymet”; *ýalan-ýaşryk* (TTS. 672) “yalan yanlış”; *áyal-gyz* (TTS. 38) “kadın kız”; *bag-bakçalyk* (TTS. 42) “bahçelik yer” (Doğan, 2012: 93-94).

A.3. Zıt Anlamlı Kelimenin Tekrarı ile Kurulan İkilemeler:

Gice-gündüz (TTS. 271) “gece gündüz”; *ýagşy-ýaman* (TA. 255) “iyi kötü”; *halal-haram* (TTS. 328) “helal haram”; *iç-daş* (NHF. 138) “iç dış”; *yssa-sovga* (ÇTŞÖ. 204) “sıcağa soğuğa”; *ýakyn-alyş* (ÇTŞÖ. 308) “yakın uzak”; *ýaş-gary* (MD. 83) “genç yaşlı”; *az-köp* (MD .364) “az çok”; *açlyk-dokluk* (ÇTŞÖ. 438) “açlık tokluk” (Doğan, 2012: 94).

B. Sözcük Yapısı Bakımından İkilemeler

B.1. Türkçe İsimlerle Kurulan İkilemeler

El-ayak (NHF. 282) “el ayak”; *ata-ene* (TTS. 36) “ana baba” vb.

B.2. Türkçe + Yabancı İsimlerle Kurulan İkilemeler

Düzgün-nizam (TTS. 187) “disiplin”; *yşk-söýgi* (ÇTŞÖ. 240) “aşk sevgi” vb.

B.3. Yabancı İsimlerle Kurulan İkilemeler

Gazet-jurnal (TTS. 20) “gazete dergi”; *aşyk-magşuk* (TTS. 35) “aşık maşuk”; *álem-cahan* (TTS. 190) “dünya alem” vb.

B.5. Renk İsimleriyle Kurulan İkilemeler

Gyzyl-ýaşyl (ÇTŞÖ. 212) “kızıl yeşil”; *çum-ak* (THN. 147) “bembeyaz”; *gara- gura* (THN. 480) “kara kuru”; *gara-ört* (TTS. 228) “kara siyah”; *gyzyl-elvan* (YYY II. 62) “kızıl elvan” vb.

B.6. Hayvan İsimleriyle Kurulan İkilemeler

İt-guş (TTS. 386) “it kuş”; *mal-gara* (TTS. 444) “ büyük ve küçük baş hayvan”; *mör- möcek* (TTS.463) “haşarat”; *hokgar hokgar* (THM. 50) “ turna turna”; *gulan-keyik* (YYY II. 122) “eşek geyik” vb.

B.7. Organ İsimleriyle Kurulan İkilemeler

Göz-gulak (TTS. 301) “ göz kulak”; *el-ayak* (NHF. 282) “el ayak”; *gulaksyz-guýruksyz* (YYY II. 4) “kulaksız kuyruksuz”; *incik-mincik* (YYY II. 133) “baldır” vb. (Doğan, 2012: 94-95).

C. Şekil ve Kuruluş Bakımından İkilemeler

Doğan, şekil ve kuruluş bakımından ikilemeleri; isim ve fiil kök ve gövdelerinden kurulan ikilemeler olarak gruplandırılmıştır. Bunlardan isim kök ve gövdelerinden kurulan ikilemeleri; hal eki alarak oluşturulan ikilemeler; *uly-kiçi* (TTS. 646) “büyük küçük”, *düýň-öňňiň* (TTS. 185) “dün ya da önceki gün”, *birek-birege* (TTS. 71) “birbirine”, *gün-günden* (TTS. 40) “günden güne”, *ilerden-gaýradan* (NHF. 140) “öteden beriden”, *ileri-gaýra* (TTS. 374) “ileri geri”, *sence-mence* (THN. 17) “sence bence” vb.; iyelik eki alarak oluşturulan ikilemeler; *bary-ýogy* (TTS. 332) “varı yoğu”, *ini-boýy* (TTS. 379) “eni boyu” vb.; yansıma isimlerle kurulan ikilemeler; *hor-hor/ hork-hork* (TTS. 351) “horultu”, *havlay-havlay* (THN. 318) “havlaya havlaya”, *lakyr-lakyr* (TDG. 580) “ lıkır lıkır”, *şabyr-şabyr* (TDG. 583) “şapır şapır” vb.; yapım ekleriyle kurulan ikilemeler; *irili-ovnuclu* (TTS. 382) “irili ufaklı”, *saglyk-amanlyk/ saglyk-esenlik/ saglyk-salamatlyk* (TTS. 553) “iyilik sağlık”, *gövünli-gövünsiz* (TTS.300) “isteksiz” vb. olarak örnekleyebiliriz (Doğan, 2012: 95-96). Fiil kök ve gövdelerinden kurulan ikilemeleri ise; Yardımcı fiil (isim+fiil) ile kurulan ikilemeler; *aňk-tank bol-* (NHF. 46) “şaşırmak”, *äm-säm bol-* (TTS. 190) “şaşırmak”, *vagyz-nesihat et-* (NHF. 206) “vaaz vermek, nasihat etmek”, *dat-bidat et-* (NHF. 234) “feryat etmek”, *ýyrş-ýyrş et-* (NHF. 248) “sırıtmak”, *hyňk-hyňk et-* (THM. 34) “anırmak”, *ideg-sorag et-* (THM. 160) “arayıp bulmak” vb.; çekimli fiil ile kurulan ikilemeler; *bardy-geldi* (TTS. 47) “ gitti geldi”, *bolsa-bolar* (TTS.78) “olursa olur”, *irmez-armaz* (TTS. 383) “yorulmaz”, *ölsem-ýitsem* (YYY I. 124) “ölüp yitsem” vb.; zarf fiillerle kurulan ikilemeler; *soňlap-soňlamanka* (NHF. 182) “sonlandırmadan, bitirir bitirmez”, *aňtap-aňtap* (ÇTŞÖ. 138) “araya araya”, *dyrman-arman* (TTS. 156) “durmadan, ara vermeden”, *gelmän-gelmän* (TA. 107) “gelmeye gelmeye” vb.; sıfat fiillerle kurulan ikilemeler; *tapylýan-tapylmaýan* (NHF. 72) “bulunup bulunmayan, tutup tutmayan”, *aç-açan* (TTS. 21) *apaçy-görme- görüş* (TTS. 296) “ziyaret”, *iýmek-içmek* (TTS. 387) “yemek içmek”, *tanyş-biliş* (TTS.616) “tanıdık bildik” vb. olarak örnekleyebiliriz (Doğan, 2012: 96-97).

D. Görevlerine Göre İkilemeler

Doğan, görevlerine göre ikilemeleri; özne görevinde olan ikilemeler: *Gadym zamanda bir är-heleý bar eken* (THM. 146) “Evvel zaman içinde bir karı koca varmış.”, *Aýal-erkek, çaga-çuga barysy aşagynda galyp öldi* (NHF. 234) “Kadın erkek, çoluk çocuk hepsi enkaz altında kaldı.”; nesne görevinde olan ikilemeler: *At-abraýy berildiği bolmazmy?* (ÇTŞÖ. 2) “Şanı şerefi verilmiş olmaz mı?”, dolaylı tümleç görevinde olan ikilemeler: *Çagalygmyň yzyn yzlap, çöpden-çöre gezýärin* (ÇTŞÖ. 138) “Çocukluğumun izini arayıp, oradan oraya gezerim”. *Çopan bilen gelin maksat-myratlarına ýetipdir* (THM. 32) “Çoban ile gelin muratlarına ermişler”; zarf tümleci görevinde olan ikilemeler: *Epeý-epeý ädýär bakmaýar daşyna* (ÇTŞÖ. 142) “Usul usul geliyor bakmıyor çevresine”. *Ýullar bolsa güle-güle geçip dur* (ÇTŞÖ. 142) “Yıllar ise güle güle geçmekte”; yüklem görevinde olan ikilemeler; *Daglar gümmür-gümlendi* (ÇTŞÖ. 326) “Dağlar gümbür gümbür etti (gümbürdedi)”. *Olar iyip-içipdirler* (NHF. 240) “Onlar yiyip içmişler” olarak incelemiştir (Doğan, 2012: 97-98-99).

E. Kelime Türüne Göre İkilemeler

Doğan, kelime türüne göre olan ikilemeleri dört alt başlıkta incelemiştir. Bunlar; sıfat olan ikilemeler; *şunca-şunça cüýce* (NHF. 154) “böyle civciv”, *gelyän-geçýän millet* (ÇTŞÖ. 102) “ gelip geçip millet”, *gyýçak-gyýçak daş* (THM. 122) “sivri sivri taş”; zarf olan ikilemeler; *eýlek-beýlek urun-* (NHF. 178) “ öyle böyle aranmak”, *hacyr-hucur* (NHF. 353) “çabucak, çabuk çabuk”, *cüp-cüüp gez-* (ÇTŞÖ. 316) “çift çift gezmek”, zamir olan ikilemeler; *sen-men* (NHF. 232) “sen ben”, *men-menlik* (THN. 76) “benlik, bana göre”, *ondan-mundan* (THN. 531) “ondan bundan”, ünlemlerle kurulan ikilemeler; *eý-vay* (TTS. 208) “vay!”, *hay-hay* (TTS.339) “ünlem”, *huvva-huv* (YYY I. 19) “çocuk avuturken söylenen söz” vb. (Doğan, 2012: 99-100).

Sonuç olarak; Türkmen Türkçesindeki ikilemelerin kuruluşu ve kullanışı Türkiye Türkçesindeki ikilemelerle benzerlik gösterir. İkilemeler Türkmen Türkçesinde de sıkça kullanılan ve anlatımı güçlendiren sözcüklerdir.

Birleşikler: Türkiye Türkçesinde birleşikler deyince aklımıza en az iki ya da daha fazla sözcüğün bir araya gelerek oluşturduğu ve yeni bir anlam kazandığı sözcük veya sözcük grupları gelir.

Birleşikler veya birleşik sözcükler, sözcük öbeklerinin özel bir kavramı karşılamak üzere kalıplaşmış sözcükselleşmesiyle oluşan yapılar biçiminde tanımlanmıştır: aslanağzı, gecekondü, çalıkuşu, yer elması, yazıver-, bakakal-, vb. (Gökdayı, 2015: 49).

Türkmen Türkçesinde de birleşikler kuruluş açısından hemen hemen Türkiye Türkçesindeki ile aynıdır. Yani isimlerle kurulan ve fiillerle kurulan birleşikler olarak iki ana başlıkta inceleyebiliriz.

Türkmen Türkçesindeki birleşiklere örnek vermek istersek :

İsimlerle kurulan birleşikler: *äçgöz* (TTS 2. 3) “açgözlü”, *agzybirlik* (TTS 2. 31) “dostluk, ahbaplık”, *aşgazan* (TTS 2. 33) “mide”, *aşhāna* (TTS 2. 33) “mutfak”, *athāna* (TTS 2. 33) “at ahır, tavla”, *at-yarag* (TTS 2. 33) “askeri teçhizat, silah”, *ayakgāp* (TTS 2. 33) “ayakkabı”, *basmahāna* (TTS 2. 35) “matbaa”, *betdogā* (TTS 2. 36) “beddua”, *bēşburç* (TTS 2. 36) “beş köşeli”, *cāmbörük* (TTS 2. 38) “takke”, *dāşdeşen* (TTS 2. 42) “ağaçkakan”, *dün’yevî* (TTS 2. 45) “dünyaevi”, *düyeguş* (TTS 2. 46) “devekuşu”, *elalgyç* (TTS 2. 46) “havlu”, *garayäg* (TTS 2. 48) “katran”, *garynbäg* (TTS 2. 49) “kolan”, *günbatar* (TTS 2. 54) “batı”, *gündogar* (TTS 2. 54) “doğu”, *günebakar* (TTS 2. 54) “günebakan, ayçiçeği”, *günorta* (TTS 2. 54) “güney”, *günsäýyn* (TTS 2. 54) “her gün, günbegün”, *içigara* (TTS 2. 57) “kötü niyetli”, *kitāphāne* (TTS 2. 60) “kütüphane”, *kovum-garyndaş* (TTS 2. 60) “akrabalar”, *ok-dëri* (TTS 2. 64) “cephane”, *yanardäg* (TTS 2. 79) “yanardağ”, *yasyýaprak* (TTS 2. 80) “dulavratotu” vb. daha birçok örnek sıralayabiliriz (Çeneli, 1982-1983: 31-84).

Fiillerle kurulan birleşikler: *äybogdaş gur-* (TTS 2. 33) “bağdaş kurmak”, *bēs gel-* (TTS 2. 36) “galip gel-, yenmek”, *ompa otur-* (TTS 2. 64) “halsiz düşmek, kuvvetten düşmek” vb. örnekler fiillerle kurulan birleşiklere örnek olarak verebiliriz (Çeneli, 1982-1983: 31-84).

Yapısal olarak baktığımızda Türkmen Türkçesinde de birleşiklerin en az iki sözcükten oluşarak bir kalıba girdiğini görmekteyiz. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Türkmen Türkçesindeki birleşiklerde de sözcük diziminde genellikle bir değişiklik yapılmaz. Bunun yanı sıra bazı birleşikler çekim eklerinden herhangi birini alarak cümlede anlama uygun olarak kullanılmaya devam ederler. Örneğin; *kitāphāneden* birleşigi *-den* ayrılma hal eki alarak cümlede vermek istenilen anlama göre görev alabilirler.

Birleşikler, kullanıla kullanıla süreç içinde kalıplaşmaya girmişlerdir. Tek başlarına iken kullanıldıkları kendi anlamlarından çıkarak yeni bir kavramı ifade etmek için kullanılırlar. Örneğin; *ayakgāp* sözcüğü ayak ve gāp (kap) sözcüklerinden oluşur. Kendi başlarına her ikisinin de bir anlamı mevcuttur. Ancak her iki kelime ya da kelimelerden biri, bir araya gelerek yeni bir kavram oluşturup ayağı korumak için kullanılan, ayağın biçimini alan bir kap haline gelmiştir. Anlam olarak bakıldığında

birleşiklerin bazıları gerçek anlamında kullanılırken bazıları da mecaz anlamda kullanılırlar *içigara* (kötü niyetli) kelimesinin mecaz anlamlı olduğu gibi.

Sonuç olarak birleşikler; en az iki sözcüğün bir araya gelmesiyle oluşurlar, yeni bir kavramı karşılarlar, yapısal olarak genellikle yer değiştirmezler, bazıları cümle içinde ek alabilirler, anlamsal olarak yeni bir kavramı karşıladıkları halde bazıları gerçek bazıları da mecaz anlamda kullanılırlar. Bu açıdan bakıldığında birleşikler de birer kalıplaşmış birimlerdir.

Kalıp Sözcükler: İletişimin en önemli noktalarından biri de kalıp sözcüktür. Kalıp sözcükler, diğer kalıplaşmış dil birlikleriyle çoğu zaman karıştırılmakta ve aynı sınıflama içine alınmaktadır. Günlük hayatta insanlar tanıdık olsun olmasın farklı farklı insanlarla sürekli iletişim halindedir. İhtiyaçlardan doğan bu iletişim halini başlatmak, sürdürmek ve sonlandırmak için kullandığımız bazı kalıp sözcükler vardır. Örneğin, uyandıığımızda en yakınımızdan başlayarak gün içinde belli bir vakte kadar karşımızdaki kişilere iletişim başlatmak için *günaydın* deriz. Yemek yerken *afiyet olsun*, hal hatır sormak için *nasılsınız?*, akşam uyumadan önce yatağa giderken *iyi geceler*, *Allah rahatlık versin* gibi iletişimi sonlandıran kalıp sözcükler kullanırız. İşte, toplumun iletişimi kolaylaştırmak adına zaman içinde oluşturduğu bu kalıp sözcükler bir dilin önemli unsurlarıdır.

2.1.6.1. Kalıplaşmış Birlikler İçindeki Kalıp Sözcükler

Kalıp sözcükler deyince adından da anlaşılacağı üzere belli bir kalıba girmiş sözcükler aklı gelmektedir. Bu kavram oldukça geniş bir kavramdır; çünkü kalıp sözcüklerin içine atasözcükler, deyimler, ikilemeler ve birleşikler de alınmaktadır. Kalıplaşma sonucu oluşan bu dil birliklerinin belli bir süreç içinde meydana geldiği ve kullanıldığı toplumun kültürüne ışık tuttuğu bir gerçektir. Bu birliklerin içinde yer alan kalıp sözcükler de bir toplumun yaşayan dil unsurları olarak o toplumun gelenek, görenek, örf ve adetlerinin yanı sıra yaşam biçimi ve iletişiminde önemli bir yere sahiptir. Kalıp sözcükler, insanlar arası iletişimde belli bir seviyeyi ve düzeni sağlamakla görevli sözcüklerdir. Toplumun vazgeçilmez bazı iletişim unsurlarının başında gelir ve ilişkilerin dereceleri fark etmeksizin herkes tarafından kullanılırlar. Bu sözcükleri kullanmak iletişimi hızlandırdığı için ve pratik olması bakımından tercih edilmesinden dolayı zamanla kalıplaşmıştır. Bu sözcüklerin yerine ve zamanına göre kullanılması bir gelenek haline gelmiş ve toplumun kültürünü yansıtmaları bakımından toplum üyeleri tarafından bir zorunluluk hali almıştır. Kalıp sözcükler de atasözcükler ve deyimler gibi süreç içinde kullanılarak geçmişten günümüze ulaşmışlardır. Bu açıdan bakıldığında eskilerden günümüze kadar gelmesi

onun kullanıldığı toplumun deneyim ve tecrübelerinden kaynaklı olmasının bir göstergesidir. İletişimi başlatan sözler olması bakımından bir dilin en önemli unsurlarından biridir. Böylelikle kalıp sözlerin bir toplumda tanıtık olsun olmasının insanlar arasında iletişimi başlatan ve kolaylaştıran bir birim olması dil araştırmaları bakımında da son derece önemli bir noktada olmasına olanak sağlamıştır.

Kalıp sözlerin de içinde yer aldığı kalıplaşmış dil birliklerinin genel olarak bazı yapısal özellikleri şunlardır:

- Kalıplaşmış olma,
- Genellikle söz öbeği veya cümle şeklinde olma,
- Belirli söz öbekleri ve cümle türlerinde olma,
- Az sayıda sözcükten oluşma.

Kalıp sözler incelendiği zaman, cümle halinde olan kalıp sözlerin atasözü ve deyimler gibi basit *Arkaýyn bolun!* (Sakin olun!) (TTS. 33), *Dövletiň artsyn!* (Şansın açık olsun!) (TTS. 174); birleşik *Canyňyz-a sag bolsa gerek!* (Canınız sağ olsun!) (TTS. 551), *Sag bol (Sağ ol!)* (TTS. 551), *Ýoluňyz ak bolsun!* (Yolunuz açık olsun!) (TTS. 705), *Külli belalar dep bolsun!* (Bütün belalar def olsun!) (TTS. 147), *Bar bol!* (teşekkür!) (TTS. 77), *Haram bolsun* (Haram olsun) (TTS. 333), *Ertiriňiz haýyrlý bolsun!* (Günaydın!) (TTS. 340), *Derdiň bilen boluber!* (Sen kendi işine bak!) (TTS. 152), *Diliňe biraz dygy ber!* (Çeneni biraz tut!) (TTS 3. 153); sıralı *Häkimiýet ýok bolsun düşmanlar, ýaşasyn döwlet häkimiýeti* (Yok olsun düşmanlar, yaşasın devlet hakimiyeti) (TTS. 342), *Goý başım vatana sadaka bolsun!* (Bırak, başım vatana kurban olsun!) (TTS. 551), *Bir bar eken bir ýok eken* (Bir varmış bir yokmuş) (TTS. 56), *Hoş geldiňiz, sapa geldiňiz* (Hoş geldiniz, safa getirdiniz) (TTS. 352) veya eksiltili *Hudaýa şükür* (Allah'a şükür) (TTS. 356), *Baryňyza salam* (Hepinize selam) (TTS. 47) *Hudaýa şükür* (Allah'a şükür) (TTS. 356), *Taňry ýalkasyn!* (Tanrıya şükür!) (TTS. 616) dizilişinde yer almaktadır. Kullanılan sözcük sayısına bakıldığında ise kalıp sözlerin bazılarının tek kelimedden oluştuğu görülmektedir, böylece onları atasözü ve deyimlerden ayırmak daha kolaydır. Tek kelimedden oluşanlar; *salam!* (selam!) (TTS. 556), *heliksalam* (aleyküm selam> kadınların dilinde) (TTS. 343), *şükür* (TTS. 611), *valeykimessalam* (ve aleyküm selam) (TTS. 662), *zaluwat* (yiğit, aferin, bravo) (TTS. 716) vb.

İletişimi kolaylaştıran kalıp sözler her toplumun söz varlığında yer alırlar. Bu sözlerin iletişimdeki görevi; güneşin doğmasıyla insanlar arası selamlaşma olarak başlar ve gün içinde olan diğer olaylara veya insani davranışlara göre şekil alarak işlevine göre uygun anlamda kullanılırlar, yine günün sonunda iyi geceler, iyi uykular, Allah rahatlık versin gibi kalıp sözlerle iletişim sonlanır. Bu kalıp sözler atasözü ve deyimler gibi uzun bir zaman diliminde deneyimler sonucunda öğrenilmiştir. Ancak onlardan ayrı bir grupta ele alınması gerekmektedir. Kalıp sözler; selamlaşma, özür dileme, teşekkür etme, iyi veya kötü dilekte bulunma gibi sosyal düzeni sağlayan ve bu düzenin işlemlerini sağlayarak devamlılığına katkıda bulunan sözlerdir. Kalıp sözler üzerine bazı çalışmalar yapılmış olsa da genellikle atasözü, deyimler ve ikilemeler üzerine yoğunlaşmış ve kalıp sözlerin ayrı olarak incelenmesine çok az sayıda çalışmada yer verilmiştir. Kalıp sözler bu yüzden atasözü, deyimler ve ikilemeler gibi diğer söz varlıkları içinde ele alınmıştır.

2.1.6.2. Kalıp Sözler Nelerdir? Tanımlanması.

Kalıp sözler,

- a) En az bir veya iki sözcükten oluşur,
- b) Kalıp sözleri oluşturan sözcükler gerçek anlamlarını yitirmezler ve yeni durumu, yargıyı, kavramı karşılarlar,
- c) Kalıp halde hafızada saklanırlar ve konuşma anında kalıp halinde kullanılırlar,
- d) Kalıp sözlerin öğeleri sözlü ve yazılı iletişim sırasında kolayca söylenip anlaşılabilir,
- e) Sözlü ve yazılı iletişim anında sık olarak kullanılırlar,
- f) Sayı ve kişi öğeleri dışında çok fazla değişmezler ve kullanımları sınırlıdır,
- g) Kullanıldıkları dilin söz varlığını zenginleştirme özellikleri vardır,
- h) Anlamı güçlendirir, konuşmayı özel hale getirerek güzelleştirip iletişimin sağlıklı ilerlemesini sağlamak için kullanılırlar.

Türkiye Türkçesinde Kalıp sözler için *ilişki sözleri (kalıp sözler)* (Aksan, 2015), *kalıp sözler* (Gökdayı, 2015) gibi ifadeler kullanılmıştır. Bir dilin söz varlığında önemli bir yer tutan kalıp sözler; yapı, bağlam, anlam yönünden ve sosyokültürel yönden tanımlanmıştır.

Kalıp sözlerle ilgili bazı tanımlar yapılmıştır. Bunlar şunlardır: Gökdayı'ya göre, önceden belirli bir biçime girmiş ve hafızada bu biçimde saklanarak,

söyleneceği anda tekrardan üretilmeden önceden saklandığı biçimde hatırlanıp gerekiyorsa bazı ekleme veya çıkarmalar yapılarak kullanılan, tek bir sözcükten, ardışık veya aralı sözcükler içeren söz öbeği ya da tümceden oluşabilen, belirli durumlarda söylenmesi toplum tarafından uygun görülmüş sözler olarak iletişimin kullanılmasını, sürdürülmesini sağlamaya ve sonlanmasına yardımcı olan, kullanım yerleri çok sınırlı olan kalıplaşmış dil birimleridir (Gökdayı, 2015: 71). Hamza Zülfişar'a göre kalıp sözler; bir yargı bildiren, bir olay, bir durum karşısında söylenmesi ilk anda akla gelen ve şaşkınlık, hayret, güvensizlik, umursamazlık, yanlışlık, usulsüzlük, uyarma, dikkat çekme, karşılama, ağırlama, uğurlama, emin olma veya emin olmama, hatır sorma, kuşku, keyfilik, nefret, kin gibi insanlara özgü duyguların söze dönüştürülerek anlatılması durumudur. Bunlar; *hayırdır, amma yaptın, bana ne, güle güle (gidin), hoş geldiniz, bırak şu gevezeliği, canın sağ olsun, Allah kahretsin* gibi yapısal olarak kalıplaşmış sözlerdir (Zülfişar, 2015: 231). Serdar Bulut'a göre kalıp sözler, belli durumlarda söylenmesi gelenek olmuş sözlerdir ve bu sözlerden yola çıkarak o toplumun kültürü, dini inancı, yaşayışı ve gelenekleri hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir. Ona göre kalıp sözler, yaşadığı toplumun hafızasında yer tutarak konuşmalarında anlatımı kolaylaştırmalarına yarayarak renkli söyleyiş özelliklerini yansıtır ve toplumdan topluma bazı anlamsal ya da söyleyiş farklılıkları yansıtabilirler (Bulut, 2012: 1117). Cafer Özdemir'e göre kalıp sözler; bir dilin dikkat çeken en önemli unsurlarından biri olmanın yanında toplumsal hayata dair önemli bilgiler içermesi, dini inançları yansıtmaması, söyleyen kişinin kendi iç dünyasında barındırdığı şeyleri yansıtmaması ve bünyesinde kültürel değerleri barındırması bakımından son derece önemli bir yere sahiptir. Ona göre kalıp sözler etkili konuşmak isteyen biri için bilinmesi gerekli olan ve konuşmayı doğru veya güzel yönde etkileyen sözlerdir (Özdemir, 2015: 286). Doğan Aksan'a göre kalıp sözler ise; her dilde rastlaması mümkün olan, toplumun farklı tabakalarından insanların belli bir olay karşısında söyledikleri evrenselleşmiş sözlerdir. Bir dilin söz varlığı içinde yer alan bu sözler, bir toplumun bireyleri arasındaki ilişkileri düzenleyen bu ilişkiler esnasında kullanılması gelenek haline gelmiş olan birtakım sözlerden ibarettir. Sabahleyin karşılaşılan iki insanın söylemesi gelenek halinde olan günaydın'dan başlayarak toplumda değişik durumlarda söylenmesi adet olmuş afiyet olsun, affedersiniz,mgüle güle gibi kalıp sözlerin bir toplumun kültürünün ayrılmaz bir parçası olduğunu belirtir (Aksan, 2015: 42, 43).

Türkiye Türkçesinde kalıp sözlerle ilgili bulabileceğimiz en geniş çalışma Hürriyet Gökdayı'nın *Türkçede Kalıp Sözler* adlı kitabıdır. Gökdayı eserinde konuşma veya yazı dilinde var olan kalıp sözlerin tespit edilip, belirli ölçütlerle sınırının çizilmesini ve tanımının yapılmasını önererek dille ilgili çalışmaların böylece daha sağlıklı yapılabileceğini ve yabancılara Türkçe eğitiminin daha kolay verilebileceğini savunmuştur. Bu unsurlardan yola çıkarak kalıp sözlerin sayı ve kişi unsurları dışında değişmeyen ve kullanımları çok sınırlı birlikler olduğunu ifade etmiştir. Kalıp sözlerle ilgili kapsamlı bir tanımla yapıp bu konu üzerinde daha kapsamlı çalışmalar elde edebilmenin dil içi ve dil dışı unsurlardan daha ayrıntılı yararlanılmasıyla mümkün olabileceğini savunmuştur (Gökdayı, 2015).

Kalıp sözlerle ilgili yapılmış olan tanımlardan ve açıklamalardan yola çıkarak şöyle bir tanım yapabiliriz: Kalıp sözler, bir toplumun deneyimleri sonucunda öğrendikleri, iletişimi başlatmak, devam ettirmek ve sonlandırmak için hafızasında her daim kalıp olarak tuttıkları, ihtiyaç duydukları anda da bazen hiç değiştirmeden, bazen de bazı ekleme veya çıkarmalar yaparak çıkarıp kullandıkları kalıplaşmış dil birlikleridir. E az iki kelimedenden oluşma gibi bir tanım yapılırsa da tek kelimedenden oluşanlarının da mevcut olduğu *aferin, yaşasın, selam, merhaba, tamam* vb. gibi kalıp sözlerdir.

2.1.6.3. Türkmen Türkçesindeki Kalıp Sözler

Türkmen Türkçesinde kalıp sözler deyimler ve atasözleriyle birlikte ele alınmaktadır. Yaptığımız taramalar sonucunda kalıp sözlerin ayrı bir başlık altında incelendiği makale ve kitaplara ulaşamadık. Tezimizdeki tanım, sınıflandırma ve değerlendirmeler bu konuyla ilgili eserlerden faydalanılarak tarafımızdan yapılacaktır.

2.1.6.4. Kalıp Sözlerin Özellikleri

Kalıp sözlerin genel olarak özelliklerini sıralamak istersek şunları söylememiz mümkündür: Kalıp sözler, hangi toplum dilinin içinde yer alıyor ve kullanılıyorsa o toplumda yaşayan insanların kültürünü yansıtır. Ayrıca onlar, var oldukları toplum hakkında bilgi verirler. Kalıp sözler cümle, sözcük öbeği veya tek bir sözcük halinde yer alabilirler, nezaket gösterirler, kalıplaşmış olarak bulunurlar.

Kalıp sözler, hangi toplumun içinde yer alıyorsa o toplum kültürünün bir parçasıdır ve içinde yer aldıkları dilin söz varlığındaki zenginliğin de bir

göstergesidirler. Tez çalışmamızda kalıp sözleri yapı, anlam ve işlev bakımından inceleyeceğiz.

2.1.6.4.1. Yapı Bakımından

Kalıp sözleri yapı bakımından incelemek istediğimizde; kalıp sözlerin bir kısmının tamamen donmuş halde olduğu görülmektedir. Onlar, değiştirilemeyen, sözcük ekleme ve çıkarmasına müsait olmayan bir yapıya sahiptirler. Örneğin; *Bereket bersin!* (Bereket versin!) (TTS. 60), *Gayrat ediň!* (gayret edin!) (TTS. 242), *Gelen ýagşy!* (Rica ederim!) (TTS. 248), *Giç ýagşy!* (İyi akşamlar!) (TTS. 271), *Gözün (iz) áydyň!* (Gözünüz aydın!) (TTS. 300) gibi kalıp sözler aralarına başka sözcük almazlar, çünkü bu tür söz birlikleri tam kalıplaşmaya girmişlerdir. Bazı kalıp sözler tam kalıplaşmadan farklı olarak çekirdek kalıplaşma halinde de karşımıza çıkarlar. Türkmen Türkçesinde çekirdek kalıplaşmaya girmiş olan kalıp sözler, sözcüklerin yapısına göre; isim çekim eklerinin değişebilmesi ve fiil çekim eklerinin değişebilmesi gibi değişikliklere uğramaktadır. Örneğin, Türkmen Türkçesinde isim çekim eklerinin değişmesine uğrayan kalıp sözler şunlardır: *Alnyň açyk bolsun!* > *Alny (ňyz) açyk bolsun!* (Mutlu ol, başarılar dilerim!) (TTS. 29); *Bayramyň bilen!* > *Baýramyňyz bilen!* (Bayramınız kutlu olsun!) (TTS. 54); *Boýnuň oňrulsyn!* > *Boýnuňuz oňrulsyn!* (Boynun devrilsin!) (TTS. 81); *Derdiň bilen boluber!* > *Derdiňiz bilen boluberiniz!* (Sen kendi işine bak!) (TTS. 152); *Diliňe biraz dygy ber!* > *Diliňize biraz dygy beriniz!* (Çeneneni biraz tut!) (TTS. 153); *Başyňa döneyin!* > *Başyňyza döneyin!* (Yalvarırım, kurbanın olayım!) (TTS. 173); *Garakyň çyksyn!* > *Garakyňyz çyksyn!* (Sana daha ne gerek! Gözün çıksın) (TTS. 228); *Rahatlanyň, gatyrganmaň!* > *Rahatlanyňyz, gatyrganmaňyz!* (Sakin olun, sinirlenmeyin!) (TTS. 238); *Bu gylygyňy goý!* > *Bu gylygyňyzy goýunuz!* (Bu alışkanlığı bırak!) (TTS. 259); *Giceň rahat bolsun!* > *Giceňiz rahat bolsun!* (İyi geceler!) (TTS. 270); *Men oňa görkezerin!* > *Men oňlara görkezerin!* (Ben ona gösteririm!) (TTS. 295); *Gövüň bitdimi?* > *Gövüňüz bitdimi?* (Sen memnun musun?) (TTS. 299); *Gözüň áydyň!* > *Gözüňiz áydyň!* (Gözünüz aydın!) (TTS. 300); *Gözümiň üstünde ýeriň bar!* > *Gözümiň üstünde ýeriňiz bar!* (Başımın üstünde yerin var!) (TTS. 301); *Gözüň çyksyn!* > *Gözüňüz çyksyn!* (Bunun azı sana yeter!) (TTS. 301); *Men onuň gözüne görkezerin!* > *Men onlaryn gözüne görkezerin!* (Ben ona dünyanın kaç bucak olduğunu gösteririm.) (TTS. 301); *Ýüzüň gurasyn/gursun!* > *Ýüzüňüz gurasyn/gursun!* (Yüzün bozulsun!) (TTS. 308); *Menden hasap sormaga hakyň ýok* > *Menden hasap sormaga hakyňyz ýok* (Benden hesap sormaya hakkın yok) (TTS. 335); *Hoş geldiň,*

sapa geldiň > *Hoş geldiňiz, sapa geldiňiz* (Hoş geldiniz, safa getirdiniz) (TTS. 352); *Hödür edeniň için sag bolyň!* > *Hödür edeniňiz için sag bolyň!* (Davetiniz için teşekkürler!) (TTS. 354); *Maňlaýyň ak bolsun!* > *Maňlaýyňyz ak bolsun!* (Yolunuz açık olsun!) (TTS. 446); *Merhemet ediň!* > *Merhemet ediň!* (Merhamet edin!) (TTS. 455); *Baýramyň mübärek bolsun!* > *Baýramyňyz mübärek bolsun!* (Bayramınız mübarek olsun!) (TTS. 466); *Täze ýylyň mübärek bolsun!* > *Täze ýylyňyz mübärek bolsun!* (Yeni yılınız kutlu olsun!) (TTS. 466); *İşň oň bolsun!* > *İşňiz oň bolsun!* (İşin iyi olsun!) (TTS. 488).

Türkmen Türkçesinde fiil çekim eklerinin değişebildiği kalıp sözlere örnek vermek istersek şu örnekleri sıralayabiliriz: *Ant içip avy ýala* > *Ant içip avı ýalayyň(yz)* (Yemin edip, yemin-i billah ediniz) (TTS. 30); *Arkaýyn boluň!* > *Arkaýyn boluňuz!* (Sakin olun(uz)!) (TTS. 33); *Asman paýyňy çek!* > *Asman paýňy çekiň!* (Dilediğin gibi yap! / Dilediğiniz gibi yapın!) (TTS. 34,35); *Niyetiňi aýan etdi* > *Niyetiňi aýan eder / etjek* (Niyetini açığa vurdu/vurur/vuracak) (TTS. 39); *Bagyşlaň!* > *Bagyşla!* (Bağışlayın, affedin!) (TTS. 43); *Bar boluň!* > *Bar boluňuz!* (Var olun!) (TTS. 46); *Bileniňden galma!* > *Bileniňizden galmaňyz!* (Dilediğin(iz) gibi yap(ımız)! Elin(iz)den geleni yap(ın)!) (TTS. 67); *Ol gadyryny nä bilsin!* > *Ol gadyryny nä biljekler!* (O, bunun kıymetini ne bilsin/ bilecekler!) (TTS. 217); *Çilim çekmegi goyuň!* > *Çilim çekmegi goyuňuz!* (Sigarayı bırakın!) (TTS. 286); *Dünyäni hay-hovaýy sözden doldurma!* > *Dünyäni haý-hovaýy sözden doldurmaň!* (Hayatı boş sözlerle geçirme!) (TTS. 339); *Hoş galyň* > *Hoş galyňyz* (Hoşça kalın) (TTS. 352); *Hoş geldiň, sapa geldiň* > *Hoş geldiňiz, sapa geldiňiz* (Hoş geldiniz, safa getirdiniz) (TTS. 352); *Hödür edeniň için sag bol!* > *Hödür edeniňiz için sag bolyň!* (Davetiniz için teşekkürler!) (TTS. 354); *Hudaýga ýüz müň şükür eder* > *Hudaýga ýüz müň şükür ederiz* (Tanrı'ya yüz bin şükür eder) (TTS. 356); *Írde-giçe maňa habar ediň:* Er ya da geç bana haber verin (382); *Merhemet ediň!* > *Merhemet ediniz!* (Merhamet edin!) (TTS. 455); *Myhmanyňa sag bol!* > *Myhmanyňa sag boluň!* (Misafir ettiğin için sağ ol!) (TTS. 458); *Namys hemme zatdan belent* > *Namys hemme zatdan belentdir* (Şeref, namus her şeyden yücedir) (TTS. 471); *Nämede bolsa gaýrat et!* > *Nämede bolsa gaýrat ediň!* (Yine de gayret et!) (TTS. 474); *Ýuvaş boluň!* > *Ýuvaş boluňuz!* (Sessiz olun!) (TTS. 711); *Jähennem bol!* > *Jähenneme git!* (Ýok bol, gözüme görünme!) (TDDS-I.672); *Bähbit bola* > *Bähbit bolsun!* (Sonu hayırlı olsun) (TDDS.153).

Türkmen Türkçesinde çekirdek bölümü kalıplaşmış olan kalıp sözler, söz dizimine dair değişikliklere de izin verir. Örneğin, kalıp sözlerdeki kelime ekleme ve çıkarmaya aşağıdaki gibi örnekleri göstermek mümkündür:

Çagalara göz-gulak bolup durgun! > **Goşlara** göz-gulak bolup durgun! (Çocuklara / eşyalara gözkulak ol!) (TTS. 301).

Menden hasap sormaga hakyň ýok > **Seniň** menden hasap sormaga hakyň ýok (Benden hesap sormaya hakkın yok) (TTS. 335).

Bu gün seniň keýpiň ýok > **Näme üçindir** bu gün seniň keýpiň ýok (Nedense senin bugün keyfin yok) (TTS. 407).

Alla medet bersin! > **Alla saňa** medet bersin! (Allah yardım etsin!) (TTS. 453).

Beren zyýanyň üçin ötüňç soraýaryň > Beren zyýanyň üçin **sendeň** ötüňç soraýaryň (Verdiğim zarar için özür dilerim) (TTS. 509).

Pes adam däl > **Ol** pes adam däl (Kötü adam değildir) (525).

Senden maňa ne peýda? > *Senden maňa ne peýda* **bar?** (Senden bana ne fayda?) (TTS. 527).

Meniň günäm, tagsyrym ýok! > *Meniň* **muňda** günäm, tagsyrym ýok! (Benim suçum, günahım yok!) (TTS. 613).

Agzyňdan al alsyn > *Agzyňdan al* **kaksyn** (Daş etsin, ýaman niýetden daş edewersin) (TDDS-I. 41)

Ala-bölesinden saklasyn! > **Allajan** ala-bölesinden saklasyn! (TDDS-I. 52)

Türkmen Türkçesindeki kalıp sözlerin çekirdek bölümünde kelimelerin yer değiştirmesine de izin verilir. Örneğin;

Zaluvat, sen ýeňensin! > *Sen ýenensin,* **zaluvat!** (Aferin sana, kazandın!) (TTS. 716)

Janyň gurban saňa > **Saňa** janyň gurban (TDDS-I. 3).

Başyňa gurban bolayyň > *Gurban bolayyň* **başyňa** (TDDS-I.131)

Hudaýa şükür > *Şükür* **hudaýa** (TDDS-II.380)

2.1.6.4.2. Anlam Bakımından

Bir dilin söz varlığında yer alan her sözcüğün bir anlamı vardır. Ancak sözcüğün anlamı sadece sözlükte geçen anlamı olmayabilir; kullanılan sözcük kişinin hayata bakış açısını yansıtabilir. Bu yüzden bir sözcüğün kullanıcılarının o anki ruh haline göre sözcüğü kullandığı anlam veya anlamlar da mevcuttur. Buradan kalıp sözlerin anlamlarının gerçek anlamlarından yola çıkarak genişlemeye uğradığı söylenebilir. Kalıp sözlerin tanımlanması noktasında daha sağlıklı çalışmalar yapabilmek için bu

sözlerin anlamlarına bakmak önemli bir adımdır. Kalıp sözler çoğunlukla gerçek anlamlarında kullanılsalar da bazı kalıp sözler değişmeceli anlamlarıyla kullanılırlar. Gerçek anlamına örnek vermek istersek; *Teşekkür ederim, Günaydın, İyi sabahlar, Hoşçakalın, Bayramınız kutlu olsun* vb. birçok örnek verilebilir. Türkmen Türkçesinden örnek verirsek; *Arkayyn boluň!* (Sakin olun!) (TTS. 33); *Bagyşlaň!* (Bağışlayın, affedin!) (TTS. 43); *Baryňyza salam* (Hepinize selam) (TTS. 47); *Baýramyňyz bilen!* (Bayramınız kutlu olsun!) (TTS. 54); *Özüň biler!* (Sen bilirsin!), *Bileniňden galma!* (Dilediğin gibi yap! Elinden geleni yap!) (TTS. 67); *Bar bol!* (Teşekkür!) (TTS. 77); *Dövletň artsyn!* (Şansın bolsun!) (TTS. 174); *Ol gadyryny nä bilsin!* (O, bunun kıymetini ne bilsin!) (TTS. 217); *Siz menden gaty görmän!* (Bana gücenmeyiniz!) (TTS. 238); *Rahatlanyň, gatyrganmaň!* (Sakin olun, sinirlenmeyin!) (TTS. 238); *Salam!* (Selam!) (TTS. 239); *Gaýrat ediň!* (Gayret edin!) (TTS. 242); *Gelen ýagşy!* (Rica ederim!) (TTS. 248); *Giceňiz rahat bolsun!* (İyi geceler!) (TTS. 270); *Giç ýagşy!* (İyi akşamlar) (TTS. 271) vb. örnekler sıralanabilir.

Değişmece anlama örnek vermek istersek; *Saatiniz var mı?, Güle güle gidin* vb. gibi. Türkmen Türkçesinden örnek verirsek; *Alnyň açyk bolsun!* (Mutlu ol, başarılar dilerim!) (TTS. 29); *Baş üstüne!* (Baş üstüne!) (TTS. 50); *Boýnuň oňrulsyn!* (Boyun devrilsin!) (TTS. 81); *Niýeti bozuk* (Niyeti bozuk) (TTS. 81); *Diliňe biraz dygy ber!* (Çeneneni biraz tut!) (TTS. 153); *Garakyn çyksyn!* (Sana daha ne gerek! Gözün çıksın!) (TTS.228); *Gözüň(iz) aýdyň!* (Gözünüz aydın!) (TTS. 300); *Gözümiň üstünde ýeriň bar!* (Başımın üstünde yerin var!) (TTS. 301); *Gözüň çyksyn!* (Bunun azı sana yeter!) (TTS. 301); *Men onuň gözüne görkezerin!* (Ben ona dünyanın kaç bucak olduğunu gösteririm) (TTS. 301) vb.

Gökdayı, kalıp sözlerin daha çok gerçek anlamlarıyla kullanılmaları sebebiyle diğer kalıplaşmış dil birliklerinden ayrılmasının kolaylaştığını ifade etmektedir. Buna rağmen bu farklılığın çok da kolay ayırt edici bir özellik olmadığını belirtir. Ona göre kalıp sözler anlamdan çok kullanıldıkları işleve göre önem kazanırlar. Çünkü çoğu insan kalıp sözlerin ne anlamda kullandığını düşünüp önemsemek yerine daha çok onu işlevi için kullanmayı tercih eder (2015: 80). Gökdayı'nın bu bakış açısından yola çıkarak; kalıp sözlerin daha çok sosyal hayatta iletişimin vazgeçilmez bir parçası olduğunu söyleyebiliriz. Yani bazı kalıp sözlerin iletişimi sağlıklı bir şekilde yürütme konusunda neredeyse söylenme zorunluluğu vardır. Örneğin, iki insan birbirine selam vermeden iletişimi başlatamaz. Burada daha çok işlev ön planda olmaktadır. O halde anlam da tek başına kalıp sözlerin tanımlanması ve sınıflandırılması noktasında yeterli

değildir. Kalıp sözleri tanımlama, sınıflandırma ve diğer kalıplaşmış birimlerden ayırma noktasında işleve de bakmak gereklidir.

2.1.6.4.3. İşlev Bakımından

İletişim, insanoğlunun yaratılışından bu yana toplu halde yaşamının getirdiği sonuçlardan kaynaklanan önemli bir unsurdur. İletişimin en önemli noktası ise en çok kullanıldığı sözlü kültür ortamıdır. İnsanların sözlü kültür ortamında birbirlerine karşı yaklaşımlarını düzenleyen sosyal kurallar gereği birbirlerine karşı kullandıkları bazı kalıp sözler vardır. Bunlar, iletişimi başlattığı gibi devam ettirmede ve sonlandırmada da önemli yeri olan birliklerdir. İki insanın birbirini tanınmasına gerek olmasa bile bazı durumlarda, ihtiyaçlar sonucu iletişime geçmeleri gerekebilir. İşte bu noktada bir tarafın diğerine yönelerek; “*Selam, Merhaba, Nasılsınız?, İyi günler, Günaydın, Pardon, Affedersiniz, Kolay gelsin*” vb. gibi sözcüklerden birini kullanması ile sözlü iletişim başlamış olur ve bu noktada kalıp sözlerin işlevi devreye girmiş olur. Kalıp sözler, insanları uzun cümleler kurarak kendilerini ifade etmekten kurtarır. Önceden hazır olan kalıplar o anki duruma göre kullanılır ve bu şekilde iletişim hızlanmış olur. Selamlaşma, iyi dilek bildirme, kötü dilek bildirme, nezaket gösterme gibi konuşmalarda, uzun konuşma gerektirmeyen iletişim durumlarında konuya uygun kalıp sözler vardır. Gökdayı, kalıp sözlerin işlevini belirtmek için kalıp sözlerin; bir şey söylemenin zorunlu olduğu hallerde doğru ve uygun olan sözün kullanılması, anlatımı süsleme, kısa sürede anlaşılma, iletişimin sorun yaşamadan devam etmesi, kişinin ruh halini yansıtması, duygularını yansıtması, inançları yansıtma, toplumun kültürüne ışık tutma, teşekkür etme, özür dileme, söz verme, konuşma anında bazı isteklerin onayı ya da reddi, uyarma, öğüt verme, sembolik olarak ödüllendirme veya bir mesajı iletme amacı olduğunu söyler (Gökdayı, 2015: 80-81-82-83-84).

Türkmen Türkçesinde iletişimi başlatmak için bütün toplumlarda olduğu gibi selamlaşma ilk adımdır. Örneğin; *Baryňyza salam* (Hepinize selam) (TTS. 47); *Ertiriňiz haýyrly bolsun!* (Günaydın!) (TTS. 340); *Heliksalam* (Aleykümselam > kadınların dilinde) (TTS. 343); *Salam* (Selam) (TTS.556); *Salavmaleýkim* (Erkeklerin kullandığı selamlaşma sözü) (TTS. 556) vb. gibi selamlaşma sözleri iletişimi başlatan kalıp sözlerdir. Kalıp sözlerin işlevlerinden bir diğeri de iletişimin sürmesi için nezaket bildiren kalıp sözlerin kullanılmasıdır. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Türkmen Türkçesinde de nezaket bildirmek için “*siz*” ikinci çoğul şahıs zamiri ve ikinci çoğul

şahıs eki olan “-syňyz / -siňiz”³ kullanılır. Samimi olunmayan kişilere, yaşça büyük olanlara veya saygı duyulan kişilere nezaketen siz diye hitap edilir. İletişim sırasında nezaket bildiren kalıp sözlere; *Bağyşlaň!* (Bağışlayın, affedin!) (TTS. 43); *Bar boluň!* (Teşekkür!) (TTS. 77); *Geleveriň-de geçeveriň!* (Geçiniz lütfen, rica ederim!) (TTS. 245); *Gelen ýagşy!* (Rica ederim!) (TTS. 248) gibi örnekler verilebilir. Bu sözler konuşma sırasında rica etme, özür dileme gibi işlevsel bir özellik göstermektedir.

Kalıp sözlerin işlevi genel olarak; iletişimin kurulması, devam ettirilmesi ve sonlandırılmasına yöneliktir. Bu işlevler insanlar arası iletişimde son derece önemlidir. Kalıp sözler bu açıdan bakıldığında hiç de hafife alınacak bir kavram değildir. Sağlıklı bir iletişim sağlamak ve bu iletişimi devam ettirmek için kalıp sözlerin kullanılması onun dilin yapı taşlarından biri olduğununun işlevsel göstergesidir. Yukarıda yazdıklarımızdan yola çıkarak kalıp sözlerin işlevlerini beş alt başlık şeklinde inceleyebiliriz:

2.1.6.4.3.1. Kalıp sözlerin iletişim sırasında dikkat çekme işlevi:

Günlük hayatta birçok insanla iletişim kurarız. Bu iletişim bazen aileyle, bazen arkadaşlarla, bazen iş yerindekilerle ya da tanımadığımız ama bir şekilde konuşmak zorunda kaldığımız insanlarla gerçekleşir. İşte bu noktada karşımızdaki kişilerin tanıdık olsun olmasın dikkatini çekmek, onun bakışını ya da ilgisini kendi üzerimize çekebilmek için konuşmaya başladığımız “giriş sözü” çok önemlidir. Karşımızdakilerle iletişim başlatmak için yaptığımız hitaplar, dikkati kendi üzerimize çekmenin en kolay yoludur. Bunun için karşıdaki kişinin yaşı, cinsiyeti, toplumdaki statüsü ve unvanı hakkında az da olsa fikir sahibi olunmalıdır. Bu bilgilerden yola çıkarak yaptığımız hitaplar kullanım esnasında karşıdaki kişinin ilgisinin bir anda bize kaymasını sağlar ve kalıp sözlerin dikkat çekme işlevini yerine getirir. Bu hitaplar her kültürün kendi özelliklerini, dini inançlarını, dünyaya bakış açılarını, mesleklerini yansıtır. Hitaplar, Türkmen Türkçesinde de Türkmen kültürünün bir parçasıdır. Onların dünyaya bakış açılarını, gelenek ve göreneklerini, toplum tarafından kabul görmüş değerlerini göstermektedir. Türkmen Türkçesinde hitap şeklinde olan kalıp sözlere; *Aýym-ruhum!* (Ayım, ruhum!) (TSAS. 38); *Keyikim* (Tatlım, güzelim, güvercinim) (TTS. 407) ; *Köşekim!* (Canım, yavrucuğum, kuzum) (TTS. 424); *Çigitim* (Yiğidim) (TDDS-I. 223);

³ Bu bilgiye Ord. Prof. Muratgeldi Söyegov, Doç.Dr. Seyitnazar Arnazarov (2017). *Örneklili Türkmençe Gramer*, Ankara/ Aşkabat, s.49 eserinden ulaşabilirsiniz.

Garybym! (Garibim!) (TDDS-I. 90); *Ogul* (Oğul) (TDDS-II. 135); *Jigerim-janym* (Ciğerim-canım) (TDDS-I. 4) gibi örnekler verilebilir. Türkmen Türkçesinde dikkat çekirtme işlevini yerine getiren bu tür kalıp sözler insanlar arasındaki bağı güçlendirir. Hem Türkiye Türkçesinde hem de Türkmen Türkçesinde kalıp sözler içinde yer alan hitaplar ulusal kültürün bir parçasıdır ve iletişimde önemli bir yeri vardır.

2.1.6.4.3.2. Kalıp sözlerin sözlü iletişimde ilişki kurma ve ilişkiyi sona erdirmeye işlevi:

Bir insan güne başlar başlamaz ilk karşılaştığı kişiyle iletişim kurma eğilimindedir. Bu kişi aileden, akrabalarından, arkadaşlarından, tanıdıklarından ya da sadece iş için, alışveriş için, resmi bir şey danışmak için konuştuğu herhangi biri olabilir. Burada önemli olan kişinin karşısındaki kişiyle iletişime doğrudan nasıl geçtiğidir. İşte bu noktada kalıp sözlerden biriyle konuşmaya giriş yapar ve daha sonrasında asıl yapmak istediği konuşmaya geçebilir. Örneğin, sabah ekmek almaya giden bir kişi genellikle fırıncıya “*Günaydın, Kolay gelsin, Hayırlı işler*” gibi kalıp sözlerden herhangi birini söylemeden “*Bir ekmek alabilir miyim? / Bir ekmek verir misiniz?*” şeklinde konuya giriş yapmaz. Çünkü bu durum toplu yaşamaktan kaynaklanan bir nezaket göstergesidir ve toplu yaşamın gerektirdiği bir sonuç olarak iletişimde önemli bir yere sahiptir. Aksi halde sosyal hayatta bu tür girişler kaba bir davranış olarak karşılanır. Hatta güne başlarken kişilerden biri diğerine -özellikle tanıdıklar arasında- selam vermezse diğeri ona; “*Selamsız sabahsız, Allah’ın selamını esirgemeseydin, Önce bir merhaba deseydin, Sana da merhaba, Selam vermekten aciz*” gibi yine kalıp sözlerle o kişiyi kınar. O halde iletişimde iletişimi başlatmak ve sonlandırmak için bazı kalıp sözlerin varlığı ve bu sözlerin işlevinin çok büyük bir yere sahip olduğu yadsınmamalıdır. Hem Türkiye Türkçesinde hem de Türkmen Türkçesinde günlük hayatta konuşma dilinde iletişimi başlatmak için selamlaşma, karşılama, hal hatır sorma kalıp sözleri, iletişimi sona erdirmek için de vedalaşma kalıp sözleri kullanılmaktadır.

Türkmen Türkçesinde selamlaşma kalıp sözlerine; *Baryňyza salam* (Hepinize selam) (TTS. 47); *Saba bileň adamlar!* (Günaydın! Hayırlı sabahlar!) (TSAS. 67); *Ertiriňiz haýyrly bolsun!* (Günaydın!) (TTS. 340); *Salam* (Selam) (TTS. 556); *Valeýkimessalam* (Ve aleyküm selam) (TTS. 662); *Aleýkim* (Selam veren kişiye verilen cevap) (TDDS-I. 58); *Aleýkimsalam!* (Aleyküm selam!) (TSAS. 42); *Aleýkimessalam!* (Aleyküm selam!) (TSAS. 42); *Merhaba* (Merhaba) (TDDS-II. 91); *Hoş geldiňiz* (Hoş

geldiniz) (TDDS-II. 91); *Hoş gördük!* (Hoş gördük / hoş bulduk) (TDDS-I. 610); *Salavmaleýkym* (Erkekler arasında selamlaşma sözü) (TDDS-II. 233); *Hoş geldiňiz, sapa geldiňiz* (Hoş geldiniz, safa getirdiniz) (TTS. 352); *Salamälik* (Kadınların selamlaşma sözü) (TTS. 556); *Ağşamyňyz haýyrly bolsun!* (Akşamınız hayırlı olsun!) (TDDS-I. 35) gibi örnekler verilebilir.

Türkmen Türkçesinde hal hatır sorma kalıp sözlerine; *Özüňiz gurgunmy?* (İyi misiniz?) (TSAS. 66); *Özüňiz nähili?* (Nasılsınız?) (TSAS. 66); *Öz ýagdanlarynyz nähili?* (Yakınlarınız nasıl?) (TSAS. 66); *Dostum gurgun mysyň?* (Dostum iyi misin?) (TTS. 310); *Hemmeler gurgunlyk my?* (Herkesin sağlığı yerinde mi?) (TTS. 310) gibi örnekleri vermek mümkündür.

Vedalaşma kalıp sözleri ile insanlar aralarındaki konuşmayı ya da görüşmeyi sonlandırmakta ve kalıp sözlerin buradaki işlevi de iletişimi sonlandırma olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkmen Türkçesinde vedalaşma kalıp sözleri için de; *Alnyň açyk bolsun!* (Mutlu ol, başarılar dilerim!) (TTS. 29); *Giceňiz rahat bolsun!* (İyi geceler!) (TTS. 270); *Giç ýagşy!* (İyi akşamlar) (TTS. 271); *Hoş galyň* (Hoşça kalın) (TTS. 352); *Maňlaýyň ak bolsun!* (Yolunuz açık olsun!) (TTS.446); *Salamat* (Sağ salim, sağ selamet) (TTS. 556); *İşiň şovly bolsun!* (İşinizde başarılar!) (TTS. 609); *Ugur haýyr bola!* (Başarılar, hayırlı işler!) (TTS. 644); *Ağşamyňyz haýyrly bolsun!* (Akşamınız hayırlı olsun!) (TDDS-I. 35); *Ugranyňyz ugur alsyn!* (Uğurlar ola!) (ADS. 36) gibi örnekler verilebilir.

2.1.6.4.3.3. Kalıp sözlerin iletişim sırasında nezaket bildirme işlevi:

Kalıp sözlerin sözlü iletişimde nezaket bildirme işlevi; kutlama, özür dileme, teşekkür etme kalıp sözleriyle dile getirilir. Toplu yaşamın gerektirdiği bazı davranış ve bu davranışlara uygun iletişim şekilleri vardır. Toplu halde yaşayan insanlar birbirlerine karşı nazik ve saygılı olmak zorundadırlar. Bu, her kültürde farklı şekillerde kendini gösterse bile var olduğu toplumun kültürünün bir göstergesidir. Toplumda kargaşa ve kaos çıkmasının önüne geçebilme işlevine sahiptir. Nezakete nezaketle cevap veren insanların oluşturduğu bir toplumda huzur ve refah olacaktır. Türkmen Türkçesinde bu tür kalıp sözlere; *Bağyşlaň!* (Bağışlayın, affedin!) (TTS. 43); *Bar boluň!* (Var olun!) (TTS. 46); *Baş üstüne!* (Baş üstüne!) (TTS. 50); *Berekella* (Aferin!) (TTS. 60); *Berekella ýigitler!* (Aferin gençler!) (TTS. 60); *Haý berekella!* (Bravo!) (TTS. 60); *Bar bol!* (Teşekkür!) (TTS. 77); *Siz menden gaty görmän!* (Bana gücenmeyiniz!) (TTS. 238); *Geleveriň-de geçeveriň!* (Geçiniz lütfen, rica ederim!) (TTS. 245); *Gelen ýagşy!*

(Rica ederim!) (248); *Gövüň bitdimi?* (Sen memnun musun?) (TTS. 299); *Gözümiň üstünde ýeriň bar!* (Başımın üstünde yerin var!) (TTS. 301); *Halalyň bolsun!* (Aferin, bravo!) (TTS. 328); *Hoş geldiňiz, sapa geldiňiz* (Hoş geldiniz, safa getirdiniz) (TTS. 352); *Hödür edeniňiz için sag bolyň!* (Davetiniz için teşekkürler!) (TTS. 354); *İşdäňiz açyk bolsun!* (Afiyet olsun) (TTS. 384); *Myhmanyňa sag bol!* (Misafir ettiğin için sağ ol!) (TTS. 458); *Men size minnetdar* (Size minnettarım) (TTS. 460); *Seni görenime örän şat!* (Seni görmek ne güzel!) (TTS. 506); *Ötüňç sorayaryn* (Verdiğim zarar için özür dilerim) (TTS. 509); *Rovaç* (İyi, güzel, üstün, revaçta) (TTS. 548); *Canıňız-a sag bolsa gerek!* (Canınız sağ olsun) (TTS. 551); *Sag bol* (Sağ ol, teşekkür) (TTS. 551); *Kömeğiňiz için sag boluň* (Yardıminız için sağ olun, teşekkür ederim) (TTS. 551); *Men uzak ýoldan, ýakın ýürekden saňa selam gönderýärim* (Ben uzak yoldan, yakın yürekten sana selam gönderiyorum) (TTS. 556); *İşiň şovly bolsun!* (İşinizde başarılar!) (TTS. 609); *Tüveleme* (Aferin!) (TTS. 640); *Taňry ýalkasyn!* (Tanrı bağışlasın, teşekkürler) (TTS. 673) gibi örnekler verilebilir.

2.1.6.4.3.4. Kalıp sözlerin sözlü ilişkide insanları etkileme işlevi:

Kalıp sözlerin içinde yer alan rica etme sözleri konuşma esnasında karşı tarafı etkileme ve onda sorumluluk hissi uyandırma işlevi görür. Türkiye Türkçesinde kullanılan *Lütfen*, *Rica ederim*, *İstirham ederim* gibi kalıp sözler Türkmen Türkçesinde ise; *Geleveriň-de geçeveriň!* (Geçiniz lütfen, rica ederim!) (TTS. 245); *Gelen ýagşy!* (Rica ederim!) (248) şeklinde kullanılır.

2.1.6.4.3.5. Kalıp sözlerin iletişim sırasında duygu bildirme işlevi:

Kalıp sözlerin değişik duyguları dile getirme gibi bir işlevi de vardır. Sözlü iletişim sırasında iyi dilekler, kötü dilekler, avutmalar, dini inanç bildiren kalıp sözler iletişim esnasında duyguların doğru bir şekilde yansıtılması için kullanılırlar. Türkiye Türkçesinde de Türkmen Türkçesinde de bu işleve sahip bir çok kalıp söz vardır. İnsan duyguları olan bir varlık olduğundan olsa gerek bu tür kalıplar bir hayli bol olmaları yanında var oldukları toplumun yaşam tarzını, ulusal değerlerini, kültürünü, dini inancını, gelenek ve göreneklerini yansıtmaktadır. Bunlardan hareketle ortaya çıkan kalıp sözler; iyi ve kötü dilekler (alkışlar/karkışlar), avutmalar, başsağlığı dileme gibi kalıp sözlerdir. Örneğin, Türkiye Türkçesinde yeni doğan bir bebek için aileye; “*Allah bağışlasın, Analı babalı büyüsun, Ömrü/Yaş uzun olsun, Vatana millete / Hayırlı bir evlat olsun*” gibi kalıp sözler kullanılır. Bir çift evlendiği zaman; *Allah mesut etsin,*

Allah ayırmasın, Bir yastıkta kocayın, Mutluluklar gibi kalıp sözler; birinin doğum günüyse *İyiki doğdun, Nice senelere, Doğum günün kutlu olsun* gibi kalıp sözler; bir hasta ya da kaza geçiren biri ziyaret edildiğinde *Geçmiş olsun, Allahtan acil şifalar dilerim, Allah acil şifalar versin, Allah beterinden saklasın* gibi kalıp sözler; ölen birinin yakınlarına ise *Başın(ız) sağ olsun, Allah geride kalanlara sabır versin, Mekanı cennet olsun, Nur içinde yatsın* gibi kalıp sözler kullanılır.

Türkmen Türkçesinde;

a. Sağlıkla ilgili durumlarda; *Huday saklasyn* (Allah saklasın) (TTS. 356); *Alla medet bersin!* (Allah yardım etsin!) (TTS. 453); *Tañry ýalkasyn!* (Tanrı bağışlasın) (TTS. 673);

b. Ölen bir kişinin yakınlarına taziyede bulunmak için; *Baş saglygy* (Sağlık, esenlik, sıhhat) (TTS. 50); *Ýaradan alladan gaýry pena ýok* (Yaradan Tanrıdan başka sığınak yok) (TTS. 678);

c. Bir bebeğin doğumundan sonra aileye; *Gözüň(iz) aýdyň!* (Gözünüz aydın!) (TTS. 300); *Ömürü uzak bolsun!* (Ömrü uzun olsun!) (TTS. 504); *Ýaşy uzyn bolsun!* (Yaşı uzun olsun!) (TTS. 653); *Berildiği bolsunlköp ýaşasyn/uzak ömür sürsün/ömri uzak bolsun!* (Ömrü uzun olsun!) (TDDS-I. 147);

ç. İşle ilgili iyi dilekte bulunmak için; *İşiň rovaç bolsun!* (İşin iyi olsun!) (TTS. 548); *İşiň oň bolsun!* (İşin iyi olsun!) (TTS. 488); *İşiň şovly bolsun!* (İşinizde başarılar!) (TTS. 609); *Bähbit bola (bolsun)/soňy haýyrlý bolsun/netijesi govy bolsun* (Sonu hayırlı olsun, neticesi güzel olsun) (TDDS-I. 153); *İşiň ilerik! / tutan işiň oň bolsun!* (İşin sürsün! / İşin sağlam olsun!) (TDDS-I. 653); *Ugruna bolsun!* (İşe başlayana uğurlu olsun dileği) (TDDS-I. 398);

d. Bir güzellik karşısında hissedilen duyguları dile getirmek için; *Bu yeri gör nähili görkana* (Burası bak ne kadar güzel!) (TTS. 295); *Gör nähili ovandanlyk!* (Gör, ne kadar güzellik!) (TTS. 495);

e. Vatan, savaş ve askerlikle ilgili durumlarda; *Goý, vatanymyz mundan beyläk-de rovaçlansyn!* (Bırak, vatanımız bundan böyle de yücelsin! Vatan sağ olsun! Vatan yaşasın!) (TTS. 548); *Goý başym vatana sadaka bolsun!* (Bırak, başım vatana kurban olsun!) (TTS. 551); *Duşman haly teň bolsun* (Düşmanın durumu kötü olsun) (TTS. 625); *Uruşmaň ýesir beriliň!* (Savaşmayın, teslim olun!) (TTS. 649); *Ýaşasyn biziň batyr Türkmen goşynymyz!* (Yaşasın bizim kahraman Türkmen ordumuz!) (TTS. 682);

f. Kötü dilekte bulunmak için; *Ajal alsyn!/Ajalyň ýetsin/kazaň dolsun/ömrüň kesilsin/ölüm ýygnasyn* (Ecel alsın / öl!) (TDDS-I. 44); *Atamdan aňry git!/jähenneme*

git/ovarra bol/yok bol! (Cehenneme git/yok ol!) (TDDS-I. 88); *Eýgilik ýüzüni görmäsiň/ýagşylyk görmäsiň!* (İyilik yüzü görmesin/iyilik görmesin!) (TDDS-I. 387); *Gabrynda (görüňde) dik oturasyň!* (Kabrinde dik oturasın!) (TDDS-I. 400-401); *Gabyr bol!* (Toprak ol!) (TDDS-I. 401); *Gözüň aksyn! / kör bol / janyň çyksyn!* (Gözün aksın/kör ol/canım çıksın!) (TDDS-I. 509); *Iýeniň haram bolsuniýeniň janyňa batmasyn, burnuňdan gelsin!* (Yediğin haram olsun, burnundan gelsin!) (TDDS-I. 658); *Jähennem bol!/yok bol/gözüme görünme!/jähenneme git nirä gitseň/şoňa git/ovarra bol / güm bol/ jähennem et! /* (Cehennem ol/ yok ol/gözüme gözükmeye/cehenneme git, nereye gidersen git/yok ol!) (TDDS-I. 672); *Hey ylahym, eliňe okuma çyksyn!* (Hey Allah'ım, elinde dolama çıksın!) (TTS. 485); *Meýitiň yransyn!* (küfür) (Seni assınlar!) (TTS. 457); *Meýitiň çüýresin!* (küfür) (Seni çürütsünler!) (TTS. 457); *Hudaý ursun!* (Allah belasını versin!) (TTS. 356);

g. İyi dilekte bulunmak için; *Dünyä dursun, sen dur!/ömrüň uzak bolsun, /uzak ýaşa* (dünya durdukça sen de dur/ ömrün uzun olsun/ uzun yaşa) (TDDS-I. 335); *Eliň-gözüň dert görmesin!* (TDDS-I. 367); *Goňşyň gutly bolsun!* (oğlunu evlendiren kişiye; Düğünün kutlu olsun!) (TDDS-I. 479);

ğ. Dinle ilgili olarak; *Ahyret ýoldaşyň – iman/Ahirette yoldaşın olsun* (İman, ahirette yoldaşın olsun) (TDDS-I. 44); *Iman baýlygyny bersin! Imanly bolsun! Imany äkidenden bolsun! Imany hemra bolsun!* (İman zenginliği versin/ İmanlı olsun!) (TDDS-I. 645); *Hudaýga ýüz müň şükür eder* (Tanrı'ya yüz bin şükür eder) (TTS. 356); *Hudaý saklasyn* (Allah saklasın) (TTS. 356); *Hudaýa şükür* (Allah'a şükür) (TTS. 356) kalıp sözleri örnek olarak verilebilir.

2.1.7. Kalıp Sözlerin Sınıflandırılması

Bu tez çalışmasında Türkmen Türkçesindeki kalıp sözler yapı, anlam ve işlev bakımından incelenmiş, anlam ve yapı bakımından da sınıflandırılmıştır.

Türkmen Türkçesindeki kalıp sözler anlam bakımından “Toplumdaki Kültüre Dair İlişkileri Yansıtan Kalıp Sözler”, “İyi Dilekler” ve “Kötü Dilekler” olarak sınıflandırılmıştır:

2.1.7.1. Toplumdaki Kültüre Dair İlişkileri Yansıtan Kalıp Sözler

Bir dilin söz varlığı içinde barınan dil birlikleri o dilin karakteristik özellikleridir. Dünyada konuşulan her dilin kendine öz, kendi kültürünü yansıtan bir yapısı vardır. İşte bu dillerin söz varlığında önemli bir yere sahip olan kalıp sözler; her

kültürün kendi yaşayış tarzını, gelenek ve göreneklerini, kültürünü, inançlarını yansıtması bakımından önemlidir. Gökdayı, dilin kullanımının toplumların vazgeçilmez birer kültür parçası olduğunu söyler (2015: 116). Buna göre yaşayan bir dilin içinde barınan kalıp sözler o dilin kültürünü yansıtması bakımından son derece önemlidir. Dünyanın bu kadar renkli kültürünü bünyesinde barındırması o dilin kullanımı ve diğer dillerle etkileşimiyle doğrudan ilişkilidir. Dil olmadan insanın varlığının bir anlamı olmayacaktır. İletişimde en önemli pay dile aittir. Dillerin içinde barındırdığı kalıp sözler de var olduğu toplumu en iyi şekilde anlamamızı sağlar.

Türkmen Türkçesinin kültürüne ışık tutan, kültüre dair ilişkileri yansıtan kalıp sözleri alt başlıklarda sınıflandıracağız.

2.1.7.1.1. Selamlaşma Kalıp Sözleri

Selamlaşma, toplumların sosyal hayatta iletişimi başlatması noktasında önemli bir yere sahiptir. Selamlaşma, önceden tanışmış olan iki insanla olabileceği gibi hiçbir tanışıklığı olmayan iki insanın da ihtiyaçlar sonucunda iletişimi başlatmak adına uyguladığı bir davranış biçimi ve sözlü iletişim şeklidir. İnsan ilişkilerini başlatıp iletişimi kolaylaştıran ve iletişimin sonlanmasını sağlayan en temel kalıp sözler selamlaşma kalıp sözleridir. Her toplumda yer alan bu kalıp sözlerin sosyal hayatta yeri büyüktür. İki insanın herhangi bir konuya girmeden önce selamlaşarak iletişimi başlatmaları bir gelenektir.

Agşamyňyz haýyrly bolsun! (Akşamınız hayırlı olsun!) (TDDS-I. 35)

Baryňyza salam! (Hepinize selam) (TTS. 47)

Ertiriňiz haýyrly bolsun! (Günaydın! Hayırlı sabahlar! Sabahınız hayırlı olsun!) (TDDS-I. 380)

Giç ýagşy! (İyi akşamlar! Hayırlı akşamlar!) (TTS. 271)

Gijäňiz rahat bolsun! (İyi geceler. Geceniz hayırlı olsun! Hayırlı geceler!) (TDDS-II. 216)

Men uzak ýoldan, ýakın ýürekden saňa selam gönderýärim (Ben uzak yoldan, yakın yürekten sana selam gönderiyorum) (TTS. 556)

Merhaba (Merhaba.) (TDDS-II. 91)

Saba bileň adamlar! (Günaydın! Hayırlı sabahlar!) (TSAS. 67)

Salam getiren sag bolsun! (Selam getiren sağ olsun!) (ADS. 46)

2.1.7.1.1.1. Dini Etkiyle Kullanılan Selamlaşma Kalıp Sözleri

Aleykim (Selam veren birine karşılık olarak “siz de sağ olun” anlamında kullanılan selam.) (TDDS-I. 58)

Aleykimsalam! (Aleyküm selam!) (TSAS. 42)

Aleykimessalam! (Aleykümessalam!) (TSAS. 42)

Helikselam (Aleyküm selam (kadınların dilinde)) (TTS. 343)

Salam (Selam) (TTS. 556)

Salamalik (Kadınların selamlaşma sözü) (TTS. 556)

Salavmaleykim (Erkeklerin kullandığı selamlaşma sözü) (TTS. 556)

Valeykimessalam (Ve aleyküm selam) (TTS. 662)

2.1.7.1.2. Hal Hatır Sorma Kalıp Sözleri

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Türkmen Türkçesinde de insanlar arasındaki ilişkileri düzenlemek, daha samimi bir ortam oluşturmak ya da nezaket göstermek için kullanılan hal hatır sorma kalıp sözleri bulunmaktadır. Bu sözlerin kullanımı, bir kişinin sosyal ortamda kabul görmesi açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Karşılıklı hal hatırın yanı sıra sağlık durumu sorulur ve cevap beklenir. Hal hatır sormadan bir konuya giren kişiler nezaketsiz olarak nitelendirilir. Bu yüzden hal hatır sorma kalıp sözleri sosyal hayatta iletişimin devamı açısından oldukça önemlidir.

Amanlykmy? Amanlykmydyr? Amanmysyň? Amanmysyňuz? Aman-sagmy? Amanmyň?

Aman-sagmyň? (Sağ mı? Sağ mıdır? Sağ mısınız?) (TSAS. 42)

Dostum gurgun mysyň? (Dostum iyi misin?) (TTS. 310)

Gövüň bitdimi? (Sen memnun musun?) (TTS. 299)

Hemmeler gurgunlyk my? (Herkes sağ salim mi?) (TTS. 310)

Özüňiz gurgunmy? (İyi misiniz?) (TSAS. 66)

Özüňiz nähili? (Nasılsınız?) (TSAS. 66)

Öz ýagdanlarynyz nähili? (Yakınlarınız nasıl?) (TSAS. 66)

Meslikmi? (Nasılsınız? İyi misiniz?) (TTS. 456)

Sag-aman (Sağ salim) (TDDS-I. 64)

Sag-gurgun (Sağ salim) (TDDS-I. 64)

Saglyk govumy? (Nasılsınız?) (TTKÜM. 206)

Saglyk nähili? (Sağlığımız nasıl?) (TTKÜM. 206)

Sag-salamat (Sağ selamet. Sağlıcakla) (TDDS-I. 64)

Salamat (Sağ salim, sağ selamet) (TTS. 556)

Taplar yagşymy? (İyi misiniz?) (TTKÜM. 206)

Taplar yagşymy? (İyi misiniz?) (TTKÜM. 206)

Taplar neneň?(Nasılsın, iyi misin?) (TTKÜM. 206)

2.1.7.1.3. Karşılama Kalıp Sözleri

Türk kültüründe karşılama kalıp sözleri önemli bir yere sahiptir. Misafirperverlik Türk toplumunun önem verdiği bir kavramdır. Türkmen Türkçesi için de aynı durum söz konusudur.

Hoş geldiňiz! (Hoş geldiniz!) (TDDS-I. 610)

Hoş geldiňiz, sapa geldiňiz (Hoş geldiniz, safa getirdiniz) (TTS. 352)

Hoş gördük! (Hoş bulduk! Hoş gördük!) (TDDS-I. 610)

Hoş vagtyň! (Hoş vakit geçir! İyi günler!) (ADS. 42)

Hoşlaşmak (Buluşmalarda veya vedalaşmalarda karşılıklı “sağ ol” demek. Hoş beş etmek.) (TDDS-II. 227)

2.1.7.1.4. Rica Etme Kalıp Sözleri

Türk kültüründe nezaketin bir göstergesi olan rica etme kalıp sözleri mevcuttur. Bu sözler saygı ve dayanışma kurallarını bünyesinde barındırır.

Gelen ýagşy! (Kapıdan “iyi akşamlar” diye seslenen adama karşılık olarak verilen cevap. Rica ederim!) (TDDS-I. 457)

Dilegde boluň! (Rica edin! Yalvarın!) (ADS. 40)

Rugsat berseniz, men gideýin! (Müsaadenizle ben kalkayım!) (TTKÜM. 207)

Rugsat berseňiz...Rugsat etseňiz...Rugsat bolsa, turaysak diyyerme. Rugsat etseňiz turmakçy bolýarys (İzin verirsiniz... İzin verirsiniz kalmak istiyoruz.) (TSAS. 67)

Rugsat etseňiz, men turayýn! (Müsaadenizle ben gideyim!) (TTKÜM. 207)

2.1.7.1.4.1. Ricaya Cevap Olan Kalıp Sözler

Gürrüňi bolmaz (ýok) (Birinden bir şey istenildiği zaman karşı tarafın “benim için bir anlamı yok” anlamında söylediği söz. Konuşma bitmiştir! Bir önemi yok! Önemli değil! Lafı olmaz!) (TDDS-I. 539)

Gürrüňi näme! (Diyecek bir şey yok! Lafı bile olmaz.) (TTS. 322)

2.1.7.1.5. Teşekkür Etme Kalıp Sözleri

Her dilde, yapılan bir iyiliğe ya da nezaket gösteren bir davranışa karşılık teşekkür etme kalıp sözleri vardır. Türkmen Türkçesinde de bu tür kalıp sözler önemli bir yer tutar.

Aladaň üçin sag bol! Aladaňyz üçin sag bolun! (Zahmetin(iz) için sağ olun!) (TSAS. 42)

Bar bol! (Teşekkür!) (TTS. 77)

Bar boluň! (Var olun!) (TTS. 46)

Hoş, sag bol! (Sağ ol!) (TDDS-II. 225)

Hödür edeniňiz için sag bolyň! (Davetiniz için teşekkürler!) (TTS. 354)

Kömegiňiz için sag boluň (Yardıminız için sağ olun, teşekkür ederim) (TTS. 551)

Myhmanyňa sag bol! (Misafir ettiğin için sağ ol!) (TTS. 458)

Sag bol! (Sağ ol! Teşekkürler!) (TDDS-II. 225)

Sag bolsun! (Sağ olsun! Teşekkürler!) (TTS. 27)

Sag boluň! (Sağ olun!) (ADS. 41)

Sagbollaşmak (Karşılıklı “sağ ol” demek) (TDDS-II. 227)

Saglaşmak [sağlaşmak] (Karşılıklı “sağ ol” demek) (TDDS-II. 227)

Salam iberenem, salam getirenem sag bolsun! (Selam gönderenim getirenim sağ olsun!/Selam getirenim götürünüm sağ olsun!) (TDDS-II. 232)

2.1.7.1.6. Özür Dileme Kalıp Sözleri

İnsanlar iletişim esnasında, bazı durumlarda isteyerek ya da istemeyerek karşısındakine kırıcı sözler sarf edebilir. Böyle bir durumda ya o an ya da daha sonrasında karşıdaki kişinin gönlünü almak için özür dileme kalıp sözleri kullanılır.

Azara goýanym üçin bagyşlaň! Alada goýanym üçin bagyşlaveriň! (Huzursuzluk verdiğim için bağışlayın!) (TSAS. 37)

Bağyşlaň! (Bağışlayın, affedin!) (TTS. 43)

Ötünç sorayaryn (Özür dilerim.) (TTS. 509)

Siz menden gaty görmän! (Bana gücenmeyiniz!) (TTS. 238)

Sen menden öýkeleme! (Sen bana darılma!) (TTS. 512)

2.1.7.1.7. Onaylama, Kabul Kalıp Sözleri

İnsanlar bazen duygularını ifade ettikten sonra karşısındakiler tarafından onaylanmayı bekler, böylece kendi duygularını daha yoğun yaşar. İşte bu durumları anlatan kalıp sözler Türkmen Türkçesinde de vardır.

Alany ýanyna (Aldığı kendi hayrına, aldığı kar) (TDDS-I. 61)

Aýby ýok (Ayıp değil!) (TDDS-II. 151)

Aýt bakaly! (Söyle bakalım!) (TTS. 45)

Baş üstüne! (Baş üstüne!) (TTS. 50)

İş gutardı vessalam (İş bitti, tamam!) (TTS. 665)

Ovarram [ovorra:m] (Peki. Hay hay!) (TDDS-II. 151)

Ovarram, galsa galybersin! (Peki, kalırsa kalsın!) (TTS. 495)

Vessalam (Tamam. Vesselam. Başka bir şey yok, iş bitti, tamam.) (TDDS-II. 432)

2.1.7.1.8. Reddetme Kalıp Sözleri

Günlük hayatta bir fikri ya da bir hareketi kabul edip onaylamak nasıl mümkünse bazı durumlarda da insanların söz ve davranışlarını kabul etmeyip reddetmek de mümkündür. Türkmen Türkçesinde de bu tür durumları anlatmak için kalıp sözler bulunmaktadır.

Agzyňdan al alsyn (kaksyn)! (Ağzından yel alsın!) (TDDS-I. 41)

Biderek lagyrdap durma! (Boş yere sızlanıp durma!) (TTS. 432)

Gürrüni köpeltmän (Uzun söze gerek yok!) (TTS. 322)

Hergiz razy bolmarym! (Asla razı olmam! Asla!) (TTS. 345)

Karara razy däl (Karara razı değil) (TTS. 542)

Kyýamat ahyry (Hiçbir zaman) (TTS. 409)

Meniň başyňa! (Bana ne!) (TTS. 454)

Men seniň magtançyňa mätäç däl (Benim senin övgüne ihtiyacım yok) (TTS. 443)

Mümkün däl (Mümkün değil) (TTS. 466)

2.1.7.1.9. Vedalaşma, Uğurlama Kalıp Sözleri

Günlük hayatta insanların karşılaşma durumlarının sonucunda o andaki iletişim bitince bir ayrılma durumu da ortaya çıkar, işte bu durumları anlatan vedalaşma ya da uğurlama kalıp sözleri mevcuttur. Vedalar sırasında söylenen kalıp sözlerin de insanlar arası ilişkileri düzenleme görevi vardır ve önemli bir yere sahiptir.

Baran ýerinde yüzüne seredilsin! (Gittiğin yerde yüzüne bakılsın!) (ADS. 78)

- Gezen ýeriňde sag gez!* (Sağ salim git gel!) (ADS. 30)
- Giç ýagşy!* (İyi akşamlar! Hayırlı akşamlar!) (TTS. 271)
- Gijäňiz rahat bolsun!* (İyi geceler. Geceniz hayırlı olsun! Hayırlı geceler!) (TDDS-II. 216)
- Gülüp gidip, güliüp gelsin!* (Güle güle gidip güle güle gelsin! Güle güle git, güle güle gel!) (ADS. 24)
- Hoş gal!* (Hoşça kal!) (TDDS-II. 256)
- Hoş galyň!* (Hoşça kalın!) (TTS. 352)
- Hoş, sag bolun!* (Hoşça kalın!) (TTKÜM. 207)
- Özüň garaşyk et!* (Kendine dikkat et!) (ADS. 52)
- Sag-aman* (Sağ salim) (TDDS-I. 64)
- Sag-aman eliň-ayagyň govuşsyn!* (Sağ salim eline ayağına kavuşsun!) (ADS. 75)
- Sag-aman gidip, sag-aman geleverisinler (gelsinler)!* (Sağ salim gidip geliversinler/gelsinler!) (ADS. 34)
- Sag-gurgun* (Sağ salim) (TDDS-I. 64)
- Sag-salamat* (Sağ selamet. Sağlıcakla) (TDDS-I. 64)
- Sag-salamat baryp gel!* (Sağ selamet gidip gel!) (ADS. 33)
- Salamat* (Sağ salim, sağ selamet) (TTS. 556)
- Sen bizi güýmep durma!* (Bizi tutma!) (TTS. 325)
- Sizem aman-esen boluň!* (Siz de sağlıcakla kalın! Siz de sağ olun!) (TDDS-I. 58)
- Ugranyňyz ugur alsyn!* (Uğurlar ola!) (ADS. 36)

2.1.7.1.9.1. İyi Yolculuklar Dileme, Uğurlama Kalıp Sözleri

Birini yolcu ederken, uğurlarken yolculuğun güzel geçmesi dileğiyle söylenen kalıp sözler Türkmen Türkçesinde de sıkça kullanılmaktadır.

- Aman-esen /aman-sag* (İyi, sağlıklı) (TDDS-I. 64)
- Aman-saglyk* (İyilik, sağlık) (TDDS-I. 64)
- Saglyk, abadanlyk bilen ýaşa, jan saglygynda işläp ýörmek nesip etsin!* (Sağlıkla, güvenle yaşa, Allah elin ayağın tutuyorken iş işlemek nasip etsin!) (TDDS-I. 131)
- Sizem aman-esen boluň!* (Siz de sağlıcakla kalın! Siz de sağ olun!) (TDDS-I. 58)
- ugratmak [uğrotmok]* (Bir kişiyi yola göndermek. Uğurlamak.) (TDDS-II. 397)
- Ýoluňyz ak bolsun!* (Yolunuz açık olsun!) (TTS. 705)
- Ýoluňyz ýagty, maňlaýyňyz açyk bolsun! Omyň!* (Yolunuz aydınlık, alnınız açık olsun! Amin!) (TDDS-II. 140)

2.1.7.1.9.2. İyi Geceler Dileme Kalıp Sözleri

İnsanlar uyumak için yataklarına gitmeden önce birbiriyle sözlü iletişimi keserler. Konuşma sona erer. Konuşmayı sona erdirmek ve uykudan sağ salim uyanmak dileğiyle her gün söylenen iyi geceler dileme kalıp sözleri kısa bir zaman için de olsa vedalaşma kalıp sözleri sayılır.

Agşamyňyz haýyrly bolsun! (Akşamınız hayırlı olsun!) (TDDS-I. 35)

Giç ýagşy! (İyi akşamlar! Hayırlı akşamlar!) (TTS. 271)

Gijäňiz rahat bolsun! (İyi geceler. Geceniz hayırlı olsun! Hayırlı geceler!) (TDDS-II. 216)

2.1.7.1.10. Avutma, Teselli Etme, Baş Sağlığı Dileme Kalıp Sözleri

Günlük hayatta insanın başına olumsuz olaylar da gelebilir. Hastalanabilir, kaza geçirebilir, birini, bir yakınını kaybedebilir. Bu kişilere geçmiş olsun demek, baş sağlığı dilemek, onu teselli etmek, onun acılarına ortak olmak ve üzüntüsünü paylaşmak toplumun bir geleneğidir. Bugün bir yakınımızın veya herhangi bir insanın başına gelen kötü olaylar hepimizin başına gelebilecek olaylardır. Bu nedenden dolayı sosyal hayat içinde insanların birbirine acıması, zor durumlarda birbirine destek olması, birbirini avutması insani bir görevdir ve önemlidir. TürkmenTürkçesinde yer alan avutma, teselli etme, baş sağlığı dileme sözleri kalıp sözler içerisinde önemli bir yer tutar. Avutma kalıp sözleri; kendi içinde avutma, bir şey kaybedeni avutma, hastalanan kişiyi avutma, bebeğini kaybedene baş sağlığı dileme, birinin yakını öldüğünde ona baş sağlığı dileme olarak birkaç alt bölüme ayrılabilir.

Alla ýaryň! Alla ýaryň bolsun! Alla ýaryňyz! Alla ýaryňyz bolsun! (Allah yârin! Allah yârin olsun! Allah yar ve yardımcın olsun!) (TSAS. 40)

Arkaýyn boluň! (Sakin olun!) (TTS. 33)

Gayrat ediň! (Gayret edin! Dayanın!) (TTS. 242)

Gaýrat et! (Gayret et!) (TDDS-I. 447)

Mel ullanma! (Üzülme!) (TTS. 454)

Rahatlanyň, gatyrganmaň! (Sakin olun, sinirlenmeyin!) (TTS. 238)

2.1.7.1.10.1. Avutma Kalıp Sözleri

Agyran-yncan bolsaňyz, razy bolyň! (Ağrıyıp incinirseniz, razı olun!) (ADS. 38)

Bu zatlar üçin sen zehiniňi käýitme! (Bundan dolayı kendini üzme!) (TTS. 398)

Emgek göz bilen gaşyň arasynda (Talihsizlik kaşla göz arasında vuku bulabilir.) (TDDS-I. 372)

Nämede bolsa gayrat et! (Yine de gayret et!) (TTS. 474)

2.1.7.1.10.2. Bir Şey Kaybedene Söylenen Avutma Kalıp Sözleri

Bu tür kalıp sözler TürkmenTürkçesinde maddi ve manevi kayıp yaşanan insanlara karşı söylenir.

Başa geleni sovsun! (Cana geleni mal savsın!) (TTKÜM. 207)

Başa gelenden mala gelsin! (Cana geleceğine mala gelsin!) (TTKÜM. 207)

Baş çykdacyňyz bolsun! (Canınız sağ olsun!) (TTKÜM. 207)

Beren derdiň dermanyňy özüň ber! (Derdi veren Allah dermanın da verir! Dert de Allah'tan derman da..!) (ADS. 71)

Janyň sag bolsun! (Canın sağ olsun!) (TDDS-I. 367)

Sabyr et! Sabyr edin! (Sabret! Sabredin!) (TSAS. 67)

2.1.7.1.10.3. Hastalanan İnsana Söylenen Geçmiş Olsun Kalıp Sözleri

Hasta birine söylenen geçmiş olsun kalıp sözlerinin o kişiye manevi güç verdiği inanılır. Kişi yakınlarından duyduğu bu sözden güç alır ve iyileşmek için gayret eder.

Ahyry gelsin! (Geçmiş olsun!) (TTKÜM. 206)

Ahyry haýyr bolsun! (Allah acil şifalar versin!) (TTKÜM. 206)

Aman-sag bärei baksyn! (Allah sağlık sıhhat versin!) (TTKÜM. 206)

Aman-sag gutulsyn! (Allah şifa versin! Allah acil şifalar versin! Ayağa kalksın!) (TTKÜM. 206)

Aýagymyz ýeňil bolsun! (Ayağımız size uğur getirsin, tez elden sağlığınıza kavuşun!) (TTKÜM. 207)

Baş sadakaňyz bolsun! (Geçmiş olsun! Başımızın gözünüzün sadakası olsun!) (TTKÜM. 207)

Çöregiň bitin ekeni! bir beladan sag-aman galdyňmy? (Ekmeğin helalmış, başın sağ kalmış) (TTKÜM. 206)

Emgek bolup geçsin-dä! (Acı/hastalık olsun, geçsin de! Allah şifalar versin!) (TDDS-I. 372)

Geçdigi bolsun! (Geçmiş olsun!) (ADS. 83)

Hernä, geçdigi bolsun! (Allah şifa versin! Allah sonunu hayır etsin!) (TTKÜM. 206)

Hernä, soňy haýyr bolsun! (Allah sonunu hayır etsin!) (TTKÜM. 206)

Sag-aman gutuluň! (Allah şifa versin!) (TTKÜM. 207)

2.1.7.1.10.4. Ölümle İlgili Ölümü Duyurma ve Avutma Kalıp Sözleri

Ölümle ilgili kalıp sözler Türkmen Türkçesinde de oldukça fazladır. Ölüm karşısında alınan tavır; ölenin yakınlarına söylenen teselli sözleri, kalanlara sağlıklı bir ömür dilemek, ölen kişinin Allah tarafından kabul görmesi ve cennetle ödüllendirilmesi şeklinde kendini gösterir. Ölenin yakınına sağlık dilemekle hayatın devam ettiğini, buna rağmen ölen kişiye Allah'tan rahmet dilemekle de dini inanışın bir göstergesi olarak ölümden sonra ebedi bir hayatın olduğunun mesajı verilir.

2.1.3.1.10.4.1. Ölen Kişinin Yakınlarına Söylenen Avutma, Baş Sağlığı Dileme Kalıp Sözleri

Ölen kişinin ailesine baş sağlığı dileme kalıp sözleri Türkmen Türkçesinde oldukça fazladır.

Acy habarlardan allaň özi saklasyn! (Acı haberlerden Allah uzak etsin!) (TTKÜM. 207)

Agyr älla sabyrly bol! Agyr älla sabyrly boluň! (Allah sabırlar versin!) (TSAS. 35)

Baş saglygy bolsun! (Başın sağ olsun!) (ADS. 74)

Caýy cennet bolsun! (Yattığı yer cennet olsun!) (TTKÜM. 208)

Caýy uçmah bolsun! (Mekânı cennet olsun!) (ADS. 79)

Beýlekileriniň cany sag bolsun! (Diğerlerinin canı sağ olsun!) (ADS. 76)

Galaňlaryna sabyr versin! (Allah kalanlara sabır versin!) (TTKÜM. 208)

Yzy ýarasyn! (Kalanların başı sağ olsun! Geride kalanlar sağ olsun! Başın(ız) sağ olsun!) (TDDS-II. 464)

İman baýlygyny bersin! (İman zenginliği versin! İmanı bol olsun!) (TDDS-I. 645)

İmany äkidenden bolsun! (İmanı bol olsun! Dünyadan göçen insanların yakınlarına söylenen söz.) (TDDS-I. 645)

İmany hemra bolsun! (İmanı yoldaşı olsun! Ölenin yakınlarına söylenir) (TDDS-I. 645)

İmanly bolsun! (İmanı yoldaşı olsun!) (Ölenin yakınlarına söylenir) (TDDS-I. 645)

Ogluňyz sag-aman gelipdir! (Oğlunuz sağ salim gelmiş, gözünüz aydın!) (TTKÜM. 210)

Övez ogluňyz bolsun! (Başınız sağ olsun, Allah yerine oğul versin!) (TTKÜM. 208)

Övezine ogluň bersin! (Allah yerine oğul versin!) (TTKÜM. 208)

Övez ogluňy bersin! (Allah yerine oğul versin!) (TTKÜM. 208)

Övez ogluňyz bolsun! (Başınız sağ olsun, Allah yerine oğul versin!) (TTKÜM. 208)

Ýasy yanyň ýerde bolsun! (Sakin ol, müsterih ol!) (TTS. 681)

Ýatanyň üstüne turan gelmesin (Yattığı yerde rahatı kaçmasın! Huzurlu olsun!) (TDDS-II. 472)

Ýatan ýeri ýagty bolsun! (Yattığı yer nur/ışık/cennet olsun! Nur içinde yatsın!) (TDDS-II. 472)

2.1.7.1.10.4.2. Rahmetli Olan Kişiyle İlgili İyi ve Kötü Şeyler Söylendiğinde Kullanılan Kalıp Sözcükler

Alnyna barsyn! (Rahmetlinin ruhuna varsın!/Merhumun hatırasına değsin!) (TDDS-I. 62)

Merhumyň hatyrasyna degsin! (Merhumun ruhuna/hatırasına gitsin/değsin!) (TDDS-I. 62)

2.1.7.1.11. Kutlama Kalıp Sözcükleri

Kutlama kalıp sözcükleri de diğer kalıp sözcükler gibi iletişimde önemli bir yere sahiptir. Günlük hayatta insanın başından değişik olay geçebilir. Bu olaylar, iyi bir şekilde sonuçlandığında insan doğal olarak çevresindeki insanlardan sevincine ortak olmasını bekler ve takdir edilmek ister. İşte böyle bir durumda kutlama kalıp sözcükleri kullanılır. Kutlamalar dilimizdeki kalıp sözcüklerle gerçekleşir. Türkmen Türkçesinde bu sözcükler de bir hayli kullanılmaktadır.

Altyn harplar bilen! Altyn harplar bilen gutlaýaryn! (Altın harfler ile! Altın harfler ile kutluyorum!) (TSAS. 42)

Baýramyňyz bilen! (Bayramınız kutlu olsun!) (TTS. 54)

Baýramyňyz mübärek bolsun! (Bayramınız mübarek olsun!) (TTS. 466)

Bäri bakdygyň bolsun! (Hep ilerle!) (ADS. 75)

Berekella! (Aferin!) (TTS. 60)

Berekella ýigitler! (Aferin gençler!) (TTS. 60)

Goňşyn gutly bolsun! (Komşun kutlu olsun!) (ADS. 23)

Gözüň(iz) aydyň! (Gözünüz aydın!) (TTS. 300)

Gutly bol! (Kutlu ol(sun)!) (TDDS-II. 90)

Gutly bol-a (bolsun)! (Kutlu olsun! Kutlarım!) (ADS. 27)

Gutly bolsun! (Kutlu olsun! Kutlarım! Hayırlı olsun!) (TDDS-II. 106)

Halalyň bolsun (Aferin, bravo) (TTS. 328)

Halalyň bolsun (halal saňa)! (Helal olsun (sana)! Helalin var! Aferin!) (TDDS-I. 572)

Haý berekella! (Bravo!) (TTS. 60)

Haýyrlý bolsun! (Hayırlı olsun!) (TDDS-II. 106)

Mübarek bolsun! (Mübarek olsun! Hayırlı olsun! Kutlu olsun!) (TDDS-II. 106)

Mübärek (Mübarek (olsun)) (TDDS-II. 106)

Şöhrat! (Aferin!) (TDDS-II. 334)

Täze ýylyňyz mübärek bolsun! (Yeni yılınız kutlu olsun!) (TTS. 466)

Toýluk bolsun! (Şenlik olsun! Bayram olsun! Düşün dernek kurulsun!) (TDDS-II. 380)

Toýuňyz gutly bolsun! (Düşününüz kutlu olsun!) (TDDS-I. 529)

Tüveleme [tüvölömö] (1. Aferin! Bravo! (TDDS-II. 390) 2. Ne güzel! Şükür!) (TTS. 640)

Ugur haýyr bol-a! (bolsun!) (Başarılar! Hayırlı işler! Hayırlı uğurlu olsun!) (TDDS-II. 398)

Üstünlik arzuw edýärin! (İyilik/güzellik arzuluyorum!) (ADS. 107)

Vepaly bolsun! (Hayırlı olsun! Vefalı olsun!) (TDDS-I. 97)

Zaluvat (Aferin! Bravo!) (TTS. 716)

2.1.7.1.12. Saygısızlık Kalıp Sözleri

Haýsy aşyň gatygy? (Hangi aşın katığı? Saygısızlık anlamında kullanılır.) (TDDS-I. 592)

Özüň govsyny et! (Kendin iyisini yap!) (ADS. 52)

2.1.17.1.13. Kesinlik Bildiren Kalıp Sözler

Alyň! Alyň, diýip oturyň! (Alın! Alın, deyin!) (TSAS. 41)

Näme bolsa bolsun! (Ne olursa olsun!) (TTS. 473)

2.1.7.1.14. Yüceltme Kalıp Sözleri

Yüceltme kalıp sözleri de Türkmen Türkçesinde önemli bir yere sahiptir. Sevilen ve saygı duyulan birine karşı söylenir.

Aga! Agam! Agam can! (Ağa! Ağam! Ağam can!) (TSAS. 35)

Başlaryň täji sen (Baş tacısın) (TDDS-I. 4)

Candan söýgüli (Candan sevgili) (TTS. 607)

Canyňyz-a sag bolsa gerek! (Canımız sağ olsun) (TTS. 551)

Gapymyz açyk (Kapımız açık! Sana/size her zaman kapımız açık! Başımızın üstünde yerin var!) (TDDS-I. 26)

Gara başym gurban bolsun! (Kara başım sana kurban olsun!) (ADS. 96)

Gyzyl diýsem gyzyl, al diýsem-al sen/ hindistanda şeker, bulgarda bal sen (Kızıl desem kızıl, al desem al sen/ Hindistan'da şeker, Bulgar'da bal sen) (TTS. 603)

Gözümiň üstünde ýeriň bar! (Başımın üstünde yerin var!) (TTS. 301)

Gözüm üstüne (Baş üstüne!) (TDDS-I. 509)

Hoş! (Hoş! İyi!) (ADS. 42)

Janym gurban saňa (Sana canım kurban) (TDDS-I. 3)

2.1.7.1.15. Yemin Etme Kalıp Sözleri

Ant iç- (Ant içmek, yemin etmek, yemin-i billah etmek) (TTS. 30)

Valla (Valla (söylenen bir sözün doğruluğuna inandırmak için edilen yemin) (TDDS-II. 431)

2.1.7.1.15.1. Göz ve Görmek Üzerine Yemin Bildiren Kalıp Sözler

Kör bolaýyn! (Kör olayım!) (TDDS-II. 49)

2.1.7.1.16. Dini İnanç Bildiren Kalıp Sözler

Ahyret balaň bolsun! (Ahirette yoldaşım olsun!) (TSAS. 43)

Aýat-töviriňiz kabul bolsun! (Dualarınız kabul olsun!) (TSAS. 43)

Doga kemrysgal bolandan, ýylda bir ýagy çapsyn (Hayırsız dua olacağına yılda bir düşman yağmalasın!) (ADS. 86)

Hak ýakan çyragyň öçmesin (Allah, ocağını söndürmesin!) (TDDS-I. 251)

Halal mal (Helal mal. Yenmesi haram olmayan mal) (TDDS-I. 572).

İki dünýäň abat bolsun! (İki dünyanın sağlam olsun!) (TDDS-I. 5)

Kabul bolsun sadaka (Allah kabul etsin!) (TDDS-II. 9)

Musulman bendesiniň başyna salmasyn! (Müslüman kulunun başına vermesin!) (ADS. 86)

Musulmany bolsun! (Müslüman olsun!) (ADS. 18)

Pygamberler ýorgudy bolsun! (Peygamberlerin dediği gibi olsun!) (ADS. 72)

Sadakaňyz kabul bolsun! (Sadakanız kabul olsun!) (TSAS. 68)

2.1.7.1.17. Belirsizlik Bildiren Kalıp Sözler

İkuçly däl (Belli değil, ne malum.) (TDDS-I. 642)

Kim bilýür (Kim bilecek? Kim nereden bilecek? Kim biliyor?) (TDDS-II. 38)

Näme üçindir bu gün seniň keypiň ýok (Nedense senin bugün keyfin yok) (TTS. 407)

2.1.7.1.18. Şükretme Kalıp Sözlere

Şükretme işlemi genellikle Allah'a karşı yapılır, kişi elindekilerle yetindiğini ve durumundan memnun olduğunu belirtmek için bir nevi Allah'a teşekkür eder.

Baýlygymyz-a pes däldir, şükür, et-ýagymyz bol (Zenginliğimiz az değildir, şükür, etimiz, yağımız bol) (TTS. 525)

Hudaýa şükür (Allah'a şükür) (TDDS-II. 380)

Hudaýga ýüz mün şükür eder (Tanrı'ya yüz bin şükür eder) (TTS. 356)

Şuňa-da şükür (Buna da şükür! Çok şükür! Halimize şükür!) (TDDS-II. 336)

Şükür (Şükür) (TDDS-II. 336)

Şükür alla bar umydym görkezer ondan cemal (Şükür Allah'a gösterir ondan cemal) (TTS. 611)

Şükür et! (Şükret!) (TDDS-II. 336)

Taňry ýalkasyn! (Tanrı korusun! Tanrı bağışlasın! Teşekkürler!) (TDDS-II. 349)

2.1.7.1.19. Yaratıcıyla İlgili Kalıp Sözlere

Allatvala (Allahü Teala) (TDDS-II. 174)

2.1.7.1.20. Nasip, Kısmet Anlamı Bildiren Kalıp Sözlere

Bähbit bola (bolsun)! (Hayırlı olsun! Hayırlısı olsun!) (TDDS-I. 153)

Bähbit bola (Hayırlısı olsun diyorum!) (TDDS-I. 153)

Bize-de miýesser etsin! (Bize de kısmet olsun/etsin!) (TDDS-II. 380)

Haýyrlısy bol-a! (Hayırlısı olsun! Hayırlısı ne ise o olsun!) (ADS. 36)

Miýesser etsin! (Kısmet etsin! Nasip etsin!) (ADS. 51)

Nesip bolsa (Nasip olursa. Nasipse.) (TDDS-II. 123)

Nesip etsin! (Nasip etsin!) (TDDS-II. 123)

Nesip etmesin! (Nasip etmesin!) (<https://enedilim.com/sozluk/soz/nesip> e-tarih 08.05.2019)

Noş bolsun! (Nasip etsin! Canına yarasın! Helali hoş olsun!) (TDDS-II. 129)

2.1.7.1.21. Uyarma, Eleştirme veya Tehdit Etme Bildiren Kalıp Sözlere

Türkmen Türkçesinde bu tür kalıp sözler, sayıca bir hayli fazladır. Bu sözlerin fazla olmasının nedeni yaşanan coğrafyanın sert bir iklime sahip olması ve göçebe

kültürün izlerinin hala sürmesi olabilir; çünkü Türk milleti özgürlüğüne düşkün ve liderlik vasfı yüksek olan insanlardan oluşmaktadır. Bu durum ise alttan almak veya daha ılıman yaklaşmak yerine daha sert bir tavır takınmayı beraberinde getirmiştir.

Agzyňy haýyr aç! (Ağzını hayra aç! Ağzını hayırlı bir şey için aç! Ağzından hayırlı bir şey çıksın!) (ADS. 48)

Alan galaň özüňki (Seni tutan bir şey yok, elinden geleni yap) (TDDS-I. 61)

Aldyň alty şaýyňy! (Önden hazırlığını yap! Hazırlıklı ol!) (TDDS-I. 61)

Al gerek bolsa saňa! (Al sana, sen bunu hak ettin!) (TDDS-II. 80)

Asman paýyňy çek! (Dilediğin gibi yap!) (TTS. 34-35)

Aýdyň! Aýdaýyň! Aýdaýsaňyzlaň! (Konuşun! Konuşayım! Konuşsanıza!) (TSAS. 38)

Aýyplaşmaň! Aýyplaşmaverin! Aýyp-syn etmeverin! (Ayıp etmeyin!) (TSAS. 38)

Aýnamagyňy bes et! (Nazlanmayı bırak!) (TTS. 40)

Azacyk sabyr et! Azacyk sabyr edin! Azacyk garaş! Azacyk garaşyn! (Azıcık sabret! Azıcık sabredin! Azıcık bekle! Azıcık bekleyin!) (TSAS. 37)

Azara galmaň! Azara galmasaňyzlaň! Azar edinmeň! Azar edinmesenizleň! (Huzursuzluk vermeyin! Huzursuzluk çıkarmasınıza!) (TSAS. 37)

Azdyrma, azana duçar etme! (Yoldan çıkarma, yoldan çıkana fırsat verme!) (ADS. 93)

Azdyrmasyň, azana duşurmasyň! Azdyrmasyň, azana duçar etmesin! (Yoldan çıkarmasın, yoldan çıkanla karşılaştırmasın! Yoldan çıkarmasın, yoldan çıkana meyil ettirmesin!) (TSAS. 37)

Baý, myçdyň-ov! (İşte, palavra sıktın!) (TTS. 457)

Biderek lagyrdap durma! (Boş yere sızlanıp durma!) (TTS. 432)

Biderek söğüşden näme many bar (Boş yere sövmenin ne anlamı var) (TTS. 445)

Bileniňden galma! (Dilediğin gibi yap! Elinden geleni yap! Bildiğinden şaşma!) (TTS. 67)

Bilýän bolsan (Biliyor olsan.) (TDDS-II. 69)

Derdiň bilen boluber! (Sen kendi işine bak!) (TTS. 152)

Diliňe biraz dygy ber! (Çeneni biraz tut! Dilini tut!) (TTS. 153)

Dövüp geç (geçsin) (Bir hareketi onaylamadığını belli etmek için söylenen “kırarsan kır” anlamında söylenen söz) (TDDS-I. 323)

Eliň abat, aýagyň abat, işdäň sag, gövräň hiç bir adamyňkydan pes däl (Elin sağlam, ayağın sağlam, iştahın açık, boyun kimseden kısa değil! Elin yayağın tutuyor, iştahın açık, kimseden eksik yanın yok!) (TDDS-I. 23)

Gabryň gazyldymy? (Bir kimsenin gitmemesi gerektiği yere gitmesi sonucunda söylenir. Kabrin kazıldı mı? “Canına mı susadın?” anlamında kullanılan söz.) (TDDS-I. 400-401)

Govuşgynlyrak bolsana! (Daha canlı olsana) (TTS. 286)

Güm bol! (Kaybol!) (TTS. 318)

Hälä galma! (Uzaklaştırma! Uzak tutma!) (TDDS-I. 602)

İki gözüň dört bolupdyr! (Dört gözle bekle!) (ADS. 24)

İkilenç muny yadyňdan çykarmacak bol! (Bir daha bunu aklından çıkarma!) (TTS. 373)

İsleseň-islemeseň (İstesen de istemesen de. Gönlün olsa da olmasa da) (TDDS-I. 652)

İt ýarak däl, gorkmaň! (Korkmayın, köpek (için) ısırılmaz!) (TTS. 386)

Kaş bolmaň! (Ters düşmeyin!) (TDDS-II. 15)

Kemakyllyk etme! (Aptallık etme! Delilik etme!) (TDDS-II. 20)

Kem bolma (Eksik olma!) (TDDS-II. 20)

Kikirdemäňizi bes ediň (Kikirdemeyi kes!) (TTS. 409)

Körüň ýok (Senin orada (bir) işin yok.) (TDDS-II. 49)

Lal bol (Sessiz ol!)(TTS. 434)

Lellim bolma (Ağzı gevşek olma! Ağzını topla! Ağzına sahip çık!) (TDDS-II. 69)

Madyrdaşyp oturmaň! (Gıdırdaşıp durmayın! Gıdırdaşmak. Gıdır gıdır konuşmak.) (TDDS-II. 75)

Marş (Marş! Marş!) (TTS. 446)

Marş şu ýerden! (Marş marş buradan!) (TTS. 446)

Menden hasap sormaga hakyň ýok (Benden hesap sormaya (senin) hakkın yok) (TTS. 335)

Men oňa görkezerin! (Ben ona gösteririm!) (TTS. 295)

Men onuň gözüne görkezerin! (Ben ona dünyanın kaç bucak olduğunu gösteririm.) (TTS. 301)

Me saňa, gerek bolsa! (İşte, alsana!) (TTS. 452)

Me saňa, gerek bolsa (İşte, alsana!) (TTS. 452)

Only bol! (Tertipli ol! Edepli ol!)(TDDS-II. 142)

Ovarra bol! (Yok ol! Gözüme görünme!) (TDDS-I. 88)

Ovarra git! (Yok ol!) (TDDS-II. 151)

Oýkanjyrap oturman (Oyalanıp durmayın!) (TDDS-II. 155)

Öz başyny iýsin! (Kendi başını yesin!) (ADS. 63)

Öz işiňiz bilen boluň! (Kendi işinizle ilgilenin! İşinize bakın!) (TDDS-II. 313)

Özüň bil! (Sen bilirsin!) (TTS. 67)

Sen bizi namysa goýaýmagyn! (Bizi rezil etme) (TTS. 471)

Seniň bilen kecelleşip durmagy islemeyärin (Seninle tartışmak istemiyorum) (TTS. 399)

Sen indi oglan-uşak däl! (Çocuk değilsin!) (TTS. 482)

Sen oňa nusga bol! (Sen ona örnek ol!) (TTS. 480)

Sen onuň aybyny gizlecek bolma! (Sen onun ayıbını gizleme!) (TTS. 275)

Sen onuň aýbyny ýaşyrcak bolma! (Sen onun ayıbını gizleme!) (TTS. 682)

Sen ýene bir gel bakalım! (Sen yine bir gel, bakalım!) (TTS. 45)

Serrelişip ýatmaň-da, işiňiz bilen boluň! (Serilip yatmayın, işinizle ilgilenin/işinize bakın!) (TDDS-II. 262)

Syryşyp ýörmäň (İşinizle ilginin!) (TDDS-II. 313)

Somalyşyp durman! (Dikilip durma(yın)!) (TDDS-II. 272)

Sövelişip durmaň-da, işiňiz bilen boluň! (Dikilip durmayın da işinizle ilgilenin!) (TDDS-II. 281)

Tapypsyň görüplik etcek adamyňy! (Kıskanacak adamı tam buldun!) (TTS. 295)

Tüf senin ýüzüne! (Tû senin yüzüne! Yazıklar olsun sana!) (TDDS-II. 387)

Uruşmaň ýesir beriliň! (Savaşmayın, teslim olun!) (TTS. 649)

Ýok bol! (Yok ol! Kaybol! Gözüme gözükme!) (TDDS-I. 88)

Ýuvaş boluň! (Sessiz olun!) (TTS. 711)

2.1.7.1.22. Sofra Kültüründe Kullanılan Kalıp Sözler

Bütün Türk toplumlarında misafir ağırlamak önemli bir gelenektir. Eve davet edilen ya da Tanrı misafiri olarak gelen misafire saygı göstermek, sofrada onu rahat ettirmek için bazı kalıp ifadeler kullanılmaktadır.

İşdäňiz açyk bolsun! (İştahınız açılsın! Afiyet olsun! İştahınız bol olsun!) (TDDS-I. 654)

Janyňa noş bolsun! (Yediğin içtiğin bedenine yarasın! Afiyet olsun! Helali hoş olsun!) (TDDS-I. 662)

Janyňa sinsin! (Canımına yarasın! Bedenine yarasın!) (TDDS-II. 129)

Janyňa ýarasyn! (Canına yarasın!) (TDDS-II. 129)

2.1.7.1.23. Hitap Etme /Seslenme Kalıp Sözleri

Paý, gorkak (Hey korkak!) (TDDS-II. 193)

2.1.7.1.23.1. (-ım, -im) İyelik Ekiyle Yapılan Hitap Etme/Seslenme Kalıp Sözlere

Aga! Agam! Agam can! (Ağa! Ağam! Ağam can!) (TSAS. 35)

Aýym-ruhum! (Ayım, ruhum!) (TSAS. 38)

Jigerim-janyım (Canım ciğerim) (TDDS-I. 4)

Keyikim (Tatlım, güzelim, güvercinim) (TTS. 407)

Köşekim! (Canım, yavrucuğum, kuzum!) (TTS. 424)

2.1.7.1.23.2. Birini Şımartmak, Nazlandırmak Amacıyla Kullanılan Hitap Etme Kalıp Sözlere

Bolsun hassa janyım ýoluňda gurban! (Hasta canım yolunda kurban olsun!) (TDDS-II. 12)

2.1.7.1.24. Birine Bir Şey için Yalvarırken Kullanılan Kalıp sözler

Önemli bir şeyin yapılması gerektiğinde, karşıdakine konunun önemini vurgulamak için özel ve etkili bir ses tonu kullanılarak yalvarma kalıp sözlerinden biri kullanılır.

Başyňa döneyin! (Yalvarırım, kurbanın olayım!) (TDDS-I. 131)

Başyňa gurban bolayyn! (Başına/varlığına kurban olayım/olurum!) (TDDS-I. 131)

Gözüňe döneyin! (Kurban olayım!) (TDDS-I. 511)

Gözüne gurban bolayyn (Gözlerine kurban olurum!) (TDDS-II. 445)

Gurbanyň bolayyn! (Kurbanın olayım!) (ADS. 49)

Ygtykadyň bol, başyňa döneyin! (İnancım ol/izin ver, başına kurban olayım!) (TDDS-II. 435)

Ygtyýar ber (İzin ver! Razı ol!) (TDDS-II. 435)

Medet kyl jümle-jahan haky üçin! (Yardım et/medet et cümle cihan hakkı için!) (TDDS-II. 384)

Taňry ýalkasyn! (Tanrıya şükür! Tanrı bağışlasın! Teşekkürler) (TDDS-II. 349)

2.1.7.1.25. Utanmak, Pişman Olmak Anlamında Kullanılan Kalıp Sözlere

İnsan hiç düşünmediği bir olay yaşandığında ya o olaya karşı tutumundan utanır ya da o olayın içinde yer aldığına pişman olur. Bu tür duygularını dille yansıtır. Böyle bir durumda aşağıdaki kalıp sözlerden biri kullanılır.

Döremän geçen! (Keşke doğmamış olsaydın! Dünyaya gelmemiş olsan olmaz mıydı?) (TDDS-I. 321)

Ol käşgä gelseği (Keşke gelseydi) (TTS. 397)

Sen bizi namysa goýaýmagyn! (Bizi rezil etme) (TTS. 471)

Tagsyrymyzy geçgil! (Günahımızı affet) (TDDS-II. 342)

Toba (Pişmanlığı ifade etmek için kullanılan söz. Tövbe!) (TDDS-II. 372)

Toba-tagsyr (Tövbe taksir) (TDDS-II. 372)

Toba! toba! (Tövbe tövbe!) (TDDS-II. 140)

2.1.7.1.26. Birine Acımak, Esirgemek Amaçlı Kullanılan Kalıp sözler

Birini esirgemek, kötü durumda kalan birine acımak ve yardım etmek Türkmen kültürünün önemli geleneklerinden biridir.

Alla medet bersin! (Allah yardım etsin!) (TTS. 453)

Allaň özi govusyny etsin! (Allah yardım etsin!) (TTKÜM. 206)

Alla ýalkasyn! (Allah korusun!) (TSAS. 40)

Alla ýardam bersin! Alla ýardam etsin! (Allah yardım etsin!) (TSAS. 40)

Alla ýaryň! (Allah yar ve yardımcın olsun!) (TDDS-II. 463)

Artan-egseniň bolsa (Artanın eksiğin olursa) (TDDS-I. 78)

Azyp gelen kazany taňry sovsun! (Üstüne gelen kaza kaderi Allah savsın! Allah kazadan beladan korusun!) (ADS. 91)

Belasyndan özi saklasyn! (Allah beladan sakınsın!) (ADS. 82)

Daglara daşlara! (Dağlara taşlara! Bizden uzak olsun!) (ADS. 84)

Derdi-belalar degmesin! (Dert tasa vermesin!) (ADS. 71)

Emiň-ýomuň şu bolsun! (Dertlerinden kurtul! Ayakların üstünde dur!) (TDDS-I. 371)

Erbet adam size ýamanlyk etmesin! (Kötü insanlar size kötü gözle bakmasın/kötülük yapamasın!) (TDDS-II. 457)

Gurban (Canını feda etme anlamında söz.) (TDDS-I. 523)

Hak ýakan çyragyň öçmesin (Allah, ocağını söndürmesin!) (TDDS-I. 251)

Hiç bir agzaňa şikes ýetmesin! (Canın sağ olsun!) (TDDS-I. 367)

Horluk görmäň! (Hor görülmeyin! Horlanmayın!) (TDDS-II. 223)

Hudaý gorasyn! (Allah korusun!) (TDDS-I. 507)

Hudaýyn özi saňa garaşyk etsin!: Allah seni korusun! (ADS. 108)

Hudaý öz penasynda saklasyn!: Allah korusun! (ADS. 107)

Hudaý saklasyn! (Allah saklasın! Allah korusun! Allah sakınsın!) (TTS. 356)

Hudaý size görkezmesin! (Allah size göstermesin! Allah size yaşatmasın! Allah size vermesin!) (TDDS-I. 511)

Kanagat bersin! (Sabır versin!) (ADS. 51)

Külli belalar dep bolsun! (Bütün belalar def olsun!) (TTS. 147)

Merhemet ediň! (Merhamet edin!) (TTS. 455)

Merhemet etme (Merhamet etme/gösterme.) (TDDS-II. 91)

Nirde gezeň, sagja gez! (Nereye gidersen git sağlıcakla git!) (TDDS-I. 62)

Öňüm gelenden-sonum gelsin! (Allah çoluğuma çocuğuma/neslime sağlık sıhhat versin!
Neslim devam etsin!) (ADS. 63)

2.1.7.1.27. Birinin Başarısını Alkışlamak, Kollamak, Şaşırmak Anlamında Kullanılan Kalıp sözler

Berekella, seniň ussaňa! (Aferin, senin ustana!) (ADS. 57)

Hakyndan çykmak (gelmek) (Üstesinden gelmek. Hakkından gelmek.) (TDDS-I. 570)

Onuň kesevisi gögerdi (O, şanslıdır) (TTS. 405)

2.1.7.1.28. Birini Sevmeyip, Yaptıklarını Doğru Bulmadığında Söylenen Kalıp sözler

Birini sevmemek ve onun yaptıklarını hoş görmemek duygusuyla oluşan bu kalıp sözler Türkmen Türkçesinde de kullanılmaktadır.

Alyp barýan galasy ýok (Elindenbir iş geldiği yok) (TDDS-I. 61)

Aş dosty (İyi gün dostu. Sadece iyi günde yemeğini yemeye gelen kimse) (TDDS-I. 85)

At ýitiren (Ailesinin soyadına leke getiren, aile ocağına incir ağacı diken) (TDDS-I. 88)

Başdan sovma (Baştan savma) (TDDS-I. 132)

Gör! bolyan zatlary! (Olan şeyleri gör!) (TTS. 293)

Gör nähili biabraýlyk! (Bak, ne biçim rezalet!) (TTS. 64)

Gör! nähili melgun! (Gör, ne melun, gör nasıl aşağılık!) (TTS. 293)

Men senden beýle zady oslamaýardym! (Ben senden böyle bir şey beklemiyordum!) (TTS. 492)

Nirä gitseň şoňa git, gözüme görünme (Nereye gidersen git, gözüme gözükmek!) (TDDS-II. 151)

Ýit, ovarra bol! (Git, defol!) (TTS. 701)

Ýok bol! (Yok ol! Kaybol! Gözüme gözükmek!) (TDDS-I. 88)

2.1.7.1.29. Birini veya Bir Şeyi Beğenmeme İle İlgili ve Hoşnutsuzluk Belirten Kalıp Sözler

Alyp barýan galasy ýok (Elindenbir iş geldiği yok) (TDDS-I. 61)

Belaň sapy (oky) (Belanın ta kendisi!) (TDDS-I. 143)

Çala başy govşan (Yavaş hareketli zayıf karakterli) (TDDS-I. 199)

El bolsun! (Uzak olsun!) (ADS. 32)

Göze gelüvli (Göze güzel görünen kimse.) (TDDS-I. 508)

Göze görnen (Belli bir olgunluğa ulaşan kız için büyüdüğünü ifade etmek amacıyla “göze çarpmak” anlamında kullanılan söz. Evlilik çağında.) (TDDS-I. 508).

Ýen nanyna degmez (Yediği ekmeğe değmez. Yediği halinden belli olsa) (TDDS-I. 27)

Köp bilmiş (Çok bilmiş. Şeytana pabucunu ters giydirir cinsten) (TDDS-II. 328)

Nämäň alnyndan (O da kimmiş?! O hiçbir şey değil! Elinden hiçbir iş gelmez! O da kim oluyormuş!) (TDDS-I. 62)

Niyeti bozuk (Niyeti bozuk) (TTS. 81)

Ol gadyryny nä bilsin! (O, bunun kıymetini ne bilsin!) (TTS. 217)

Ol seniň taýyň däl (O senin dengin değil) (TTS. 619)

Tapypsyň görüplik etcek adamyňy! (Kıskanacak adamı tam buldun!) (TTS. 295)

Ýatan çöpi galdyrmazlyk (Yerden bir çöp bile almaz/kaldırmaz) (TDDS-II. 472)

2.1.7.1.30. Belalardan Kurtulmak İçin Kullanılan Kalıp Sözler

Hovul bela, hovul bela, başymyzdan sovul bela! (Tufanın zararsız geçmesi için edilen dua. (Genellikle kadınlar tarafından söylenir.) Yok ol bela yok ol, üzerimizden uzak dur!) (TDDS-I. 614)

Hovul bela, hovul bela, üstümüzden sovul, bela! (Tufanın zararsız geçmesi için edilen dua. (Genellikle kadınlar tarafından söylenir.) Yok ol bela yok ol, üzerimizden uzak dur!) (TDDS-II. 277)

Ot belasyndan, suv belasyndan, töhmet belasyndan hudaýyň özi gorasyn! (Ateş belasından, su belasından, iftira belasından Allah korusun!) (Dilek) (TDDS-II. 380)

2.1.7.1.31. İnsanla İlgili Durumlarda Kullanılan Kalıp Sözler

Türkmen Türkçesinde insanla ilgili değişik durumları anlatan kalıp sözler sayıca oldukça fazladır. Bu sözler, tecrübe ve gözlemler sonucunda ortaya çıkmıştır.

Çörek ýagysy (Zahmet harcamadan sadece yemeyi içmeyi isteyen adam. Armut piş ağzıma düş!) (TDDS-I. 236)

El egrisi özüňe (Kendi çıkarını düşünmek. Hep bana demek. Kendine yontmak) (TDDS-I. 366)

El (ýüz) gören (Daha önce başından bir evlilik geçmiş olan kişi) (TDDS-I. 366)

- Eli hayýrly* (Sevilen adam. Hayırlı kimse) (TDDS-I. 366)
- Eliniň çykymy ýok* (Pinti. Eli sıkı (para konusunda). Cebinde akrep var!) (TDDS-I. 249)
- Eliňi işe urmazlyk* (Elini hiçbir işe sürmeme) (TDDS-II. 472)
- Eli süýjülik* (Eli lezzetli, lezzetli yemekler pişiren kişi) (TDDS-I. 367)
- Eli yeňil* (Eli hafif. İşinde oldukça usta anlamında) (TDDS-I. 367)
- Erkek göbekli* (Her yaştan erkek) (TDDS-I. 379)
- Erni suvly* (Gevşek. Sulu tip) (TDDS-I. 379)
- Ernini oňarmaz* (İssiz güçsüz dolaşan kişi) (TDDS-I. 379)
- Erni ýirik* (Dedikoducu. Gıybet yapan) (TDDS-I. 379)
- Eşek arka* (Hiç kimse ile arkadaşlık edemeyen insan için kullanılan söz) (TDDS-I. 382)
- Eti bitin* (Eti bütün, sağlıklı, eti butu yerinde, sağlam, etine dolgun) (TDDS-I. 384)
- Gadyr bilmez* (Kadir kıymet bilmez insan.) (TDDS-I. 403)
- Gara donly* (Günahkar. Günah keçisi. Günah işlemiş gibi.) (TDDS-I. 424)
- Gara gadyr* (Oldukça saygılı, hürmet eden kimse) (TDDS-I. 424)
- Garak gapan* (Kendine hayran bırakan kimse) (TDDS-I. 427)
- Gargyş siňen* (Bedduası geçen) (TDDS-I. 432)
- Hamy galňamak* (Utanması yok!) (TDDS-I. 576)
- Her dişinde bir gülki* (Haddinden fazla gülen insanı utandırmak için söylenen söz. Otuz iki dişi ortada.) (TDDS-I. 305)
- İçinden gaty (ýaman) getiren* (Dışardan iyilik ister gibi gözüküp içinden kötülük dileyen kimse) (TDDS-I. 633)
- Nägile bolma* (Birinde gönlü/aklı/gözü kalma.) (TDDS-II. 124)
- Pes adam däl* (Kötü adam değildir) (TTS. 525)
- Tüpeň degse, daşdan geçer* (Tüfek sıkırsa ıskalar) (TDDS-II. 34)

2.1.7.1.31.1. İnsan Fiziki ile İlgili Olan Kalıp Sözler

Çapgy ýassygy ýaly (Ensesi kalın) (TDDS-I. 205)

2.1.7.1.31.2. Hoş Sohbet İnsanlarla İlgili Kalıp Sözler

Dili süýji (Hoş sohbet. Tatlı dilli) (TDDS-I. 299)

Kelamly gel (Sohbete gelmek.) (TDDS-II. 18)

2.1.7.1.31.3. Birinin Aklen Eksik Olduğunu Belirtmek İçin Kalıp Sözler

Akly gelip gitmeliräk (Akıllı tam değil, akıllı gelip gidiyor) (TDDS-I. 51)

Nakys adam (Akılsız adam) (TTS. 470)

2.1.7.1.31.4. Korkak Biri İçin Kalıp Sözler

Akyly göziinde (Birinden çekinen, korkan, endişeli kişi) (TDDS-I. 51)

2.1.7.1.31.5. Birinin Zekasını Göstermek İçin Kalıp Sözler

Akylyň öyi (öyjügi) (Zeki, hafızası kuvvetli) (TDDS-I. 51)

Beýnisi ýuka (Aklı kıt. Beyinsiz.) (TDDS-I. 152)

Dil bilmez (Aklı eksik, cümle kuramayan) (TDDS-I. 298)

Dürtme gursak (Zeki olmayan.) (TDDS-I. 338)

Gözi bagly (Medeniyetten uzak, okuma yazması yok. Kör cahil. Kara cahil) (TDDS-I. 508)

2.1.7.1.31.6. Birinin Aklı Dengesinin Tam Olup Olmadığını Belirtmek İçin Kullanılan Kalıp Sözler

Akyly ýerinde (Aklı yerinde/Akıllı) (TDDS-I. 51)

2.1.7.1.31.7. Acı Söz Konuşan İnsan veya Acımasız İnsanlarla İlgili Kalıp Sözler

Dili duzly (avuly, şerebeli) (Sözleri acı olan) (TDDS-I. 299)

Doň bagyr (ýürek) (Merhametsiz. İnsafsız. Taş yürekli.) (TDDS-I. 315)

2.1.7.1.32. Dini İnançlarla İlgili Dua ve Kalıp Sözler

Sosyal hayatta kullanılan bazı kalıp sözler, o toplumun dini inancı hakkında bilgi verir. Günümüz Türk dünyasında genel olarak İslami inanç benimsenmekte ve kabul görmektedir. İnançla ilgili kalıp sözler, yer aldığı kültürün dini bir yansımasıdır.

Agzybir-musulmany bolsun! (İçi dışı bir, imanı bütün bir Müslüman olsun!) (TTKÜM. 211)

Alkış kylan (Dua eden) (TDDS-II. 62)

Aýdanyňyz gelsin! (Duanız kabul olsun!) (TTKÜM. 208)

Doga gaplaýmaly (İçinde dua barındıran söz) (TDDS-I. 307)

Dogaňyz kabul bolsun! (Allah duanızı kabul etsin! Duanız kabul olsun!) (TTKÜM. 208)

Haka ten bermek (Allah! Demek. Allah'a sığınmak) (TDDS-I. 570)

Hakdan içen (Allah tarafından verilen. Allah vergisi yetenek. Allah'ın lütfü) (TDDS-I. 570)

Hak öýüne barmak (Allah katı. Allah'ın yanına gitmek. Düyadan ayrılmak. Ölmek) (TDDS-I. 570)

- Harama çykmak* (Haram olmak, boşa gitmek.) (TDDS-I. 581)
- Ylahy* (İlahi, Allah'ım. Tanrım) (TDDS-II. 437)
- Ylahym* (Allah'ım. Tanrım) (TDDS-II. 437)
- Namaza durmak* (Namaz kılmaya başlamak) (TDDS-II. 136)
- Namaz okamak* (Namaz kılmak ve namaz esnasında dua okumak) (TDDS-II. 136)
- Omyň!* (Amin! "Allah kabul etsin" anlamında söz.) (TDDS-II. 140)
- Oraza baýramy* (Ramazan bayramı) (TDDS-II. 145)
- Ömür saly artar alkys alanyň* (Dua alanın ömrü uzar) (TDDS-II. 232).
- Pata almak* (Dua(sını) almak) (TDDS-II. 192)
- Peygamberler ýorgudy bolsun!* (Peygamber talihi/kaderi olsun!) (TDDS-II. 212)
- Rehmet nuruny saçsyn* (Rahmet nurunu saçsın! Merhamet etsin!) (TDDS-II. 218)
- Soný hayýrly bolsun!* (Sonu hayırlı olsun!) (TDDS-I. 153)
- Tilimden gitmez senasy* (Dilimden dua düşmez.) (TDDS-II. 256)
- Vebaly boýnuňa* (Vebali boynuna!) (TDDS-II. 431)
- Vebalyňa galaryn* (Vebali boynuma!) (TDDS-II. 431)

2.1.7.1.33. Zaman Bildiren Kalıp Sözler

Zaman kavramı, Türkmen Türkçesinde sıkça yer almaktadır. Bu da zaman kavramının Türkmen kültüründe ne kadar önemli olduğunun bir göstergesidir.

Gözüni açyp gör (Gözünü açtığı/doğduğu günden beri. Kendini bildi bileli) (TDDS-I. 26)

Ömür baky (Ömür boyu(nca)) (TTS. 504)

Vagtyndan gijikdirmän (Vakit geçirmeden. Vaktini geciktirmeden) (TDDS-II. 424)

Vagtyndan ön (Vaktinden önce) (TTS. 505)

2.1.7.1.34. Benzetmelerle İlgili Kalıp Sözler

Benzetmelerle ilgili kalıp sözler Türkmen Türkçesinde bir hayli yer kaplamaktadır. İletişim sırasında insanın kendini iyi ifade edebilmesi ve söylediklerini desteklemek için benzetmeler kullanması söylemin gücünü arttırmaktadır.

Çigit ýaly (Asla. Çok az. Tümüyle) (TDDS-I. 223)

Çille mesi ýaly (Kara kışın neşesi gibi kaygısız, tehditkar adam) (TDDS-I. 225)

Degdi it ýaly (Sahipsiz, bulunduğu kapıda geçinip giden köpek gibi. Sığıntı, sokak köpeği) (TDDS-I. 276)

Dikeç ýaly (misli dikeç) (Sopa yutmuş gibi dimdik) (TDDS-I. 296)

- Dyrnak ýaly* (Küçücük. Tırnak kadar. Şu kadarcık bir şey anlamında) (TDDS-I. 356)
- Dul heleyiň pişigi ýaly* (Dul kadının kedisi gibi) (TDDS-I. 325)
- El-aýak ýaly* (Bir insanın başka bir insanın eli ayağı gibi davranıp onun işlerini yapması, işlerine yardım etmesi durumu.Yardımcı.) (TDDS-I. 368)
- Eliň aýasy ýaly* (Avuç içi gibi dümdüz.) (TDDS-I. 367)
- Elip ýaly* (Elif gibi dimdik. Dosdoğru) (TDDS-I. 370)
- El ýaly* (El kadar. Küçücük, azıcık.) (TDDS-I. 367)
- Ham paylaşýan ýaly* (Bağrışma, küçük bir zelzele yaratma) (TDDS-I. 576)

2.1.7.1.35. Bir Durumu İfade Etmek İçin Kullanılan Kalıp Sözcükler

Türkmen Türkçesinde herhangi bir durumu anlatmak için çeşitli kalıp sözcükler kullanılmaktadır. Bu sözcük kalıp sözcük içinde bir hayli yer kaplamaktadır.

- Çöpçe görmezlik* (Hesaba katmama. Bir insanı görmezden gelme) (TDDS-I. 235)
- Çöp düýbi* (Resmi nikahı olmayan kadının doğurduğu çocuk. Piç. Küfür olarak da kullanılır) (TDDS-I. 235-236)
- Adyna döneyin! Adynyza döneyin! Adyndan aýlanaýyn! Adynyndan aýlanaýyn!* (Adına döneyim! Adınıza döneyim!) (TSAS. 36)
- Çöregi bitin* (Sağ kalan) (TDDS-I. 236)
- Daban azaby* (Çekilen zahmetin karşılığı. Alın teri) (TDDS-I. 255)
- Dagy däl* (Bir şeyin özelliğini gösteren şey) (TDDS-I. 259)
- Dat gününe* (Birin başında ağır ve çözümsüz bir dert olduğunda söylenir.) (TDDS-I. 272)
- Dem-düýt ýok* (Ses seda yok. Ölü. Cansız) (TDDS-I. 279)
- Demsiz-düýtsüz/dem-düýtsüz* (Sessiz sedasız. Ölü.) (TDDS-I. 281)
- Dili agyr* (Dili ağır. Zor. Eser için) (TDDS-I. 299)
- Dili barmazlyk* (Söylemeye dili varmama.) (TDDS-I. 299)
- Dilimiň ujunda* (Dilimin ucunda. Söyleyeceği sözü aklından geçirip sözlü olarak ifade edememe durumu) (TDDS-I. 299)
- Dil ýarmazlyk* (Gıkını çıkarmama durumu. Hiçbir şey söylememek) (TDDS-I. 299)
- Dokuzy düzüv (doly, tükel)* (Her bir şeyi tam, eksikliği yok) (TDDS-I. 311)
- Duran-duran ýerinde* (Durduğu yerde öylece duran. Bıraktığın gibi bulmak.) (TDDS-I. 328)
- Durup geçmek* (Bir şey hakkında durum değerlendirmesi yapmak) (TDDS-I. 328)

- Dünyägarayyş* (Tabiata ve cemiyete karşı bakış açısı ve düşüncelerin sistemli hali. Dünyaya karşı bakış açısı) (TDDS-I. 355)
- Dünyäni hay-hovayy sözden doldurma!* (Hayatı boş sözlerle geçirme!) (TTS. 339)
- Düýbi düz* (Sonu hayırlı) (TDDS-I. 19)
- Eli barmazlyk* (Bir iş için “elim gitmiyor/yanaşmıyor” anlamında kullanılan söz.) (TDDS-I. 366)
- Eli egrilik* (Başkasının malına göz dikmek. Harama bakmak. Hırsızlık) (TDDS-I. 366)
- Eli galmazlyk* (İş yapmamak. Elini işe sürmemek.) (TDDS-I. 366)
- Eliň boşamak* (Yaptığı işi bitirmek. Eli boş kalmak) (TDDS-I. 174)
- Gap (biline) bilinden* (1) Belin ortası. 2) Orta yerinden) (TDDS-I. 420)
- Gaydyşyn* (Dönüp gelirken, dönüşte.) (TDDS-I. 444)
- Gep alşar ýaly däl* (Hep bir ağızdan konuşulduğunda, söylenenlerin anlaşılmadığını belirtmek için kullanılan söz. Hiçbir şey anlaşılıyor. Anlaşılır gibi değil!) (TDDS-I. 62)
- Gep nokatlap* (Heceleyerek konuşmak. Kekeme.) (TDDS-II. 128)
- Gyýa göz bilen garamak (seretmek)* (İğrenerek bakmak) (TDDS-I. 563)
- Göresi(ň) gelmek* (Özlemek. Göresi gelmek.) (TDDS-I. 501)
- Göz çaky* (Göz kararı. Bir şeyi gözle ölçme işlemi, göz ölçeği) (TDDS-I. 507)
- Gözüm oňly gören* (Gözüm iyi görür) (TDDS-II. 142)
- Gözünüň alnynda* (Gözümün önünde. Gözümün içine baka baka.) (TDDS-I. 509)
- Gün-günden agyrlaş-* (Günden güne ağırlaşma.) (TDDS-I. 38)
- Gününe goýmazlyk* (Kendi haline bırakmamak, birine bağımlı hale getirip huzursuz etmek.) (TDDS-I. 538)
- Gününe it aglamak* (Çok zor yıllar geçirmek. “İt bağlasan durmaz” anlamında söz.) (TDDS-I. 538)
- Hayşy deşige girjegiňi bilmezlik* (Hangi deliğe saklanacağını/gireceğini bilememek. Çok utanmak. Yer yarılsa da içine girseydim!) (TDDS-I. 592)
- Her gapyda biri* (Her tarafta/kapıda biri.) (TDDS-I. 423)
- Hetdiňi tanamak (bilmek)* (Haddini bilmek) (TDDS-I. 601)
- Hälimi-şindisi ýok* (Tekrarı yok. Dönüşü yok) (TDDS-I. 602)
- Yzlary yzlap geldim* (Bir iz aradım.) (TDDS-II. 445)
- İçimden ok bolup geç-* (İçimden ok gibi geçti. İçime ok gibi saplandı) (TDDS-II. 136)
- İki elläp* (Tam, tamamen, karşılıksız, ikirciklenmek, ihtiyaç hissetmek) (TDDS-I. 640)
- İki erni bir ýere gelmezlik* (İki dudağı bir araya gelmez. Gülme) (TDDS-I. 640)

- İňlär siňek ýok* (Sinek bile uçmuyor. Hiçbir hayat belirtisi yok) (TDDS-I. 649)
- İrde-giçe maňa habar ediň* (Er ya da geç bana haber verin) (TTS. 382)
- Ýeni aýry gitmezlik* (Yediği içtiği/içtikleri ayrı gitmeme (çok iyi anlaşılan insanlar için kullanılır)) (TDDS-I. 658)
- Jan alyp, jan bermek* (Can alıp can vermek. Ölüm kalım savaşı) (TDDS-I. 662)
- Kestiň ýetme* (Kast etmek, zararı, ziyanı dokunmak.) (TDDS-II. 29)
- Melamatsyz bolsun!* (Yalansız olsun! İftira olmasın!) (TDDS-II. 89)
- Meniň elim däl, lukman hekimiň eli* (Benim elim değil, Lokman Hekim'in eli.) (ADS. 71)
- O dünýe, bu dünýe* (Öbür dünyada da bu dünyada da. İki tarafta (da).) (TDDS-I. 335)
- Ömürlük ýoldaş bol-* (Ömürlük yoldaş olmak.) (TDDS-II. 165)
- Öz diýenini etmek* (Kendi bildiği gibi yapmak/hareket etmek. Kendi dediğini yapmak) (TDDS-II. 181)
- Özüňi aldyrmak* (Birine yaranmak. Birinin gönlüne girmek.) (TDDS-I. 58)
- Ugry bar bolmak* (Doğru olmak. Doğru çıkmak (sözü edilen bir şey için).) (TDDS-II. 398)
- Ugruňy ýitirmek* (Ne yapacağını bilememek. Şaşırarak) (TDDS-II. 398)
- Ýaman dost köp, ýaman bolsaň, ýok gardaş* (Kötü dost çok, kötü olursan, kardeş yok) (TTS. 674)
- Ýara ýaran eýlediň* (Yare yarenlik yaptın.) (TDDS-II. 464)
- Ýaşy gaydyşan* (Yaşı geçmiş) (TDDS-II. 469)
- Ýeke elli* (Tek başına yaşayan. Yardımcısı olmayan. Bir başına.) (TDDS-I. 370)

2.1.7.1.35.1. Hamilelik ile İlgili Kalıp Sözler

- Aýagy agyr* (Hamile) (TDDS-I. 97)
- Aýy-güni ýetik* (Dokuz ay on günü dolmuş, doğumu bekleyen kadın) (TDDS-I. 96)

2.1.7.1.35.2. Çiftçilik ile İlgili Kalıp Sözler

- Bereket kesegi* (Çiftçilerin başak tanelerinin/buğdayın bereketli olması için niyet ederek harmanın en tepesine kuru bir toprak parçası koyması.) (TDDS-I. 146)
- Jan suvy* (Can suyu (dikilen ya da ekilen bitkilere verilen ilk su)) (TDDS-I. 662)

2.1.7.1.35.3. Faydasız Anlamında Kalıp Sözler

- Alaçsyzlygyndan peydalanýarsyň* (Benim çaresizliğimden faydalaniyorsun) (TTS. 527)
- Peýany bolmaz* (Faydası yok! Hayır yok!) (TDDS-II. 203)

Sen muña näláýyk (Sen buna layık deęilsin) (TTS. 473)

Şu gün size peýda getirsin! (Şu doęan gün size hayır getirsin) (TDDS-I. 380)

2.1.7.1.35.4. Güvenle İlgili Kalıp Sözler

Arka dag (Dayanak, sırtını dayayacağın bir kimse ya da şey, dayanak.) (TDDS-I. 74)

Aýdan sözüňi ýerine ýetirmek (Verdięi sözü zamanında yerine getirmek) (TDDS-II. 283)

Canyňy maña ynanyp (Canı bana emanet) (TTS. 607)

Sag eli (Bir kimseye karşı duyulan güveni anlatmak için sağ kol ifadesi kullanılır.) (TDDS-I. 367)

2.1.7.1.35.5. Maddi Durumla İlgili Kalıp Sözler

Arkasy barlyk (Arkası varlıklı olan) (TDDS-I. 74)

2.1.7.1.35.6. Kederli Birini veya Durumu İfade Eden Kalıp Sözler

Bagyr avusy (Evlat acısı) (TDDS-I. 116)

Meniň nä görgim! (Ben ne çok şey gördüm!) (TTS. 294)

Ýüregim mynçgalanyar (İçim eziliyor) (TTS. 459)

2.1.7.1.35.7. Evli Olduğunu Göstermek İçin Kullanılan Kalıp Sözler

Başy bagly (Başı bağlı) (TDDS-I. 130)

2.1.7.1.35.8. Namus ve Değerler İle İlgili Kalıp Sözler

Namys hemme zatdan belendir (Şeref, namus her şeyden yücedir) (TTS. 471)

Nälet getirmek (Yüzüne kara (leke) getirmek. Yüz karası) (TDDS-II. 125)

Onuň övzaýy bozuk (Onun niyeti kötü) (TTS. 511)

2.1.7.1.35.9. Yaşamla ve Saygı İle İlgili Olarak Kullanılan Kalıp Sözler

Aýatda diri (Hala hayatta, yaşıyor) (TDDS-I. 99)

Baş saglygy (Can sağlığı. Sağlık, esenlik, sıhhat) (TDDS-I. 130)

2.1.7.1.35.10. Mutluluk, Memnuniyet ve Keyif Bildirme ile İlgili Kullanılan Kalıp Sözler

Bal güne bat- (Mutlu olmak, refah içinde yaşamak) (TTS. 45)

Buşluk! (Müjde!) (TTKÜM. 209)

Bu yeri gör nähili görkana (Burası bak ne kadar güzel!) (TTS. 295)

Keypi kök (Keyfi yerinde) (TDDS-II. 251)

Keypi kök, ökjesi yeñil (Keyfi yerinde, sıkıntısı yok) (TDDS-II. 44)

Keypi nähili saz (Keyfi yerinde.) (TDDS-II. 251)

Keypine şarik (Keyfine ortak.) (TDDS-II. 32)

Keypini bozjagyny (Keyfini bozacağını. Keyfini kaçıracağını.) (TDDS-II. 32)

Küylüligi bar bolsun! (Keyfine göre, kendi fikrine göre hareket eden kişi var olsun.) (TDDS-II. 62)

Munuñ nakysca zatdyğyny! (Ne kadar güzel şey!) (TTS. 470)

Oram-oram boladyñ! (Sarmaş dolaş oldun!) (ADS. 19)

2.1.7.1.35.11. Yakınmak, Suçsuzluk Bildirme, Kendini Haklı Çıkarma ile İlgili Olarak Kullanılan Kalıp Sözler

Aklyna döneyin! Aklyndan aýlanayyn! (Aklına uyayım! Aklından döneyim!) (TSAS. 39)

Belki, şeýle bolady! (Belki şöyle olsaydı!) (ADS. 44)

Meni şularyn pençesinden azat ediñ! (Beni bunların pençesinden kurtarın!) (TTS. 524)

Meniñ günäm näme? (Benim günahım ne?)
(<https://enedilim.com/sozluk/soz/g%C3%BCn%C3%A4> e-tarih 05.05.2019)

Meniñ günäm, tagsyrym ýok! (Benim suçum, günahım yok!) (TTS. 613)

Menlik bol! (Benden tarafa ol! Benim yanımda ol!) (TDDS-II. 89)

Men ol işi ýaman maksat bilen edemok (Ben bu işi kötü niyetle yapmadım) (TTS. 444)

Nähili bagt! (Şansa bak!) (TTS. 44)

2.1.7.1.35.12. Minnettarlık Konusunda Kullanılan Kalıp Sözler

Men size minnetdar (Size minnettarım) (TTS. 460)

Örän minnetdar! (Çok minnetdar(ım)!) (TSAS. 67)

2.1.7.1.35.13. Malla ve Hediye ile İlgili Kalıp Sözler

Dünyäñ zady (Dünyanın şeyi, birçok şey) (TDDS-I. 335)

Dünyä ýygmak (Çok servet kazanmak) (TDDS-I. 335)

El aklygy (Bir iş yapan kişiye zahmetinin karşılığı için verilen hediye. Zahmet karşılığı.) (Doktor, öğretmen ve diğer meslek sahipleri için kullanılır) (TDDS-I. 49)

El aklygy (Bir iş yapan kişiye zahmetinin karşılığı için verilen hediye. Zahmet karşılığı.) (Doktor, öğretmen ve diğer meslek sahipleri için kullanılır) (TDDS-I. 49)

El haky (Birin işlediği işin karşılığı için verilen ödül, el hakkı) (TDDS-I. 366)

Gapy haky (Kapı hakkı. Gelin almaya gidildiğinde gelinin kapısını tutan, açmayan kişiye verilen para ya da değerli şey) (TDDS-I. 423)

Mal-başıň bitin bolsun! (Malların tam olsun!) (ADS. 63)

Menden saňa ýadygärlük bolsun (Benden sana yadigar olsun) (TTS. 668)

2.1.7.1.35.14. Düşmanlık Bildiren Kalıp Sözler

Din duşman (Dünya ahiret düşman olma durumu. Din düşmanı) (TDDS-I. 302)

Doňzy batgada bas! (Domuzu çamurda avla! Düşmanına hiç beklemediği anda baskın yap!) (TDDS-I. 315)

Doňzuň agy näme, garasy name (Düşmanın iyisi de bir kötüsü de.) (TDDS-I. 315)

Dostlarymyz şat bolsun, duşmanymyz mat bolsun! (Dostlarımız şad olsun, düşmanımız yok olsun!) (TDDS-II. 83)

Duşman haly teň bolsun (Düşmanın durumu kötü olsun) (TTS. 625)

Duşmany gaýgyr bolmaz (Düşmana acımak olmaz) (TTS. 241)

Garaň görünmesin! (Defol, çek arabanı, gözüm görmesin!) (TTS. 227)

Rakypyň çekdigi ahyvaý bolsun (Düşmanın çektiği ahüvah olsun) (TTS. 541)

2.1.7.1.35.15. Hesapla İlgili Kalıp Sözler

İki hesap bir otuz (Hepsi bir. Hepsi denk. İki hesap bir otuz) (TDDS-I. 640)

Tüýs mugtla! (Çok ucuz, hemen hemen bedava!) (TTS. 464)

2.1.7.1.35.16. Doğumla ve Doğmakla İlgili Kalıp Sözler

Dünýä inmek (Doğmak. Dünyaya gelmek) (TDDS-I. 335)

2.1.7.1.35.17. Başarısızlıkla İlgili Kalıp Sözler

Duran ýeri (Başarılı olmadığı şey. Zayıf yönü/noktası) (TDDS-I. 328)

Günüňe ýanaýyn! (Yaptığı işe yanayım! Beceriksizliğine yanayım!) (TDDS-I. 538)

Nälet getirmek (Yüzüne kara (leke) getirmek. Yüz karası) (TDDS-II. 125)

2.1.7.1.35.18. Anne Baba ile İlgili Kalıp Sözler

Atasy öý (Baba evi) (TDDS-I. 88)

2.1.7.1.35.19. Soru Sorma Kalıp Sözleri

Abraýlymy? Abraýlymy, özi? Nähili, abraýlymy, özi?! (Şöhretli mi? Kendisi şöhretli mi?) (TSAS. 34)

Nirä güm bolduň? (Nereye kayboldun?) (TTS. 318)

Senden maňa ne peýda? (Senden bana ne fayda?) (TTS. 527)

2.1.7.1.35.20. Yardım İsteme Kalıp Sözleri

Nurbat aman, ýetişiň (İmdat, aman yetişin!) (TTS. 480)

2.1.7.1.35.21. Söyleyeceğini Hatırlayamamak ile İlgili Kalıp Sözler

Dilimiň ujunda (Dilimin ucunda. Söyleyeceği sözü aklından geçirip sözlü olarak ifade edememe durumu) (TDDS-I. 299)

Dil ujundan (Dil ucuyla. Gönüllü gönülsüz konuşan) (TDDS-I. 299)

2.1.7.1.35.22. Bir Eserin Dili ile İlgili Kalıp Sözler

Dili yeňil (1. Dili basit. Kolay. (Eser için) 2. Düşünmeden konuşan kişi) (TDDS-I. 299)

2.1.7.1.35.23. Haksız Kazançla İlgili Kalıp Sözler

Haram iýmek (Kendi kazandığıyla yetinmeyin, haram yiyen kimse) (TDDS-I. 581)

2.1.7.1.35.24. Bir İşi ve İşin Basitliğini Göstermek İçin Kullanılan Kalıp Sözler

Eşekden palan alança ýok! (Bir bardak suyu içmek kadar kolay!) (TTS. 516)

İki bolup bire degmez (Bir kişilik işi iki kişi yapıyor.) (TDDS-I. 163)

2.1.7.1.35.25. İsteksizlik ve Zahmet Bildiren Kalıp Sözler

Meýilsiz bolsa (Meyli yok, meyilli değil, isteksiz.) (TDDS-II. 94)

Mähnet bilen (1. Çekilen zahmet, iş 2. Azap. Izdırap.) (TDDS-II. 95)

2.1.7.1.35.26. Kendini Üstün Görme Kalıp Sözleri

Men seniň magtançyňa mätäç däl (Benim senin övgüne ihtiyacım yok) (TTS. 443)

Men-menlik etmek (Kendini herkesten üstün tutmak. Ben ben demek. Övünmek.) (TDDS-II. 90)

Men menlik satmak (etmek) (Kendini herkesten üstün tutmak. Ben ben diye övünmek.) (TDDS-II. 90)

2.1.7.1.35.27. İşle İlgili Kalıp Sözler

İş dolandyryjy (İşin başında duran kişi) (TDDS-I. 653)

İş günü (İş günü. Sürekliliği olan. İş var. Çalışma günü) (TDDS-I. 653)

İş haky (Yapılan işin karşılığı olarak verilen ücret. Emeğinin karşılığı) (TDDS-I. 653)

İşiňiz bilen boluň! (İşinizle ilgilenin! İşinize bakın!) (TDDS-II. 56)

İş sapary (Görev. Emirle çıkılan görev. İş seyahati.) (TDDS-I. 653)

İş topary (İş grubu.) (TDDS-I. 653)

2.1.7.1.35.28. Ölümle İlgili Kalıp Sözler

Ajal dony (Kefen) (TDDS-I. 44)

Ajal guşy (Ölüm habercisi, Azrail, ölüm.) (TDDS-I. 44)

Ajal oky (Ölüm oku) (TDDS-I. 44)

Baky öý (Kabir) (TDDS-I. 119)

Dünýäden ötmek (Yok olmak. Ölmek) (TDDS-II. 165)

Jan hovluna (Can havliyle. Ölüm korkusu ile.) (TDDS-I. 662)

Janhovul (Can havli.) (TDDS-I. 663)

Jany jöven ekmäge gitdi (Öldü.) (TDDS-I. 662)

Okdan geçir- (Oktan geçirmek. Attığını öldürmek) (TDDS-II. 136)

Okdan ötürmek bkz. *okdan geçirmek* (TDDS-II. 136)

Ömürlük uka gitmek (Ölmek) (TDDS-II. 165)

Öz acalyňa öl- (Kendi eceliyle ölmek) (TTS. 20)

Pahyr bolmak (Ölmek, yok olmak, aradan çıkmak) (TDDS-II. 185)

2.1.7.1.35.29. Kötü Haberle İlgili Kalıp Sözler

Ajy habar (Kötü haber) (TDDS-I. 45)

Başa düşen tovky (melamat, musallat) (Başa gelen bela. Başıma musallat) (TDDS-I. 129)

2.1.7.1.35.30. Çaresizlik, Yeterlilik veya Yetersizlik Bildirme Kalıp Sözleri

Alaçsyzrazy bol- (Çaresiz razı olmak) (TTS. 27)

Aýagy bagly (Güçsüz, eli kolu bağlı) (TDDS-I. 97)

Aýdary ýok, diýeri ýok (Vaziyeti anlatacak adam yok) (TDDS-I. 105-106)

Elde däl (Elde değil, elimde değil. Bana bağlı değil) (TDDS-I. 365)

Elde zat ýok (Bana bağlı değil. Elinde değil) (TDDS-I. 365)

Elinizden gelse (Elinizden gelirse, imkanınız, gücünüz varsa anlamında söz.) (TDDS-II. 244)

Eline galmak (Birin eline bakmak, ona bağımlı olarak yaşamak.) (TDDS-I. 366)

Elipden şermende (Okuma yazma bilmeyen, tahsilsiz. Elifi okumaktan aciz) (TDDS-I. 370)

Eli ýarag tutan (Eli silah tutan. Savaşabilecek yeterlilikte olan kişi.) (TDDS-I. 367)

Halyna (gününe) it aglamak (Çok zor yıllar geçirmek. “İt bağlasan durmaz” anlamında söz.) (TDDS-I. 572)

Ygtyýarym ýok (Gücüm yok. Yetkim yok!) (TDDS-II. 435)

Nädeýin (Napayım. Ne yapabilirim.) (TDDS-II. 63)

Oň bolmak (Başarılı olmak.) (TDDS-II. 142)

Ugruňy ýitirmek (Ne yapacağını bilememek. Şaşırmaq) (TDDS-II. 398)

2.1.7.1.35.31. Hayırlı İşlerle İlgili Kalıp Sözler

Oň görünme (Hayırlı, başarılı, faydalı görünme.) (TDDS-II. 141)

Oň iş (Hayırlı iş. Başarılı iş. Faydalı iş.) (TDDS-II. 141)

2.1.7.1.35.32. Vatanla İlgili Kalıp Sözler

Vatan kavramı Türkmen kültüründe önemli bir yere sahiptir. Vatan kutsaldır.

Döwletini allanyň özi kemeltmesin! (Allah devletinizi küçültmesin!) (ADS. 98)

Döwletiniz berkarar bolsun (Devletiniz daim olsun!) (ADS. 99)

Ene toprak (Ana yurt) (TDDS-I. 374)

Gelen-döwlet! (Devlet başa, kuzgun leşe!) (ADS. 38)

Goý, başym vatana sadaka bolsun! (Bırak, başım vatana kurban olsun!) (TTS. 551)

Goý, vatanymyz mundan beyläk-de rovaçlansyn! (Bırak, vatanımız bundan böyle de yücelsin! Vatan sağ olsun! Vatan yaşasın!) (TTS. 548)

Yrylmazlyk (Kırılmazlık) (TDDS-II. 442)

Meniň vatan önüňdäki borcum (Vatana karşı olan borcum) (TTS. 505)

Ýaşasyn biziň batyr Türkmen goşynymyz! (Yaşasın bizim kahraman Türkmen ordumuz) (TTS. 682)

Ýaşyl baýdagyň ruhy baýdagyň baky buýsanjyň bolsun! (Yeşil bayrağın manevi bayrağın olsun, ebedî olarak sevincin olsun!) (TDDS-II. 470)

2.1.7.2. İyi Dilek Kalıp Sözleri

Kaya, duaların iyi dilekleri kapsayan kalıplaşmış sözler olduğunu ve en belirgin özellikleri arasında teslimiyet, inanmışlık veya ümit barındırma olduğunu söyler. Genellikle, görülen bir iyiliğe karşılık söylendiğini de ilave eder (1997: 99).

Abraýyň artsyn! Abraýyňyz artsyn! Abraýyň beýgelsin! Abraýyňyz beýgelsin! Abraýyň belent bolsun! Abraýyňyz belent bolsun! (Şöhretin artsın!) (TSAS. 33)

Abraýly bol! Abraýly boluň! Abraýly bolaly! (Şöhretli ol!) (TSAS. 33)

Abraý bersin! (Şöhret versin!) (TSAS. 33)

- Adamlarymyzdan ynsap aýrylmasyn!* (Allah insanı insaftan mahrum bırakmasın/etmesin.) (ADS. 94)
- Adamlaryň päline govusyny salaveri!* (İnsanlara iyi düşünceler versin!) (ADS. 81)
- Agzybir bolun!* (Uyumlu olun! Hoşgörülü olun!) (TSAS. 35)
- Agzybiri bolsun!* (Uyumlu olsun!) (TSAS. 35)
- Agyz-dili bir bolsun! Agyz-dili birligini bersin!* (Özü sözü bir olsun!) (TSAS. 36)
- Agzyňa bal!* (Ağzından bal damlasın!) (ADS. 56)
- Agzyňyzdan huday eşitsin!* (Ağzınızdan çıkan Allah duysun/kabul etsin!) (ADS. 44)
- Ahyry gelsin, aman-sag bəri baksyn!* (Sonu gelsin, sağ sağlim bu yana baksın!) (ADS. 73)
- Ahyry haýyr bolsun! Ahyry haýyrlý bolsun!* (Sonu hayır olsun! Sonu hayırlı olsun!) (TSAS. 43)
- Akan görkli suvuň guramasyn!* (Akan görkemli suyun kurumasin!) (ADS. 91)
- Ak gyz ýoldaşyn bolsun!* (Ak kız yoldaşın olsun!) (ADS. 92)
- Ak pata almak* (Bir kimseden “yolun açık olsun, tuttuğun iş sağlam olsun” anlamında hayır duası almak) (TDDS-I. 46)
- Ak pata bermek* (Bir kimseye iyi dilekte bulunma/hayır duası etme.) (TDDS-I. 46).
- Ak ýol* (Yolun açık olsun anlamında bir dilek) (TDDS-I. 47)
- Alanyň halalyň bolsun!* (Aldıkların helal olsun!) (ADS. 92)
- Alynyna barsyn!* (Önüne gelsin!) (ADS. 70)
- Alla abraý bersin!* (Allah şöhret versin!) (TSAS. 33)
- Allanyň özi abraý bersin!* (Allah’ın kendisi şöhret versin!) (TSAS. 33)
- Abraýdan aýyrmasyň!* (Şöhretten ayırmasın!) (TSAS. 33)
- Alla abraýdan aýyrmasyň!* (Allah şöhretten ayırmasın!) (TSAS. 33)
- Allanyň özi abraýdan aýyrmasyň!* (Allah’ın kendisi şöhretten ayırmasın!) (TSAS. 33)
- Alla bagtynyzy açyk etsin!* (Allah bahtınızı açık etsin!) (TSAS. 39)
- Alla beren umydyň üzülmesin!* (Allah’ın verdiği umudun kesilmesin! Allah’tan umut kesilmez!) (ADS. 91)
- Alla berenine şükür! Allany berenine şükür!* (Şükür, Allah’ın verdiklerine!) (TSAS. 39)
- Alla köp görmesin!* (Allah çok görmesin!) (TSAS. 40)
- Alla sizi namarda zar etmesin!* (Allah sizi namerdin eline düşürmesin!) (ADS. 92)
- Alnyňa ak gün dogsun! Alnyňyza ak gün dogsun!* (Alına ak gün doğsun! Güzel günler gör!) (TSAS. 40)

- Alnyň-bagtyň açyk bolsun!* (Alnın/önün açık, bahtın açık olsun!) (TSAS. 41)
- Alnyňy hak açsyn! Alnyňyzy hak açsyn!* (Allah önünüzü açsın!) (TSAS. 41)
- Alnyňy hak açsyn!* (Bahtın açılsın! Yolun açık olsun!) (TDDS-I. 62)
- Alnyňyz açyk!* (Bahtınız açık olsun!) (TDDS-I. 61-62)
- Aman-sag beri baksyn! Aman-sag beri baksyn-da, herne!* (Sağ salim olsun da gerisi boş!) (TSAS. 42)
- Aman-sag örün!* (Sağ salim bitirin!) (ADS. 38)
- Arzyvlaryň hasyl bolsun! Arzyvlaryňyz hasyl bolsun!* (Arzuların gerçekleşsin! Dileklerin gerçek olsun!) (TSAS. 42)
- Arzuvyň amala aşsyn!* (Dileğin gerçekleşsin!) (TDDS-I. 105-106)
- Aşygyň alçy gopsun!* (Bahtlı ol!) (ADS. 94)
- At-abraýyňyz kemelmesin!* (Adınız, saygınlığınız azalmasın!) (ADS. 93)
- Ata-ene rakyply bolsun! Ata-ene rakyplysy bolsun!* (Anne baba dost olsun!) (TSAS. 43)
- At arkasy gutly bolsun!* (Adın arkası kutlu olsun!) (ADS. 56)
- At aýagyn aşagynda arsamasyň!* (Atının ayağı aksamasın!) (ADS. 22)
- Atasy yaly är ýigit bolsun!* (Atası/babası gibi er yiğit olsun!) (ADS. 17)
- Atasy ýaly är ýigit bolsun!* (Atası/babası gibi er yiğit olsun!) (TDDS-II. 456)
- Aýagyň aşagynda garrasyn! Aýagyňyzyň aşagynda garrasyn!* (Dizinizin dibinde yaşlansın!) (TSAS. 43)
- Aýagymyz ýeňil bolsun!* (Ayağımız yenil olsun!) (TSAS. 43)
- Aýdan-diýenleriň kabul bolsun! Aýdan-diýenleriňiz kabul bolsun!* (Dileklerin kabul olsun!) (TSAS. 39)
- Aýdanyň gelsin diýeniň bolsun!* (Dileğin kabul olsun!) (TDDS-I. 105-106)
- Azaşanyňyz ýol tapsyn!* (Yolunu kaybedeniniz yolunu bulsun!) (ADS. 94)
- Ämin diýenler didar görsün!* (Amin diyenler yüzünü görsün!) (ADS. 37)
- Bala-çagalaryňa guvan!* (Evlatlarıyla gurur duy!) (ADS. 95)
- Bagt bersin!* (Bahtın açık olsun! Şans getirsin!) (TDDS-I. 380)
- Bagt getirsin!* (Şans getirsin! Hayırlı olsun! Uğur getirsin!) (TDDS-I. 67)
- Bagtyň açyldygy bolsun!* (Bahtınız açık olsun!) (ADS. 23)
- Bagtyň açylsyn!* (Bahtın açık olsun!) (TDDS-I. 62)
- Bagtly bol!* (Bahtlı ol! Mutlu ol!) (TDDS-I. 61-62)
- Bahbit bola* (Hayrola. Hayır olsun. Hayırlı olsun. Hayırlısı olsun.) (TDİN. 37)
- Baryny görmäge başym esen bolsun!* (Hepsini görmeye sağlığım elversin!) (ADS. 82)

- Başyň dik bolsun!* (Başın dik olsun!) (TDDS-I. 131)
- Başyňyz dik bolsun!* (Başınız dik olsun!) (TDDS-I. 131)
- Baytly bol!* (Bahtlı ol! Bahtın açık olsun!) (TDDS-II. 80)
- Bereket bersin!* (Bereket versin!) (TDDS-I. 146)
- Bereketli bolsun!* (Bereketli olsun!) (TDDS-I. 583)
- Berdim diýip berdigi bolsun!* (Verdim demesiyle verdiği bir olsun!) (ADS. 17)
- Betbagtlyga uçrama!* (Derde düşme!) (TDDS-II. 457)
- Bidövletiniň şerinden alla saklasyn!* (Devletsizlik şerrinden Allah sakınsın!) (ADS. 95)
- Biriň müň bolsun!* (Biri bin olsun! Bereketlesin!) (ADS. 61)
- Bize-de hudaý ýetirsin!* (Allah bize de versin!) (ADS. 49)
- Bizi sylany hudaý sylasyn!* (Bize hürmet edene Allah da hürmet etsin!) (ADS. 45)
- Canyňa noş bolsun!* (Canına yarasın! Canına hoş olsun!) (ADS. 50)
- Çapanda gyratyň büdremesin!* (İyi koşan kıratının ayağı sürçmesin!) (ADS. 112)
- Çeşmesine bereket!* (Çeşmesine bereket! Suyuna bereket!) (ADS. 66)
- Dağlar geçit bersin!* (Dağlar geçit versin!) (ADS. 30)
- Derdiň dep bolsun!* (Dertlerin def olsun! Dert görme!) (TDDS-I. 371)
- Dilegiň alla govuşsyn!* (Dilediğin ne varsa Allah versin! Dileğine Allah kavuştursun!) (ADS. 45)
- Dilegleri hasyl bolsun!* (Dilekleri kabul olsun!) (ADS. 45)
- Dilegiň kabul bolsun!* (Dileğin kabul olsun!) (TDDS-I. 105-106)
- Dövletiniň artsyn!* (Şans getirsin! Şansın bol olsun!) (TTS. 174)
- Dövletiniňiz yrylmasyn!* (Devletiniz kimseye boyun eğmesin!) (TDDS-II. 442)
- Dövlet tuguň, takdyr tuguň hiç haçan synmasyn!* (Devlet tuğun dalgalansın, talihin hiçbir zaman tersine dönmesin!) (TDDS-II. 470)
- Dünýä dursun, sen dur!* (Dünya var oldukça sen de var ol!) (TDDS-I. 335)
- El garama etmesin!* (El emir vermesin!) (ADS. 55)
- Elim ýagşylyga!* (Elim iyi gelsin! Elim şifa versin! Çabuk iyileşsin!) (TDDS-I. 366)
- Eliň açyk bolsun!* (Elin açık olsun!) (ADS. 31)
- Eliň ak bolsun!* (Elin ak olsun!) (ADS. 31)
- Eliň ýüvrük bolsun!* (Elin çevik olsun!) (ADS. 58)
- Eliň dert çekmesin!* (Elin dert görmesin!) (TTS. 152)
- Eliň-gözün dert görmesin!* (Elin gözün dert görmesin!) (TDDS-I. 5)
- Eliň-gözün dert görmesin!* (Ellerin dert görmesin!) (TDDS-I. 367)
- Elleriňe güller bitsin!* (Ellerinde güller açsın! Ellerine sağlık!) (TDDS-I. 367)

- Elleriňe guvan!* (Ellerinle gururlan!) (ADS. 58)
- Emiň-ýomun şo bolgay!* (Çaren dermanın bu olsun!) (ADS. 73)
- Ene süýdüinden halal bolsun!* (Anandan içtiğin süt helal olsun!) (ADS. 109)
- Eşretiň artsyn!* (Bahtın artsın!) (ADS. 109)
- Eýgilik bol-a!* (İyilik olsun! İyi ol!) (ADS. 89)
- Ganatlaryň uçy gyrylmasyn!* (Kanatlarının ucu kırılmasın! Elin dert görmesin!) (ADS. 30)
- Gara daglaryň ýykylmasyn!* (Kara dağların yıkılmasın!) (ADS. 96)
- Gara ölüm gelse, gelşi ýaly geçeversin!* (Kara ecel gelirse geldiği gibi geçiversin!) (ADS. 83)
- Gaygydyr hasraty görmän siz baky* (Sonsuza dek hasretlik çekmeyin) (TDDS-I. 61-62)
- Gazananyň ýaşy uzak bolsun!* (Kazananın yaşı uzun olsun!) (ADS. 105)
- Giden gelsin, ýatan galsyn!* (Alkış, dileg). (TDDS-II. 472)
- Goç-goç ogluň bolsun* (Koç koç oğulların olsun!)(ADS. 17)
- Görcekleri govulyk bolsun!* (Göreceği iyilik olsun! İyilik Görsün!) (ADS. 96)
- Gövün diyeniň bolsun!* (Ruhum diyenin olsun!) (ADS. 68)
- Gözbaşa yagsyn!* (Başlasın ve devam etsin! Yağsın!) (ADS. 61)
- Hoş bolsun!* (İyi olsun! Hoş olsun!) (ADS. 52)
- Hovul bela, hovul bela, başymyzdan sovul bela!* (Yok ol bela, yok bela, başımızdan def ol bela!) (ADS. 88)
- Hudaý ak el bersin!* (Allah ak el versin!) (ADS. 36)
- Hudaýa şükür!* (Allah'a şükür!) (ADS. 47)
- Hudaý dost diyenini etsin!* (Allah dost diyen nasip etsin!) (ADS. 54)
- Hudaý saňa kuvvat bersin!* (Allah sana güç kuvvet versin!) (ADS. 66)
- Hudaý tagala bir ýagşylygyňy müň edip gaytarsyn!* (Alahü Teala bir iyiliğini bin iyilik olarak sana geri göndersin!) (ADS. 10)
- Hudaý yüregiňe giňlik salaversin!* (Allah gönlüne ferahlık versin!) (ADS. 78)
- Ykbalymyzyň oýandygy bolsun (-da)!* (Kısmetimiz açılsın (da)!) (ADS. 109)
- Yzyn gelsin!* (Neslin devam etsin!) (ADS. 69)
- İl arkasy bolsun!* (Halk destekçisi olsun!) (ADS. 100)
- İl-günde çalyň, aýdan ozan bolsun!* (Halka çalıp söyleyen ozan olsun!) (ADS. 100)
- İndikileriň görcegi govy bolsun(bolaversin)!* (Gelecektekilerin görecekleri iyi olsun!) (ADS. 86)
- Kast edenler pes bolsun!* (Öç alanlar az olsun!) (ADS. 103)

- Kesbinden kemal tap!* (Herkesten olgunluk gör!) (ADS. 57)
- Köki ýaýramyş!* (Nesli yayılsın!) (ADS. 57)
- Kölegeli agacyň kesilmesin!* (Gölgeli ağacın kesilmesin!) (ADS. 103)
- Maksadyňyz hasyl bolsun!* (Emeliniz gerçekleşsin!) (ADS. 46)
- Namarda zar etmesin, duşmana giriftar etmesin!* (Namerde muhtaç etmesin, düşmana muhtaç etmesin!) (ADS. 104)
- Nähak töhmetden alla saklasyn!* (Allah asılsız iftiradan sakınsın!) (ADS. 104)
- Netijesi govy bolsun!* (Sonu güzel/hayırlı//iyi olsun!) (TDDS-I. 153)
- O dünýe- bu dünýe ýamanlyk ýüzini görmäsin!* (Öbür dünyada da bu dünyada da kötülük yüzü görmesin!) (ADS. 109)
- Ogluň-gyzyň eygiligini gör!* (Hayırlı evlatların olsun! Evlatlarından iyilik gör!) (ADS. 46)
- Ogul-gyzyňa guvan!* (Oğul ve kızlarıyla gururlan!) (ADS. 95)
- Oň bolsun!* (İyi olsun! Hayırlı olsun! Başarılar!) (TDDS-II. 141)
- Onda oýnasyn, mynda oýnasyn, garaca çatmadan daşda oýnasyn* (Orada oynasın, burada oynasın, karanlık basmadan dışarda oynasın) (ADS. 87)
- Orta ýolda atyň ölmesin, orta ýaşda aýalyn* (Yolun ortasında atın, orta yaşta da kadının ölmesin!) (ADS. 33)
- Otursaň- ýurt, gitseň- ýol gutly bolsun!* (Oturduğun ev, gittiğin yol kutlu olsun!) (ADS. 32)
- Ozal-ahyr buysançly başyňyz egilmesin!* (Geçmişte de gelecekte de gururlu başınız eğilmesin!) (ADS. 104)
- Oňluk bolsun!* (İyilik olsun!) (TDDS-II. 142)
- Ömrüňize bereket!* (Ömrünüze bereket!) (ADS. 67)
- Ömrüň köp! Ömrüň köp bolsun!* (Ömrün çok! Ömrün çok olsun!) (TSAS. 66)
- Ömrüň uzak bolsun!* (Ömrün uzun olsun!) (TDDS-II. 165)
- Öýüň abadan!* (Evin emniyette olsun!) (TSAS. 66)
- Öýüň damyna gala bolsun!* (Evine damına kale olsun!) (TSAS. 66)
- Öýünde ölüp, duluňda süýinmek nesip etsin!* (Evinde ölüp, köşesinde sevinmek nasip etsin!) (ADS. 87)
- Öýüňe nur ýagsyn!* (Evine nur yağsın!) (ADS. 80)
- Peýgamberler ýorgudy bolsun!* (Peygamber talihi/kaderi olsun!) (TDDS-II. 212)
- Päli-niýeti öz ýoldaşy bolsun* (Herkesin kendi niyeti kendine yoldaş olsun) (Dilek dua) (TDDS-II. 203)

- Päliň-niýetiň ýoldaşyň bolsun!* (Düşüncelerin yoldaşın olsun!) (ADS. 104)
- Perzendiňe guvan!* (Çocuklarınla gururlan!) (ADS. 95)
- Rovaç tap!* (İyi bul!) (ADS. 33)
- Ruhuňyz belent bolsun!* (Ruhunuz yücelsin! Yüce ruhlu olunuz!) (TDDS-I. 131)
- Saçagyňyz egsilmesin!* (Horluk görmeyin!) (TDDS-II. 223)
- Sag-aman oýnaverin!* (Sağ salim oynayın!) (ADS. 40)
- Saňa ýurt nesip etsin, maňa-da ýol!* (Sana yurt nasip etsin, bana da yol!) (ADS. 33)
- Seniň ýaly maşgala meniň oğluma-da ýazylysyn!* (Senin gibi aile benim oğluma da nasip olsun!) (ADS. 25)
- Sizem arzuvyňyza ýetiň!* (Size anne babam yardım etsin! Sizi anne babam desteklesin!) (ADS. 111)
- Sony düz bolsun!* (Sonu düzgün/hayırlı olsun!) (ADS. 76)
- Soný hayırlý bolsun!* (Sonu hayırlı olsun!) (TDDS-I. 153)
- Süýjülik bilen gatnaşalyň* (Tatlılıkla birbirimize karşı saygı ve hürmetimizi koruyarak görüşelim, şeklindeki alkış) (TDDS-II. 297)
- Suvlar olum bersin!* (Sular geçit versin!) (ADS. 34)
- Ters ýoldan saklasyn!* (Allah kötü yoldan sakınsın!) (ADS. 106)
- Tohumyň müň gelsin!* (Tohumun bin gelsin!) (ADS. 65)
- Toýa gatnaşalyň* (Düğüne katılalım!) (ADS. 42)
- Toyda duşuşaly!* (Düğününüzde görüşürüz inşallah!) (TTKÜM. 208)
- Toýdan yetir (yetirsin)!* (Düğüne yetiştirsin!) (ADS. 53)
- Toýlarda dakynmak nesip etsin!* (Düğünlerde takınmak nasip etsin!) (ADS. 28)
- Toýuňa ýarasyn!* (Düğüne yarasın!) (ADS. 64)
- Toýuňda gaýtsyn!* (Düğünde/şenlikte dönsün!) (ADS. 106)
- Toýuňyza geleli!* (Bundan sonra inşallah, düğününüze geliriz!) (TTKÜM. 208)
- Toý üstüne toý bolsun!* (Düğün üstüne düğün olsun! Şenlik üstüne şenlik kurulsun!) (ADS. 25)
- Tutan işiň(iz) şovuna düşsün!* (Tuttuğunuz iş başarılı olsun!) (ADS. 64)
- Tüpeňiňiz atgyr, gylycyňyz kesgir bolsun!* (Tüfeğiniz atıcı, kılıcınız keskin olsun!) (ADS. 112)
- Tüýnügiňiziň tüssesi kemelmesin, sygryňyzyň – bedesi!* (Çadırınızın ipleri kısılmasın, sığırınızın otu azalmasın!) (ADS. 107)
- Ugruna bolsun!* (Uğurlu olsun!) (ADS. 54)

Ugur hayýr bol-a! (bolsun!) (Başarılar! Hayırlı işler! Hayırlı uğurlu olsun!) (TDDS-II. 398)

Umytda bol! (Ümitli ol!) (ADS. 77)

Ýagşy ýigit- toý üstüne! (Güzel yiğit düğün üstüne!) (ADS. 43)

Ýagşyzadalar ýoldaşyňyz bolsun! (İyi insanlar yoldaşınız olsun!) (ADS. 44)

Ýaman diliň şerinden özüň sakla! (Kötü sözün şerrinden Allah sakınsın!) (ADS. 110)

Ýamanyn yoly aňryk, yagşynyň ýüzi bärrik bolsun! (Kötünün yolu ayrı, iyinin yüzü beri doğru olsun!) (ADS. 110)

Ýaşamadyk ýaşyňy şuňa bereveri! (Benim ömrüm de onun olsun!) (ADS. 20)

Ýamanlyga ýüzüň düşmesin (Kötülük yüzü görmeyesin!) (TDDS-I. 380)

Ýamanlyk yüzüni görmäsiň! (Kötülük yüzü görmeyesin! (alkyş)) (TDDS-II. 457)

Ýamanýň ýüzi aňryk bolsun! (Kötünün yüzü öte tarafa baksın/ötede dursun!) (TDDS-II. 457)

Ýanyň ýere deňmesin! (Sırtın yere gelmesin! Aslında pehlivanlara “güreşte yenilme!” anlamında kullanılan iyi dilek sözü) (TDDS-II. 457)

Ýaşyň uzak! (Yaşın uzun (olsun)! Uzun yaşa! (Alkyş sözi)) (TDDS-I. 643)

Ýaran bolsun! (Yoldaşın olsun!) (TDDS-II. 464)

Ýaşyl baýdagyň ruhy baýdagyň baky buýsanjyň bolsun! (Yeşil bayrağın manevi bayrağın olsun, ebedî olarak sevincin olsun!) (TDDS-II. 470)

Ýatanyň üstüne turan gelmesin (Yattığı yerde rahatı kaçmasın! Huzurlu olsun!) (TDDS-II. 472)

Ýayıňyz atgyr, gylycyňyz kesgir bolsun! (Yayımız atıcı, kılıcımız keskin olsun!) (ADS. 111)

Ýeneki günlere özi ýetirsin! (İyi günler görmek nasip olsun! (Alkyş)) (TDDS-II. 485)

Ýyl ancaýyn gelsin! (Yeni yıl güzelliklerle gelsin!) (ADS. 63)

Yoluňyz ak bolsun! (Yolunuz açık olsun!) (TTS. 705)

Ýoluňyz ýagty, maňlaýyňyz açyk bolsun! Omyň! (Yolunuz aydınlık, alınınız açık olsun! Amin!) (TDDS-II. 140)

Ýurt garşy alsyn! (Halk onu karşılasın! Herkes karşılamaya çıksın!) (ADS. 69)

Yüziňiz-göziňiz dert görmesin! (Eliniz kolunuz dert görmesin!) (TTKÜM. 207)

Ýüzüňiziň nury dökülmesin! (Yüzünüzden nur eksilmesin!) (ADS. 103)

Zyýaratyňyz kabul bolsun! (Ziyaretiniz kabul olsun!) (ADS. 32)

2.1.7.2. 1. Bebeğin Doğumu, Bebekli Olma ve Bebekli Olanlara Söylenen İyi

Dilekler

Türkmen kültüründe bir bebek doğduğu zaman yakınlarına söylenen iyi dilek kalıp sözleri, bebeğin sağlıklı büyümesini, büyünce iyi bir insan olmasını dilemek için kullanılır.

Ady bilen garrasyn! (Adıyla yaşasın/yaşlansın!) (ADS. 15)

Adyna alkyş agsyn! Adyňyza alkyş agsyn! (Adına/adınıza iyi dilekler yağsın!) (TSAS. 37)

Adyna eýe olsun! (Adıyla müsemma. Adının anlamına sahip çıksın!) (ADS. 16)

Adyna mynasyp bolsun! (Adına münasip/yakışır olsun! Adına yakışsın!) (ADS. 16)

Bagty bilen geleversin! (Bahtıyla gelsin! Şans getirsin!) (ADS. 23)

Bagtly zamananyň adamy bolsun! (Bahtlı zamanların insanı olsun!) (ADS. 94)

Berdim diýip bersin! (Allah uzun ömür versin!) (TTKÜM. 210)

Berildiği bolsun! (Ömrü uzun olsun! Uzun yıllar yaşasın! Yaşı uzun olsun!) (TDDS-I. 147)

Bäbek ýaşy uzyn bolsun! (Allah bebeğe uzun ömür versin!) (TTKÜM. 210)

Duralykylysy bolsun! (Uzun ömürlü olsun!) (ADS. 18)

Gul tutduňyzmy? (Kul mu tuttunuz?) (Yeni doğan erkek bebek için söylenir.) (TTKÜM. 210)

Gul tapdyňyzmy? (Kul mu buldunuz?) (Yeni doğan erkek bebek için söylenir.) (TTKÜM. 210)

Ogul bersin! (Oğul versin!) (TDDS-II. 174)

Ogul-gyzyň köp bolsun! (Oğlun da kızın da çok olsun!) (TDDS-II. 135)

Vepaly bolsun! (Hayırlı olsun! Vefalı olsun!) (TDDS-I. 97)

Ýaşyň uzak! (Yaşın uzun (olsun)! Uzun yaşa! (Alkyş sözi)) (TDDS-I. 643)

Ýaşy uzyn bola (bolsun)! (Yaşı/ömrü uzun olsun!) (TDDS-II. 135)

2.1.7.2. 2. Eve Yeni Gelin Getirildiğinde Söylenen İyi Dilekler

Aýağy düşümlisi bolsun! (Şans getireni bol olsun! Ayağı uğur gelsin!) (TTS. 38)

Aýagy düşsün! (Gelin alan aileye “şans getirsin, hayırlı olsun” anlamında söylenen söz) (TDDS-I. 97)

Bagryňyz badaşsyň! (Allah bir yastıkta kocatsın!) (TTKÜM. 211)

Döwletli gelin bolsun! (Size uğur getirsin, kismetli olsun!) (TTKÜM. 211)

Düşümlü bolsun! Düşümlisi bolsun! (Hayırlısı olsun! Hayırlısı ise olsun! Size yakışsın!) (TDDS-I. 341)

Gazygynda garrasyn! (Yeni gelin için kullanılan “ağız tadıyla yaşasın, geçinsinler, evlilikleri bozulmasın!” anlamında kullanılan iyi niyet içeren söz) (TDDS-I. 453)

Geliň alýaňyzmy, gutly bolsun! (Gelininiz hayırlı olsun!) (TTKÜM. 211)

Gelin edinýänizmi, oň bolsun! (Gelin alıyormuşsunuz, hayırlı olsun!) (TTKÜM. 211)

Halatlar gutly bolsun! (Kıyafetlerin kutlu olsun! Çok yakışmış! (Evlendikten sonra baba ocağına gelen kıza denir)) (TDDS-I. 573).

2.1.7.2. 3. Yeni Evlenen Çiftin Düğününde Söylenen İyi Dilekler

Alnyň-bagtyň açyk bolsun! (Bahtın açık olsun!/Mutlu ol! (yeni evlenen kıza söylenir)) (TDDS-II. 80)

Al gutly bolsun! (Al kutlu olsun!) (TSAS. 41)

Alyň gutly bolsun! Alyňyz gutly bolsun! (Düğününüz kutlu olsun!) (TSAS. 36)

Gyzyňyzy çykarýaňyzmy, oň bolsun! (Kızınızı evlendiriyormuşsunuz, bahtı açık olsun!) (TTKÜM. 211)

Gyz köcürýañizmi, haýyrlý bolsun! (Kızınızı evlendiriyormuşsunuz, hayırlı olsun!) (TTKÜM. 211)

Göç edýänizmi, gutly bolsun! (Kızınızı gönderiyorsunuz/evlendiriyorsunuz, Allah mesut etsin!) (TTKÜM. 211)

Maňlaýyň açyk bolsun! (Bahtın açık olsun! Yolun açık olsun!) (evlenen kıza söylenir) (TDDS-I. 62)

Maňlaýyň ak bolsun! (Bahtın açık olsun !Yolunuz açık olsun! Alnın açık olsun!) (TTS. 446)

Toýluk bolsun! (Şenlik olsun! Bayram olsun! Düğün dernek kurulsun!) (TDDS-II. 380)

Toý tutýaňyzmy, oň bolsun! (Düğününüz hayırlı olsun!) (TTKÜM. 211)

Toýuňda gaýtсын! (Düğünde karşıdakine “darısı başına” diyerek iyi dilekte bulunma) (TDDS-II. 380)

Toýuňyz gutly bolsun! (Düğününüz kutlu olsun!) (TDDS-I. 529)

2.1.7.2.4. Yeni Evlenen Çifte Söylenen İyi Dilekler

Bagryňyz badaşsyň! (Allah bir yastıkta kocatsın!) (TTKÜM. 211)

Durmuşyň govy bolsun! (Evliliğin iyi/mübarek/kutlu olsun!) (TDDS-I. 62)

Gazygynda garrasyn! (Bir yastıkta kocasın!) (Yeni evlilere edilen dua)

Görjegiň govy bolsun! (Evlenen kıza “göreceğin güzel günler olsun” anlamında söylenen söz. Güzel günler gör/yaşa!) (TDDS-I. 62)

Görjek günüň hemişe govy bolsun! (Evlenen kız için “görecek çok güzel günlerin olsun” anlamında söz) (TDDS-61-62)

Nika bozulmasyn! (Alkış) (Nikahı bozulmasın! Geçincemeleri bozulmasın! Evlilikleri bitmesin!) (TDDS-I. 453)

Ýassykdaşyndan aýrylmasyn! (Bir yastıkta kocasın!) (TDDS-I. 453)

2.1.7.2. 5. Bir Hayvanın Doğumu İçin Söylenen Kalıp Sözler

Baş sany artsyn! (Bir hayvan yavruladığı zaman söylenen “baş sayısı artsın, çoğalsın!” anlamında söylenen söz) (TDDS-I. 618)

Hövri köp bolsun! (Bir hayvan yavruladığında “arkadaşı çok olsun, sayısı artsın, devamı gelsin!” anlamında kullanılan iyi dilek) (TDDS-I. 618)

2.1.7.2.6. Bayram ve Özel Günlerde Söylenen İyi Dilekler

a. Doğumgünü kutlamaları

Hormatly yaşlar! (Hürmetli yaşlar!) (TDDS-I. 131)

2.1.7.2.7. Yemek ve İçmek Üzerine Söylenen İyi Dilekler

Bereket bersin! (Bereket versin!) (TDDS-I. 146)

Bereketli bolsun! (Bereketli olsun!) (TDDS-I. 583)

Degsin (Yemek yediği sırada bir insana “yarasın” anlamında söylenen söz.) (TDDS-I. 277) *İýýän tagamlaryňyz janyňyza noş bolsun!* (İştahınız açık olsun! Afiyet bal şeker olsun!) (TDDS-I. 654)

2.1.7.2.8. Yeni Bir Şey Satın Alanlara Söylenen İyi Dilekler

Egniňde tozsun (ýyrtylsyn) (Üzerinde eskisin!) (TDDS-I. 360)

Geýip ýyrtmak nesip etsin! (Giyip yırtmak nasip etsin! Üzerinde eskisin!) (ADS. 26)

Haýryny gör! (Yeni bir şey alındığında alan kişiye söylenir: Hayrını gör! İşine yarasın!) (TDDS-I. 593)

Sag oturyň! (Sağlıkla oturun!) (ADS. 41)

Toýda tozsun! (Şenlikte eskisin!) (ADS. 28)

Ýarasykly bolsun! (Güle güle kullan/giy! Üzerinde eskisin!) (TDDS-I. 341)

2.1.7.2.9. Ava Gidene Söylenen İyi Dilekler

Av ganly (Av nasıl geçti/bereketli mi? Sorusuna verilen av bereketli cevabı) (TDDS-I. 94)

Av ganly bolsun! (Av bereketli olsun!) (TSAS. 34)

Av janly (Av bereketli) (TDDS-I. 94)

Avuň şovly bolsun! (Av bereketli geçsin! Rast gele!) (TDDS-I. 94)

Avuň şovuna düşsün! (Av bereketli geçsin! Rast gele!) (TDDS-I. 94)

2.1.7.2.10. Bir Şey Üzerine Çalışana Söylenen İşle İlgili İyi Dilekler

Abraý aladyň! (Şöhretin artsın!) (TTKÜM. 210)

Alla işiňi rovaç etsin! (Allah işini rast getirsin!) (ADS. 93)

Arma! Armaň! Armaveri! Armaveriň! (Kolay gelsin!) (TSAS. 42)

Düşimli iş bolsun! (Hayırlı, uğurlu iş olsun!) (TTKÜM. 210)

Hemişe atyňyz ozsun! (Her daim adınız öne geçsin!) (ADS. 57)

Hudayýn özi aňsat etsin! (Allah kolaylık versin!) (ADS. 108)

İşiňi alla aňsat etsin! (Allah işini kolaylaştırın! Allah kolaylık versin!) (ADS. 101)

İşiňi alla oňarsyn! (Allah işini rast getirsin!) (ADS. 101)

İşiň ilerlesin! (İşin ilerlesin!) (ADS. 62)

İşiň ilerik! (İşin rast gitsin!) (TDDS-I. 653)

İşiň bolsun! (Bol şans! İşin rast gitsin!) (TTS. 374)

İşiňiz şovly bolsun! (İşinizde başarılar!) (TDDS-I. 380)

İşiň oň bolsun! (İşin iyi olsun!) (TTS. 488)

İşiň rovaç bolsun! (İşin iyi olsun! İşinde başarılar!) (TDDS-II. 220-221)

İşin şovuna bolsun! (İşin iyi olsun! İşinde başarılar!) (TDDS-II. 457)

Ölçeği özi bilen! (Kendi ölçüğüyle!) (ADS. 88)

Tāze işiň oň bolsun! (Yeni görevin hayırlı olsun!) (TTKÜM. 210)

Ugruna bolsun! (Uğurlu gitsin! Yolunda gitsin!) (TDDS-II. 398)

Ugur haýyr bol-a! (bolsun!) (Başarılar! Hayırlı işler! Hayırlı uğurlu olsun!) (TDDS-II. 398)

2.1.7.2.11. Tarlada Çalışana Söylenen İyi Dilekler

Gum diýip garbany gyzyl bolsun! (Kum diyerek kavradığı altın olsun!) (ADS. 96)

Harmanyňa bereket! (Harmanına bereket! Bereketli olsun! Harmanın bereketli olsun!) (TDDS-I. 583)

Hasylyň egsilmesin! (Hasılatın, mahsulün eksilmesin! Bereketli olsun!) (TDDS-I. 583)
Her bir dänäň müň bolsun! (Her bir tanen bin olsun! Bereketli olsun!) (TDDS-I. 294)
Her dänesi müň bolup gelsin! (Her bir tanesi bin olarak geri gelsin!) (ADS. 65)
Tohumyň müňlesin (Biri bin olsun! Bereketli olsun! Tohumun bereketli olsun!)
 (www.turkmenkultur.com/menu/ml/t2/pur.html e-tarih 05.05.2019)

2.1.7.2. 12. Bereketli Olsun Anlamında Kalıp Sözler

Ak bazar (Hayırlı pazarlar/hayırlı alışverişler) (TDDS-I. 139)
Bay öyüne bereket! (Evine zenginlik ve bereket!) (ADS. 49)
Et ýagly bolsun! (Hayvan kesen adama söylenen “et yağlı olsun!” sözü. Eti yağlı olsun!)
 (TDDS-I. 384)
Harmanyňa bereket! (Harmanına bereket! Bereketli olsun! Harmanın bereketli olsun!)
 (TDDS-I. 583)
Hasylyň egsilmesin! (Hasılatın, mahsulün eksilmesin! Bereketli olsun!) (TDDS-I. 583)
Ömrüne bereket! (Ömrüne bereket!) (TDDS-II. 165)

2.1.7.2.13. Yaraticıdan Her Türlü Olaylardan Korumak İçin Ricada Bulunan İyi Dilekler

Ala-bölesinden saklasyn! (Allah böylesinden sakınsın/korusun!) (TDDS-I. 52)
Beterinden sakla (saklasyn) (Allah beterinden saklasın!) (TDDS-I. 149)
Biziň çöllerimize rehimli nazaryňy aýla! (Bizim çöllerimize merhametli bakışlarını çevir! Merhamet et!) (TTS. 544)
Duşmanlaryň başlary aşak bolsun! (Düşmanların başları aşağı düşsün!) (ADS. 100)
Düşman aýagy bagly bolsun (Düşmanın ayağı bağlı olsun!) (ADS. 62)
Hernä hudaý köp görmesin! (Her ne veriyse Allah çok görmesin!) (ADS. 69)
İşleriňiz rovaç, öýleriňiz abadan bolsun! (İşleriniz iyi, evleriniz güvende olsun!) (ADS. 102)
Ot belasyndan, suv belasyndan, töhmet belasyndan hudaýyň özi gorasyn! (Ateş belasından, su belasından, iftira belasından Allah korusun!) (Dilek) (TDDS-II. 380)
Rysgalyňyz egsilmesin! (Horluk görmeyin!) (TDDS-II. 223)
Um şepagat hak resulylladan (Alkış. Um şefaatt Tanrının resulünden) (TTS. 646)

2.1.7.2.14. Nazardan Korunmak İçin Söylenen İyi Dilekler

Göz degmesin! (Nazar değmesin! Göz değmesin!) (TDDS-II. 457)

Gözden, dilden saklasyn! (Allah korusun! Kötü gözden, kötü sözden korusun!) (TDDS-I. 507)

Tüf degmesin! (Nazar değmesin! Göz değmesin, tü tü!) (TDDS-II. 387)

Tüf-tüf (Nazar değmesin! Göz değmesin, tü tü!) (TDDS-II. 387)

Tüýküirmek degmesin! Bknz. Tüf değmesin!(TDDS-II. 391)

Ýaman gözden saklasyn! (Kem göz(ler)den korusun!) (TDDS-II. 457)

2.1.7.3. Kötü Dilek Kalıp Sözleri (Kargışlar/Beddualar)

Kötü dilek kalıp sözleri; genellikle insanın uğradığı bir haksızlık sonucu karşısındakine olan sinirini, bir kişinin başka birinin başarılarını kıskanması ve onun kötülüğünü istemesi ya da herhangi bir durum karşısında kötülüğün gücüne inanarak karşısındaki için kötü dilekte bulunmasını belirtmek için kullanılırlar. İnsan sadece iyi duygulara sahip bir varlık değildir, aynı zamanda olumsuz duygulara da sahiptir. Eğer öyle olmasaydı bütün insanlar kusursuz olurdu. İyilik ve kötülük kavramı da oluşmazdı. İşte insani duyguların sonucu oluşan bu kalıp sözler, Türk ve Türkmen kültüründe bir hayli çoktur ve baktığımız zaman içinde çok fazla yaratıcı ifade yer almaktadır.

2.1.7.3.1. İnsanlar İçin Söylenen Kötü Dilekler

Boýnuň oñrulsyn! (Boyun devrilsin!) (TTS. 81)

Daş bol! (Taş ol! Kıpırdama! Şımarma!) (TDDS-I. 270)

Huday ursun! (Allah belasını versin! Allah çarpsın!) (TTS. 356)

Ýer çeken! (Yere batasınca!) (<https://enedilim.com/sozluk/soz/%C3%BDer> e-tarih 07.05.2019)

Geň-taň görmäýin! (Kadınlar tarafından yaramaz çocuklara söylenen söz. Gün yüzü görmeyin!) (TDDS-I. 460)

İşiň bolmasyn! (İşin yok! İşin olmasın!) (TDDS-I. 653)

Ýndarmalygym gursun! (İnancım kurusun! Şu saflığımdan kurtulayım!) (TDDS-II. 441)

Päli-niýeti öz ýoldaşy bolsun Her kimin päli-niýeti öz ýoldaşy bolsun (Dileg) (TDDS-II. 203)

Uzagyndan begendirsin! (Uzaktan beğendirsin!) (ADS. 20)

Vebaly boýnuña (Vebali boynuna!) *Eger ol kyrk günden bärde öläýse, webaly seniň boýnuña* (TDDS-II. 431)

Ýeri-ýurdy duşsun! (Yeri yurdu felakete uğrasın!) (ADS. 24)

Ýüregiňe gar ýagsyn! (Yüreğine kar yağsın! Yüreği soğusun!) (ADS. 77)

2.1.7.3.2. İnsanın Organ Adlarıyla İlgili Kötü Dilekler

Eliň kesilsin! (Elin kopsun!) (TTS. 406)

Garakyn çyksyn! (Sana daha ne gerek! Gözün çıksın!) (TTS. 228)

Gözüň aksyn! (Gözü çıksın!) (TDDS-I. 509)

Gözüň çyksyn! (Gözün çıksın!) (TTS. 301)

Heý ylahym, eliňe okuma çyksyn! (Hey Allah'ım, elinde dolama çıksın!) (TTS. 485)

Kör bol! (Kör ol!) (TTS. 423)

2.1.7.3.3. Bir İnsana Ölüm Dileme Amacıyla Söylenen Kötü Dilekler

Ajal alsyn! (Ecel alsın! Ecelin gelsin!) (TDDS-I. 44)

Ajalyň ýetsin! (Ecelin gelsin!) (TDDS-I. 44)

Atamdan aňry git! (Cehenneme git!/Defol!/yok ol!) (TDDS-I. 88)

Ecel alsyn! (Ecel alsın!) (TTS. 20)

Gabyr azabyndan bolsun! (Kabir azabı çeksın!) (TDDS-I. 400-401)

Gabyr bol! (Toprak ol! Öl!) (TDDS-I. 401)

Gabryňda (görüňde) dik oturasyň (Kabrinde dik oturasın! İyilik yüzü görme!) (TDDS-I. 400-401)

Gümüne gitsin! (Şeytan alsın canını!) (TTS. 318)

Jähennem bol! (Cehennem ol! Yok ol! Gözüme görünme!) (TDDS-I. 672)

Jähennem et! (Yok et! Kaybet!) (TDDS-I. 672)

Jähenneme git! (Cehenneme git! Yok ol! Gözüme gözükmeye!) (TDDS-I. 672)

Kazaň dolsun! (Vaden dolsun! Ecelin gelsin! Öl!) (TDDS-I. 44)

Meýitiň çüýresin! (Naaşın/leşin çürüsün! (küfür)) (TTS. 457)

Meýitiň yransyn! (Naaşımı/leşini assınlar! (küfür)) (TTS. 457)

Ol dünýäde-de ejirden dynma! (Öbür dünyada da azaptan kurtulma!) (TDDS-I. 400-401).

Ölüm ýygnasyn! (Ölüm uğrasın, öl!) (TDDS-I. 44)

Ömrüň kesilsin! (Öl!) (TDDS-I. 44)

2.1.7.3.4. Yiyecekler Üzerine Söylenen Kötü Dilekler

Burnuňdan gelsin! (Burnundan gelsin! Yaramasın!) (TDDS-I. 658)

Haram bolsun (Haram olsun!) (TTS. 333)

İýeniň haram bolsun! (Yediğin haram olsun!) (TDDS-I. 658)

İýeniň janyňa batmasyn! (Yediklerin canına yaramasın!) (TDDS-I. 658)

Ýyeniň burnuňdan gelsin! (Yediğin/yediklerin burnundan gelsin! Haram olsun!) (TDDS-I. 658)

2.1.7.3.5. Birine Üzüntü Dilemek Üzerine Kötü Dilekler

Eýgilik ýüzüni görmäsiň! (İyilik yüzü görmesin!) (TDDS-I. 387)

Ýagşylyga ýüzüň düşmesin! (İyilik yüzü görmeyesin!) (TDDS-I. 400-401)

Ýagşylyk görmäsiň! (İyilik yüzü görmesin!) (TDDS-I. 387)

Ýüzüň gurasyn/ gursun! (Yüzün bozulsun!) (TTS. 308)

2.1.7.3.6. Atayurtla İlgili Kötü Dilekler

Atana, kakaňa nälet! (Atana babana lanet olsun!) (TDDS-II. 195)

Äteňe nälet (Atalarına lanet olsun!) (TDDS-I. 394)

Pedernälet (Atana lanet!) (TDDS-II. 195)

2.1.7.4.Yapı Bakımından Kalıp Sözler

Yapı bakımından kalıp sözler tek sözcük halinde olanlar, sözcük grubu halinde olanlar, cümle halinde olanlar ve eksiltili cümle halinde olanlar olarak sınıflandırılmıştır.

2.1.7.4.1.Tek Sözcük Halinde Olan Kalıp Sözler

Aga! Agam! (Ağa! Ağam!) (TSAS. 35)

Amanlykmy? Amanlykmydyr? Amanmysyň? Amanmysyňuz? Aman-sagmy? Amanmyň?

Aman-sagmyň? (Sağ mı? Sağ mıdır? Sağ mısın?) (TSAS. 42)

Allatvala (Allahü Teala) (TDDS-II. 174)

Aleykim (Selam veren birine karşılık olarak “siz de sağ olun” anlamında kullanılan selam.) (TDDS-I. 58)

Aleykimsalam! (Aleyküm selam!) (TSAS. 42)

Aleykimessalam! (Aleykümesselam!) (TSAS. 42)

Arma! Armaň! Armaveri! Armaveriň! (Kolay gelsin!) (TSAS. 42)

Aýym-ruhum! (Ayım, ruhum!) (TSAS. 38)

Bagyşlaň! (Bağışlayın, affedin!) (TTS. 43)

Berekella! (Aferin!) (TTS. 60)

Buşluk! (Müjde!) (TTKÜM. 209)

- Degsin* (Yemek yediği sırada bir insana “yarasın” anlamında söylenen söz.) (TDDS-I. 277)
- Gurban* (Canını feda etme anlamında söz.) (TDDS-I. 523)
- Güpürdemän!* (Tepinmeyiniz! Ses yapmayın!) (TTS. 321)
- Helikselam* (Aleykümselam (kadınların dilinde)) (TTS. 343)
- Hoş!* (Hoş! İyi!) (ADS. 42)
- Hoşlaşmak* (Buluşmalarda veya vedalaşmalarda karşılıklı “sağ ol” demek. Hoş beş etmek.) (TDDS-II. 227)
- Ylahy* (İlahi, Allah’ım. Tanrım) (TDDS-II. 437)
- Ylahym* (Allah’ım. Tanrım) (TDDS-II. 437)
- Jigerim-janym* (Canım ciğerim) (TDDS-I. 4)
- Keyikim* (Tatlım, güzelim, güvercinim) (TTS. 407)
- Köşekim!* (Canım, yavrucuğum, kuzum!) (TTS. 424)
- Marş* (Marş! Marş!) (TTS. 446)
- Merhaba* (Merhaba. *Berekella*) (TDDS-II. 91)
- Mübärek* (Mübarek (olsun)) (TDDS-II. 106)
- Nädeyin* (Napayım. Ne yapabilirim.) (TDDS-II. 63)
- Omyñ!* (Amin! “Allah kabul etsin” anlamında söz.) (TDDS-II. 140)
- Ovarram [oworra:m]* (Peki. Hay hay!) (TDDS-II. 151)
- Pedernälet* (Atana lanet!) (TDDS-II. 195)
- Salam* (Selam) (TTS. 556)
- Salamälik* (Kadınların selamlaşma sözü) (TTS. 556)
- Salavmaleýkim* (Erkeklerin kullandığı selamlaşma sözü) (TTS. 556)
- Şöhrat!* (Aferin!) (TDDS-II. 334)
- Şükür* (Şükür) (TDDS-II. 336)
- Toba* (Pişmanlığı ifade etmek için kullanılan söz. Tövbe!) (TDDS-II. 372)
- Tüveleme [tüvölömö]* (1. Aferin! Bravo!) (TDDS-II. 390) (2. Ne güzel!, Şükür!) (TTS. 640)
- Valeýkimessalam* (Ve aleykümselam) (TTS. 662)
- Valla* (Valla (söylenen bir sözün doğruluğuna inandırmak için edilen yemin) (TDDS-II. 431)
- Vessalam* (Tamam. Vesselam. Başka bir şey yok, iş bitti, tamam.) (TDDS-II. 432)
- Zaluvat* (Aferin! Bravo!) *Zaluvat, sen yeñensin!* (TTS. 716)

2.1.7.4.2.Sözcük Öbeği Halinde Olan Kalıp Sözler

- Ajal dony* (Kefen) (TDDS-I. 44)
- Ajal guşy* (Ölüm habercisi, Azrail, ölüm.) (TDDS-I. 44)
- Ajal oky* (Ölüm oku) (TDDS-I. 44)
- Ajy habar* (Kötü haber) (TDDS-I. 45)
- Ak bazar* (Hayırlı pazarlar/hayırlı alışverişler) (TDDS-I. 139)
- Aklyly gelip gitmeliräk* (Aklı tam değil, aklyly gelip gidiyor) (TDDS-I. 51)
- Aklyly gözünde* (Birinden çekinen, korkan, endişeli kişi) (TDDS-I. 51)
- Aklylyň öyi (öyjuği)* (Zeki, hafızası kuvvetli) (TDDS-I. 51)
- Aklyly yerinde* (Aklı yerinde/Akıllı) (TDDS-I. 51)
- Ak pata almak* (Bir kimseden “yolun açık olsun, tuttuğun iş sağlam olsun” anlamında hayır duası almak) (TDDS-I. 46)
- Ak pata bermek* (Bir kimseye iyi dilekte bulunma/hayır duası etme.) (TDDS-I. 46).
- Ak ýol* (Yolun açık olsun anlamında bir dilek) (TDDS-I. 47)
- Alaçsyzrazy bol-* (Çaresiz razı olmak) (TTS. 27)
- Ala daňdan* (Tanın atmak üzere olduğu vakit, tan vakti.) (TDDS-I. 52)
- Alan galaň özüňki!* (Seni tutan bir şey yok, elinden geleni yap!) (TDDS-I. 61)
- Aldyň alty şayyňy!* (Önden hazırlığını yap! Hazırlıklı ol!) (TDDS-I. 61)
- Alkys kylan* (Dua eden) (TDDS-II. 62)
- Amanatyňy tabşyr-* (Emaneti teslim etmek) (TTS. 29)
- Aman-esen /aman-sag* (İyi, sağlıklı) (TDDS-I. 64)
- Aman-saglyk* (İyilik, sağlık) (TDDS-I. 64)
- Ant iç-* (Ant içmek, yemin etmek, yemin-i billah etmek) (TTS. 30)
- Arka dag* (Dayanak, sırtını dayayacağın bir kimse ya da şey, dayanak.) (TDDS-I. 74)
- Arkasy barlyk* (Arkası varlıklı olan) (TDDS-I. 74)
- Aş dosty* (İyi gün dostu. Sadece iyi günde yemeğini yemeye gelen kimse) (TDDS-I. 85)
- Atam dövründe* (Eski zamanlarda, kadim zaman, bundan yıllar önce) (TDDS-I.88)
- Atasy ölen ýaly* (Babası ölmüş gibi kederli) (TDDS-I. 88)
- Atasy öy* (Baba evi) (TDDS-I. 88)
- At yitiren* (Ailesinin soyadına leke getiren, aile ocağına incir ağacı diken) (TDDS-I. 88)
- Av ganly* (Av nasıl geçti/bereketli mi? Sorusuna verilen av bereketli cevabı) (TDDS-I. 94)
- Av janly* (Av bereketli) (TDDS-I. 94)

- Aýagy agyr* (Hamile) (TDDS-I. 97)
- Aýagy bagly* (Güçsüz, eli kolu bağlı) (TDDS-I. 97)
- Aýatda diri* (Hala hayatta, yaşıyor) (TDDS-I. 99)
- Aýby ýok* (Ayıp değil!) (TDDS-II. 151)
- Aýdan sözüňi ýerine ýetirmek* (Verdiği sözü zamanında yerine getirmek) (TDDS-II. 283)
- Aýy-güni ýetik* (Dokuz ay on günü dolmuş, doğumu bekleyen kadın) (TDDS-I. 96)
- Ayt bakaly!* (Söyle bakalım!) (TTS. 45)
- Är ömri* (Yiğitlik devri) (TDDS-I. 393)
- Babam (atam) döwri* (Eski zamanlarda, kadim zaman, bundan yıllar önce) (TDDS-I. 111)
- Bagyr avusy* (Evlat acısı) (TDDS-I. 116)
- Baky öý* (Kabir) (TDDS-I. 119)
- Bardy-geldi* (Er ya da geç. Eninde sonunda. Nasıl olsa) (TDDS-I. 122)
- Başa düşen tovky (melamat, musallat)* (Başa gelen bela. Başıma musallat) (TDDS-I. 129)
- Başdan sovma* (Baştan savma) (TDDS-I. 132)
- Başy bagly* (Başı bağlı) (TDDS-I. 130)
- Baş saglygy* (Can sağlığı. Sağlık, esenlik, sıhhat) (TDDS-I. 130)
- Baş üstüne!* (Baş üstüne!) (TTS. 50)
- Belaň sapy (oky)* (Belanın ta kendisi!) (TDDS-I. 143)
- Bela ýaly* (Bela gibi) (TDDS-I. 143)
- Berekella ýigitler!* (Aferin gençler!) (TTS. 60)
- Bereket kesegi* (Çiftçilerin başak tanelerinin/buğdayın bereketli olması için niyet ederek harmanın en tepesine kuru bir toprak parçası koyması.) (TDDS-I. 146)
- Beynisi ýuka* (Aklı kıt. Beyinsiz.) (TDDS-I. 152)
- Bilýän bolsan* (Biliyor olsan.) (TDDS-II. 69)
- Bir demde* (Bir an önce) (TDDS-I. 163)
- Bir meýdan/bir salym* (Bir vakit. Bir anlık) (TDDS-I. 163)
- Bir salym* (Bir vakit. Bir anlık) (TDDS-I. 163)
- Bir vagt(lar)* (Bir zamanlar. Çoktan. Çoktandır) (TDDS-I. 163)
- Candan söýgüli* (Candan sevgili) (TTS. 607)
- Canyňy maňa ynanyp* (Canı bana emanet) (TTS. 607)
- Çaga pişigiň güni ýaly* (Yeterince yaşamış) (TDDS-I. 195)

- Çala başy govşan* (Yavaş hareketli zayıf karakterli) (TDDS-I. 199)
- Çapgy ýassygy ýaly* (Ensesi kalın) (TDDS-I. 205)
- Çay ißer (içim) salym* (Bir çay içimlik vakit) (TDDS-I. 210)
- Çigit ýaly* (Asla. Çok az. Tümüyle) (TDDS-I. 223)
- Çille mesi ýaly* (Kara kışın neşesi gibi kaygısız, tehditkar adam) (TDDS-I. 225)
- Çöp başy gymyldamazlyk* (Yaprak bile kıılmıyor) (TDDS-I. 235)
- Çöpçe görmezlik* (Hesaba katmama. Bir insanı görmezden gelme) (TDDS-I. 235)
- Çöp düýbi* (Resmi nikahı olmayan kadının doğurduğu çocuk. Piç. Küfür olarak da kullanılır.) (TDDS-I. 235-236)
- Çöregi bitin* (Sağ kalan) (TDDS-I. 236)
- Çörek ýagysy* (Zahmet harcamadan sadece yemeyi içmeyi isteyen adam. Armut piş ağzıma düş!) (TDDS-I. 236)
- Çürrik/çürrik başy* (Olur olmaz, ne idiği belli olmayan, önüne gelen adamı evine alan insan. Evi yol geçen hanı gibi) (TDDS-I. 242)
- Daban azaby* (Çekilen zahmetin karşılığı. Alın teri) (TDDS-I. 255)
- Dagy däl* (Bir şeyin özelliğini gösteren şey) (TDDS-I. 259)
- Daşy jäjek, içi möjek* (Dışarı çiçek, içi böcek gibi adam. Dışarı seni yakar içi beni!) (TDDS-I. 270)
- Dat gününe* (Birin başında ağır ve çözümsüz bir dert olduğunda söylenir.) (TDDS-I. 272)
- Degdi it ýaly* (Sahipsiz, bulduğu kapıda geçinip giden köpek gibi. Sığıntı, sokak köpeği) (TDDS-I. 276)
- Dem-düýt yok* (Ses seda yok. Ölü. Cansız) (TDDS-I. 279)
- Demsiz-düýtsüz/dem-düýtsüz* (Sessiz sedasız. Ölü.) (TDDS-I. 281)
- Derdi özüne yetik* (Kendi derdi kendine yetmek) (TDDS-I. 290)
- Dyrnak ýaly* (Küçücük. Tırnak kadar. Şu kadarcık bir şey anlamında) (TDDS-I. 356)
- Dili agyr* (Dili ağır. Zor. Eser için) (TDDS-I. 299)
- Dili barmazlyk* (Söylemeye dili varmama.) (TDDS-I. 299)
- Dilimiň ujunda* (Dilimin ucunda. Söyleyeceği sözü aklından geçirip sözlü olarak ifade edememe durumu) (TDDS-I. 299)
- Dil ýarmazlyk* (Gıkını çıkarmama durumu. Hiçbir şey söylememek) (TDDS-I. 299)
- Dikeç ýaly (misli dikeç)* (Sopa yutmuş gibi dimdik) (TDDS-I. 296)
- Dil bilmez* (Akli eksik, cümle kuramayan) (TDDS-I. 298)
- Dili duzly (avuly, şerebeli)* (Sözleri acı olan) (TDDS-I. 299)

- Dilimiň ujunda* (Dilimin ucunda. Söyleyeceği sözü aklından geçirip sözlü olarak ifade edememe durumu) (TDDS-I. 299)
- Dili süýji* (Hoş sohbet. Tatlı dilli) (TDDS-I. 299)
- Dili batyr* (Yerinde/sağlam konuşan) (TDDS-I. 299)
- Dili gysga* (Çekingen. Utangaç) (TDDS-I. 299)
- Dil ujundan* (Dil ucuyla. Gönüllü gönülsüz konuşan) (TDDS-I. 299)
- Dili yeňil* (1) Dili basit. Kolay. (Eser için) (2) Düşünmeden konuşan kişi) (TDDS-I. 299)
- Din duşman* (Dünya ahiret düşman olma durumu. Din düşmanı) (TDDS-I. 302)
- Dini başga* (Hiçbir yakınlığı olmayan kişilere karşı inancı olsun olmasın sıcaklık hissetmeyen, onlardan kendini ayrı tutan kişi) (TDDS-I. 302)
- Doň bagyr (ýürek)* (Merhametsiz. İnsafsız. Taş yürekli.) (TDDS-I. 315)
- Doga gaplaýmaly* (İçinde dua barındıran söz) (TDDS-I. 307)
- Dokuzy düziw (doly, tükel)* (Her bir şeyi tam, eksikliği yok) (TDDS-I. 311)
- Dövüp geç (geçsin)* (Bir hareketi onaylamadığını belli etmek için söylenen “kırarsan kır” anlamında söylenen söz) (TDDS-I. 323)
- Duran-duran ýerinde* (Durduğu yerde öylece duran. Bıraktığın gibi bulmak.) (TDDS-I. 328)
- Durup geçmek* (Bir şey hakkında durum değerlendirmesi yapmak) (TDDS-I. 328)
- Dul heleyiň pişigi ýaly* (Dul kadının kedisi gibi) (TDDS-I. 325)
- Duran ýeri* (Başarılı olmadığı şey. Zayıf yönü/noktası) (TDDS-I. 328)
- Durmuş gören* (Başından birçok şey geçmiş olan, tecrübeli) (TDDS-I. 328)
- Dünýäden bihabar* (Dünyadan habersiz. Dünyadan haberi yok) (TDDS-I. 335)
- Dünýäden habarly* (Her şeyden haberi olan.) (TDDS-I. 335)
- Dünýä inmek* (Doğmak. Dünyaya gelmek) (TDDS-I. 335)
- Dünýäden ötmek* (Yok olmak. Ölmek) (TDDS-II. 165)
- Dünýäň zady* (Dünyanın şeyi, birçok şey) (TDDS-I. 335)
- Dünýä ýygmak* (Çok servet kazanmak) (TDDS-I. 335)
- Dürtme gursak* (Zeki olmayan.) (TDDS-I. 338)
- Düýbi düz* (Sonu hayırlı) (TDDS-I. 19)
- Ebti agdyk* (Hali harap) (TDDS-I. 358)
- Ejem ogly* (Elinden iş gelmeyen oğlan. Ana kuzusu) (TDDS-I. 363)
- Ejize ganym* (Acımasız. Taş yürekli) (TDDS-I. 363)

- El aklygy* (Bir iş yapan kişiye zahmetinin karşılığı için verilen hediye. Zahmet karşılığı.) (Doktor, öğretmen ve diğer meslek sahipleri için kullanılır) (TDDS-I. 49)
- El aklygy* (Bir iş yapan kişiye zahmetinin karşılığı için verilen hediye. Zahmet karşılığı.) (Doktor, öğretmen ve diğer meslek sahipleri için kullanılır) (TDDS-I. 49)
- El haky* (Birin işlediği işin karşılığı için verilen ödül, el hakkı) (TDDS-I. 366)
- El-aýak ýaly* (Bir insanın başka bir insanın eli ayağı gibi davranıp onun işlerini yapması, işlerine yardım etmesi durumu.Yardımcı.) (TDDS-I. 368)
- El degmezlik* (Elim değmiyor anlamında işinin çok olduğunu, vaktinin olmadığını bildiren söz) (TDDS-I. 365)
- Elip ýaly* (Elif gibi dimdik. Dosdoğru) (TDDS-I. 370)
- Eliň aýasy ýaly* (Avuç içi gibi dümdüz.) (TDDS-I. 367)
- El ýaly* (El kadar. Küçük, azıcık.) (TDDS-I. 367)
- El egrisi özüňe* (Kendi çıkarını düşünmek. Hep bana demek. Kendine yontmak) (TDDS-I. 366)
- El (ýüz) gören* (Daha önce başından bir evlilik geçmiş olan kişi) (TDDS-I. 366)
- Eli açyk* (Eli açık, cömert) (TDDS-I. 366)
- Eli agyr* (1. Bir işi çok yavaş bir şekilde yapan, eli ağır kimse. 2. Yumruğu çok güçlü olan, vurduğu yeri çok acıtan eli ağır kimse) (TDDS-I. 366)
- Eli arassa* (Hırsızlık yapmayan. Kendi hakkın razı olan kişi) (TDDS-I. 366)
- Eli bar* (Bir kişinin yabancı birinin üzerinde etki bırakması, onun davranışlarında parmağının olması) (TDDS-I. 366)
- Eli barmazlyk* (Bir iş için “elim gitmiyor/yanaşmıyor” anlamında kullanılan söz.) (TDDS-I. 366)
- Eli egri* (Hırsız) (TDDS-I. 366)
- Eli egrilik* (Başkasının malına göz dikmek. Harama bakmak. Hırsızlık) (TDDS-I. 366)
- Eli galmazlyk* (İş yapmamak. Elini işe sürmemek.) (TDDS-I. 366)
- Eli gysga (ýuka)* (Zor günler geçiren, garip kimse) (TDDS-I. 366)
- Eli haýyrly* (Sevilen adam. Hayırlı kimse) (TDDS-I. 366)
- Eliň boşamak* (Yaptığı işi bitirmek. Eli boş kalmak) (TDDS-I. 174)
- Eliniň çykymy ýok* (Pinti. Eli sıkı (para konusunda). Cebinde akrep var!) (TDDS-I. 249)
- Elini işe urmazlyk* (Elini hiçbir işe sürmeme) (TDDS-II. 472)
- Eli süýjülik* (Eli lezzetli, lezzetli yemekler pişiren kişi) (TDDS-I. 367)
- Eli yeňil* (Eli hafif. İşinde oldukça usta anlamında) (TDDS-I. 367)
- Ene toprak* (Ana yurt) (TDDS-I. 374)

- Erkek göbekli* (Her yaştan erkek) (TDDS-I. 379)
- Erkek kâşir ýaly* (Yararsız) (TDDS-I. 379)
- Erni suvly* (Gevşek. Sulu tip) (TDDS-I. 379)
- Ernini oňarmaz* (İssiz güçsüz dolaşan kişi) (TDDS-I. 379)
- Erni ýirik* (Dedikoducu. Gıybet yapan) (TDDS-I. 379)
- Eşek arka* (Hiç kimse ile arkadaşlık edemeyen insan için kullanılan söz) (TDDS-I. 382)
- Eti bitin* (Eti bütün, sağlıklı, eti butu yerinde, sağlam, etine dolgun) (TDDS-I. 384)
- Gadyr bilmez* (Kadir kıymet bilmez insan.) (TDDS-I. 403)
- Gabyr gysan ýaly* (Dar) (TDDS-I. 401)
- Gala alan ýaly* (Çok büyük bir iş başarmış gibi çalım satan kimse) (TDDS-I. 4061)
- Gapy haky* (Kapı hakkı. Gelin almaya gidildiğinde gelinin kapısını tutan, açmayan kişiye verilen para ya da değerli şey) (TDDS-I. 423)
- Gapy ýaly* (Kapı gibi adam. Çok güçlü anlamında.) (TDDS-I. 423)
- Gara gan* (Izdırap gibi) (TDDS-I. 424)
- Gara yer ýaly* (Dedikodu ile işi yok) (TDDS-I. 425)
- Gapymyz açyk* (Kapımız açık! Sana/size her zaman kapımız açık! Başımızın üstünde yerin var!) (TDDS-I. 26)
- Gara daňdan* (Tan atar atmaz) (TDDS-I. 424)
- Gara donly* (Günahkar. Günah keçisi. Günah işlemiş gibi.) (TDDS-I. 424)
- Gara gadyr* (Oldukça saygılı, hürmet eden kimse) (TDDS-I. 424)
- Gara gyş* (Kara kış.) (TDDS-I. 424-425)
- Gara kelle* (Kadın.) (TDDS-I. 424-425)
- Garak gapan* (Kendine hayran bırakan kimse) (TDDS-I. 427)
- Gargyş siňen* (Bedduası geçen) (TDDS-I. 432)
- Geçiniň oň aýagy ýaly* (Keçinin ön ayağı gibi. Her işe koşulan adam) (TDDS-I. 453)
- Gep nokatlap* (Heceleyerek konuşmak. Kekeme.) (TDDS-II. 128)
- Gymmatly vagt* (Kıymetli vakit. Değerli vakit) (TDDS-I. 553)
- Gyýa göz bilen garamak* (*seretmek*) (İğrenerek bakmak) (TDDS-I. 563)
- Göresi(ň) gelmek* (Özlemek. Göresi gelmek.) (TDDS-I. 501)
- Gör-lähet* (Gereksiz insan.) (TDDS-I. 500)
- Göze gelüvli* (Göze güzel görünen kimse.) (TDDS-I. 508)
- Gözi bagly* (Medeniyetten uzak, okuma yazması yok. Kör cahil. Kara cahil) (TDDS-I. 508)
- Göz çaky* (Göz kararı. Bir şeyi gözle ölçme işlemi, göz ölçeği) (TDDS-I. 507)

- Gözüm oňly gören* (Gözüm iyi görür) (TDDS-II. 142)
- Gözünüň alnynda* (Gözümün önünde. Gözümün içine baka baka.) (TDDS-I. 509)
- Gözünü açyp gör* (Gözünü açtığı/doğduğu günden beri. Kendini bildi bileli) (TDDS-I. 26)
- Gözüm üstüne* (Baş üstüne!) (TDDS-I. 509)
- Gün-günden agyrlaş-* (Günden güne ağırlaşma.) (TDDS-I. 38)
- Gününe goýmazlyk* (Kendi haline bırakmamak, birine bağımlı hale getirip huzursuz etmek.) (TDDS-I. 538)
- Gününe it aglamak* (Çok zor yıllar geçirmek. “İt bağlasan durmaz” anlamında söz.) (TDDS-I. 538)
- Gül ýüzli* (Gül yüzlü. Çok güzel anlamında.) (TDDS-I. 533)
- Gürriňi köpeltmän* (Uzun söze gerek yok!) (TTS. 322)
- Hakdan içen* (Allah tarafından verilen. Allah vergisi yetenek. Allah’ın lütfü) (TDDS-I. 570)
- Hakyndan çykmak (gelmek)* (Üstesinden gelmek. Hakkından gelmek.) (TDDS-I. 570)
- Hak öýüne barmak* (Allah katı. Allah’ın yanına gitmek. Düyadan ayrılmak. Ölmek) (TDDS-I. 570)
- Halal mal* (Helal mal. Yenmesi haram olmayan mal) (TDDS-I. 572)
- Hamy galňamak* (tanması yok!) (TDDS-I. 576)
- Ham paylaşýan ýaly* (Bağrışma, küçük bir zelzele yaratma) (TDDS-I. 576)
- Harama çykmak* (Haram olmak, boşa gitmek.) (TDDS-I. 581)
- Haram iýmek* (Kendi kazandığıyla yetinmeyin, haram yiyen kimse) (TDDS-I. 581)
- Men-menlik etmek* (Kendini herkesten üstün tutmak. Ben ben demek. Övünmek.) (TDDS-II. 90)
- Haý berekella!* (Bravo!) (TTS. 60)
- Haýsy deşige girjegiňi bilmezlik* (Hangi deliğe saklanacağını/gireceğini bilememek. Çok utanmak. Yer yarılrsa da içine girseydim!) (TDDS-I. 592)
- Her gapyda biri* (Her tarafta/kapıda biri.) (TDDS-I. 423)
- Her dişinde bir gülki* (Haddinden fazla gülen insanı utandırmak için söylenen söz. Otuz iki dişi ortada.) (TDDS-I. 305)
- Hetdiňi tanamak (bilmek)* (Haddini bilmek) (TDDS-I. 601)
- İçimden ok bolup geç-* (İçimden ok gibi geçti. İçime ok gibi saplandı) (TDDS-II. 136)
- İçinden gaty (ýaman) getiren* (Dışardan iyilik ister gibi gözüküp içinden kötülük dileyen kimse) (TDDS-I. 633)

- İçi pikirli* (İçten pazarlıklı) (TDDS-I. 634)
- İçi pis* (İçi pis. İçten pazarlıklı. Kötü niyetli.) (TDDS-I. 634)
- İki ayakly* (İnsan. İki ayaklı.) (TDDS-I. 640)
- İki ellöp* (Tam, tamamen, karşılıksız, ikirciklenmek, ihtiyaç hissetmek) (TDDS-I. 640)
- İki erni bir ýere gelmezlik* (İki dudağı bir araya gelmez. Gülme) (TDDS-I. 640)
- İki hesap bir otuz* (Hepsi bir. Hepsi denk. İki hesap bir otuz) (TDDS-I. 640)
- İkuçly däl* (Belli değil, ne malum.) (TDDS-I. 642)
- İsleseň-islemeseň* (İstesen de istemesen de. Gönlün olsa da olmasa da) (TDDS-I. 652)
- İş dolandyryjy* (İşin başında duran kişi) (TDDS-I. 653)
- İş günü* (İş günü. Sürekliliği olan iş. İş var. Çalışma günü) (TDDS-I. 653)
- İş haky* (Yapılan işin karşılığı olarak verilen ücret. Emeginin karşılığı) (TDDS-I. 653)
- İş sapary* (Görev. Emirle çıkılan görev. İş seyahati.) (TDDS-I. 653)
- İş topary* (İş grubu.) (TDDS-I. 653)
- İt bilen pişik ýaly* (Kedi köpek gibi. Birbirinden haz almayan, karşılaşınca geçinemeyen, birbiriyle sürekli didişen kişilere denir) (TDDS-I. 655)
- İden beter aç* (Çok aç. İt gibi aç) (TDDS-I. 655)
- İt ýaly* (Köpek gibi) (TDDS-I. 656)
- İyeni aýry gitmezlik* (Yediği içtiği/içtikleri ayrı gitmeme (çok iyi anlaşılan insanlar için kullanılır)) (TDDS-I. 658)
- Jan alyp, jan bermek* (Can alıp can vermek. Ölüm kalım savaşı) (TDDS-I. 662)
- Jan hovluna* (Can havliyle. Ölüm korkusu ile.) (TDDS-I. 662)
- Janhovul* (Can havli.) (TDDS-I. 663)
- Jan suvy* (Can suyu (dikilen ya da ekilen bitkilere verilen ilk su)) (TDDS-I. 662)
- Jyn ýaly* (Cin gibi. Çok Kurnaz) (TDDS-I. 689)
- Kestiň ýetme* (Kast etmek, zararı, ziyanı dokunmak.) (TDDS-II. 29)
- Keypi kök* (Keyfi yerinde) (TDDS-II. 251)
- Keypi nähili saz* (Keyfi yerinde.) (TDDS-II. 251)
- Keypine şärik* (Keyfine ortak.) (TDDS-II. 32)
- Keypini bozjagyny* (Keyfini bozacağını. Keyfini kaçıracağını.) (TDDS-II. 32)
- Keypine sogan doğramak* (Keyfimin içine limon sıktın! Keyfi kaçmak. Keyifli bir an esnasında bir durumdan kaynaklanan hoşnutsuzluğu belirtmek için kullanılır) (TDDS-II. 32)
- Kyýamat ahyry* (Hiçbir zaman) (TTS. 409)
- Köp bilmiş* (Çok bilmiş. Şeytana pabucunu ters giydirir cinsten) (TDDS-II. 328)

- Lak-luk atar* (Şapur şupur / hapur hupur etmek/yemek. Laga luga etmek.) (TDDS-II. 65)
- Marş şu yerden!* (Marş marş buradan!) (TTS. 446)
- Meniň başyňa!* (Bana ne!) (TTS. 454)
- Men menlik satmak (etmek)* (Kendini herkesten üstün tutmak. Ben ben diye övünmek.) (TDDS-II. 90)
- Meýdana gitmek (çykmak)* (Tuvalete gitmek.) (TDDS-II. 94)
- Meýdan etmek* (Tuvalate gitmek) (TDDS-II. 94)
- Meýilsiz bolsa* (Meyli yok, meyilli değil, isteksiz.) (TDDS-II. 94)
- Mähnet bilen* (1. Çekilen zahmet, iş 2. Azap. Izdırıp) (TDDS-II. 95)
- Nakys adam* (Akılsız adam) (TTS. 470)
- Namaza durmak* (Namaz kılmaya başlamak) (TDDS-II. 136)
- Namaz okamağ* (Namaz kılmak ve namaz esnasında dua okumak) (TDDS-II. 136)
- Nägile bolma* (Birinde gönlü/aklı/gözü kalma.) (TDDS-II. 124)
- Nälet getirmek* (Yüzüne kara (leke) getirmek. Yüz karası) (TDDS-II. 125)
- Nälet okamak* (Beddua etmek. Lanet okumak. Lanetlemek) (TDDS-II. 125)
- Nälet okalmak* (Lanetlenmek. Kendisine kötü hareketlerinden dolayı lanet okunan/beddua edilen kimse) (TDDS-II. 125)
- Nesip bolsa* (Nasip olursa. Nasipse.) (TDDS-II. 123)
- Niyeti bozuk* (Niyeti bozuk) (TTS. 81)
- O dünýe, bu dünýe* (Öbür dünyada da bu dünyada da. İki tarafta da.) (TDDS-I. 335)
- Okdan geçir-* (Oktan geçirmek. Attığını öldürmek) (TDDS-II. 136)
- Okdan ötürmek* bkz. okdan geçirmek (TDDS-II. 136)
- Oň bolmak* (Başarılı olmak.) (TDDS-II. 142)
- Oň görünme* (Hayırlı,başarılı, faydalı görünme.) (TDDS-II. 141)
- Oň iş* (Hayırlı iş. Başarılı iş. Faydalı iş.) (TDDS-II. 141)
- Onuň övzaýy bozuk* (Onun niyeti kötü) (TTS. 511)
- Oraza baýramy* (Ramazan bayramı) (TDDS-II. 145)
- Ömürlük uka gitmek* (Ölmek) (TDDS-II. 165)
- Ömürlük ýoldaş bol-* (Ömürlük yoldaş olmak.) (TDDS-II. 165)
- Ömür baky*(Ömür boyu(nca)) (TTS. 504)
- Ömür saly artar alkyş alanyň* (Dua alanın ömrü uzar) (TDDS-II. 232).
- Öz acalıňa öl-* (Kendi eceliyle ölmek) (TTS. 20)
- Öz diýenini etmek* (Kendi bildiği gibi yapmak/hareket etmek. Kendi dediğini yapmak) (TDDS-II. 181)

- Özüni aldyrmak* (Birine yaranmak. Birinin gönlüne girmek.) (TDDS-I. 58)
- Özüň bil!* (Sen bilirsin!) (TTS. 67)
- Pahyr bolmak* (Ölmek, yok olmak, aradan çıkmak) (TDDS-II. 185)
- Pata almak* (Dua(sını) almak) (TDDS-II. 192)
- Päli bozuk adam* (Niyeti kötü adam) (TTS. 522)
- Pes adam däl* (Kötü adam değildir) (TTS. 525)
- Sag-aman* (Sağ salim) (TDDS-I. 64)
- Sag eli* (Bir kimseye karşı duyulan güveni anlatmak için sağ kol ifadesi kullanılır.) (TDDS-I. 367)
- Sag-gurgun* (Sağ salim) (TDDS-I. 64)
- Sag-salamat* (Sağ selamet. Sağlıcakla) (TDDS-I. 64)
- Şuňa-da şükür* (Buna da şükür! Çok şükür! Halimize şükür!) (TDDS-II. 336)
- Şükür et!* (Şükret!) (TDDS-II. 336)
- Tapypsyň görüplik etcek adamyňy!* (Kıskanacak adamı tam buldun!) (TTS. 295)
- Toba-tagsyr* (Tövbe taksir) (TDDS-II. 372)
- Toba! toba!* (Tövbe tövbe!) (TDDS-II. 140)
- Tüf-tüf* (Nazar değmesin! Göz değmesin, tü tü!) (TDDS-II. 387)
- Tüpeň degse, daşdan geçer* (Tüfek sıkırsa ıskalar) (TDDS-II. 34)
- Tüýs mugtla!* (Çok ucuz, hemen hemen bedava!) (4 TTS. 64)
- Ugruňy ýitirmek* (Ne yapacağını bilememek. Şaşırmak) (TDDS-II. 398)
- Ugry bar bolmak* (Doğru olmak. Doğru çıkmak (sözü edilen bir şey için).) (TDDS-II. 398)
- Ugruňy ýitirmek* (Ne yapacağını bilememek. Şaşırmak) (TDDS-II. 398)
- Vagtyndan gijikdirmän* (Vakit geçirmeden. Vaktini geciktirmeden) (TDDS-II. 424)
- Vagtından öň* (Vaktinden önce) (TTS. 505)
- Vebaly boýnuňa* (Vebali boynuna!) *Eger ol kyrk günden bärde öläýse, webaly seniň boýnuňa* (TDDS-II. 431)
- Ýaşy gaydyşan* (Yaşı geçmiş) (TDDS-II. 469)
- Ýatan çöpi galdyrmazlyk* (Yerden bir çöp bile almaz/kaldırmaz) (TDDS-II. 472)
- Ýeke elli* (Tek başına yaşayan. Yardımcısı olmayan. Bir başına.) (TDDS-I. 370)
- Ýeke elli* (Tek başına yaşayan. Yardımcısı olmayan. Bir başına.) (TDDS-I. 370)
- Ýer çeken!* (Yere batasınca!) (<https://enedilim.com/sozluk/soz/%C3%BDer> e-tarih 07.05.2019)

Ýeri gelende et- (Vakti geldiğinde yapmak. Her işi vaktinde yapma. Yeri geldiğinde.)
(TDDS-II. 136)

2.1.7.4.3.Cümle Halinde Olan Kalıp Sözler

Abraýyň artsyn! Abraýyňyz artsyn! Abraýyň beýgelsin! Abraýyňyz beýgelsin! Abraýyň belent bolsun! Abraýyňyz belent bolsun! (Şöhretin artsın!) (TSAS. 33)

Abraý aladyň! (Şöhretin artsın!) (TTKÜM. 210)

Abraýdan aýyrmasyň! (Şöhretten ayırmasın!) (TSAS. 33)

Abraýly bol! Abraýly boluň! Abraýly bolaly! (Şöhretli ol!) (TSAS. 33)

Abraý bersin! (Şöhret versin!) (TSAS. 33)

Acy habarlardan allañ özi saklasyn! (Acı haberlerden Allah uzak etsin!) (TTKÜM. 207)

Adamlarymyzdan ynsap aýrylmasyn! (Allah insanı insaftan mahrum bırakmasın/etmesin.) (ADS. 94)

Adamlaryň päline govusyny salaveri! (İnsanlara iyi düşünceler versin!) (ADS. 81)

Ady bilen garrasyn! (Adıyla yaşasın/yaşlansın!) (ADS. 15)

Adyna alkyş agsyn! Adyňyza alkyş agsyn! (Adına/adınıza iyi dilekler yağsın!) (TSAS. 37)

Adyna eýe olsun! (Adıyla müsemma. Adının anlamına sahip çıksın!) (ADS. 16)

Adyna mynasyp bolsun! (Adına münasip/yakışır olsun! Adına yakışsın!) (ADS. 16)

Adyna döneyin! Adynyza döneyin! Adyndan aýlanaýyn! Adynyzdan aýlanaýyn! (Adına döneyim! Adınıza döneyim!) (TSAS. 36)

Agyran-yncan bolsaňyz,razy bolyň! (Ağrıyıp incinirseniz, razı olun!) (ADS. 38)

Agyr älla sabyrly bol! Agyr älla sabyrly boluň! (Allah sabırlar versin!) (TSAS. 35)

Agyz-dili bir bolsun! Agyz-dili birliğini bersin! (Özü sözü bir olsun!) (TSAS. 36)

Ağşamyňyz haýyrly bolsun! (Akşamınız hayırlı olsun!) (TDDS-I. 35)

Agzyňy haýyr aç! (Ağzımı hayra aç! Ağzımı hayırlı bir şey için aç! Ağzından hayırlı bir şey çıksın!) (ADS. 48)

Agzybir bolun! (Uyumlu olun! Hoşgörülü olun!) (TSAS. 35)

Agzybiri bolsun! (Uyumlu olsun!) (TSAS. 35)

Agzybir-musulmany bolsun! (İçi dışı bir, imanı bütün bir Müslüman olsun!) (TTKÜM. 211)

Agzyňdan al alsyn (kaksyn)! (Ağzından yel alsın!) (TDDS-I. 41)

Agzyňyzdan huday eşitsin! (Ağzınızdan çıkanı Allah duysun/kabul etsin!) (ADS. 44)

Ahyret balaň bolsun! (Ahirette yoldaşın olsun!) (TSAS. 43)

- Ahyry gelsin, aman-sag bári baksyn!* (Sonu gelsin, sağ sağlim bu yana baksın!) (ADS. 73)
- Ahyry haýyr bolsun!* (Allah acil şifalar versin!) (TTKÜM. 206)
- Ahyry gelsin!* (Geçmiş olsun!) (TTKÜM. 206)
- Ajal alsyn!* (Ecel alsın! Ecelin gelsin!) (TDDS-I. 44)
- Ajalyň ýetsin!* (Ecelin gelsin!) (TDDS-I. 44)
- Akan görkli suvuň guramasyn!* (Akan görkemli suyun kurumasın!) (ADS. 91)
- Ak gyz ýoldaşyn bolsun!* (Ak kız yoldaşın olsun!) (ADS. 92)
- Akylına döneyin! Akyldan aýlanayın!* (Aklına uyayım! Aklından döneyim!) (TSAS. 39)
- Ala-bölesinden saklasyn!* (Allah böylesinden sakınsın/korusun!) (TDDS-I. 52)
- Alaşyzylygyndan peýdalanýarsyň* (Benim çaresizliğimden faydalaniyorsun) (TTS. 527)
- Aladaň üçin sag bol! Aladaňyz üçin sag bolun!* (Zahmetin(iz) için sağ olun!) (TSAS. 42)
- Alanyň halalyň bolsun!* (Aldıkların helal olsun!) (ADS. 92)
- Al gerek bolsa saňa!* (Al sana, sen bunu hak ettin!) (TDDS-II. 80)
- Al gutly bolsun!* (Al kutlu olsun!) (TSAS. 41)
- Alyň gutly bolsun! Alyňyz gutly bolsun!* (Düğününüz kutlu olsun!) (TSAS. 36)
- Alyp barýan galasy ýok* (Elinden bir iş geldiği yok) (TDDS-I. 61)
- Alla abraý bersin!* (Allah şöhret versin!) (TSAS. 33)
- Alla bagtynyzy açyk etsin!* (Allah bahtınızı açık etsin!) (TSAS. 39)
- Alla beren umydyň üzülmesin!* (Allah'ın verdiği umudun kesilmesin! Allah'tan umut kesilmez!) (ADS. 91)
- Alla berenine şükür! Allany berenine şükür!* (Şükür, Allah'ın verdiklerine!) (TSAS. 39)
- Alla işiňi rovaç etsin!* (Allah işini rast getirsin!) (ADS. 93)
- Alla köp görmesin!* (Allah çok görmesin!) (TSAS. 40)
- Alla medet bersin!* (Allah yardım etsin!) (TTS. 453)
- Allanyň özi abraý bersin!* (Allah'ın kendisi şöhret versin!) (TSAS. 33)
- Allanyň özi abraýdan aýyrmasyň!* (Allah'ın kendisi şöhretten ayırmasın!) (TSAS. 33)
- Allaň özi govusyny etsin!* (Allah yardım etsin!) (TTKÜM. 206)
- Alla sizi namarda zar etmesin!* (Allah sizi namerdin eline düşürmesin!) (ADS. 92)
- Alla tagala ugruna etsin!* (Allahü Teala uğurlusunu versin!) (ADS. 48)
- Alla ýalkasyn!* (Allah korusun!) (TSAS. 40)

Alla ýaryň! Alla ýaryň bolsun! Alla ýaryňyz! Alla ýaryňyz bolsun! (Allah yârin! Allah yârin olsun! Allah yar ve yardımcın olsun!) (TSAS. 40)

Alla ýardam bersin! Alla ýardam etsin! (Allah yardım etsin!) (TSAS. 40)

Alnyňa ak gün dogsun! Alnyňyza ak gün dogsun! (Alnına ak gün doğsun! Güzel günler gör!) (TSAS. 40)

Alnyň-bagtyň açyk bolsun! (Bahtın açık olsun!/Mutlu ol! (yeni evlenen kıza söylenir)) (TDDS-II. 80)

Alnyňy hak açsyn! (Bahtın açılsın! Yolun açık olsun!) (TDDS-I. 62)

Alnyňyz açyk! (Bahtınız açık olsun!) (TDDS-I. 61-62)

Altyn harplar bilen gutlaýaryn! (Altın harfler ile kutluyorum!) (TSAS. 42)

Aman-sag bári baksyn! (Allah sağlık sıhhat versin!) (TTKÜM. 206)

Aman-sag beri baksyn-da, herne! (Sağ salim olsun da gerisi boş!) (TSAS. 42)

Aman-sag gutulsyn! (Allah şifa versin! Allah acil şifalar versin! Ayağa kalksın!) (TTKÜM. 206)

Aman-sag öriin! (Sağ salim bitirin!) (ADS. 38)

Asman paýyňyçek! (Dilediğin gibi yap!) (TTS. 34-35)

Aýnamagyňy bes et! (Nazlanmayı bırak!) (TTS. 40)

Alnyna barsyn! (Rahmetlinin ruhuna varsın!/Merhumun hatırasına değsin!) (TDDS-I. 62)

Arkaýyn boluň! (Sakin olun!) (TTS. 33)

Artan-egseniň bolsa (Artanın eksikliği olursa) (TDDS-I. 78)

Arzuvyň amala aşsyn! (Dileğin gerçekleşsin!) (TDDS-I. 105-106)

Arzyvlaryň hasyl bolsun! Arzyvlaryňyz hasyl bolsun! (Arzuların gerçekleşsin! Dileklerin gerçek olsun!) (TSAS. 42)

Aşygyň alçy gopsun! (Bahtlı ol!) (ADS. 94)

At-abraýyňyz kemelmesin! (Adınız, saygınlığınız azalmasın!) (ADS. 93)

Ata-ene rakyply bolsun! Ata-ene rakyplysy bolsun! (Anne baba dost olsun!) (TSAS. 43)

At arkasy gutly bolsun! (Adın arkası kutlu olsun!) (ADS. 56)

At aýagyn aşagynda arsamasyň! (Atının ayağı aksamasın!) (ADS. 22)

Atamdan aňry git! (Cehenneme git!/Defol!/yok ol!) (TDDS-I. 88)

Atana, kakaňa nälet! (Atana babana lanet olsun!) (TDDS-II. 195)

Atasy ýaly är ýigit bolsun! (Atası/babası gibi er yiğit olsun!) (TDDS-II. 456)

Av ganly bolsun! (Av bereketli olsun!) (TSAS. 34)

Avuň şovly bolsun! (Av bereketli geçsin! Rast gele!) (TDDS-I. 94)

- Avuň şovuna düşsün!* (Av bereketli geçsin! Rast gele!) (TDDS-I. 94)
- Aýağy düşümlisi bolsun!* (Şans getireni bol olsun! Ayağı uğur gelsin!) (TTS. 38)
- Aýagy düşsün!* (Gelin alan aileye “şans getirsin, hayırlı olsun” anlamında söylenen söz) (TDDS-I. 97)
- Aýagymyz yeňil bolsun!* (Ayağımız size uğur getirsin, tez elden sağlığınıza kavuşun!) (TTKÜM. 207)
- Aýdan-diyenleriň kabul bolsun! Aýdan-diyenleriňiz kabul bolsun!* (Dileklerin kabul olsun!) (TSAS. 39)
- Aýdanyňyz gelsin!* (Duanız kabul olsun!) (TTKÜM. 208)
- Aýdanyň gelsin diyeniň bolsun* (Dileğin kabul olsun!) (TDDS-I. 105-106)
- Aýdary ýok, diýeri ýok* (Vaziyeti anlatacak adam yok) (TDDS-I. 105-106)
- Azacyk sabyr et! Azacyk sabyr edin! Azacyk garaş! Azacyk garaşyn!* (Azıcık sabret! Azıcık sabredin! Azıcık bekle! Azıcık bekleyin!) (TSAS. 37)
- Azara galmaň! Azara galmasaňyzlaň! Azar edinmeň! Azar edinmesenizleň!* (Huzursuzluk vermeyin! Huzursuzluk çıkarmasınıza!) (TSAS. 37)
- Azara goýanym üçin bagyşlaň! Alada goýanym üçin bagyşlaveriň!* (Huzursuzluk verdiğim için bağışlayın!) (TSAS. 37)
- Azaşanyňyz ýol tapsyn!* (Yolunu kaybedeniniz yolunu bulsun!) (ADS. 94)
- Azdyрма, azana duçar etme!* (Yoldan çıkarma, yoldan çıkana fırsat verme!) (ADS. 93)
- Azdyrmasyň, azana duşurmasyn! Azdyrmasyň, azana duçar etmesin!* (Yoldan çıkarmasın, yoldan çıkanla karşılaştırmasın! Yoldan çıkarmasın, yoldan çıkana meyil ettirmesin!) (TSAS. 37)
- Azyp gelen kazany taňry sovsun!* (Üstüne gelen kaza kaderi Allah savsın! Allah kazadan beladan korusun!) (ADS. 91)
- Ämin diyenler didar görsün!* (Amin diyenler yüzünü görsün!) (ADS. 37)
- Bagryňyz badaşsyň!* (Allah bir yastıkta kocatsın!) (TTKÜM. 211)
- Bagt bersin!* (Bahtın açık olsun! Şans getirsin!) (TDDS-I. 380)
- Bagt getirsin!* (Şans getirsin! Hayırlı olsun! Uğur getirsin!) (TDDS-I. 67)
- Bagtyň açylsyn!* (Bahtın açık olsun!) (TDDS-I. 62)
- Bagtly bol!* (Bahtlı ol! Mutlu ol!) (TDDS-I. 61-62)
- Bagtly zamananyň adamy bolsun!* (Bahtlı zamanların insanı olsun!) (ADS. 94)
- Bagtyň açyldygy bolsun!* (Bahtımız açık olsun!) (ADS. 23)
- Bala-çagalaryňa guvan!* (Evlatlarıyla gurur duy!) (ADS. 95)
- Bahbit bola* (Hayrola. Hayır olsun. Hayırlı olsun. Hayırlısı olsun.) (TDİN. 37)

- Baran ýerinde yüzüne seredilsin!: Gittiğin yerde yüzüne bakılsın! (ADS. 78)
- Baryny görmäge başym esen bolsun!: Hepsini görmeye sağlığıım elversin! (ADS. 82)
- Başa geleni sovsun!* (Cana geleni mal savsın!) (TTKÜM. 207)
- Başa gelenden mala gelsin!* (Cana geleceğine mala gelsin!) (TTKÜM. 207)
- Baş çykadyňyz bolsun!* (Canınız sağ olsun!) (TTKÜM. 207)
- Başyňa döneýin!* (Yalvarırım, kurbanın olayım!) (TDDS-I. 131)
- Başyňa gurban bolayýn!* (Başına/varlığına kurban olayım/olurum!) (TDDS-I. 131)
- Başyň dik bolsun!* (Başın dik olsun!) (TDDS-I. 131)
- Başyňyz dik bolsun!* (Başınız dik olsun!) (TDDS-I. 131)
- Başlaryň täji sen* (Baş tacısın) (TDDS-I. 4)
- Baş sadakaňyz bolsun!* (Geçmiş olsun! Başınızın gözünüzün sadakası olsun!) (TTKÜM. 207)
- Baş saglygy bolsun!* (Başın sağ olsun!) (ADS. 74)
- Baýlygymyz-a pes däldir, şükür, et-ýagymyz bol* (Zenginliğimiz az değildir, şükür, etimiz, yağımız bol) (TTS. 525)
- Baý, myçdyň-ov!* (İşte, palavra siktin!) (TTS. 457)
- Baýramyňyz mübäreke bolsun!* (Bayramınız mübarek olsun!) (TTS. 466)
- Baýtly bol!* (Bahtlı ol! Bahtın açık olsun!) (TDDS-II. 80)
- Bähbit bola* (bolsun)! (Hayırlı olsun! Hayırlısı olsun!) (TDDS-I. 153)
- Bähbit bola* (Hayırlısı olsun diyorum!) (TDDS-I. 153)
- Bäri bakdygyň bolsun!* (Hep ilerle!) (ADS. 75)
- Baş sany artsyn!* (Bir hayvan yavruladığı zaman söylenen “baş sayısı artsın, çoğalsın!” anlamında söylenen söz) (TDDS-I. 618)
- Berdim diýip bersin!* (Allah uzun ömür versin!) (TTKÜM. 210)
- Berdim diýip berdiği bolsun!* (Verdim demesiyle verdiği bir olsun!) (ADS. 17)
- Berekella, seniň ussaňa!* (Aferin, senin ustana!) (ADS. 57)
- Beren derdiň dermanyny öziň ber!* (Derdi veren Allah dermanın da verir! Dert de Allah’tan derman da..!) (ADS. 71)
- Bereket bersin!* (Bereket versin!) (TDDS-I. 146)
- Bereketli bolsun!* (Bereketli olsun!) (TDDS-I. 583)
- Berildiği bolsun!* (Ömrü uzun olsun! Uzun yıllar yaşasın! Yaşı uzun olsun!) (TDDS-I. 147)
- Betbagtlyga uçrama!* (Derde düşme!) (TDDS-II. 457)
- Beterinden sakla* (saklasyn) (Allah beterinden saklasın!) (TDDS-I. 149)

- Beýlekileriniň cany sag bolsun!* (Diğerlerinin canı sağ olsun!) (ADS. 76)
- Bäbek ýaşy uzyn bolsun!* (Allah bebeğe uzun ömür versin!) (TTKÜM. 210)
- Biderek sögüşden näme many bar* (Boş yere sövmenin ne anlamı var) (TTS. 445)
- Biderek lagyrdap durma!* (Boş yere sızlanıp durma!) (TTS. 432)
- Bidövletin şerinden alla saklasyn!* (Devletsizlik şerrinden Allah sakınsın!) (ADS. 95)
- Bileninden galma!* (Dilediğin gibi yap! Elinden geleni yap! Bildiğinden şaşma!) (TTS. 67)
- Biriň müň bolsun!* (Biri bin olsun! Bereketlesin!) (ADS. 61)
- Bize-de hudaý ýetirsin!* (Allah bize de versin!) (ADS. 49)
- Bize-de miýesser etsin!* (Bize de kısmet olsun/etsin!) (TDDS-II. 380)
- Biziň çöllerimize rehimli nazaryňy aýla!* (Bizim çöllerimize merhametli bakışlarını çevir! Merhamet et!) (TTS. 544)
- Bizi sylany hudaý sylasyn!* (Bize hürmet edene Allah da hürmet etsin!) (ADS. 45)
- Bolsun hassa janym ýoluňda gurban!* (Hasta canım yolunda kurban olsun!) (TDDS-II. 12)
- Boýnuň oñrulsyn!* (Boyun devrilsin!) (TTS. 81)
- Bu gylygyňy goý!* (Bu alışkanlığı bırak!) (TTS. 259)
- Burnuňdan gelsin!* (Burnundan gelsin! Yaramasın!) (TDDS-I. 658)
- Bu yeri gör nähili görkana* (Burası bak ne kadar güzel!) (TTS. 295)
- Bu zatlar üçin sen zehiniňi käýitme!* (Bundan dolayı kendini üzme!) (TTS. 398)
- Canyňyz-a sag bolsa gerek!* (Canınız sağ olsun) (TTS. 551)
- Canyňa noş bolsun!* (Canına yarasın! Canına hoş olsun!) (ADS. 50)
- Caýy uçmah bolsun!* (Mekanı cennet olsun!) (ADS. 79)
- Caýy cennet bolsun!* (Yattığı yer cennet olsun!) (TTKÜM. 208)
- Çapanda gyratyň büdremesin!* (İyi koşan kıratının ayağı sürçmesin!) (ADS. 112)
- Çeşmesine bereket!* (Çeşmesine bereket! Suyuna bereket!) (ADS. 66)
- Çopana meýlis haram* (Çobana meclis haram. İşi başından aşkın olan adam sosyal hayata katılamaz.) (TDDS-I. 232)
- Çöregiň bitin ekeni! bir beladan sag-aman galdyňmy?* (Ekmeğin helalmiş, başın sağ kalmış) (TTKÜM. 206)
- Dağlar geçit bersin!* (Dağlar geçit versin!) (ADS. 30)
- Daş etsin!* ((Allah) uzak etsin!) (ADS. 85)
- Daş bol!* (Taş ol! Kıpırdama! Şımarma!) (TDDS-I. 270)
- Derdi-belalar degmesin!* (Dert tasa vermesin!) (ADS. 71)

- Derdiň bilen boluber!* (Sen kendi işine bak!) (TTS. 152)
- Derdiň dep bolsun!* (Dertlerin def olsun! Dert görme!) (TDDS-I. 371)
- Dilegde boluň!* (Rica edin! Yalvarın!) (ADS. 40)
- Dilegiň kabul bolsun!* (Dileğin kabul olsun!) (TDDS-I. 105-106)
- Dilegiň alla govuşsyn!* (Dilediğın ne varsa Allah versin! Dileğine Allah kavuştursun!) (ADS. 45)
- Dilegleri hasyl bolsun!* (Dilekleri kabul olsun!) (ADS. 45)
- Diliňe biraz dygy ber!* (Çeneni biraz tut! Dilini tut!) (TTS. 153)
- Doga kemrysgal bolandan, ýylda bir ýagy çapsyn* (Hayırsız dua olacağına yılda bir düşman yağmalasın!) (ADS. 86)
- Dogaňyz kabul bolsun!* (Allah duanızı kabul etsin! Duanız kabul olsun!) (TTKÜM. 208)
- Doňzy batgada bas!* (Domuzu çamurda avla! Düşmanına hiç beklemediği anda baskın yap!) (TDDS-I. 315)
- Doňzuň agy näme, garasy name* (Düşmanın iyisi de bir kötüsü de.) (TDDS-I. 315)
- Dostlarymyz şat bolsun, duşmanymyz mat bolsun!* (Dostlarımız şad olsun, düşmanımız yok olsun!) (TDDS-II. 83)
- Dostum gurgunmysyň?* (Dostum iyi misin?) (TTS. 310)
- Dövletiň artsyn!* (Şans getirsin! Şansın bol olsun!) (TTS. 174)
- Dövletiňi allanyň özi kemeltmesin!* (Allah devletinizi küçültmesin!) (ADS. 98)
- Dövletiňiz berkarar bolsun!* (Devletiniz daim olsun!) (ADS. 99)
- Dövletiňiz yrylmasyn!* (Devletiniz kimseye boyun eğmesin!) (TDDS-II. 442)
- Dövletli gelin bolsun!* (Size uğur getirsin, kısmetli olsun!) (TTKÜM. 211)
- Dövlet tuguň, takdyr tuguň hiç haçan synmasyn!* (Devlet tuğun dalgalansın, talihin hiçbir zaman tersine dönmesin!) (TDDS-II. 470)
- Duralyklıysy bolsun!* (Uzun ömürlü olsun!) (ADS. 18)
- Duşmanlaryň başlary aşak bolsun!* (Düşmanların başları aşağı düşsün!) (ADS. 100)
- Durmuşyň govy bolsun!* (Evliliğın iyi/mübarek/kutlu olsun!) (TDDS-I. 62)
- Duşman haly teň bolsun* (Düşmanın durumu kötü olsun) (TTS. 625)
- Duşmany gaýgyr bolmaz* (Düşmana acımak olmaz) (TTS. 241)
- Dünyä dursun, sen dur!* (Dünya var oldukça sen de var ol!) (TDDS-I. 335)
- Düşman aýagy bagly bolsun* (Düşmanın ayağı bağlı olsun!) (ADS. 62)
- Düşümlı bolsun! Düşümlisi bolsun!* (Hayırlısı olsun! Hayırlısı ise olsun! Size yakışsın!) (TDDS-I. 341)
- Düşimli iş bolsun!* (Hayırlı, uğurlu iş olsun!) (TTKÜM. 210)

- Ecel alsyn!* (Ecel alsın!) (TTS. 20)
- Egriňde tozsun (ýyrtylsyn)* (Üzerinde eskisin!) (TDDS-I. 360)
- Emgek bolup geçsin-dä!* (Acı/hastalık olsun, geçsin de! Allah şifalar versin!) (TDDS-I. 372)
- El bolsun!* (El olsun!) (ADS. 32)
- El garama etmesin!* (El emir vermesin!) (ADS. 55)
- Eliň açyk bolsun!* (Elin açık olsun!) (ADS. 31)
- Eliň ak bolsun!* (Elin ak olsun!) (ADS. 31)
- Eliň abat, aýagyň abat, işdäň sag, gövräň hiç bir adamyňkydan pes däl* (Elin sağlam, ayağın sağlam, iştahın açık, boyun kimseden kısa değil! Elin yayağın tutuyor, iştahın açık, kimseden eksik yanın yok!) (TDDS-I. 23)
- Eliň dert çekmesin!* (Elin dert görmesin!) (TTS. 152)
- Eliň-gözüň dert görmesin!* (Elin gözün dert görmesin!) (TDDS-I. 5)
- Eliň-gözüň dert görmesin!* (Ellerin dert görmesin!) (TDDS-I. 367)
- Eliň kesilsin!* (Elin kopsun!) (TTS. 406)
- Eliň ýüvrük bolsun!* (Elin çevik olsun!) (ADS. 58)
- Elleriňe guvan!* (Ellerinle gururlan!) (ADS. 58)
- Elleriňe güller bitsin!* (Ellerinde güller açsın! Ellerine sağlık!) (TDDS-I. 367)
- Emiň-ýomuň şu bolsun!* (Dertlerinden kurtul! Ayakların üstünde dur!) (TDDS-I. 371)
- Ene süýdünden halal bolsun!* (Anandan içtiğın süt helal olsun!) (ADS. 109)
- Erbet adam size ýamanlyk etmesin!* (Kötü insanlar size kötü gözle bakmasın/kötülük yapamasın!) (TDDS-II. 457)
- Ertiriňiz hayýrly bolsun!* (Günaydın! Hayırlı sabahlar! Sabahınız hayırlı olsun!) (TDDS-I. 380)
- Eşekden palan alança ýok!* (Bir bardak suyu içmek kadar kolay!) (TTS. 516)
- Eşretiň artsyn!* (Bahtın artsın!) (ADS. 109)
- Eýgilik bol-a!* (İyilik olsun! İyi ol!) (ADS. 89)
- Et ýagly bolsun!* (Hayvan kesen adama söylenen “et yağlı olsun!” sözü. Eti yağlı olsun!) (TDDS-I. 384)
- Eýgilik yüzüni görmäsiň!* (İyilik yüzü görmesin!) (TDDS-I. 387)
- Gabyr azabyndan bolsun!* (Kabir azabı çeksın!) (TDDS-I. 400-401)
- Gabyr bol!* (Toprak ol! Öl!) (TDDS-I. 401)
- Gabryňda (görüňde) dik oturasyň* (Kabrinde dik oturasın! İyilik yüzü görme!) (TDDS-I. 400-401)

Gabryň gazyldymy? (Bir kimsenin gitmemesi gerektiği yere gitmesi sonucunda söylenir. Kabrin kazıldı mı? “Canına mı susadın?” anlamında kullanılan söz.) (TDDS-I. 400-401)

Galaňlaryna sabyr versin! (Allah kalanlara sabır versin!) (TTKÜM. 208)

Ganatlaryň uçy gyrylmasyn! (Kanatlarının ucu kırılmasın! Elin dert görmesin!) (ADS. 30)

Gara başym gurban bolsun! (Kara başım sana kurban olsun!) (ADS. 96)

Gara daglaryň ýykylmasyn! (Kara dağların yıkılmasın!) (ADS. 96)

Gara ölüm gelse, gelşi ýaly geçeversin! (Kara ecel gelirse geldiği gibi geçiversin!) (ADS. 83)

Garakyn çyksyn! (Sana daha ne gerek! Gözün çıksın!) (TTS. 228)

Garaň görünmesin! (Defol, çek arabanı, gözüm görmesin!) (TTS. 227)

Gaygydyr hasraty görmän siz baky (Sonsuza dek hasretlik çekmeyin) (TDDS-I. 61-62)

Gaýrat ediň! (Gayret edin! Dayanın!) (TTS. 242)

Gaýrat et! (Gayret et!) (TDDS-I. 447)

Gazananyň ýaşy uzak bolsun! (Kazananın yaşı uzun olsun!) (ADS. 105)

Geçdigi bolsun! (Geçmiş olsun!) (ADS. 83)

Gazygynda garrasyn! (Yeni gelin için kullanılan “ağız tadıyla yaşasın, geçinsinler, evlilikleri bozulmasın!” anlamında kullanılan iyi niyet içeren söz) (TDDS-I. 453)

Geleveriň-de geçeveriň! (Geçiniz lütfen, rica ederim!) (TTS. 245)

Geliň alýañažmy, gutly bolsun! (Gelininiz hayırlı olsun!) (TTKÜM. 211)

Gelin edinyänizmi, oň bolsun! (Gelin alıyormuşsunuz, hayırlı olsun!) (TTKÜM. 211)

Geň-taň görmäýin! (Kadınlar tarafından yaramaz çocuklara söylenen söz. Gün yüzü görmeyin!) (TDDS-I. 460)

Geyip ýyrtmak nesip etsin! (Giyip yırtmak nasip etsin! Üzerinde eskisin!) (ADS. 26)

Gezen ýeriňde sag gez! (Sağ salım git gel!) (ADS. 30)

Gyzyl diýsem gyzyl, al diýsem-al sen/ hindistanda şeker, bulgarda bal sen (Kızıl desem kızıl, al desem al sen/ Hindistan’da şeker, Bulgar’da bal sen) (TTS. 603)

Gyzyňyzy çykarýañažmy, oň bolsun! (Kızınızı evlendiriyormuşsunuz, bahtı açık olsun!) (TTKÜM. 211)

Gyz köcürýañažmi, haýyrly bolsun! (Kızımızı evlendiriyormuşsunuz, hayırlı olsun!) (TTKÜM. 211)

Giden gelsin, ýatan galsyn! (Alkyş, dileg). (TDDS-II. 472)

- Gijāniz rahat bolsun!* (İyi geceler. Geceniz hayırlı olsun! Hayırlı geceler!) (TDDS-II. 216)
- Goç-goç ogluñ bolsun!* (Koç koç oğulların olsun!) (ADS. 17)
- Goñsyn gutly bolsun!* (Komşun kutlu olsun!) (ADS. 23)
- Govuşgynlyrak bolsana!* (Daha canlı olsana) (TTS. 286)
- Göç edýänizmi, gutly bolsun!* (Kızınızı gönderiyorsunuz/evlendiriyorsunuz, Allah mesut etsin!) (TTKÜM. 211)
- Gör! bolýan zatlary!* (Olan şeyleri gör!) (TTS. 293)
- Görcekleri govulyk bolsun!* (Göreceği iyilik olsun! İyilik Görsün!) (ADS. 96)
- Görjegiñ govy bolsun!* (Evlenen kıza “göreceğin güzel günler olsun” anlamında söylenen söz. Güzel günler gör/yaşa!) (TDDS-I. 62)
- Görjek günüñ hemişe govy bolsun!* (Evlenen kız için “görecek çok güzel günlerin olsun” anlamında söz) (TDDS-61-62)
- Gör nähili biabraýlyk!* (Bak, ne biçim rezalet!) (TTS. 64)
- Gör! nähili melgun!* (Gör, ne melun, gör nasıl aşağılık!) (TTS. 293)
- Gövüñ bitdimi?* (Sen memnun musun?) (TTS. 299)
- Gövün diýeniñ bolsun!* (Ruhum diyenin olsun!) (ADS. 68)
- Gözbaşa yagsyn!* (Başlasın ve devam etsin! Yağsın!) (ADS. 61)
- Göz deġmesin!* (Nazar deġmesin! Göz deġmesin!) (TDDS-II. 457)
- Gözden, dilden saklasyn!* (Allah korusun! Kötü gözden, kötü sözden korusun!) (TDDS-I. 507)
- Gözüñ aksyn!* (Gözü çıksın!) (TDDS-I. 509)
- Gözüñ çyksyn!* (Bunun azı sana yeter!) (TTS. 301)
- Gözümüñ üstünde yeriñ bar!* (Başımın üstünde yerin var!) (TTS. 301)
- Gözüñe döneyin!* (Kurban olayım!) (TDDS-I. 511)
- Gözüne gurban bolaýyn* (Gözlerine kurban olurum!) (TDDS-II. 445)
- Gul tutduñyzmy?* (Kul mu tuttunuz?) (Yeni doğan erkek bebek için söylenir.) (TTKÜM. 210)
- Gul tapdyñyzmy?* (Kul mu buldunuz?) (Yeni doğan erkek bebek için söylenir.) (TTKÜM. 210)
- Gutly bolsun!* (Kutlu olsun! Kutlarım! Hayırlı olsun!) (TDDS-II. 106)
- Güm bol!* (Kaybol!) (TTS. 318)
- Gum diýip garbany gyzyl bolsun!* (Kum diyerek kavradığı altın olsun!) (ADS. 96)
- Gurbanyñ bolaýyn!* (Kurbanın olayım!) (ADS. 49)

Gutly bol-a (bolsun)! (Kutlu olsun! Kutlarım!) (ADS. 27)

Gülüp gidip, gülüp gelsin! (Güle güle gidip güle güle gelsin! Güle güle git, güle güle gel!) (ADS. 24)

Gümüne gitsin! (Şeytan alsın canını!) (TTS. 318)

Gününe ýanaýyn! (Yaptığı işe yanayım! Beceriksizliğine yanayım!) (TDDS-I. 538)

Gürrüni bolmaz (ýok) (Birinden bir şey istenildiği zaman karşı tarafın “benim için bir anlamı yok” anlamında söylediği söz. Konuşma bitmiştir! Bir önemi yok! Önemli değil! Lafı olmaz!) (TDDS-I. 539)

Gürrüni näme! (Diyecek bir şey yok! Lafı bile olmaz.) (TTS. 322)

Jany jöven ekmäge gitdi (Öldü.) (TDDS-I. 662)

Hak ýakan çyragyň öçmesin (Allah, ocağını söndürmesin!) (TDDS-I. 251)

Halalyň bolsun! (Aferin, bravo!) (TTS. 328)

Halalyň bolsun (halal saňa)! (Helal olsun (sana)! Helalin var! Aferin!) (TDDS-I. 572)

Halatlar gutly bolsun! (Kıyafetlerin kutlu olsun! Çok yakışmış! (Evlendikten sonra baba ocağına gelen kıza denir)) (TDDS-I. 573).

Haram bolsun (Haram olsun!) (TTS. 333)

Hasylyň egsilmesin! (Hasılatın, mahsulün eksilmesin! Bereketli olsun!) (TDDS-I. 583)

Haýrylysy bol-a! (Hayırlısı olsun! Hayırlısı ne ise o olsun!) (ADS. 36)

Haýryly bolsun! (Hayırlı olsun!) (TDDS-II. 106)

Haýryny gör! (Yeni bir şey alındığında alan kişiye söylenir: Hayrını gör! İşine yarasın!) (TDDS-I. 593)

Haýsy aşyň gatygy? (Hangi aşın katığı? Saygısızlık anlamında kullanılır.) (TDDS-I. 592)

Hernä gaýtarmyş ata dolaversin! (Ne geldiyse hayırlısıyla gelsin!) (ADS. 36)

Hernä, geçdigi bolsun! (Allah şifa versin! Allah sonunu hayır etsin!) (TTKÜM. 206)

Hernä hudaý köp görmesin! (Her ne verdiyse Allah çok görmesin!) (ADS. 69)

Hernä, soňy haýyr bolsun! (Allah sonunu hayır etsin!) (TTKÜM. 206)

Hemmeler gurgunluk mı? (Herkes sağ salim mi?) (TTS. 310)

Her bir dänäň müň bolsun! (Her bir tanen bin olsun! Bereketli olsun!) (TDDS-I. 294)

Hergizrazy bolmarym! (Asla razı olmam! Asla!) (TTS. 345)

Heý ylahym, eliňe okuma çyksyn! (Hey Allah'ım, elinde dolama çıksın!) (TTS. 485)

Hälä galma! (Uzaklaştırma! Uzak tutma!) (TDDS-I. 602)

Hiç bir agzaňa şikes ýetmesin! (Canın sağ olsun!) (TDDS-I. 367)

Horluk görmän! (Hor görülmeysin! Horlanmayın!) (TDDS-II. 223)

- Hoş gal!* (Hoşça kal!) (TDDS-II. 256)
- Hoş galyň!* (Hoşça kalın!) (TTS. 352)
- Hoş geldiňiz!* (Hoş geldiniz!) (TDDS-I. 610)
- Hoş geldiňiz, sapa geldiňiz* (Hoş geldiniz, safa getirdiniz) (TTS. 352)
- Hoş gördük!* (Hoş bulduk! Hoş gördük!) (TDDS-I. 610)
- Hoş, sag bol!* (Sağ ol!) (TDDS-II. 225)
- Hovul bela, hovul bela, başymyzdan sovul bela!* (Tufanın zararsız geçmesi için edilen dua. (Genellikle kadınlar tarafından söylenir.) Yok ol bela yok ol, üzerimizden uzak dur!) (TDDS-I. 614)
- Hovul bela, hovul bela, üstümüzden sovul, bela!* (Tufanın zararsız geçmesi için edilen dua. (Genellikle kadınlar tarafından söylenir.) Yok ol bela yok ol, üzerimizden uzak dur!) (TDDS-II. 277)
- Hödür edeniňiz için sag bolyň!* (Davetiniz için teşekkürler!) (TTS. 354)
- Hövri köp bolsun!* (Bir hayvan yavruladığında “arkadaşı çok olsun, sayısı artsın, devamı gelsin!” anlamında kullanılan iyi dilek) (TDDS-I. 618)
- Hudaý ak el bersin!* (Allah ak el versin!) (ADS. 36)
- Hudaýa şükür!* (Allah’a şükür!) (ADS. 47)
- Hudaý dost diýenini etsin!* (Allah dost diyen nasip etsin!) (ADS. 54)
- Hudaý gorasyn!* (Allah korusun!) (TDDS-I. 507)
- Hudaýyn özi aňsat etsin!* (Allah kolaylık versin!) (ADS. 108)
- Hudaýyn özi saňa garaşyk etsin!* (Allah seni korusun!) (ADS. 108)
- Hudaý öz penasynda saklasyn!* (Allah korusun!) (ADS. 107)
- Hudaý saňa kuvvat bersin!* (Allah sana güç kuvvet versin!) (ADS. 66)
- Hudaý saklasyn* (Allah saklasın! Allah korusun! Allah sakınsın!) (TTS. 356).
- Hudaý size görkezmesin!* (Allah size göstermesin! Allah size yaşatmasın! Allah size vermesin!) (TDDS-I. 511)
- Hudaý tagala bir ýagşylygyňy müň edip gaýtarsyn!* (Alahü Teala bir iyiliğini bin iyilik olarak sana geri göndersin!) (ADS. 107)
- Hudaý ursun!* (Allah belasını versin! Allah çarpsın!) (TTS. 356)
- Hudaý ýüregiňe giňlik salaversin!* (Allah gönlüne ferahlık versin!) (ADS. 78)
- Ykbalymyzyň oýandygy bolsun (-da)!* (Kısmetimiz açılsın (da)!) (ADS. 109)
- Ygtykadym bol, başyňa döneyin!* (İnancım ol/izin ver, başına kurban olayım!) (TDDS-II. 435)
- Ygtyýarym ýok* (Gücüm yok. Yetkim yok!) (TDDS-II. 435)

- Ygtyýar ber!* (İzin ver! Razı ol!) (TDDS-II. 435)
- Ýndarmalygym gursun* (İnancım kurusun! Şu saflığımdan kurtulayım!) (TDDS-II. 441)
- Yzyn gelsin!* (Neslin devam etsin!) (ADS. 69)
- Yzlary yzlap geldim* (Bir iz aradım.) (TDDS-II. 445)
- İki bolup bire degmez* (Bir kişilik işi iki kişi yapıyor.) (TDDS-I. 163)
- İki dünýäň abat bolsun!* (İki dünyan sağlam olsun!) (TDDS-I. 5)
- İki gözüň dört bolupdyr!* (Dört gözle bekle!) (ADS. 24)
- İkilenç muny ýadyňdan çikarmacak bol!* (Bir daha bunu aklından çıkarma!) (TTS. 373)
- İl arkasy bolsun!* (Halk destekçisi olsun!) (ADS. 100)
- İl-günde çalyň, aýdan ozan bolsun!* (Halka çalıp söyleyen ozan olsun!) (ADS. 100)
- İman baylygyny bersin!* (İman zenginliği versin! İmanı bol olsun!) (TDDS-I. 645)
- İmany äkidenden bolsun!* (İmanı bol olsun! Dünyadan göçen insanların yakınlarına söylenen söz.) (TDDS-I. 645)
- İmany hemra bolsun!* (İmanı yoldaşı olsun! Ölenin yakınlarına söylenir) (TDDS-I. 645)
- İmanly bolsun!* (İmanı yoldaşı olsun!) (Ölenin yakınlarına söylenir) (TDDS-I. 645)
- İndikileriň görcegi govy bolsun(bolaversin)!* (Gelecektekilerin görecekleri iyi olsun!) (ADS. 86)
- İnlär siňek ýok* (Sinek bile uçmuyor. Hiçbir hayat belirtisi yok) (TDDS-I. 649)
- İşdäňiz açyk bolsun!* (İştahınız açılsın! Afiyet olsun! İştahınız bol olsun!) (TDDS-I. 654)
- İşiň bolmasyn!* (İşin yok! İşin olmasın!) (TDDS-I. 653)
- İşiňi alla aňsat etsin!* (Allah işini kolaylaştırsın! Allah kolaylık versin!) (ADS. 101)
- İşiňi alla oňarsyn!* (Allah işini rast getirsin!) (ADS. 101)
- İşiň ilerlesin!* (İşin ilerlesin!) (ADS. 62)
- İşleriňiz rovaç, öýleriňiz abadan bolsun!* (İşleriniz iyi, evleriniz güvende olsun!) (ADS. 102)
- İýeniň haram bolsun!* (Yediğin haram olsun!) (TDDS-I. 658)
- İýeniň janyňa batmasyn!* (Yediklerin canına yaramasın!) (TDDS-I. 658)
- İýeniň burnuňdan gelsin!* (Yediğin/yediklerin burnundan gelsin! Haram olsun!) (TDDS-I. 658)
- İt göresi däl* (Görülecek gibi değil!) (TDDS-I. 656)
- İt iýer ýaly däl* (Köpeğe atsan köpek (bile) yemez (yemek için kullanılır)) (TDDS-I. 656)
- İýen nanyna degmez* (Yediği ekmeğe değmez. Yediği halinden belli olsa) (TDDS-I. 27)

- İş gutardy vessalam* (İş bitti, tamam!) (TTS. 665)
- İşiň bolsun!* (Bol şans! İşin rast gitsin!) (TTS. 374)
- İşiňiz şovly bolsun!* (İşinizde başarılar!) (TDDS-I. 380)
- İşiň oň bolsun!* (İşin iyi olsun!) (TTS. 488)
- İşiň rovaç bolsun!* (İşin iyi olsun! İşinde başarılar!) (TDDS-II. 220-221)
- İşin şovuna bolsun!* (İşin iyi olsun! İşinde başarılar!) (TDDS-II. 457)
- İt ýarak däl, gorkmaň!* (Korkmayın, köpek (için) ısırılmaz!) (TTS. 386)
- Janyňa noş bolsun!* (Yediğin içtiğin bedenine yarasın! Afiyet olsun! Helali hoş olsun!) (TDDS-I. 662)
- Janyň sag bolsun!* (Canın sağ olsun!) (TDDS-I. 367)
- Janyňa sinsin!* (Canına yarasın! Bedenine yarasın!) (TDDS-II. 129)
- Janyňa ýarasyn!* (Canına yarasın!) (TDDS-II. 129)
- Jähennem bol!* (Cehennem ol! Yok ol! Gözüme görünme!) (TDDS-I. 672)
- Jähennem et!* (Yok et! Kaybet!) (TDDS-I. 672)
- Jähenneme git!* (Cehenneme git! Yok ol! Gözüme gözükmeye!) (TDDS-I. 672)
- Kabul bolsun sadaka* (Allah kabul etsin!) (TDDS-II. 9)
- Karararazy däl* (Karara razı değil) (TTS. 542)
- Kast edenler pes bolsun!* (Öç alanlar az olsun!) (ADS. 103)
- Kaş bolmaň!* (Ters düşmeyin!) (TDDS-II. 15)
- Kazaň dolsun!* (Vaden dolsun! Ecelin gelsin! Öl!) (TDDS-I. 44)
- Kecebe gurayaňyzmy, oň bolsun!* (Kızınızı evlendiriyormuşsunuz, bahtı açık olsun!) (TTKÜM. 211)
- Kelamly gel* (Sohbete gelmek.) (TDDS-II. 18)
- Kemakyllyk etme!* (Aptallık etme! Delilik etme!) (TDDS-II. 20)
- Kem bolma* (Eksik olma!) (TDDS-II. 20)
- Kesbinden kemal tap!* (Herkesten olgunluk gör!) (ADS. 57)
- Keypi kök, ökjesi yeňil* (Keyfi yerinde, sıkıntısı yok) (TDDS-II. 44)
- Kikirdemäňizi bes ediň* (Kikirdemeyi kes!) (TTS. 409)
- Kim bilýär* (Kim bilecek? Kim nereden bilecek? Kim biliyor?) (TDDS-II. 38)
- Köki ýaýramyş!* (Nesli yayılsın!) (ADS. 57)
- Kölegeli agacyň kesilmesin!* (Gölgeli ağacın kesilmesin!) (ADS. 103)
- Kömegiňiz üçin sag boluň* (Yardıminız için sağ olun, teşekkür ederim) (TTS. 551)
- Kör bol!* (Kör ol!) (TTS. 423)
- Kör bolayyn!* (Kör olayım!) (TDDS-II. 49)

- Külli belalar dep bolsun!* (Bütün belalar def olsun!) (TTS. 147)
- Küylülügi bar bolsun!* (Keyfine göre, kendi fikrine göre hareket eden kişi var olsun.) (TDDS-II. 62)
- Lal bol!* (Sessiz ol!)(TTS. 434)
- Lellim bolma* (Ağzı gevşek olma! Ağzını topla! Ağzına sahip çık!) (TDDS-II. 69)
- Madyrdaşyp oturmaň!* (Gıdırdaşyp durmayın! Gıdırdaşmak. Gıdır gıdır konuşmak.) (TDDS-II. 75)
- Maksadyňyz hasyl bolsun!* (Emeliniz gerçekleşsin!) (ADS. 46)
- Mal-başyň bitin bolsun!* (Malların tam olsun!) (ADS. 63)
- Maňlaýyň açyk bolsun!* (Bahtın açık olsun! Yolun açık olsun!) (evlenen kıza söylenir) (TDDS-I. 62)
- Maňlaýyň ak bolsun!* (Bahtın açık olsun !Yolunuz açık olsun! Alnın açık olsun!) (TTS. 446)
- Medet kyl jümle-jahan haky üçin!* (Yardım et/medet et cümle cihan hakkı için!) (TDDS-II. 384)
- Melamatsyz bolsun!* (Yalansız olsun! İftira olmasın!) (TDDS-II. 89)
- Mel ullanma!* (Üzülme!) (TTS. 454)
- Menden hasap sormaga hakyň ýok* (Benden hesap sormaya (senin) hakkın yok) (TTS. 335)
- Meniň elim däl, lukman hekimiň eli* (Benim elim değil, Lokman Hekim'in eli.) (ADS. 71)
- Meniň nä görgim!* (Ben ne çok şey gördüm!) (TTS. 294)
- Men oňa görkezerin!* (Ben ona gösteririm!) (TTS. 295)
- Men onuň gözüne görkezerin!* (Ben ona dünyanın kaç bucak olduğunu gösteririm.) (TTS. 301)
- Me saňa, gerek bolsa!* (İşte, alsana!) (TTS. 452)
- Men senden beýle zady oslamaýardym!* (Ben senden böyle bir şey beklemiyordum!) (TTS. 492)
- Menden saňa ýadygärlik bolsun* (Benden sana yadigar olsun) (TTS. 668)
- Meni şularyn pencesinden azat ediň!* (Beni bunların pençesinden kurtarın!) (TTS. 524)
- Meniň günäm näme?* (Benim günahım ne?) (https://enedilim.com/sozluk/soz/g%C3%BCn%C3%A4 e-tarih 05.05.2019)
- Meniň günäm, tagsyrym ýok!* (Benim suçum, günahım yok!) (TTS. 613)
- Menlik bol!* (Benden tarafa ol! Benim yanımda ol!) (TDDS-II. 89)

- Men ol işi ýaman maksat bilen edemok* (Ben bu işi kötü niyetle yapmadım) (TTS. 444)
- Men seniň magtançyňa mätäç däl* (Benim senin övgüne ihtiyacım yok) (TTS. 443)
- Men size minnetdar* (Size minnettarım) (TTS. 460)
- Men uzak ýoldan, ýakyn ýürekden saňa selam gönderýärim* (Ben uzak yoldan, yakın yürekten sana selam gönderiyorum) (TTS. 556)
- Merhemet ediň!* (Merhamet edin!) (TTS. 455)
- Merhemet etme* (Merhamet etme/gösterme.) (TDDS-II. 91)
- Merhumyň hatyrasyna degsin!* (Merhumun ruhuna/hatırasına gitsin/değsin!) (TDDS-I. 62)
- Meýitiň çüýresin!* (Naaşın/leşin çürüsün! (küfür)) (TTS. 457)
- Meýitiň yransyn!* (Naaşımı/leşini assınlar! (küfür)) (TTS. 457)
- Myhmanyňa sag bol!* (Misafir ettiğin için sağ ol!) (TTS. 458)
- Musulman bendesiniň başyna salmasyn!* (Müslüman kulunun başına vermesin!) (ADS. 86)
- Musulmany bolsun!* (Müslüman olsun!) (ADS. 18)
- Mübarek bolsun!* (Mübarek olsun! Hayırlı olsun! Kutlu olsun!) (TDDS-II. 106)
- Mümkin däl* (Mümkün değil) (TTS. 466)
- Namarda zar etmesin, duşmana giriftar etmesin!* (Namerde muhtaç etmesin, düşmana muhtaç etmesin!) (ADS. 104)
- Nähak töhmetden alla saklasyn!* (Allah asılsız iftiradan sakınsın!) (ADS. 104)
- Näme bolsa bolsun!* (Ne olursa olsun!) (TTS. 473)
- Nämede bolsa gayrat et!* (Yine de gayret et!) (TTS. 474)
- Näme üçindir bu gün seniň keypiň ýok* (Nedense senin bugün keyfin yok) (TTS. 407)
- Netijesi govy bolsun!* (Sonu güzel/hayırlı//iyi olsun!) (TDDS-I. 153)
- Nika bozulmasyn!* (Alkış) (Nikahı bozulmasın! Geçincemeleri bozulmasın! Evlilikleri bitmesin!) (TDDS-I. 453)
- Nirä gitseň şoňa git, gözüme görünme* (Nereye gidersen git, gözüme gözükme!) (TDDS-II. 151)
- Nirä güm bolduň?* (Nereye kayboldun?) (TTS. 318)
- Nirde gezeň, sagja gez!* (Nereye gidersen git sağlıcakla git!) (TDDS-I. 62)
- O dünýe- bu dünýe ýamanlyk ýüzini görmäsin!* (Öbür dünyada da bu dünyada da kötülük yüzü görmesin!) (ADS. 109)
- Ogluň-gyzyň eygiligini gör!* (Hayırlı evlatların olsun! Evlatlarından iyilik gör!) (ADS. 46)

- Ogul-gyzyňa guvan!* (Oğul ve kızlarıyla gururlan!) (ADS. 95)
- Ogluňyz sag-aman gelipdir!* (Oğlunuz sağ salim gelmiş, gözünüz aydın!) (TTKÜM. 210)
- Ogul bersin!* (Oğul versin!) (TDDS-II. 174)
- Ogul-gyzyň köp bolsun!* (Oğlun da kızın da çok olsun!) (TDDS-II. 135)
- Oklav ýuvdan ýaly bol* (Sopa yutmuş, donmuş gibi, dosdoğru, dimdik durmak.) (TDDS-II. 137)
- Ol düniýäde-de ejirden dynma* (Öbür dünyada da azaptan kurtulma!) (TDDS-I. 400-401).
- Ol gadyryny nä bilsin!* (O, bunun kıymetini ne bilsin!) (TTS. 217)
- Ol käşgä gelsedi* (Keşke gelseydi) (TTS. 397)
- Ol seniň taýyň däl* (O senin dengin değil) (TTS. 619)
- Ol tüýs bir görgil!* (Onun bir ızdırabı var!) (TTS. 294)
- Oň bolsun!* (İyi olsun! Hayırlı olsun! Başarılar!) (TDDS-II. 141)
- Onda oýnasyn, mynda oýnasyn, garaca çatmadan daşda oýnasyn* (Orada oynasın, burada oynasın, karanlık basmadan dışarda oynasın) (ADS. 87)
- Oňluk bolsun!* (İyilik olsun!) (TDDS-II. 142)
- Only bol!* (Tertipli ol! Edepli ol!)(TDDS-II. 142)
- Onuň kesevisi gögerdi* (O, şanslıdır) (TTS. 405)
- Orta ýolda atyň ölmesin, orta ýaşda aýalyn* (Yolun ortasında atın, orta yaşta da kadının ölmesin!) (ADS. 33)
- Ot belasyndan, suv belasyndan, töhmet belasyndan hudaýyň özi gorasyn!* (Ateş belasından, su belasından, iftira belasından Allah korusun!) (Dilek) (TDDS-II. 380)
- Otursaň- ýurt, gitseň- ýol gutly bolsun!* (Oturduğun ev, gittiğin yol kutlu olsun!) (ADS. 32)
- Ovarra bol!* (Yok ol! Gözüme görünme!) (TDDS-I. 88)
- Ovarra git!* (Yok ol!) (TDDS-II. 151)
- Ovarram, galsa galybersin!* (Peki, kalırsa kalsın!) (TTS. 495)
- Oýkanjyrap oturman* (Oyalanıp durmayın!) (TDDS-II. 155)
- Ozal-ahyr buysançly başyňyz egilmesin!* (Geçmişte de gelecekte de gururlu başınız eğilmesin!) (ADS. 104)
- Ölüm ýygnasyn!* (Ölüm uğrasın, öl!) (TDDS-I. 44)
- Ömrüň kesilsin!* (Öl!) (TDDS-I. 44)
- Ömrüň uzak bolsun!* (Ömrün uzun olsun!) (TDDS-II. 165)

- Ömür saly artar alkys alanyň* (Dua alanın ömrü uzar) (TDDS-II. 232)
- Ömrüñize bereket!* (Ömrünüze bereket!) (ADS. 67)
- Ömrüň köp bolsun!* (Ömrün çok olsun!) (TSAS. 66)
- Öňüm gelenden-sonum gelsin!* (Allah çoľuđuma çoľuđuma/neslime sađlık sıhhat versin! Neslim devam etsin!) (ADS. 63)
- Örän minnetdar!* (Çok minnetdar(ım)!) (TSAS. 67)
- Ötünç sorayıryn* (Özür dilerim.) (TTS. 509)
- Övezine ođluňy bersin!* (Allah yerine ođul versin!) (TTKÜM. 208)
- Övez ođluňy bersin!* (Allah yerine ođul versin!) (TTKÜM. 208)
- Övez ođluňyz bolsun!* (Başınız sađ olsun, Allah yerine ođul versin!) (TTKÜM. 208)
- Öýdeçimi, düzdeçimi?* (Lafi uzatma? Evet mi hayır mı?) (TDDS-I. 348)
- Öýüň damyna gala bolsun!* (Evine damına kale olsun!) (TSAS. 66)
- Öýüňde ölüp, duluňda süýinmek nesip etsin!* (Evinde ölüp, köşesinde sevinmek nasip etsin!) (ADS. 87)
- Öýüňe nur ýagsyn!* (Evine nur yađsın!) (ADS. 80)
- Öz başyny iyisin!* (Kendi başını yesin!) (ADS. 63)
- Özüň garaşyk et!* (Kendine dikkat et!) (ADS. 52)
- Özüň govşyny et!* (Kendin iyisini yap!) (ADS. 52)
- Özüňiz gurgunmy?* (İyi misiniz?) (TSAS. 66)
- Özüňiz nähili?* (Nasılsınız?) (TSAS. 66)
- Öz işiňiz bilen boluň!* (Kendi işinizle ilgilenin! İşinize bakın!) (TDDS-II. 313)
- Öz ýagdanlarynyz nähili?* (Yakınlarınız nasıl?) (TSAS. 66)
- Päliň-niýetiň ýoldaşyň bolsun!* (Düşüncelerin yoldaşın olsun!) (ADS. 104)
- Päli-niýeti öz ýoldaşy bolsun* (Herkesin kendi niyeti kendine yodaş olsun) (Dilek dua) (TDDS-II. 203)
- Peýany bolmaz* (Faydası yok! Hayır yok!) (TDDS-II. 203)
- Peýgamberler ýorgudy bolsun!* (Peýgamberlerin dediđi gibi olsun!) (ADS. 72)
- Peýgamberler ýorgudy bolsun!* (Peýgamber talihi/kaderi olsun!) (TDDS-II. 212)
- Rahatlanyň, gatyrganmaň!* (Sakin olun, sinirlenmeyin!) (TTS. 238)
- Rakypyň çekdiđi ahyvaý bolsun* (Düşmanın çektiđi ahüvah olsun) (TTS. 541)
- Rehmet nuruny saçsyn!* (Rahmet nurunu saçsın! Merhamet etsin!) (TDDS-II. 218)
- Rysgalyňyz egsilmesin!* (Horluk görmeyin!) (TDDS-II. 223)
- Rugsat berseniz, men gideýin!* (Müsaadenizle ben kalkayım!) (TTKÜM. 207)

- Rugsat bolsa, turaysak diyyerme. Rugsat etseñiz turmakçy bolýarys* (İzin verirseniz... İzin verirseniz kalmak istiyoruz.) (TSAS. 67)
- Rugsat etseñiz, men turaýyn!* (Müsaadenizle ben gideyim!) (TTKÜM. 207)
- Ruhuňyz belent bolsun!* (Ruhunuz yücelsin! Yüce ruhlu olunuz!) (TDDS-I. 131)
- Saba bileň adamlar!* (Günaydın! Hayırlı sabahlar!) (TSAS. 67)
- Sabyr et! Sabyr edin!* (Sabret! Sabredin!) (TSAS. 67)
- Saçagyňyz egşilmesin!* (Horluk görmeyin!) (TDDS-II. 223)
- Sadakaňyz kabul bolsun!* (Sadakanız kabul olsun!) (TSAS. 68)
- Sag-aman eliň-ayagyň govuşsyn!* (Sağ salim eline ayağına kavuşsun!) (ADS. 75)
- Sag-aman gidip, sag-aman geleversinler (gelsinler)!* (Sağ salim gidip geliversinler/gelsinler!) (ADS. 34)
- Sag-aman gutuluň!* (Allah şifa versin!) (TTKÜM. 207)
- Sag-aman oýnaverin!* (Sağ salim oynayıverin!) (ADS. 40)
- Sag bol!* (Sağ ol! Teşekkürler!) (TDDS-II. 225)
- Sag boluň!* (Sağ olun!) (ADS. 41)
- Sag bolsun!* (Sağ olsun! Teşekkürler!) (TTS. 27)
- Saglyk, abadanlyk bilen ýaşa, jan saglygynda işläp ýörmek nesip etsin!* (Sağlıkla, güvenle yaşa, Allah elin ayağın tutuyorken iş işlemek nasip etsin!) (TDDS-I. 131)
- Saglyk govumy?* (Nasılsınız?) (TTKÜM. 206)
- Saglyk nähili?* (Sağlığımız nasıl?) (TTKÜM. 206)
- Sag-salamat baryp gel!* (Sağ selamet gidip gel!) (ADS. 33)
- Salam getiren sag bolsun!* (Selam getiren sağ olsun!) (ADS. 46)
- Saňa ýurt nesip etsin, maňa-da ýol!* (Sana yurt nasip etsin, bana da yol!) (ADS. 33)
- Salam iberenem, salam getirenem sag bolsun!* (Selam gönderenim getirenim sağ olsun!/Selam getirenim götürenim sağ olsun!) (TDDS-II. 232)
- Sen bizi güýmep durma!* (Bizi tutma!) (TTS. 325)
- Senden maňa ne peýda?* (Senden bana ne fayda?) (TTS. 527)
- Sen menden öýkeleme!* (Sen bana darılma!) (TTS. 512)
- Seniň bilen keçelleşip durmagy islemeýärin* (Seninle tartışmak istemiyorum) (TTS. 399)
- Seniň ýaly maşgala meniň oğluma-da ýazylsyn!* (Senin gibi aile benim oğluma da nasip olsun!) (ADS. 25)
- Sen bizi namysa goýaýmagyn!* (Bizi rezil etme) (TTS. 471)
- Sen indi oglan-uşak däl!* (Çocuk değilsin!) (TTS. 482)
- Sen muňa näläýyk* (Sen buna layık değilsin) (TTS. 473)

- Sen oňa nusga bol!* (Sen ona örnek ol!) (TTS. 480)
- Sen onuň aýbyny gizlecek bolma!* (Sen onun ayıbını gizleme!) (TTS. 275)
- Sen onuň aýbyny ýaşyrcak bolma!* (Sen onun ayıbını gizleme!) (TTS. 682)
- Sen ýene bir gel bakalym!* (Sen yine bir gel, bakalım!) (TTS. 45)
- Serrelişip ýatmaň-da, işiňiz bilen boluň!* (Serilip yatmayın, işinizle ilgilenin/işinize bakın!) (TDDS-II. 262)
- Syryşyp ýörmäň* (İşinizle ilginin!) (TDDS-II. 313)
- Sizem aman-esen boluň!* (Siz de sağlıcakla kalın! Siz de sağ olun!) (TDDS-I. 58)
- Sizem arzuvyňyza ýetiň!* (Siz de arzularınıza ulaşın!) (ADS. 47)
- Sizi menin atam-babam goldasyn!* (Size anne babam yardım etsin! Sizi anne babam desteklesin!) (ADS. 111)
- Sony düz bolsun!* (Sonu düzgün/hayırlı olsun!) (ADS. 76)
- Siz menden gaty görmän!* (Bana gücenmeyiniz!) (TTS. 238)
- Somalyşyp durman!* (Dikilip durma(yın)!) (TDDS-II. 272)
- Soný hayýrly bolsun!* (Sonu hayırlı olsun!) (TDDS-I. 153)
- Soný hayýrly bolsun!* (Sonu hayırlı olsun!) (TDDS-I. 153)
- Sövelişip durmaň-da, işiňiz bilen boluň!* (Dikilip durmayın da işinizle ilgilenin!) (TDDS-II. 281)
- Suvlar olum bersin!* (Sular geçit versin!) (ADS. 34)
- Şu gün size peýda getirsin!* (Şu doğan gün size hayır getirsin) (TDDS-I. 380)
- Süýjülik bilen gatnaşalyň* (Tatlılıkla birbirimize karşı saygı ve hürmetimizi koruyarak görüşelim, şeklindeki alkış) (TDDS-II. 297)
- Şükür alla bar umydym görkezzer ondan cemal* (Şükür Allah'a gösterir ondan cemal) (TTS. 611)
- Tagsyrymyzy geçgil!* (Günahımızı affet) (TDDS-II. 342)
- Taňry ýalkasyn!* (Tanrıya şükür! Tanrı başı şlasın! Teşekkürler!) (TDDS-II. 349)
- Tapypsyň görüplik etcek adamyňy!* (Kıskanacak adamı tam buldun!) (TTS. 295)
- Taplar yagşymy?* (İyi misiniz?) (TTKÜM. 206)
- Taplar neneň?* (Nasılsın, iyi misin?) (TTKÜM. 206)
- Ters ýoldan saklasyn!* (Allah kötü yoldan sakınsın!) (ADS. 106)
- Täze işiň oň bolsun!* (Yeni görevin hayırlı olsun!) (TTKÜM. 210)
- Täze ýylyňyz mübäreke bolsun!* (Yeni yılınız kutlu olsun!) (TTS. 466)
- Tilimden gitmez senasy* (Dilimden dua düşmez.) (TDDS-II. 256)
- Tohumyň müň gelsin!* (Tohumun bin gelsin!) (ADS. 65)

- Tohumyň müňlesin!* (Biri bin olsun! Bereketli olsun! Tohumun bereketli olsun!)
(www.turkmenkultur.com/menu/ml/t2/pur.html e-tarih 05.05.2019)
- Toýda duşuşaly!* (Düğününüzde görüşürüz inşallah!) (TTKÜM. 208)
- Toýdan ýetir (ýetirsin)!* (Düğüne yetiştirsin!) (ADS. 53)
- Toýda tozsun!* (Şenlikte eskisin!) (ADS. 28)
- Toýlarda dakynmak nesip etsin!* (Düğünlerde takınmak nasip etsin!) (ADS. 28)
- Toýluk bolsun!* (Şenlik olsun!) (ADS. 25)
- Toýuňa ýarasyn!* (Düğüne yarasın!) (ADS. 64)
- Toýluk bolsun!* (Şenlik olsun! Bayram olsun! Düğün dernek kurulsun!) (TDDS-II. 380)
- Toý tutyaňyzmy, oň bolsun!* (Düğününüz hayırlı olsun!) (TTKÜM. 211)
- Toýuňda gaýtsyn!* (Düğünde karşıdakine “darısı başına” diyerek iyi dilekte bulunma)
(TDDS-II. 380)
- Toýuňyza geleli!* (Bundan sonra inşallah, düğünüme geliriz!) (TTKÜM. 208)
- Toýuňyz gutly bolsun!* (Düğününüz kutlu olsun!) (TDDS-I. 529)
- Toý üstüne toý bolsun!; Düğün üstüne düğün olsun! Şenlik üstüne şenlik kurulsun!*
(ADS. 25)
- Tutan işiň(iz) şovuna düşsün!; Tuttuğunuz iş başarılı olsun!* (ADS. 64)
- Toý üstüne toý bolsun!* (Düğün üstüne düğün olsun! Şenlik üstüne şenlik kurulsun!)
(ADS. 25)
- Tutan işiň(iz) şovuna düşsün!; Tuttuğunuz iş başarılı olsun!* (ADS. 64)
- Tüf degmesin!* (Nazar değmesin! Göz değmesin, tü tü!) (TDDS-II. 387)
- Tüpeňiňiz atgyr, gylycyňyz kesgir bolsun!* (Tüfeğiniz atıcı, kılıcınız keskin olsun!)
(ADS. 112)
- Tüynügiňiziň tüssesi kemelmesin, sygryňzyň – bedesi!* (Çadırınızın ipleri kısalmasın,
sığırınızın otu azalmasın!) (ADS. 107)
- Tüýkürmek degmesin!* Bknz. tüf-tüf (etmek) (TDDS-II. 391)
- Ugur haýyr bol-a! (bolsun!)* (Başarılar! Hayırlı işler! Hayırlı uğurlu olsun!) (TDDS-II.
398)
- Ugranyňyz ugur alsyn!* (Uğurlar ola!) (ADS. 36)
- Ugruna bolsun!* (Uğurlu gitsin! Yolunda gitsin!) (TDDS-II. 398)
- Ugur haýyr bol-a! (bolsun!)* (Başarılar! Hayırlı işler! Hayırlı uğurlu olsun!) (TDDS-II.
398)
- Umytda bol!* (Ümitli ol!) (ADS. 77)
- Uruşmaň ýesir beriliň!* (Savaşmayın, teslim olun!) (TTS. 649)

- Uzagyndan begendirsin!* (Uzaktan beğendirsin!) (ADS. 20)
- Üstünlik arzuw edýärin!* (İyilik/güzellik arzuluyorum!) (ADS. 107)
- Vagty bilen gelmeli, gitmeli, turmaly* (Her şeyin bir zamanı var.) (TDDS-II. 424)
- Vepaly bolsun!* (Hayırlı olsun! Vefalı olsun!) (TDDS-I. 97)
- Ýagşy ýigit- toý üstüne!* (Güzel yiğit düğün üstüne!) (ADS. 43)
- Ýagşyzadalar ýoldaşyňyz bolsun!* (İyi insanlar yoldaşınız olsun!) (ADS. 44)
- Ýagşylyga ýüzüň düşmesin!* (İyilik yüzü görmeyesin!) (TDDS-I. 400-401)
- Ýagşylyk görmäsiň!* (İyilik yüzü görmesin!) (TDDS-I. 387)
- Ýaman diliň şerinden özüň sakla!* (Kötü sözün şerrinden Allah sakınsın!) (ADS. 110)
- Ýaman gözden saklasyn!* (Kem göz(ler)den korusun!) (TDDS-II. 457)
- Ýamanlyga ýüzüň düşmesin* (Kötülük yüzü görmeyesin!) (TDDS-I. 380)
- Ýamanlyk ýüzüni görmäsiň!* (Kötülük yüzü görmeyesin! (alkyş)) (TDDS-II. 457)
- Ýamanyn yoly aňryk, yagşyň ýüzi bäräk bolsun!* (Kötünün yolu ayrı, iyinin yüzü beri doğru olsun!) (ADS. 110)
- Ýamanýň ýüzi aňryk bolsun!* (Kötünün yüzü öte tarafa baksın/ötede dursun!) (TDDS-II. 457)
- Ýanyň ýere degmesin!* (Sırtın yere gelmesin! Aslında pehlivanlara “güreşte yenilme!” anlamında kullanılan iyi dilek sözü) (TDDS-II. 457)
- Ýaran bolsun!* (Yoldaşın olsun!) (TDDS-II. 464)
- Ýaraşykly bolsun!* (Güle güle kullan/giy! Üzerinde eskisin!) (TDDS-I. 341)
- Ýasy ýanyň yerde bolsun!* (Sakin ol, müsterih ol!) (TTS. 681)
- Ýassykdaşyndan aýrylmasyn!* (Bir yastıkta kocasin!) (TDDS-I. 453)
- Ýaşamadyk ýaşyňy şuňa bereveri!* (Benim ömrüm de onun olsun!) (ADS. 20)
- Ýaşasyn biziň batyr Türkmen goşynymyz!* (Yaşasın bizim kahraman Türkmen ordumuz) (TTS. 682)
- Ýaşyl baýdagyň ruhy baýdagyň baky buýsanjyň bolsun!* (Yeşil bayrağın manevi bayrağın olsun, ebedî olarak sevincin olsun!) (TDDS-II. 470)
- Ýaşyň uzak!* (Yaşın uzun (olsun)! Uzun yaşa! (Alkyş sözi)) (TDDS-I. 643)
- Ýaşy uzyn bola (bolsun)!* (Yaşı/ömrü uzun olsun!) (TDDS-II. 135)
- Ýatanyň üstüne turan gelmesin* (Yattığı yerde rahatı kaçmasın! Huzurlu olsun!) (TDDS-II. 472)
- Ýatan ýeri ýagty bolsun!* (Yattığı yer nur/ışık/cennet olsun! Nur içinde yatsın!) (TDDS-II. 472)

- Ýaýyňyz atgyr, gylycyňyz kesgir bolsun!* (Yayınız atıcı, kılıcımız keskin olsun!) (ADS. 111)
- Ýeneki günlere özi ýetirsin!* (İyi günler görmek nasip olsun! (Alkyş)) (TDDS-II. 485)
- Ýeri-ýurdy duşsun!* (Yeri yurdu felakete uğrasın) (ADS. 24)
- Ýyl ancaýyn gelsin!* (Yeni yıl güzelliklerle gelsin!) (ADS. 63)
- Ýit, ovarra bol!* (Git, defol!) (TTS. 701)
- Ýok bol!* (Yok ol! Kaybol! Gözüme gözükmeyin!) (TDDS-I. 88)
- Ýoluňyz ak bolsun!* (Yolunuz açık olsun!) (TTS. 705)
- Ýoluňyz ýagty, maňlaýyňyz açyk bolsun! Omyň!* (Yolunuz aydınlık, alınınız açık olsun! Amin!) (TDDS-II. 140)
- Ýurt garşy alsyn!* (Halk onu karşılasın! Herkes karşılamaya çıksın!) (ADS. 69)
- Ýuvaş boluň!* (Sessiz olun!) (TTS. 711)
- Ýüregim mynçgalanýar* (İçim eziliyor) (TTS. 459)
- Ýüregiňe gar ýagsyn!* (Yüreğine kar yağsın! Yüreği soğusun!) (ADS. 77)
- Ýüzüň gurasyn/ gursun!* (Yüzün bozulsun!) (TTS. 308)
- Ýüziňiz-göziňiz dert görmesin!* (Eliniz kolunuz dert görmesin!) (TTKÜM. 207)
- Ýüzüňiziň nury dökülmesin!* (Yüzünüzden nur eksilmesin!) (ADS. 103)
- Zyýaratyňyz kabul bolsun!* (Ziyaretiniz kabul olsun) (ADS. 32)

2.1.7.4.4.Eksilteli Cümle Halinde Olan Kalıp Sözler

- Agşamyň haýyry!* *Agşamyňyz haýyr!* (İyi akşamlar!)(TSAS. 35)
- Agzyňa bal!* (Ağzından bal damlasın!) (ADS. 56)
- Alany ýanyna* (Aldığı kendi hayrına, aldığı kar) (TDDS-I. 61)
- Alla ýaryň!* (Allah yar ve yardımcın olsun!) (TDDS-II. 463)
- Alnyňyz açyk!* (Bahtınız açık olsun!) (TDDS-I. 61-62)
- Atana, kakaňa nälet!* (Atana babana lanet olsun!) (TDDS-II. 195)
- Áteňe nälet* (Atalarına lanet olsun!) (TDDS-I. 394)
- Bar bol!* (Teşekkür!) (TTS. 77)
- Bar boluň!* (Var olun!) (TTS. 46)
- Baryňyza salam!* (Hepinize selam) (TTS. 47)
- Bayramyňyz bilen!* (Bayramınız kutlu olsun!) (TTS. 54)
- Baý öýüne bereket!* (Evine zenginlik ve bereket!) (ADS. 49)
- Çeşmesine bereket!* (Çeşmesine bereket! Suyuna bereket!) (ADS. 66)
- Dağlara daşlara!* (Dağlara taşlara! Bizden uzak olsun!) (ADS. 84)

- Döremän geçen!* (Keşke doğmamış olsaydın! Dünyaya gelmemiş olsan olmaz mıydı?) (TDDS-I. 321)
- Emgek göz bilen gaşyň arasynda* (Talihsizlik kaşla göz arasında vuku bulabilir.) (TDDS-I. 3)
- Gelen-dövlet!* (Devlet başa, kuzgun leşe!) (ADS. 38)
- Gelen ýagşy!* (Kapıdan “iyi akşamlar” diye seslenen adama karşılık olarak verilen cevap. Rica ederim!) (TDDS-I. 457)
- Giç yagşy!* (İyi akşamlar! Hayırlı akşamlar!) (TTS. 271)
- Gözün(iz) aýdyň!* (Gözünüz aydın!) (TTS. 300)
- Gutly bol!* (Kutlu ol(sun)!) (TDDS-II. 90)
- Harmanyňa bereket!* (Harmanına bereket! Bereketli olsun! Harmanın bereketli olsun!) (TDDS-I. 583)
- Haýy gidip, vaýy galmak* (Ahı gitmiş vahi kalmış kimse. Elden ayaktan düşmüş, güçsüz.) (TDDS-I. 590)
- Hormatly yaşlar!* (Hürmetli yaşlar!) (TDDS-I. 131)
- Hoş vagtyň!* (Hoş vakit geçir! İyi günler!) (ADS. 42)
- Hudaýa şükür* (Allah’a şükür) (TDDS-II. 380)
- Hudaýga ýüz mün şükür eder* (Tanrı’ya yüz bin şükür eder) (TTS. 356)
- Zy ýarasyn!* (Kalanların başı sağ olsun! Geride kalanlar sağ olsun! Başın(ız) sağ olsun!) (TDDS-II. 464)
- İşin ilerik!* (İşin rast gitsin!) (TDDS-I. 653)
- Janym gurban saňa* (Sana canım kurban) (TDDS-I. 3)
- Körün ýok* (Senin orada (bir) işin yok.) (TDDS-II. 49)
- Meslik mi?* (Nasılsınız? İyi misiniz?) (TTS. 456)
- Miýesser etsin!* (Kısmet etsin! Allah nasip etsin!) (ADS. 51)
- Nämän alnyndan* (O da kimmiş?! O hiçbir şey değil! Elinden hiçbir iş gelmez! O da kim oluyormuş!) (TDDS-I. 62)
- Nesip etsin!* (Nasip etsin!) (TDDS-II. 123)
- Nesip etmesin!* (Nasip etmesin!) (<https://enedilim.com/sozluk/soz/nesip> e-tarih 08.05.2019)
- Noş bolsun!* (Nasip etsin! Canına yarasın! Helali hoş olsun!) (TDDS-II. 129)
- Ölçeği özi bilen!* (Kendi ölçüğüyle!) (ADS. 88)
- Ömrün köp!* (Ömrün çok! Ömrün çok olsun!) (TSAS. 66)
- Ömrüne bereket!* (Ömrüne bereket!) (TDDS-II. 165)

Sag-salamat (Sağ selamet. Sağıcakla) (TDDS-I. 64)

Salamat (Sağ salim, sağ selamet) (TTS. 556)

Tüf senin ýüzüňe! (Tû senin yüzüne! Yazıklar olsun sana!) (TDDS-II. 387)

Um şepagat hak resullylladan (Alkış. Um şefaata Tanrının resulünden) (TTS. 646)

Vebaly boýnuňa (Vebali boynuna!) (TDDS-II. 431)

Vebalyňa galaryn (Vebali boynuma!) (TDDS-II. 431)

Vebaly boýnuňa (Vebali boynuna!) (TDDS-II. 431)

Ýaşyň uzak! (Yaşın uzun (olsun)! Uzun yaşa! (Alkyş sözi)) (TDDS-I. 643)

2.1.8. Kalıp Sözlerin Kültürel Yönü

Kalıp sözler, bir dilde iletişimin en önemli unsurlarındandır. İletişimi başlatma, devam ettirme ve sonlandırma noktasında gelenek ve göreneklerin yazılı olmayan kurallarını içermesi bakımından toplumsal huzurun sağlanmasında oldukça etkilidir. Bir toplumun kültürel değerlerini yansıtmaya, kalıp sözlerin değerini daha da artırır. Bu toplumun diğer toplumlardan farklı olan yönlerini açığa çıkartır. İşte bu noktada kalıp sözler kullanıldığı toplumun kültürüne ışık tutar ve o kültürü tanımamıza yardımcı olur.

Gökdayı, kültürün tanımlanmasını zor bulan ilim adamlarının yanı sıra sadece çalıştığı konu yönünden ele alan ilim adamlarının da varlığından söz eder. İnsanın olduğu her yerde kültür vardır diyerek ortak bir dil konuşan bireylerin ortak bir kültür oluşturduğunu söyler (2015: 112-113).

Bulut'a göre kalıp sözler, kültürümüze ve olaylar karşısındaki tutumumuza ışık tutan dil unsurlarıdır. Her toplumun, kendi kültürünü yansıtan, belirli durumlarda söylenmesi gelenek haline gelmiş belli başlı kalıp sözleri vardır (2012: 1118).

Canbulat ve Dilekçi, kalıp sözleri kültürel açıdan; kişiler arası iletişimde alışkanlık haline gelmiş, dilin toplumsal kullanımına göre farklılık gösterebilen ve ait olduğu toplumun kültürel yapısını, dünya görüşünü, bireylerinin birbirine karşı olan tavırlarını sergileyen sözler olarak değerlendirmişlerdir (2013: 219).

Kılıç, "Dil mi kültürü, kültür mü dili yaratmıştır?" diye sorar ve sonrasında her ikisinin de doğru cevap olduğunu söyler. İnsanların toplu halinde yaşamaya başlamasıyla, o topluluğu oluşturan bireylerin ortak olarak uymaları, paylaşmaları gereken kimi kurallar, ilkeler, inançlar, ortak kullanılacak kamusal alanlar, ortak inançlar, görüşler vb. unsurları ortaya çıkarmışlardır demektedir. Kılıç, aynı zamanda kültürün, her zaman dilin egemenliğinde kaldığından bahseder (2002: 28-29).

Kalıp sözler, insanların birbirlerine saygı duymasını, günlük hayatta işlerimizi sorunsuz ve daha hızlı halletmemizi, sevdiğimizle bağlarımızı güçlendirmeyi sağlamaktadır. Her kültürde sabah uyanır uyanmaz insanlar ilk karşılaştığı kişiyle iletişimi başlatır. İletişimin başlangıç aşaması çoğu kültürde Türkiye Türkçesindeki *günaydın* kelimesini karşılayan kalıp sözle mümkündür. Türkmen Türkçesinde de sabahleyin iletişimi ilk başlatan *ertiriñiz haýyryly bolsun* sözüdür. İnsanlar bu kalıp sözle iletişimi başlatırken aynı zamanda toplum tarafından adet haline gelmiş bir geleneği yerine getirmiş olur. Çünkü birbirine günaydın demeden iki insanın bir konuya doğrudan girmesi toplum tarafından hoş karşılanmaz. Bu bir nezaket kuralıdır. Hal hatır sormakla devam eden bu süreç o toplumun kültürünün saygısını, hoşgörüsünü, inceliğini yansıtır ve bu davranışların karşılıklı olmasını sağlar. Böylece toplu halde yaşamının gerektirdiği yazılı olmayan kurallar yerine getirilmiş olur. İnsanlar arasındaki bağ da böylece güçlendirilir. Her toplumun hayata bakış açısı, gelenekleri ve göreneklere kültürünü oluşturur. Bununla beraber her toplumun kültürü farklıdır, ancak bazı toplumlar birbirine benzerlik göstermektedir. Atasözleri, deyimler ve kalıp sözler toplumların kültürlerini anlamamızda bizlere yardımcı olan en doğru dil unsurlarındandır. Çünkü onlar, toplumların tecrübeleri sonucunda kazanılmış, hafızada saklanmış, benzer durumlarda o durumu en kısa ve öz biçimde anlatmak için ortaya çıkarılan sözlerdir. Bunlardan atasözleri ve deyimler kullanıldığı toplumun milli kültürünü yansıtmakla beraber kalıp sözler milli olmanın yanı sıra evrenseldir de. Sadece kullanılan dil farklıdır. Her toplumda iletişim esnasında selamlaşma, hal hatır sorma, vedalaşma, dini ve batıl inançları yansıtma, özür dileme, iyi dilek ve kötü dilekte bulunma gibi kalıp sözler mevcuttur. Yaşam biçimlerinin farklılığı, dillerin farklılığı, gelenek ve görenekler, hayata bakış açısı kalıp sözlerin kültürel yönünü oluşturur. Hiçbir kültür dilsiz düşünülemez. İnsanlar kültürü oluştururken bir şekilde iletişime geçerler. Dil sayesinde gerçekleşen bu iletişimde toplumu düzenleyen kurallar vardır. Kalıp sözler de bu kuralların içinde yer alır.

Her toplum kendi kültürüne sahiptir ve bu kültür toplumun dilinde kendini gösterir. Dil ve kültür arasındaki ilişkiyi pekiştiren kalıp sözler için bazı özellikler aşağıdaki gibidir:

- (1) Türk kültüründe insanlar arası ilişki sırasında öncelikle saygı, yaşa göre nezaket ve yakınlık gösterme gibi kültürel unsurlar ön plandadır. Anlam ve işlev açısından kültürün bu özelliğini yansıtan kalıp sözler dilde önemli bir yere

sahiptir. Hem Türkiye Türkçesinde hem de Türkmen Türkçesinde büyüklere karşı her zaman saygılı davranmak gerekir. Örneğin, yaşça ya da statü olarak büyük birine *sen* diye hitap edilmez, *siz* diye hitap edilir. Aynı şekilde Türkmen Türkçesinde de yaşça büyükler için *sen* değil *siz* ifadesi kullanılır. Bu hitap şekli büyüklere karşı olan saygının bir göstergesidir. Büyüklerin sözü kesilmez fakat yanlışlıkla kesildiği zaman da “”Sözünüzü kestim afedersiniz”, “Lafınızı unutmayın” gibi kalıp sözlerle nezaket gösterilir.

- (2) Her iki Türk topluluğunun kültüründe de misafirliğin önemi büyüktür. Misafiri karşılama, ağırlama ve uğurlama ile ilgili çok sayıda kalıp söz vardır. Türkiye Türkçesinde misafir geldiğinde; “Hoş geldin(iz)”, “Hoş geldin(iz) safa getirdin(iz)”, cevap olarak da; “Hoş bulduk” “Hoş gördük”, vedalaşma sırasında; “Hoşça kalın(iz), İyi günler/akşamlar/geceler, Güle güle” kalıp sözleri kullanılır. Türkmen Türkçesinde de misafir geldiğinde; “Hoş geldiñiz” (Hoş geldiniz) (TDDS-II. 91); “Hoş geldiñiz, safa geldiñiz” (Hoş geldiniz, safa getirdiniz) (TTS. 352); cevap olarak da; “Hoş gördük! / hoşy boluň!” (Hoş gördük / hoş bulduk) (TDDS-I. 610); vedalaşma sırasında da; “Ağşamyňyz haýyryly bolsun!” (Akşamınız hayırlı olsun!) (TDDS-I. 35); “Giceñiz rahat bolsun!” (İyi geceler!) (TTS. 270); “Giç ýagşy!” (İyi akşamlar) (TTS. 271); “Hoş galyň” (Hoşça kalın) (TTS. 352); “Maňlaýyň ak bolsun!” (Yolunuz açık olsun!) (TTS.446); “Salamat” (Sağ salım, sağ selamet) (TTS. 556); “Ağşamyňyz haýyryly bolsun!” (Akşamınız hayırlı olsun!) (TDDS-I. 35) gibi kalıp sözler kullanılır.
- (3) İletişim esnasında hitap etme kalıp sözleri de önemli bir yere sahiptir. Konuşmacıların aile, akrabalık, dostluk ve yaş gibi unsurları hitap etmede önemli bir yere sahiptir. İnsanlar iletişim sırasında yakınlık durumuna göre birbirlerine belli hitaplarda bulunurlar. Bu hitaplar iş yerinde patronla çalışan arasında ya da tanımadığımız insanlar karşısında daha resmi iken; aile, akraba ve dostlarımızla daha samimi bir üslup içerir. Örneğin, Türkiye Türkçesinde resmi hitaplar olarak; *hanım, hanımefendi, bey, beyfendi* gibi hitaplar kullanılırken; yakınlarımız için, *canım, cicim, kuzum, yavrum, anneciğim, babacığım, ablacığım, abiciğim, kardeşim, hayatım, aşkım, bebeğim, bir tanem* gibi hitaplar kullanılır. Türkmen Türkçesinde de aynı şey geçerlidir. Yakın görülen kişiler için; “Keýikim” (Tatlım, güzelim, güvercinim) (TTS. 407) ; “Köşekim!” (Canım, yavrucuğum, kuzum) (TTS. 424); “Çigitim” (Yiğidim) (TDDS-I. 223);

“*Garybym!*” (Garibim!) (TDDS-I. 90); “*Ogul*” (Oğul) (TDDS-II. 135); “*Jigerim-janym*” (Ciğerim-canım) (TDDS-I. 4); “*Ekejan*” (Babacığım); “*Enejan*” (Anneciğim) “*Balam*” (Yavrucuğum) (TDDS-II. 470) gibi hitaplar kullanılır.

- (4) Türk kültüründe batıl inançlar da önemli bir yer tutar. Batıl inançlar da insan davranışları üzerinde etkilidir. Örneğin, Türkiye Türkçesinde; “*Gece tırnak kesilmez*”, “*Akşam eve acı biber sokulmaz*”, “*Sağ göz seğrir ise iyi; sol göz seğrir ise kötü bir şey olur*”, “*Sağ kulak çınlar ise iyi lafımız; sol kulak çınlar ise kötü lafımız edilir*”, “*Kara kedi uğursuzluk getirir*” gibi batıl inanç belirten kalıp sözler vardır. Türkmen Türkçesinde ise; “*Dağlara taşlara*” (Görülen kötü bir rüyanın ardından dışarı çıkılır, evin eşiği süpürülür, dağlara taşlara git, diyerek üç defa dolanılır.) (TDİN. 34); “*Menin elim däl, lukman hekimin eli*” (Benim elim değil, lokman hekimin eli.) (TDİN. 39) gibi batıl inanç bildiren kalıp sözler mevcuttur.
- (5) Kültürün içinde doğum, evlenme, ölüm gibi durumları anlatan kalıp sözler önemli bir yere sahiptir. İnsanlar bu gibi durumları birbiriyle paylaşmak ister, çünkü bu durumlar insanın tek başına kaldıramayacağı bir duygu içerir. Doğum ve evlenme insanlar için mutluluk barındırırken, ölüm ise üzüntü barındırır ve bu hisleri başkalarıyla paylaşmak isterler. Türkiye Türkçesinde, doğum için; “*Allah analı babalı büyütsün*”, “*Ömrü/yaşı uzun olsun*”, “*Hayırlı evlat olsun*”, evlenme için; “*Hayırlı olsun*”, “*Mutluluklar (dilerim/dileriz)*”, “*Allah mesut etsin*”, “*Allah bir yastıkta kocatsın*”, ölüm için; “*Mekani cennet olsun*”, “*Yattığı yerde rahat uyun*”, “*Başınız sağ olsun*”, “*Allah kalanlara sabır versin*”, “*Toprağı bol olsun*” gibi kalıp sözler kullanılır. Türkmen Türkçesinde ise doğum için; “*Berildigi bolsun!*” (Ömrü uzun olsun! Uzun yıllar yaşasın! Yaşı uzun olsun!) (TDDS-I. 147); “*Vepaly bolsun!*” (Hayırlı olsun! Vefalı olsun!) (TDDS-I. 97); “*Ýaşy uzyn bola (bolsun)!*” (Yaşı/ömrü uzun olsun!) (TDDS-II. 135), evlenme için; “*Alnyň-bagtyň açyk bolsun!*” (Bahtın açık olsun!/Mutlu ol! (yeni evlenen kıza söylenir)) (TDDS-II. 80); “*Maňlaýyň açyk bolsun!*” (Bahtın açık olsun! Yolun açık olsun!) (evlenen kıza söylenir) (TDDS-I. 62); “*Maňlaýyň ak bolsun!*” (Bahtın açık olsun !Yolunuz açık olsun! Alnın açık olsun!) (TTS. 446); “*Toýuňda gaýtсын!*” (Düğünde karşıdakine “darısı başına” diyerek iyi dilekte bulunma) (TDDS-II. 380); “*Toýuňyz gutly bolsun!*” (Düğününüz kutlu olsun!) (TDDS-I. 529); “*Durmuşyň govy bolsun!*” (Evliliğin

iyi/mübarek/kutlu olsun!) (TDDS-I. 62); “*Görjegiň govy bolsun!*” (Evlenen kıza “göreceğin güzel günler olsun” anlamında söylenen söz. Güzel günler gör/yaşa!) (TDDS-I. 62); “*Görjek günüň hemişe govy bolsun!*” (Evlenen kız için “görecek çok güzel günlerin olsun” anlamında söz) (TDDS-61-62); “*Nika bozulmasyn!*” (Alkış) (Nikahı bozulmasın! Geçincemeleri bozulmasın! Evlilikleri bitmesin!) (TDDS-I. 453); “*Ýassykdaşyndan aýrylmasyn!*” (Bir yastıkta kocasın!) (TDDS-I. 453); ölüm için; “*İman baýlygyny bersin!*” (İman zenginliği versin! İmanı bol olsun!) (TDDS-I. 645); “*İmany äkidenden bolsun!*” (İmanı bol olsun! Dünyadan göçen insanların yakınlarına söylenen söz.) (TDDS-I. 645); “*İmany hemra bolsun!*” (İmanı yoldaşı olsun! Ölenin yakınlarına söylenir) (TDDS-I. 645); “*İmanly bolsun!*” (İmanı yoldaşı olsun!) (Ölenin yakınlarına söylenir) (TDDS-I. 645); “*Yzy ýarasyn!*” (Kalanların başı sağ olsun! Geride kalanlar sağ olsun! Başın(ız) sağ olsun!) (TDDS-II. 464); “*Ýasy ýanyň ýerde bolsun!*” (Sakin ol, müsterih ol!) (TTS. 681); “*Ýatanyň üstüne turan gelmesin*” (Yattığı yerde rahatı kaçmasın! Huzurlu olsun!) (TDDS-II. 472); “*Ýatan ýeri ýagty bolsun!*” (Yattığı yer nur/ışık/cennet olsun! Nur içinde yatsın!) (TDDS-II. 472); “*Alnyna barsyn!*” (Rahmetlinin ruhuna varsın!/Merhumun hatırasına deęsin!) (TDDS-I. 62); “*Merhumyň hatyrasyna degsin!*” (Merhumun ruhuna/hatırasına gitsin/deęsin!) (TDDS-I. 62) gibi kalıp sözler kullanılır.

- (6) Kültürlerin içinde din olmazsa olmaz bir unsurdur. İnançlar insan davranışını ve hayatını yönlendirirler. Türkiye Türkçesinde İslamiyet’in etkisiyle dile yerleşen kalıp sözler mevcuttur. Bunlar; “*Allah’ım*”, “*Allahü Teala*”, “*İnşallah*”, “*Maşallah*”, “*Elhamdülillah*”, “*Selamünaleyküm*”, “*Aleykümselam*”, “*Allah nasip etsin*”, “*Allaha emanet*”, “*Allah korusun*”, “*Allah utandırmasın*”, “*Allah’tan başka İlah yok*”, “*Allah yar ve yardımcın olsun*” vb. birçok kalıp söz vardır. Türkmen Türkçesinde ise; “*Hak ýakan çyragyň öçmesin*” (Allah, ocağını söndürmesin!) (TDDS-I. 251); “*Halal mal*” (Helal mal. Yenmesi haram olmayan mal) (TDDS-I. 572); “*İki dünýäň abat bolsun!*” (İki dünyanın sağlam olsun!) (TDDS-I. 5); “*Kabul bolsun sadaka* (Allah kabul etsin!) (TDDS-II. 9); “*Alla medet bersin!*” (Allah yardım etsin!) (TTS. 453); “*Alla ýaryň!*” (Allah yar ve yardımcın olsun!) (TDDS-II. 463); “*Hak ýakan çyragyň öçmesin*” (Allah, ocağını söndürmesin!) (TDDS-I. 251); “*Hudaý gorasyn!*” (Allah korusun!) (TDDS-I. 507); “*Hudaý saklasyn* (Allah saklasın! Allah korusun! Allah sakınsın!) (TTS. 356); “*Hudaý size görkezmesin!*” (Allah size göstermesin!

Allah size yaşatmasın! Allah size *vermesin!*) (TDDS-I. 511); “*Peýgamberler ýorgudy bolsun!*” (Peygamber talihi/kaderi olsun!) (TDDS-II. 212); “*Toba! toba!*” (Tövbe tövbe!) (TDDS-II. 140); *Aleykim* (Selam veren birine karşılık olarak “siz de sağ olun” anlamında kullanılan selam.) (TDDS-I. 58); “*Helikselam*” (Aleykümselam (kadınların dilinde)) (TTS. 343); “*Salam*” (Selam) (TTS. 556); “*Salavmaleýkim*” (Erkeklerin kullandığı selamlaşma sözü) (TTS. 556); “*Valeykimessalam*” (Ve aleykümselam) (TTS. 662); “*Hudaýa şükür*” (Allah’a şükür) (TDDS-II. 380); “*Hudaýga ýüz müň şükür eder*” (Tanrı’ya yüz bin şükür eder) (TTS. 356); “*Şuňa-da şükür*” (Buna da şükür! Çok şükür! Halimize şükür!) (TDDS-II. 336); “*Şükür*” (Şükür) (TDDS-II. 336); “*Şükür alla bar umydym görkezer ondan cemal*” (Şükür Allah’a gösterir ondan cemal) (TTS. 611); “*Şükür et!*” (Şükret!) (TDDS-II. 336); “*Taňrı ýalkaşyn!*” (Tanrıya şükür! Tanrı bağışlasın! Teşekkürler!) (TDDS-II. 349); “*Allatvala*” (Allahü Teala) (TDDS-II. 174); “*Bähbit bola (bolsun)!*” (Hayırlı olsun! Hayırlısı olsun!) (TDDS-I. 153); “*Bähbit bola*” (Hayırlısı olsun diyorum!) (TDDS-I. 153); “*Bize-de miýesser etsin!*” (Bize de kısmet olsun/etsin!) (TDDS-II. 380); “*Nesip bolsa*” (Nasip olursa. Nasipse.) (TDDS-II. 123); “*Nesip etsin!*” (Nasip etsin!) (TDDS-II. 123) gibi kalıp sözler inançla ilgili kalıp sözlerdir.

Sonuç olarak; dil ve kültür birbirinden bağımsız düşünülemez. Her ulus kendi dilini ve kültürünü gelecek nesillere aktarmak istemekte ve bu isteği gerçekleştirmek için de en etkili olan dili kullanmaktadır. Çünkü dilin oluşturduğu unsurlar geçmiş ile gelecek arasında bir köprü oluşturur. Bunun sonucunda da kültür meydana gelir. Kalıp sözler de bu kültürün bir parçasıdır. Hem Türkiye hem de Türkmen Türkçesinde kalıp sözler, kültürün söz varlığına nasıl yansıdığına bir göstergesidir. Zira bu kalıp sözlere bakıldığı zaman her iki toplumun kültürü hakkında fikir edinmek çok kolay olacaktır. Bu yüzden kültürün kalıp söze, kalıp sözün de kültüre ne denli etki ettiği unutulmamalıdır.

2.1.9. Türkmen Türkçesi Öğretiminde Kalıp Sözler

Fatih Yılmaz’a göre insanlar çeşitli nedenlerden dolayı değişen dünyaya ayak uydurmak için yabancı bir dil öğrenme ihtiyacı hissederler ve bu yolda girişimlerde bulunurlar (2015: 187). Yazara göre yabancı dil öğretiminde hedef, o toplumun bireyleri ile yazılı ve sözlü iletişimde başarılı olmaktır. Bir dili yabancı dil olarak öğrenecek olanlar, o dili anadili olarak konuşanlarla sağlıklı iletişim kurmak amacıyla kalıplaşmış

dil birimlerinden yararlanırlar (2015: 189). Bulut'a göre, dil öğretiminde kalıp sözlere özel bir önem verilmesi gerekir. Çünkü bu sözlerin her dilde ve her an insan ilişkilerinde gerekli olmalarından kaynaklı ve dili öğrenilen toplumun kültürünü iyi anlayabilmek veya o kültürün içine girebilmek amacıyla öğrenilmesi gereklidir (2012: 1118).

Barın ise, yabancılara dil öğretimi sırasında, sadece belli kelimeleri öğretmenin doğru olmadığını, kişiye o dili ve kültürünü de yeterli ölçüde kazandırmanın gerekli olduğunu söyler. Çünkü bir dili severek ve isteyerek öğrenen bir yabancı o dilin kültür elçisi durumuna gelmektedir. Bu yüzden dil öğretimi zorlaştırılmamalı ve çevreyle kurulan iletişim birinci planda olmalıdır. Çünkü dil öğretimi aynı zamanda yaşantıların kazandırılması demektir (2003: 312-313).

Kalıp sözler, Türkmen milletinin tecrübeleri sonucunda oluşturduğu, hafızada saklayarak ihtiyaç halinde ortaya çıkarıp kullandığı, gelecek nesillere aktardığı, duygu ve düşüncelerin birer ürünüdür. Türkmen Türkçesi konuşan bireyler, günlük hayatta kendilerini kolay ifade etmek ve etkili bir iletişim kurmak için kalıp sözlere sıkça başvururlar. Günlük hayatın içinde yazılı olsun sözlü olsun etkili iletişim kurmak için kalıp sözlerden sıkça yararlanılır. İşte Türkmen Türkçesini yabancıların öğrenmesi için bu kalıp sözler bir hayli büyük öneme sahiptir. Kendilerini rahat anlatabilmek için kalıp sözleri bilmeleri, etkili ve sağlıklı bir iletişim kurabilmelerine yardım edecektir. Çünkü kalıp sözler okulda, evde, işte, sokakta, kamusal alanlarda, resmi kurumlarda ve daha birçok yerde iletişim kurmalarını kolaylaştıracak, aynı zamanda da o dile hakim olmalarını sağlayacaktır. Bu sebeple Türkmen Türkçesindeki kalıp sözleri bilmek bu dilin öğretiminde oldukça önemli bir yere sahiptir.

Kalıp sözlerin bir toplumun kültürünü yansıması, son yıllarda dilbilimcilerin kalıp sözlere olan ilgisini arttırmıştır. Bir ulusun genel olarak hayata bakış açısını dolayısıyla da kültürünü yansıtan kalıp sözlerin bilinmesi, yabancılara Türkmen Türkçesi öğretiminde önemli bir yere sahiptir. Bu sayede bu dili öğrenenler günlük hayatta etkili bir iletişim kurabilecek ve toplum tarafından kabul görecektir.

Kalıp sözler, Türkmen Türkçesinin söz varlığında önemli bir yere sahiptir. Türkmen Türkçesinin öğretiminde ilk önce bu kalıp sözleri öğretmek, öğrenen kişi için daha faydalı olacaktır. Günlük hayatta en büyük paya sahip olan sözlü iletişimde kalıp sözlerin öğrenimi sağlıklı bir iletişimin temelini oluşturur. Çünkü;

(1) Kalıp sözler kullanıma her zaman hazırdır,

- (2) Sözlü iletişimde kalıp sözlerin dikkat çekme, iletişimi başlatma, devam ettirme ve sonlandırma, nezaket bildirme, duygu bildirme gibi işlevleri dil öğreniminde daha etkilidir,
- (3) Kalıp sözler söylenmek istenen şeyin daha açık, anlaşılır, kolay, hızlı ve etkili bir biçimde iletilmesini sağlamaktadır,
- (4) Kalıp sözler, toplumun ortak değerlerini yansıttığı için insanlar arasındaki bağları güçlendirir,
- (5) Türkmen kültürünü anlayabilmenin yolu, onun içinde barındırdığı kalıp sözleri bilmek ve onları yerine göre uygun bir biçimde kullanmaktan geçer.

Türkmen Türkçesinde kalıp sözlerin öğretiminde öğrencilerin ihtiyaçları ve kalıp sözlerin günlük hayatta kullanım sıklığı göz önünde bulundurulmalıdır. Bunun yanı sıra öğrencilerin bireysel farklılıklarına, dilsel gelişimlerine ve öğrenme ortamlarına da dikkat edilmelidir. Daha etkili bir öğrenim için uygun ortam yaratılmalı ve bu sözleri kullanarak pratik yapabilecekleri ortamlar da oluşturulmalı, öğrenilenler sadece teoride kalmamalıdır.

2.1.10. Kalıp Sözlerle İlgili Sonuçlar

Tez çalışmamızı yapmamıza sebep olan Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesindeki kalıp sözleri incelediğimizde aşağıdaki gibi sonuçlara ulaşabiliriz.

- (1) Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesindeki kalıp sözler benzerlik göstermektedir;
- (2) Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesindeki kalıp sözlere bakıldığında Türkiye Türkçesindeki kalıp sözler üzerinde yapılan incelemelerin ve yayınlanan eserlerin daha fazla olduğu görülmektedir. Türkmen Türkçesindeki kalıp sözler daha çok günlük hayatın içinde yer alan nezaket bildirme, alkış ve kargışlar şeklinde ele alınmıştır. Türkmenistan'a gidilip bu konu üzerinde çalışmalar yapıp yapılmadığını araştırmak mümkün olmadığı için farklı çalışmaların olup olmadığı Türkiye'de görev yapan Türkmenistanlı bilim adamlarına sorularak tespit edilmeye çalışılmıştır.
- (3) Her iki lehçede de kalıp sözler sözlüğü henüz oluşturulmamıştır;
- (4) Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesinde yer alan kalıp sözler anlamsal olarak birbirlerine çok yakındır;

- (5) Her iki lehçenin kalıp sözleri yapısal olarak farklılık gösterse de bu farklılık, dilbilgisi özelliklerinin farklı olmasından kaynaklanmaktadır;
- (6) Hem Türkiye Türkçesinde hem de Türkmen Türkçesinde kalıp sözlerin işlevleri aynıdır;
- (7) Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesindeki kalıp sözler kültürel bakımdan anlam farklılığı göstermemektedir;
- (8) Her iki dildeki kalıp sözlerin içinde yer alan, iyi ve kötü dilekleri bildiren kalıp sözler, daha çok dini inancın etkisindedir;
- (9) Türkiye Türkçesinde de Türkmen Türkçesinde de kalıp sözler, hafızada saklanarak kullanılmaya hazır halde buldukları için sözlü iletişimi kolaylaştırmada oldukça etkilidirler;
- (10) Her iki lehçede de kalıp sözler, atasözü ve deyimlerle karıştırılmış durumdadır;
- (11) Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesindeki kalıp sözler, her iki ulusun yaşam tarzını, hayata bakış açısını, milli özelliklerini, değerlerini, gelenek ve göreneklerinin yanı sıra kültürlerini yansıtır;
- (12) Her iki lehçede de kalıp sözlerin büyük bir kısmını iyi ve kötü dilekler oluşturmakta; bu da kökü bir her iki Türk topluluğunun duygu yoğunluğunun fazla olduğunun bir kanıtıdır;
- (13) Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesinin yabancılara öğretimi noktasında her iki Türk topluluğunun kültürlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için kalıp sözlerin öğretiminin önemi yadsınamaz bir gerçektir;
- (14) Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesindeki kalıp sözler üzerine daha çok dilbilimsel çalışma yapılmasına ihtiyaç vardır.

SONUÇ

Kalıp sözler, insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen, iletişimi kolaylaştıran, milli kültürü yansıtan ve var olduğu dilin zenginliğini gösteren sözlerdir. Her toplum kendi davranış şeklini geliştirir ve bu şekiller üzerinden gelenek ve göreneklerini oluşturur. Toplu halde yaşamının getirdiği bu sistematik düzen içinde insanların iletişim halinde olmaları, sosyal hayatın devamlılığı açısından son derece önemlidir. Günlük hayatı kolaylaştırmak adına kalıplaştırdığımız bazı sözler vardır. Bunlar, biriyle karşılaştığımızda ilk önce selam vermek, sonrasında hal hatır sormak, iletişimi bitirirken de vedalaşmak gibi hazır halde bulunan kalıp sözlerdir. Ayrıca günlük hayatta bazı durumlarda; doğum, evlenme, ölüm gibi içinde bulunduğumuz bu durumu en rahat anlatmanın yolunu yine kalıp sözlerden birini kullanarak yaparız. Çünkü tecrübeler sonucunda öğrenilmiş ve hafızada saklanmış halde bulunan kalıp sözler, her an kullanılmaya hazır halde beklemekte, böylece insan hayatını kolaylaştırmaktadır.

Dilbilimsel olarak bakıldığında da kalıp sözler, deyim ve atasözleri gibi bir dili konuşan toplumun kültürünü, dini ve batıl inançlarını, insanların birbirlerine karşı yaklaşımlarını, bu yaklaşımlardan doğan iletişim şekillerini, gelenek ve görenekleri yansıtmaktadır. Yabancılara dil öğretimi sırasında kalıp sözlerin öğretilmesi, dili öğrenilen toplumun kültürünün en iyi şekilde anlaşılmasını sağlayacaktır. Bu yüzden bu kalıplara özel bir önem verilmesi dil-kültür ilişkisi açısından son derece önemlidir.

Bugüne kadar Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesinde atasözü, deyimler ve ikilemeler üzerine birçok araştırma yapılmıştır. Ancak; Türkiye Türkçesinde kalıp sözler üzerine Hürriyet Gökdayı'nın yazdığı *Türkçede Kalıp Sözler* eseri dışında, her iki lehçede de sadece dilde kullanılan kalıp sözlerin başlı başına ele alındığı bir çalışma söz konusu değildir. Bu sebeple her iki lehçede de kalıp sözlerin tanımlanması ve sınıflandırılması noktasında bazı problemler görülmektedir. Çünkü kalıp sözler, bu güne kadar ayrı bir sınıflandırma içinde ele alınmayıp, atasözleri ve deyimler ile karıştırılıp aynı kategoride ele alınarak incelenmiştir. Bu yüzden Türkmen Türkçesinde yer alan kalıp sözler, Türkiye Türkçesinde yer alan bu konuyla ilgili çalışmalardan yola çıkılarak tanımlanmaya ve sınırları çizilmeye çalışılmıştır. Türkmenistan'a giderek araştırma yapmamız da mümkün olmadığı için başlı başına bu alanda yapılan bir çalışma olup olmadığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Türkiye'de görev yapan Türkmen dilbilimcilerden edinilen bilgiler doğrultusunda bu konuyla ilgili birkaç makale dışında bir eser olmadığı yönündedir.

Kalıp sözlerin anlam bakımından incelenmesi sırasında bu sözlerin çeşitli söyleyiş özelliklerine sahip olduğu ve söz varlığı içinde oldukça zengin bir yer kapladığı belirlenmiştir. Fakat Türkmen Türkçesinde kalıp sözler ayrı bir değerlendirme konusu olmamıştır. Tez çalışmamızda Türkmen Türkçesindeki kalıp sözler anlam bakımından “Toplumdaki Kültüre Dair İlişkileri Yansıtan Kalıp Sözler” ve “İyi ve Kötü Dilekleri Yansıtan Kalıp Sözler” olarak iki kısımda incelenmiştir. Toplumdaki kültüre dair ilişkileri yansıtan kalıp sözler 35 alt grupta, iyi dilekler 15 alt grupta, kötü dilekler ise 6 alt grupta incelenmiştir.

Türkmen Türkçesinde kalıp sözlerin en yaygın olduğu grup, toplumdaki kültüre dair ilişkileri anlatan kalıp sözlerdir, daha sonra iyi ve kötü dilekler gelir. Türkiye Türkçesinde ise kalıp sözlerin birçoğu beddualarla ilgilidir. Bu durum, her iki Türk topluluğunun yaşam şartlarının ve inançlarının oluşturduğu kültürel özelliklerin bir göstergesidir.

Kalıp sözlere baktığımızda her iki lehçede de dini yaşam ve inançların etkisi bir hayli fazladır. Bu iki kavram, insan davranışları üzerinde oldukça etkili olmuş ve davranışları yönlendirmiştir. Bunun yanı sıra kalıp sözlerden yola çıkılarak bir toplumun kültürü hakkında birçok bilgi elde edilebilir. Ayrıca doğum, evlenme, hastalıklar, kazalar, ölüm gibi durumları anlatmak için de kalıp sözlerin iletişimi kolaylaştırma ve sağlıklı iletişim kurma özelliğinden faydalanılmıştır.

Türkmen Türkçesinde ağırlıklı olarak basit yapı görülmekte, ancak diğer yapılardaki cümle şekillerine de rastlanmaktadır.

Türkmen Türkçesinde kalıp sözler, genellikle atasözleri ve deyimlerle karıştırılmış, aynı sınıflandırma içerisine alınmıştır. Kalıp sözlerin diğer kalıplaşmış dil birliklerinden ayırt edilmesi üzerinde çalışılması gereken bir konudur. Tezimizde bunu yapmaya gayret ettik.

Bu çalışmada sözlüklerden yararlanılmıştır. Bu konuda mutlaka ki eksik bırakılan noktalar olmuştur; bu eksikliklerin bu konu üzerinde çalışacak diğer dilbilimciler tarafından tamamlanmasını umut etmekteyiz.

Türkmen Türkçesinde yer alan kalıp sözlerle ilgili dilbilimsel olarak, biçimce ve anlamca ayrı bir grupta sınıflandırma çalışmaları yapılırsa daha sağlıklı bir sonuç ortaya çıkacaktır. Bu sayede, bu konu hakkında ya da benzer konuları çalışmak isteyen araştırmacılara yol gösterici olunabilir. Bütün bunların sonucunda; Türkiye Türkçesinden Türkmen Türkçesine, Türkmen Türkçesinden de Türkiye Türkçesine eser

aktarmak, yabancılara dil öğretimini kolaylaştırmak ve her iki dilin kültürünü tanımak daha da kolaylaşacaktır.

SÖZLÜK**4.1.Kalp Sözler Sözlüğü****TÜRKMEN ELİPBİYİ**

A a	N n
B b	Ň ň
Ç ç	O o
D d	Ö ö
E e	P p
Ä ä	R r
F f	S s
G g	Ş ş
H h	T t
I i	U u
J j	Ü ü
Ž ž	W w
K k	Y y
L l	Ý ý
M m	Z z

-A-

abraý aladyň!: Şöhretin artsın! (TTKÜM. 210).

abraý bersin!: Şöhret versin! (TSAS. 33)

abraýdan aýyrmasyň!: Şöhretten ayırmasın! (TSAS. 33)

abraýly bol! abraýly boluň! abraýly bolaly!: Şöhretli ol! (TSAS. 33)

abraýyň artsyn! abraýyňyz artsyn! abraýyň beýgelsin! abraýyňyz beýgelsin!

abraýyň belent bolsun! abraýyňyz belent bolsun!: Şöhretin artsın! (TSAS. 33)

abraýlymy? abraýlymy, özi? nähili, abraýlymy, özi?! Şöhretli mi? Kendisi şöhretli mi? (TSAS. 34)

acy habarlardan allaň özi saklasyn!: Acı haberlerden Allah uzak etsin! (TTKÜM. 207).

adamlarymyzdan ynsap aýrylmasyn!: Allah insanı insaftan mahrum bırakmasın/etmesin.. (ADS. 94)

adamlaryň päline govusyny salaveri!: İnsanlara iyi düşünceler versin! (ADS. 81)

adamsyna vepaly bolsun!: Adamına vefalı olsun (TDDS-I. 453). *Ben olara berk jan saglyk ishinde üstinlik, pylangül hem adamsyna vepaly bolup gazygynda garrasyn.* (<http://talyplar.com/posts/3569> e tarih 01.05.2019). “Ben onlara can sağlığı işinde zafer, filan kişi ile kocasına vefalı olsun da olduğu yerde yaşlansın diyorum.”

ady bilen garrasyn!: Adıyla yaşasın/yaşlansın! (ADS. 15)

adyna alkyş agsyn! adyňyza alkyş agsyn!: Adına/adınıza iyi dilekler yağsın! (TSAS. 37)

adyna döneyin! adynyza döneyin! adyndan aýlanaýyn! adynyndan aýlanaýyn!: Adına döneyim! Adınıza döneyim! (TSAS. 36)

adyna eýe olsun!: Adıyla müsemma. Adının anlamına sahip çıksın! (ADS. 16)

adyňa gurban!: Adına kurban olayım! *Men seniň adyňa gurban!* (TDDS-I. 523). “Ben senin adına/ sana kurban olayım!”

adyna mynasyp bolsun!: Adına münasip/yakışır olsun! Adına yakışsın! (ADS. 16)

aga! agam! agam can!: Ağa! Ağam! Ağam can! (TSAS. 35)

agyran-yncan bolsaňyz, razy bolyň!: Ağrýyp incinirseniz, razı olun!(ADS. 38)

agyr älla sabyrly bol! agyr älla sabyrly boluň!: Allah sabırlar versin! (TSAS. 35)

agyryňa çydasaň, müň ýaşa!: Ağryya dayanırsan, bin yaşa! (TDDS-I. 39). *Agyryňa çydasaň müň ýaş a, garry pekge!* (<https://edudocs.net/4707985/> e-tarih 01.05.2019). “Ağryya dayanırsan bin yaşa, yaşlı aptal!”

agyz-dili bir bolsun! agyz-dili birligini bersin!: Özü sözü bir olsun! (TSAS. 36)

agzyňy haýyr aç!: Ağzını hayra aç! Ağzını hayırlı bir şey için aç! Ağzından hayırlı bir şey çıksın! (ADS. 48)

agşamyň haýyrly! agşamyň haýyrly bolsun! agşamyňyz haýyr! agşamyňyz haýyrly! agşamyňyz haýyrly bolsun!: Akşamınız hayırlı olsun! (TSAS. 35).
Agşamyňyz haýyrly bolsun,
Sapar. (<https://books.google.com.tr/books?id=k7dEDwAAQBAJ> e-tarih 01.05.2019). “Akşamınız hayırlı olsun, Sapar.”

agzy bimaza: Yemek isteyen (TDDS-I. 40). *Ay sözüň gutaryan yeridä su soragdan halys boldym göwreli hov sol göwreli toyly ayagy agyr agzy bimaza basga näme diyeli.* (www.talyplar.com/posts/15076 e-tarih 01.05.2019). “O sözünü bitirdiği anda su istemekten yoruldu hamile hamile acıkan, yemek isteyene başka ne denir ki?”

agzybir bolun!: Uyumlu olun! Hoşgörülü olun! (TSAS. 35)

agzybiri bolsun!: Uyumlu olsun! (TSAS. 35)

agzybirlik dogasy: Barış duası, dostluk duası, “yaşasınlar” anlamında da kullanılır (TDDS-I. 307). *Gerek Yslam, gerek beyleki dinlerin ozeni, agzybirlik ilkinji esaslardan biridir.* (www.tmolympiad.org Ýazgylar (bloglar) diplomat'in mowzogy e-tarih 01.05.2019). “Gerek İslam dini gerekse başka dinlerin özünde barış birinci esaslardandır.”

agzybir-musulmany bolsun!: İçi dışı bir, imanı bütün bir Müslüman olsun! (TTKÜM. 211).

agzy boş (jäheksiz): Yerli yersiz konuşan, ağzına sahip çıkamayan kişi (TDDS-I. 40). *Özüň hem eşidýän köpelyär myş-myş, Galyň agzy boşlar «ýetmezi barmyş».* («Sovet

edebiyaty» jurnaly). (https://enedilim.com/sozluk/soz/agyr_e-tarih_01.05.2019). “Sen de işiten çoğalır miş-miş, / gevşek ağzı çözülür; yetersizmiş.”

agzy dek durmazlyk: Ağzı tek değil, konuşmadan duramayan, ağzını tutamayan. *Märekede onuň agzynyň dek durjak gümany ýokdur* (TDDS-I. 40). “Kalabalıkta onun ağzının tek duracağından/ağzını tutacağından şüpheliyim.”

agzy emzikli: Bebek, emzikli bebek. *Onuň agzy emzikli çagasy bar* (TDDS-I. 373). “Onun emzikli bebeği var.”

agzy gowşak: Diyeceğini deyip fikrini söyleyemeyen, kendini düzeltemeyen, beceriksiz. *Seniň örän agzyň gowşak* (TDDS-I. 40). “Senin çenen gerçekten güçsüz/beceriksiz”.

agzyna ak-da gelse diýmek, gara-da gelse: Ağzına geleni iyi de olsa kötü de olsa söyleme (TDDS-I. 40). *Bu haramzada agzyna ak gelse-de, gara gelse-de diýjegini diýip dur*. (http://www.talyplar.com/posts/3266_e-tarih_01.05.2019). “Bu haramzade/piç ağzına geleni iyi de olsa kötü de olsa söylüyor.”

agzyňa alar ýaly däl: Söylediği sözler ağza alınacak cinsten sözler değil. *Onuň adamlara aýdýan sözlerini agzyňa alar ýaly däl, şeýle ýaramaz adam eken* (TDDS-I. 41). “Onun insanlara söylediği sözler ağza alınacak cinsten sözler değil, böylesine kötü adam imiş.”

agzyňa bal!: Ağzından bal damlasın! (ADS. 56)

agzyna bek (berk): Ağzı sıkı, sır tutan kişi (TDDS-I. 40). *Ol oglan örän agzyna bekdir* (https://enedilim.com/sozluk/jumle/agzyna+bek_e-tarih_01.05.2019). “O oğlanın ağzı sıkıdır.”

agzyňdan al alsyn (kaksyn): Ağzından yel alsın! (TDDS-I. 41). *Goy uv, agzyňdan al kaksyn, goý!– diýip, Şemşat yakasyny tutup, ör gökden geldi* (s33c5d959460c1873.jimcontent.com/.../GYLSYRATYŇ%20BÄRI%20ÝÜZÜNDE.pd ..e-tarih 01.05.2019). “Şemşat yakasını tutup, ‘Bırak ya, ağzından yel alsın!’ diyerek ayağa kalktı.”

agzyna suv damdyrmazlyk: Birine zor gününde yardım etmemek, horluk çekene yardım etmemek. (TDDS-I. 40)

agzyňyzdan hudaý eşitsin!: Ağzınızdan çıkanı Allah duysun/kabul etsin! (ADS. 44)

agzyňdan ýel alsyn!: Ağızından yel alsın!
(<https://damja.wordpress.com/category/umumy/> e-tarih 01.05.2019). *Huday saklawersin, agzyňdan ýel alsyn.* (<https://www.turkmens.com/Dersat/birkitap.htm> e-tarih 01.05.2019). “Allah korusun, ağızından yel alsın!”

agzynyň eýesi däl: Ağızına sahip çıkamayan, söylememesi gereken şeyleri söyleyen, diline söz geçiremeyen kişi. *Heleý, senem agzyň eýesi-hä dälsiň* (TDDS-I. 41). “Kadın sen de ağızına sahip çıkamıyorsun!”

agzy sary: Tecrübesiz, ağızı süt kokan, yetişme çağında genç. *Seniň ýaly agzy sary oglanyň elinden şol gyzy alyp bilmesem, men hem ussa adymy taşlaryň* (TDDS-I. 41). “Senin gibi ağızı sarı/süt kokan oğlanın elinden şu kızı almazsam, ben de adımları değiştiririm.”

agzy ýelli: Bir söze yalan yanlış şeyler ekleyerek konuşan kişi (TDDS-I. 41). *Bu gürrüňler agzy ýellileriň, gorkaklaryň ýalan toslamalarydyr* (enedilim.com/sozluk/soz/ýelli e-tarih 01.05.2019). “Bu sözler ağızı yellilerin, korkakların yalanlarıdır.”

agzy ýirik: Olur olmadık şeyler hakkında konuşup duran geveze kimse (TDDS-I. 41).

ahyret balaň bolsun!: Ahirette yoldaşın olsun! (TSAS. 43)

ahyret ýoldaşyň – iman: Ahirette yoldaşın iman olsun. “*Ahyret ýoldaşyň – iman*” *diýdiler* (TDDS-I. 44). “Ahirette yoldaşın iman, derler.”

ahyry gelsin!: Geçmiş olsun! (TTKÜM. 206).

ahyry haýyr bolsun!: Allah acil şifalar versin! (TTKÜM. 206).

ahyry haýyrly bolsun!: Allah acil şifalar versin! Sonu hayır olsun! Sonu hayırlı olsun! (TSAS. 43)

ajal alsyn!: Ecel alsın! Ecelin gelsin! (TDDS-I. 44). *Aýallary perzentsiz dul galsyn, erkeklerini ajal alsyn, ýaş ýigitleri söweşde gylyçdan ölsün!* (<https://ibtrussia.org/ru/text?m=TKL&l=Jer.18.1.1&g=0> e-tarih 01.05.2019). “Kadınları çocuksuz ve dul kalsın, erkeklerini ecel alsın, genç yiğitleri savaşta kılıçtan geçsin!”

ajal dony: Kefen. *Aşyk hemra diýer, ajal donuny, Biçişeli, han Sayadym, ne diýr sen?* (TDDS-I. 44). “Aşık yoldaş der kefenine; Biçişelim, // Sayadım Han, ne dersin?”

ajal guşy: Ölüm habercisi, Azrail, ölüm. *Ajal guşy uçup baran, gaýdyp gelmez onda baran, Öziin pälwan tutup yören, Şiru-peleň, piller galmaz* (TDDS-I. 44). “Ecel kuşu uçar gider, dönüp gelmez oraya giden, // Kendini pehlivan sayan, Arslan ve kaplan, filler bile kalmaz.”

ajalyň ýetsin!: Ecelin gelsin! (TDDS-I. 44). *Ajalyň ýetse gidibermeli-dä” aýlanyardy.* (talyplar.com/posts/9141 e-tarih 01.05.2019). “Ecelin gelse gidivermeli de diyerek dolanıyordu.”

ajal oky: Ölüm oku (TDDS-I. 44). *Emma ajal oky onu adymyny ortarasyndan olupdyr* (<https://www.scribd.com/doc/267487253/Seýitmyrat-Owezbaýew-Gonubek> e-tarih 01.05.2019). “Şimdi ecel oku onun adımını ortasından bölmüş.”

ajy habar: Kötü haber. *Ajy habar ýyldyrym çaltlygynda ýaýraýar* (TDDS-I. 45). “Acı haber yıldırım attığında yayılır/acı haber tez duyulur.”

akan görkli suvuň guramasyn!: Akan görkemli suyun kurumasın! (ADS. 91)

ak bazar: Hayırlı pazarlar/hayırlı alışverişler (TDDS-I. 139). *Ata-enäniň bermediğini, ak bazar berer* (<https://raw.githubusercontent.com/morazow/TurkmenBot/master/files/nakyllar.txt> e-tarih 01.05.2019). “Ananın babanın veremediğini ak pazar verir.”

ak bugdaý: Eski tarihlerden beri ekilip üretilen Türkmen buğdayı. *Türkmeniň ak bugdaýynyň, ony ýetişdirýän gallaçynyň geljegi hasam aýdyň, hasam şöhratly* (TDDS-I. 183). “Türkmenin ak buğdayının, onu yetiştiren hububatçının geleceği aydınlık da şöhretli de.”

ak gyz ýoldaşyn bolsun!: Ak kız yoldaşım olsun! (ADS. 92)

akylyna döneyin! akylyndan aýlanaýyn!: Aklına uyayım! Aklından döneyim! (TSAS. 39)

akyly gelip gitmeliräk: Akı tam değil, akı gelip gidiyor (TDDS-I. 51). *Samsygrak, akyly gelip-gitmeliräk. Iliň gepine gidip, näbelet obalardan gelin alsaň alla alasamsyk çykjakmy, alla darsdaban çykjakmy-kim bilýär?* (<https://enedilim.com/sozluk/soz/alasamsyk> e-tarih 01.05.2019). “Ülkenin her yerine gidip de, bilinmedik ovalardan gelin alsan Allah’ım yarı aptal mı çıkacak yoksa çevik mi çıkacak nereden bileyim?”

akyly gözünde: Birinden çekinen, korkan, endişeli kişi. *Onuň akyly gözündedir, gyzgyn çäýnegi ellemez* (TDDS-I. 51). “Onun akli başındadır (dikkatlidir), kızgın çaydanlığı ellemez.”

akylyň öýi (öýjügi): Zeki, hafızası kuvvetli. *Seň özüň akylyň öýjügisin-le!* (TDDS-I. 51). “Sen zekisin!”

akyly ýerinde: Akli yerinde/Akıllı. *Akyly ýerinde bolan adam beýle iş eder öýdemok* (TDDS-I. 51). “Akli yerinde olan adam böyle şeyler yapar mı?”

ak pata almak: Bir kimseden “yolun açık olsun, tuttuğun iş sağlam olsun” anlamında hayır duası almak (TDDS-I. 46). *Erenlerden-enbiýalardan, övlüjä ynsanlardan ak pata almak beýan edilýär* (gundogar-news.com/index.php?category_id=5&news_id=338 e-tarih 01.05.2019). “Erenlerden, evliyalardan hayır duası almak gerekiyor.”

ak pata bermek: Bir kimseye iyi dilekte bulunma/hayır duası etme. *Ol kişi Bilbile ak pata berdi* (TDDS-I. 46). “O kişi Bülbül’e hayır duası etti.”

ak ýol: Yolun açık olsun anlamında bir dilek. *Ak ýol arzuw etmek* (TDDS-I. 47). “Yolunun açık olmasını arzulamak.”

ala-bölesinden saklasyn!: Allah böylesinden sakınsın/korusun! *Allajan ala-bölesinden saklasyn!”* (TDDS-I. 52). “Allahım böylesinden korusun/sakınsın!”

alaçsyzlygyndan peydalanýarsyň: Çaresizliğimden faydalaniyorsun. *Sen benim alaçsyzlygyndan peydalanýarsyň!* “Sen benim çaresizliğimden faydalaniyorsun” (TTS. 527).

alaçsyz razy bol-: Çaresiz razı olmak (TTS. 27). *İnileri alaçsyz razy boldylar.* (<https://enedilim.com/sozluk/soz/ala%C3%A7syz> e-tarih 01.05.2019). “Kardeşleri çaresizce kabullendiler.”

ala daňdan: Tanın atmak üzere olduğu vakit, tan vakti (TDDS-I. 52).

aladaň üçin sag bol! Aladaňyz üçin sag bolun!: Zahmetin(iz) için sağ olun! (TSAS. 42)

alan galaň özüňki: Seni tutan bir şey yok, elinden geleni yap (TDDS-I. 61). *Näme de bolsa intäk sallah, alan galaň özüňki* (talyplar.com/posts/2541 e-tarih 01.05.2019). “Ne de olsa evlenmemiş, seni tutan bir şey yok.”

alanyň halalyň bolsun!: Aldıkların helal olsun! (ADS. 92)

alany ýanyňa: Aldığı kendi hayrına, aldığı kar (TDDS-I. 61). *Nadanlygyň ñokeri kân, eý, tañrym, alany ýanyňa, mysaly bal-la, siňek ýaly topar...* (<http://denemeede.blogspot.com/2008/11/yazylyp-taslanan-gosgy.html> e-tarih 01.05.2019) “Cahilliğin askeri çok, ey Tanrım, aldığı kar, mesela bala, sinek gibi çokar.”

aldyň alty şaýyňy!: Önden hazırlığını yap! Hazırlıklı ol! (TDDS-I. 61). *Aldyň alty şaýyňy, Hezzet edip sen oňa! Hezzet edip eşege, Kim alypdyr aklygy.* (<http://www.tkm.8m.net/korgarga.htm> e-tarih 01.05.2019). “Önden hazırlığını yap, / Hürmet edip sen ona! / Hürmet edip eşeğe, / Kim almış temizliği.”

aleykim: Selam veren birine karşılık olarak “siz de sağ olun” anlamında kullanılan selam. “*Salam bermäge ýetişmänkäk, Aleykim, diýdi-de, göýä garaşýan myhmanlary gelen ýaly, maşynymyzyň gapysyny açyp, öýüne tarap ümledi.*” (TDDS-I. 58). “Selam verecek olgunlukta gibi, Aleyküm dedi de, güya bekleyen misafirlerine gelmiş gibi, arabamızın kapısını açıp, evin olduğu tarafa işaret etti.”

aleykimsalam!: Aleyküm selam! (TSAS. 42)

aleykimessalam!: Aleykümessalam! (TSAS. 42)

al gerek bolsa saňa!: Al sana, sen bunu hak ettin! *Al gerek bolsa saňa! – diýip, maňlaýyna urdy-da, oturgyja özüni goýberdi* (TDDS-II. 80). “Alına vurup da; al sana, sen bunu hak ettin, diyerek kendini koltuğa bırakıverdi.”

al gutly bolsun!: Al kutlu olsun! (TSAS. 41)

alyň! alyň, diýip oturyň!: Alın! Alın, deyin! (TSAS. 41)

alynyna barsyn!: Önüne gelsin!(ADS. 70)

alyň gutly bolsun! alyňyz gutly bolsun!: Düğününüz kutlu olsun! (TSAS. 36)

alyp barýan galasy ýok: Elinden bir iş geldiği yok. “*Aý, seniňem bir alyp barýan galaň ýok-la!*” (TDDS-I. 61). “Ay senin de elinden bir şey geldiği yok ya!”

alkyş kylan: Dua eden. “*Gargyşym daşlarny mum deý erider, Pür-pudak ýaýradar alkyş kylanym.*” (TDDS-II. 62). “Beddualarım taşları mum gibi eritir, hayır dualarım da etrafta yemyeşil filizler açtırır.”

alla abraý bersin!: Allah şöhet versin! (TSAS. 33)

alla abraýdan aýrmasyn!: Allah şöhetten ayırmasin! (TSAS. 33)

alla bagtynyzy açyk etsin!: Allah bahtınızı açık etsin! (TSAS. 39)

alla beren umydyň üzülmesin!: Allah'ın verdiği umudun kesilmesin! Allah'tan umut kesilmez! (ADS. 91)

alla berenine şükür! allany berenine şükür!: Şükür, Allah'ın verdiklerine! (TSAS. 39)

alladan gaýtsyn!: Allah'tan gelsin! (TSAS. 40)

alla işiňi rovaç etsin!: Allah işini rast getirsin! (ADS. 93)

alla köp görmesin!: Allah çok görmesin! (TSAS. 40)

allanyň özi abraýdan aýrmasyn!: Allah'ın kendisi şöhetten ayırmasin! (TSAS. 33)

allanyň özi abraý bersin!: Allah'ın kendisi şöhet versin! (TSAS. 33)

alla medet bersin!: Allah yardım etsin! (TTS. 453). *Allajan medet bersin.* (https://vk.com/wall-36042178_48773 e-tarih 01.05.2019). “Allah'ım medet versin!”

alla rysgalyňzy köp etsin!: Allah nasibinizi bol bersin! (ADS. 93)

alla sizi namarda zar etmesin!: Allah sizi namerdin eline düşürmesin! (ADS. 92)

alla tagala ugruna etsin!: Allahü Teala iyilik versin! (ADS. 48)

allaň özi govusyny etsin!: Allah yardım etsin! (TTKÜM. 206).

allatvala: Allahü Teala. “*Övez ogluny bersin! ýaş çaga aradan çykanda, onuň deregine allatvala ýene-de ogul bersin!*” (TDDS-II. 174). “*Övez Allah oğul versin! O çocuk ölürse Allahü Teala onun yerine yeni bir oğul versin!*”

alla ýardam bersin! alla ýardam etsin!: Allah yardım etsin! (TSAS. 40)

alla ýaryň! alla ýaryň bolsun! alla ýaryňyz! alla ýaryňyz bolsun!: Allah yârin! Allah yârin olsun! Allah yar ve yardımcın olsun! (TSAS. 40)

alla ýalkasyn!: Allah korusun! (TSAS. 40)

alla ýaryň!: Allah yar ve yardımcın olsun! (TDDS-II. 463). *Oglan, Alla ýaryň bargyl, bargyl! diýdiler* (<http://www.magtymguly.com/> e-tarih 01.05.2019). “Oğlan, Allah yâr ve yardımcın olsun!”

alynna barsyn!: Rahmetlinin ruhuna varsın!/Merhumun hatırasına değsin! (TDDS-I. 62)

alnyň açyk bolsun!: Bahtın açık olsun! Mutlu ol, başarılar dilerim! (TDDS-I. 61-62). *Alnyň açyk bolsun, eý gövher ýürek, Bu ak patam ak alnyňa ýaraşar!* (https://vk.com/wall24610021_604 e-tarih 01.05.2019). “Bahtın açık olsun, ey gevher yürek, bu hayır duam bahtına yaraşır.”

alnyňa ak gün dogsun! alnyňyza ak gün dogsun!: Alnına ak gün doğsun! Güzel günler gör! (TSAS. 40)

alnyň-bagtyň açyk bolsun!: Bahtın açık olsun!/Mutlu ol! (yeni evlenen kıza söylenir) (TDDS-II. 80). *Alnyň bagtyň açyk bolsun uýam! Durmuşda diňe bagt ýaryň bolsun!* (<http://dostluk.ru/forum/index.php?id=1925> e-tarih 01.05.2019). “Bahtın açık olsun, kız kardeşim! Hayatta da sadece şans yanında olsun!”

alnyňy hak açsyn!: Bahtın açılsın! Yolun açık olsun! *Sonam, alnyň hak açsyn, Nirde gezseň, sagja gez!* (TDDS-I. 62). “Sunam, bahtın açılsın, nerede olursan sağ ol!”

alnyňyz açyk!: Bahtımız açık olsun! (TDDS-I. 61-62)

alnyňyzy hak açsyn!: Allah önünüzü açsın! (TSAS. 41)

altyn harplar bilen! altyn harplar bilen gutlaýaryn!: Altın harfler ile! Altın harfler ile kutluyorum! (TSAS. 42)

aman-esen/aman-sag: İyi, sağlıklı (TDDS-I. 64). *Olar aman-esen bardylar* (m.ajapsozluk.com/dictionary/turkmen-russian/aman-esen e-tarih 01.05.2019). “Onlar sağ salim vardılar.”

amanlykmy? amanlykmydyr? amanmysyň? amanmysyňiz? aman-sagmy? amanmyň? aman-sagmyň?: Sağ mı? Sağ mıdır? Sağ mısın? (TSAS. 42)

aman-sag bári baksyn!: Allah sağlık sıhhat versin! (TTKŪM. 206).

aman-sag beri baksyn-da, herne!: Sağ salim olsun da gerisi boş!

(TSAS. 42)

aman-sag gutulsyn!: Allah şifa versin! Allah acil şifalar versin! Ayağa kalksın! (TTKÜM. 206).

aman-sag örün!: Sağ salim bitirin! (ADS. 38)

aman-saglyk: İyilik, sağlık. “*Oba-gara, mal-baş aman-esenlik mi?*” (TDDS-I. 64). “Köydekiler, hayvalar iyiler mi?”

ant iç-: Ant içmek, yemin etmek, yemin-i billah etmek (TTS. 30).

arma! armaň! armaveri! armaveriň!: Kolay gelsin! (TSAS. 42) (ADS. 60)

arka dag: Dayanak, sırtını dayayacağın bir kimse ya da şey, dayanak (TDDS-I. 74).

arkasy barlyk: Arkası varlıklı olan (TDDS-I. 74). *Ata-anamniň arkasy barlyk!* (<https://www.toopics.com/balusaer> e-tarih 01.05.2019). “Anne babamın arkası varlıklı.”

arkaýyn boluň!: Sakin olun! (TTS. 33). *Bar, arkaýyn bol, haçan işi gutarsaň, şonda gel. (Myraly)* (<https://enedilim.com/sozluk/soz/arka%C3%BDyn> e-tarih 01.05.2019). “Git, rahat ol, ne zaman işini bitirirsen, o zaman gel.”

artan-egseniň bolsa: Artanın eksiğin olursa (TDDS-I. 78). *Artan-egseniň bolsa, ýetim-başlamak. ýesire, garyba bermeli, sogap bolar.* (https://www.academia.edu/.../TÜRKMEN_DİLİNİN_İZAHLI_SÖZLÜĞÜ_I_CİLT_TÜ... e-tarih 01.05.2019). “Atacağın eksilteceğin şey olursa yetime bağışlamak, esire, garibe vermek sevaptır.”

arzyvlaryň hasyl bolsun! arzyvlaryňyz hasyl bolsun!: Arzuların gerçekleşsin! Dileklerin gerçek olsun! (TSAS. 42)

arzuvyň amala aşsyn!: Dileğin gerçekleşsin! (TDDS-I. 105-106). *Şol mahal öz öýlerine baka bolsun, arzuvyň amala aşsyn* (https://www.academia.edu/.../TÜRKMEN_DİLİNİN_İZAHLI_SÖZLÜĞÜ_I_CİLT_TÜ... e-tarih 01.05.2019). “Bu dönem kendi evlerine doğru olsun dileğin gerçekleşsin!”

asman paýyňy çek!: Dilediğin gibi yap! (TTS. 34-35). *Eliňde bolsa, asman paýyňy aşak çekäy. (D. Agamammedov, Gogşular ve Pýesalar).*

(<https://enedilim.com/sozluk/soz/asman> e-tarih 01.05.2019). “Elindeyse, dilediğin gibi aşığı çekeyim.”

aş dosty: İyi gün dostu. Sadece iyi günde yemeğini yemeye gelen kimse. “*Hakyky dost diýip tirkeşip ýörenim baş dosty däl-de aş dosty eken.*” (TDDS-I. 85). “Gerçek dost deyip durduğum kişi gerçek dost değil de aş/eğlence dostuymuş.”

aşygyň alçy gopsun!: Bahtlı ol! (ADS. 94)

at-abraýyňyz kemelmesin!: Adınız, saygınlığınız azalmasın! (ADS. 93)

ata-ene rakyply bolsun! ata-ene rakyplysy bolsun!: Anne baba dost olsun! (TSAS. 43)

atabir-enebir: Bir anne ve bir babadan olan, ana-baba bir, kardeş, üvey olmayan. “*Ol ikisi atabir-enebir dogandy.*” (TDDS-I. 89). “O ikisi öz ana babadandı.”

atamdan aňry git!: Cehenneme git!/Defol!/yok ol! (TDDS-I. 88). *Atamdan ýüzüň ugruna bir ýana ylgap git, ulagly ýa pyýada aňry git!* (https://www.academia.edu/.../TÜRKMEN_DİLİNİN_İZAHLI_SÖZLÜĞÜ_I_CİLT_TÜ... e-tarih 01.05.2019). “Atamdan yüzüne bakamadan ağlayarak git, ulak gibi piyadenin gerisinden git!”

atam dövründe: Eski zamanlarda, kadim zaman, bundan yıllar önce (TDDS-I.88). *Bir ugursyz kişi atam dövründe. Nahal oturdypdyr ýoluň ugrundu* (www.edebi.net/index.php/edebiyat.../265-mevlana-celaleddin-i-rumi-mesnevi-den e-tarih 01.05.2019). “Eski zamanlarda bir uğursuz adam varmış. İşte oturup duruyor yolun kenarında.”

atana, kakaňa nälet!: Atana babana lanet olsun! (TDDS-II. 195). *Birnäçe guş hovada kakaňa nälet!* (https://www.academia.edu/.../TÜRKMEN_DİLİNİN_İZAHLI_SÖZLÜĞÜ_II_CİLT_TÜ... e-tarih 01.05.2019). “Bir değişik kuş havada babana lanet olsun!”

at arkasy gutly bolsun!: Adın arkası kutlu olsun! (ADS. 56)

atasy ýaly är ýigit bolsun!: Atası/babası gibi er yiğit olsun! (TDDS-II. 456).

atasy ölen ýaly: Babası ölmüş gibi kederli (TDDS-I. 88).

atasy öý: Baba evi (TDDS-I. 88).

at aýagyn aşagynda arsamasyň!: Atınyn ayağı aksamasyn! (ADS. 22)

at ýitiren: Ailesinin soyadına leke getiren, aile ocağına incir ağacı diken (TDDS-I. 88). *Seniň ataňa nälet bolsun, at ýitiren!* (androidbook.clan.su/news/yuz...hekaya/2019-02-04-5008 e-tarih 25.04.2019) . “Senin atana lanet olsun, yüz karası!”

av ganly: Av nasıl geçti/bereketli mi? Sorusuna verilen av bereketli cevabı. “Av ganlymy, janly?” (TDDS-I. 94). “Av bereketli mi?”

av ganly bol-a!: Rast gele (TDDS-I. 94). *Ýeri, Mergen, av ganly bola, guşa uçradyňmy ýa keyige?* (turkmen-ca.blogspot.com/2009/04/ e-tarih 01.05.2019). “Haydi nişancı avın rast gelsin! Kuşa ya da geyiğe rastladın mı?”

av ganly bolsun!: Av bereketli olsun! (TSAS. 34)

av ganlymy, janly?: Av bereketli mi? (TDDS-I. 94). *Govy edipsiň, Şadurdy, av ganlymy, janly? – diýdi* (turkmen-ca.blogspot.com/2009/ e-tarih 01.05.2019). “İyi ediyorsun, av bereketli mi? dedi.”

av janly: Av bereketli (TDDS-I. 94). *Av janly!* (<https://www.turkmenkultur.de> › Kultur ojagy › Dürli-dümen e-tarih 01.05.2019). “Av bereketli!”

avuň şovly bolsun!: Av bereketli geçsin! Rast gele! (TDDS-I. 94). «*Şonda avuň şovly bolar» diýlip, yrym edilipdir* (turkmen.irib.ir/xeberler/item/21544-dürli-mazmunly-yrymlar e-tarih 01.05.2019). “Orada avın bereketli olduğuna inanılır.”

avuň şovuna düşsün!: Av bereketli geçsin! Rast gele! (TDDS-I. 94). *Avuň şovuna düşsün, avuň şovly bolsun!* (<https://www.turkmenkultur.de> › Kultur ojagy › Dürli-dümen e-tarih 01.05.2019). “Av bereketli geçsin, rast gele!”

aýagy agyr: Hamile. *Ol gelniň aýagy agyrdy* (TDDS-I. 97). “O gelin hamileydi.”

aýagy bagly: Güçsüz, eli kolu bağlı (TDDS-I. 97). *Kämahal ol eli, aýagy bagly bendini önüne salyp gelyärdi* (dostluk.ru/forum/index.php?id=11196 e-tarih 01.05.2019). “Bazen, eli kolu bağlı çaresiz geliyordu.”

aýagy düşümlisi bolsun!: Şans getireni bol olsun! Ayağı uğur gelsin! (TTS. 38). *Gelininiz hayırlı, ayağı düşümlisi bolsun!* (<https://educalingo.com/es/dic-tr/ayagi-ugurlu> e-tarih 01.05.2019). “Gelininiz hayır olsun, ayağı uğurlu getirsin!”

aýagy düşsün!: Gelin alan aileye “şans getirsin, hayırlı olsun” anlamında söylenen söz (TDDS-I. 97). *Her bir gelniň baran öýüne aýagy düşsün!* (<https://pikdo.net> › soygi_sozleri e-tarih 01.05.2019). “Her gelinin gelin gittiği eve ayağı uğur getirsin.”

aýagymyz ýeňil bolsun!: Ayağımız size uğur getirsin, tez elden sağlığınıza kavuşun! (TTKÜM. 207).

aýagyň aşagynda garrasyn! aýagyňzyň aşagynda garrasyn!: Dizinizin dibinde yaşlansın! (TSAS. 43)

aýakly garpyz ýaly: Tos topalak ve kısa adam (TDDS-I. 99). *Aýakly garpyz ýaly bolup, haçan görseň* (talyplar.com/posts/2917 e-tarih 01.05.2019). “Bir görsen ayaklı karpuz gibi olmuş!”

aýatda diri: Hala hayatta, yaşıyor (TDDS-I. 99). *Myratberdi Sopyýev aýatda diri gezip ýören Türkmenistanyň Gahrymany diýen ady göterýän üçüň biridir* (<https://www.azathabar.com/a/2110404.html> e-tarih 01.05.2019). “Hala hayatta olan Muratberdi Sorıyev, Türkmenistan kahramanı olarak biliniyor.”

aýat-töviriňiz kabul bolsun!: Dualarınız kabul olsun! (TSAS. 43)

aýby ýok: Ayıp değil! (TDDS-II. 151). *Dogrusyny aýtmagyň aýby ýok!* (www.serhetabat-dovletabat.gov.tm/makala/615 e-tarih 01.05.2019). “Doğruyu söylemek/doğru konuşmak ayıp değil!”

aýdan-diýenleriň kabul bolsun! aýdan-diýenleriňiz kabul bolsun!: Dileklerin kabul olsun! (TSAS. 39)

aýdanyň gelsin! aýdanyňyz gelsin! aýdanyň bolsun! aýdanyňyz bolsun!: Duanız kabul olsun! (TSAS. 38).

aýdanyň gelsin diýeniň bolsun: Dileğin kabul olsun! *“Ogul ýaşy uzyn bolsun! – Aýdanyň gelsin!”* (TDDS-I. 105-106). “Oğlunun yaşı uzun olsun, dilediğin kabul olsun!”

aýdan sözüni yerine yetirmek: Verdiği sözü zamanında yerine getirmek. *Söz berdiňmi, sözüňde tapy!* (TDDS-II. 283). “Söz verdin mi zamanında tut/yerine getir!”

ayıdary ýok, diýeri ýok: Vaziyeti anlatacak adam yok. *Aýdary ýok, diýeri ýok, alaçsyz ýolda galyp, şol içini tutup otyr* (TDDS-I. 105-106). “Durumu anlatacak adam yok, çaresiz yolda durup, dertli dertli oturuyor.”

ayıdyň! aýdaýyň! aýdaýsaňyzlaň!: Konuşun! Konuşayım! Konuşsanıza! (TSAS. 38)

áýy-güni ýetik: Dokuz ay on günü dolmuş, doğumu bekleyen kadın (TDDS-I. 96).
Pinehasyň aýaly áýy-güni ýetik gövrelidi
 (https://www.wordproject.org/bibles/tk/09/4.htm e-tarih 01.05.2019). “Pinehas’ın karısı doğmunu bekliyordu.”

áýym-ruhum!: Ayım, ruhum! (TSAS. 38)

áýyplaşmaň! áýyplaşmaverin! áýyp-syn etmeverin!: Ayıp etmeyin! (TSAS. 38)

áýnamagyňy bes et!: Nazlanmayı bırak! (TTS. 40)

áýt bakaly!: Söyle bakalım! (TTS. 45) *Hany, áýt bakaly, hut şu pursat sen näme üçin bikär otyrsyň?* (www.serhetabat-dovletabat.gov.tm/makala/919 e-tarih 01.05.2019). “Haydi, de bakalım, işte fırsat sen niçin boş duruyorsun?”

azacyk sabyr et! azacyk sabyr edin! azacyk garaş! azacyk garaşyn!: Azıcık sabret! Azıcık sabredin! Azıcık bekle! Azıcık bekleyin!(TSAS. 37)

azara galmaň! azara galmasaňyzlaň! azar edinmeň! azar edinmesenizleň!: Huzursuzluk vermeyin! Huzursuzluk çıkarmasınıza! (TSAS. 37)

azara goýanym üçin bagyşlaň! alada goýanym üçin bagyşlaveriň!: Huzursuzluk verdiğim için bağışlayın! (TSAS. 37)

azaşanyňyz ýol tapsyn!: Yolunu kaybedeniniz yolunu bulsun! (ADS. 94)

azda kände: Az çok. *Maşyn sürmekden azda-kände habary bolan ýoldaşym: – Saga bur! – diýip gygyrdy* (TDDS-I. 109). “Araba sürmekten az çok anlayan arkadaşım ‘Sağa kır!’ diye bağırdı.”

azdyrma, azana duçar etme!: Yoldan çıkarma, yoldan çıkana fırsat verme! (ADS. 93)

azdyrmasyn, azana duşurmasyn! azdyrmasyn, azana duçar etmesin!: Yoldan çıkarmasın, yoldan çıkanla karşılaştırmasın! Yoldan çıkarmasın, yoldan çıkana meyil ettirmesin! (TSAS. 37)

azyp gelen kazany taňry sovsun!: Üstüne gelen kaza kaderi Allah savsın! Allah kazadan beladan korusun! (ADS. 91)

-Ä-

äteňe nälet: Atalarına lanet olsun! (TDDS-I. 394). *Gep gezdirýäniň atasyna nälet. (Myraly)* (<https://enedilim.com/sozluk/soz/n%C3%A4let> e-tarih 04.05.2019). “Laf taşıyan atasına lanet olsun!”

-B-

babam (atam) dövri: Eski zamanlarda, kadim zaman, bundan yıllar önce (TDDS-I. 111). *Onuň aýtmagyna görä, babam dövründen bäri Hallaryň neberesiniň ähli erkek adamlarynyň käri ýol salgy berijilik bolupdyr. («Sovet edebiyaty» žurnaly)* (<https://enedilim.com/sozluk/soz/baba> e-tarih 02.05.2019). “Onun söylediğine göre, babam zamanından beri Hallar’ın akrabalarının herbir erkeğinin mesleği bilgi verme işidir.”

bagyr avusy: Evlat acısı (TDDS-I. 116). *Balam, bagyr avusy ýaman zat.* (<https://enedilim.com/sozluk/soz/bagyr> e-tarih 02.05.2019). “Yavrum, evlat acısı yaman şey.”

bagyşlaň!: Bağışlayın, affedin! (TTS. 43). *Bagyşlaň sizi oylamadım.* “Afedersiniz, sizi düşünmedim”.

bagryňyz badaşsýň!: Allah bir yastıkta kocatsın! (TTKÜM. 211).

bagt bersin!: Bahtın açık olsun! Şans getirsin! (TDDS-I. 380). *Allajan size bagt bersin, ýetip gelyän 2018-nji ýyl hem muňa sebäp bolsun!* (<https://twitter.com/MyahriTM/status/944555816346181633> e-tarih 02.05.2019). “2018 yılında Allah size baht versin!/2018 yılı size şans getirsin bunu Allah’tan diliyorum.”

bagt getirsin!: Şans getirsin! Hayırlı olsun! Uğur getirsin! (TDDS-I. 67). *Bagt getirsin täze ýyl!* (talyplar.com/posts/24763 e-tarih 02.05.2019). “Yeni yıl size şans getirsin!”

bagty bilen geleversin!: Bahtıyla gelsin! Şans getirsin! (ADS. 23)

bagtyň açylsyn!: Bahtın açık olsun! (TDDS-I. 62). *Bagtyň gül kimin açylsyn!*” diýip, *Gyrmyzy gyzjagazyna Bagtygül diýip at goýdy.* (https://vk.com/wall280256422_18 e-tarih 02.05.2019). “Bahtın gül gibi açık olsun, diyerek yeni doğmuş kızcağızına Bahtigül adını koydu.”

bagtyň açyldygy bolsun!: Bahtınız açık olsun! (ADS. 23)

bagtly bol!: Bahtlı ol! Mutlu ol! (TDDS-I. 61-62). *Ata-enem etdi diýip aydyp bagrym dyrnama, Indi janym bagtly bol meni asla oylama.* (interesnoe.me › Региональные сообщества › Diňe söýgi hakynda...e-tarih 02.05.2019). “Anne babam bitti diyerek bağrımı dağlama, şimdi canım mutlu ol beni asla düşünme.”

bagtly zamananyň adamy bolsun!: Bahtlı zamanların insanı olsun! (ADS. 94)

baky öý: Kabir (TDDS-I. 119). *Belki, bu garry tä ömri paýaw bolýança, iň soňky baky barjak öýi-gabra hem şol päli-niýeti bilen ýoldaş bolup barar.* (A. Govşudov, Mähri-Vepa) (<https://enedilim.com/sozluk/> e-tarih 03.05.2019). “Belki bu yaşlı, ömrü boyunca, en sonunda baki ev olan kabrine gideceği düşüncesiyle arkadaş oluyor.”

bala-çagalaryňa guvan!: Evlatlarınla gurur duy! (ADS. 95)

bal güne bat-: Mutlu olmak, refah içinde yaşamak (TTS. 45). *Seni oda atyp, men özüm bal günüme batjakmy? (B Kerbabaýev, Aýsoltan)* (<https://enedilim.com/sozluk/> e-tarih 03.05.2019). “Seni o ateşe atıp ben mutlu mu olacağım?”

baran ýerinde yüzüne seredilsin!: Gittiğin yerde yüzüne bakılsın! (ADS. 78)

bar-bar senden: (inimden, kakamdan we başgalardan) (TDDS-I. 122)

bar bol!: Teşekkür! (TTS. 77). *Bar bol, Hesel eje, öziňiz hem armaň-da.* (D. Agammmedov, Goşgular ve Pesalar) (<https://enedilim.com/sozluk/> e-tarih 03.05.2019). “Var ol, Hesel ana, kendiz de armağansınız.”

bar boluň!: Var olun! (TTS. 46). *Öziňiz hem bar boluň!* (<https://enedilim.com/sozluk/> e-tarih 03.05.2019) “Siz de var olun!”

baryny görmäge başym esen bolsun!: Hepsini görmeye sağlığım elversin! (ADS. 82)

baryňyza salam: Hepinize selam (TTS. 47). *Salam olsun barynyza ýahşi karyndaşlarymyz.* (https://1st-vids.com/p/gN4_Vq4oU6q e-tarih 02.05.2019). “Hepinize selam olsun güzel kardeşlerimiz.”

baş a düşen tovký (melamat, musallat): Başa gelen bela. Başıma musallat (TDDS-I. 129). *Sen-ä başa düşen tovký ekeniň!* (N. Pomma, Taýlak hyzzyn) (<https://enedilim.com/sozluk/> e-tarih 03.05.2019). “Sen ha başa gelen belaymışın!”

baş a geleni sovsun!: Cana geleni mal savsın! (TTKÜM. 207).

baş a gelenden mala gelsin!: Cana geleceğine mala gelsin! (TTKÜM. 207).

baş çykadyňyz bolsun!: Canınız sağ olsun! (TTKÜM. 207).

başdan sovmalyk: Baştan savma, gönüllü-gönülsüz. *Bu meselede başdan sovmalyk etmek bolmaz* (TDDS-I. 133). “Bu meselede baştan savma davranmak olmaz.”

başy bagly: Başı bağı. *Ol gyzyň başy baglylygy patyşa mälim bolansoň, ol ony oglunyň almagyna rugsat bermedi* (TDDS-I. 130). “O kızım başı bağı belli oluyor, o onu oğlunun almak istemesine izin vermedi.”

başyňa döneyin: Yalvarırım, kurbanın olayım! Başına kurban olayım! Sana kurban olurum! *Başyňa döneyin, senem ilden kem dälisin, govy okasaň bolmaýarmy?!* (TDDS-I. 131). “Kurbanın olayım, senin diğerlerinden eksik yanın yok, iyi düşünsen olmaz mı?”

başyňa gurban bolayyn!: Başına/varlığına kurban olayım/olurum! (TDDS-I. 131). *Başyňa gurban bolayyn, govy okasaň bolmaýarmy?!* “Varlığına kurban olayım, güzel okusan olmuyor mu?”

başyň dik bolsun!: Başın dik olsun! *Başyň dik bolsun! Saglyk, abadanlyk bilen yaşa!* (TDDS-I. 131). “Başın dik olsun! Sağlıklıcakla rahatlıkla yaşa!”

başyňyz dik bolsun!: Başınız dik olsun!(TDDS-I. 131). *Elmydama janyňyz sag basyňyz dik bolsun.* (<https://alemjahan.net/blogs/tze-yl-gutlaglary-969527> e-tarih 02.05.2019). “Her zaman canınız sağ başını dik olsun!”

başlaryň täji sen: Baş tacısın (TDDS-I. 4). *Berkarar döwletim, jigerim -. janym. Başlaryň täji sen, diller senasy.* (https://ms.wikipedia.org/.../Türkmenistan_Respublikasynyň_... e-tarih 02.05.2019). “Baki devletim, ciğerim canım, başların tacısın, dilde duasın.”

baş sadakaňyz bolsun!: Geçmiş olsun! Başınızın gözünüzün sadakası olsun! (TTKÜM. 207)

baş saglygy: Can sağlığı. Sağlık, esenlik, sıhhat (TDDS-I. 130). *TDH Gypjakda vatanyň gülläp ösmegi we milletiň lideri Gurbanguly Berdimuhamedovyň baş saglygy üçin sadaka berlendigini habar berýär* (<https://tm.hronikatm.com> › Tazelikler › TH tazelikleri e-tarih 02.05.2019). “TDH Girjakta vatanın çiçeklenip büyüyen ve milletin lideri Gurbanguly Berdimuhamedov’in canının sağlığı için sadaka verdiğini haber veriyor.”

baş saglygy bolsun!: Başın sağ olsun! (ADS. 74)

baş sany artsyn!: Bir hayvan yavruladığı zaman söylenen “baş sayısı artsın, çoğalsın!” anlamında söylenen söz (TDDS-I. 618).

baş üstüne!: Baş üstüne! (TTS. 50)

baýlygymyz-a pes dälidir, şükür, et-ýagymyz bol: Zenginliğimiz az değildir, şükür, etimiz, yağımız bol (TTS. 525). “Allah’a şükür iyiyiz.”

baý, myçdyň-ov!: İşte, palavra siktin! (TTS. 457). *Bay, myçdyň-ov, aytyaniň ne bolya!!!* “Vay, amma palavra siktin, dediğin ne oluyor!”

baý öýüne bereket!: Evine zenginlik ve bereket! (ADS. 49)

baýramyňyz bilen!: Bayramınız kutlu olsun! (TTS. 54).

baýramyňyz mübäreke bolsun!: Bayramınız mübarek olsun! (TTS. 466).

baýtly bol!: Bahtlı ol! Bahtın açık olsun! (TDDS-II. 80).

bäbek ýaşy uzyn bolsun!: Allah bebeğe uzun ömür versin! (TTKÜM. 210).

bähbit bola (bolsun)!: Hayrola. Hayır olsun. Hayırlı olsun! Hayırlısı olsun! *Bähbit bola, aýdyp oturyň!* (TDDS-I. 153). “Hayırlısı olsun diyorum.”

bähbit bola: Hayrola. Hayır olsun. Hayırlı olsun. Hayırlısı olsun diyorum! (TDDS-I. 153). *Bähbit bola, aýdyp oturyň!* (H. Ysmaýylov, *İki Atanyň Ogly*) (<https://enedilim.com/sozluk/> e-tarih 04.05.2019). “Hayırlısı olsun diyorum, konuşun!”

bäri bakdygyň bolsun!: Hep ilerle! (ADS. 75)

belanyň körügi: Belanı bul! *Gör, belanyň körügi nirede eken* (TDDS-I. 143). “Gör, belan neredemiş!”

belañ sapy (oky): Belanın ta kendisi! (TDDS-I. 143). *Belan sapy barmy sovukda blatnoysyrap?! Gey kellane şapkany!* (<https://www.facebook.com/.../belan-sapy.../7554816912341...e-tarih 02.05.2019>). “Belanı mı arıyorsun soğukta duruyorsun? Kafana şapkanı giy!”

belasyndan özi saklasyn!: Allah beladan sakınsın! (ADS. 82)

belki, şeýle bolaýdy!: Belki şöyle olsaydı! (ADS. 44)

belli bahasy ýok: Çok iyi. Paha biçilemez. *Bir köneje ulagym bar velin, belli bahasy ýok, nirä gidesiň gelse, gidip bilýäň.* (TDDS-I. 144). “Eski bir aracım var fakat paha biçilemez, nereye gitmek istersen gidebilirsin.”

berdim diýip bersin!: Allah uzun ömür versin! (TTKÜM. 210).

berdim diýip berdiği bolsun!: Verdim demesiyle verdiği bir olsun! (ADS. 17)

berekella: Aferin! (TTS. 60). *Berekella, Zenan pälvanlar! Türkmen zenany! Ol her bir dövürde-de haýsy bir iş bolsa-da, erkek kişiler bilen deň hatarda durupdyr* (zenan.gov.tm/content/470 e-tarih 02.05.2019). “Aferin, Zenan pehlivanlar! Türkmen Zenanı! O her devirde hangi iş olursa olsun erkeklerle denk iş yapardı.”

berekella, seniň ussaňa!: Aferin, senin ustana! (ADS. 57)

berekella ýigitler!: Aferin gençler! (TTS. 60). *Berekella yigitler hem ögrencisiniz hem aşçisiniz.* (https://pikdo.net › turkmeny_turkmenki e-tarih 02.05.2019). “Aferin yiğitler! Hem öğrencisiniz, hem de aşçı.”

bereket bersin!: Bereket versin! (TDDS-I. 146)

bereketli bolsun!: Bereketli olsun! (TDDS-I. 583). *Şovly ve bereketli günüňiz ve hepďäňiz bolsun!* (<https://twitter.com/trtavazturkmen/status/1051743981506301952> e-tarih 02.05.2019). “Bereketli bir gününüz ve haftanız olsun!”

bereket kesegi: Çiftçilerin başak tanelerinin/buğdayın bereketli olması için niyet ederek harmanın en tepesine kuru bir toprak parçası koyması (TDDS-I. 146).

beren derdiň dermanyny özüň ber!: Derdi veren Allah dermanın da verir! Dert de Allah’tan derman da..! (ADS. 71)

berildiği bolsun!: Ömrü uzun olsun! Uzun yıllar yaşasın! Yaşı uzun olsun! (Yeni doğan bebek için söylenir) (TDDS-I. 147). *Gözüňiz aýdyň, balalarym. Berildiği bolsun.*

Musulmany bolsun - diyip, Molla Aga hem daş çykdy, onuň ýüregi giňän ýaly boldy (androidbook.clan.su/news/ak_isany.../2018-06-12-296 e-tarih 02.05.2019). “Gözünüz aydın, yavrularım. Ömrü uzun olsun! Müslüman olsun! Diyerek Molla ağa da dışarı çıktı, onun yüreği ferahladı.”

betbagtlyga uçrama!: Derde düşme (TDDS-II. 457). *Olar adamzat üçin durmuş ýaramazlygynda has uly betbagtlyga getirýärler* (<https://www.saglyk.org> › Makalalar › AIDS e-tarih 02.05.2019). “Onlar insanlık için hayatın kötü yanının çok büyük derde düşme biçimi.”

beterinden sakla (saklasyn): Allah beterinden saklasın! (TDDS-I. 149).

beýlekileriniň cany sag bolsun!: Diğerlerinin canı sağ olsun! (ADS. 76)

bezeg bersin!: Donatılsın! Süslesin! Süs katsın! *Goy, ak altynyň lovurdysy biziň toýumyza- da bezeg bersin!.* (TDDS-II. 73). “Sarı altınların parıltısı bizim düğünümüze de süs katsın!”

biderek lagyrdap durma!: Boş yere sızlanıp durma! (TTS. 432).

biderek sögüşden näme many bar: Boş yere sövmenin ne anlamı var (TTS. 445).

bidövletin şerinden alla saklasyn!: Devletsizlik şerrinden Allah sakınsın! (ADS. 95)

bileninden galma!: Dilediğin gibi yap! Elinden geleni yap! Bildiğinden şaşma! (TTS. 67). *Gysgasy dostum bileninden galma* (talyplar.com/posts/26840 e-tarih 02.05.2019). “Kıyası dostum bildiğinden şaşma!”.

bir bar eken bir ýok eken: Bir varmış bir yokmuş (TTS. 46)

bir başa: Bir başına. Tek başına. *Ol ähli işini bir başa gutardy* (TDDS-I. 160). “O bütün işleri bir başına bitirdi.”

bir demde: Bir an önce. *Olary bir demde sanap, soňuna çykar ýaly hem däl* (TDDS-I. 163). “Onları bir anda sayıp da sonuna gelinecek gibi değil.”

bir däl, iki däl: Bir değil iki değil. *Toýa baranlar bir däl, iki däl, olaryň haýsy birini tanaýyn.* (TDDS-I. 293). “Düğüne gidenler bir değil iki değil, onların hangi birini tanıyayım?”

bir gepli (sözli): Sözüne sadık. Sözüne tutan kişi (TDDS-I. 63).

bir hova: Bir solukta yapılan iş. *Ol bir howa ýere seredip oturdy* (TDDS-I. 163). “O bir solukta gidip yere oturdu.”

birniň müň bolsun!: Biri bin olsun! Bereketlesin! (ADS. 61)

bir meýdan/bir salym: Bir vakit. Bir anlık. *Bir meýdan oýnandan soň, ýene göre girip gitdi.* (TDDS-I. 163). “Bir vakit oynadıktan sonra, yine geri gitti.”

bir özi: Bir kendisi. Bir tek kendisi. *Toýa öýlerinden bir özi barypdyr.* (TDDS-I. 163). “Düğüne evlerinden bir kendisi gitmiş.”

bir salym: Bir vakit. Bir anlık. *Ol bir salymdan gelse gerek.* (TDDS-I. 163). “O bir anlık/kısacık bir vakit de olsa gelmiş olmalı.”

bir söz az, iki söz köp: Söylesen çok, söylemesen az. Bir söz az, iki söz çok (TDDS-I. 163)

bir süri: Bir sürü. Sayıca çok fazla. *Ogluňa bir süri zat getiräyipsiňle, ony gaty govy görýäň öýdýän. Köçeden bir süri adam geçip gitdi* (TDDS-I. 163). “Oğluna bir sürü şey getirmişsin, onu çok düşünüyorsun. Sokaktan bir sürü adam geçip gitti.”

bir vagt(lar): Bir zamanlar. Çoktan. Çoktandır. *Olar-a bir vagt şähere göçdi.* (TDDS-I. 163). “Onlar çoktan şehire taşındılar.”

birža geleşigi: Bir anda, belirtilen bir vaktin içinde bağlantılı olan geçirme hakkında ortaya konulan ve değeri belirlenen kıymetleri olan konuşma. (TDDS-I. 165). *Birža geleşikleri Biržada sövdalaryň barşynda şu Kadalarda göz önünde tutulan tertipde dellallaryň arasynda baglaşylýar.* (www.exchange.gov.tm/tm/trades-tm/deals e-tarih 02.05.2019). “Bazı anlaşmalar, bir takım ticari işlerin gidişatında bu kaidelerde göz önünde tutulan düzende tellalların arasındaki bir şeyleri bağdaştırıyor.

bitini iýme: Kıskanç (TDDS-I. 167). *Tiryék bermedik tanyşlaryny "gutaran-laý", "bitini iýme gysyk-laý" diýip, tiryék berenleriň toýunda başyny ahmyrly ýaýkap ýatlaýan bir ýa iki bolmazdy* (<https://annagurban.com/tm/bellikler/2237.html> e-tarih 02.05.2019). “Tiryak (uyuşturucu ot) vermeyen tanıdıklarına “tükenmişler”, “kıskanç hasetler” diyerek tiryak verenlerin düğününde başını arzulu şekilde sallayan bir veya iki (kişi bile) olmazdı”.

bitiniň burny ganamazlyk: Başarsızlığından bir şekilde sıyrılmak (TDDS-I. 167). *Bitiniň burny ganamazlyk şovsuzlykdan olaryň biş-düşçüsi bolaryn.*

(<https://www.scribd.com/document/392878545/Sozluk-turkmen-1-pdf> e-tarih 02.05.2019). “Başarısızlıktan bir şekilde sıyrılmaya çalışan uygunsuzluktan onların aşçısı olurum”.

bize-de hudaý ýetirsini!: Allah bize de versin! (ADS. 49)

bize-de miýesser etsin!: Bize de kısmet olsun/etsin! *Toyunga gatanç etmek bize-de miýesser etsin* (TDDS-II. 380). “Düğününe katılmak bize de kısmet olsun!”

biziň çöllerimize rehimli nazaryňy aýla!: Bizim çöllerimize merhametli bakışlarını çevir! Merhamet et! (TTS. 544).

bizi sylany hudaý sylasyn!: Bize hürmet edene Allah da hürmet etsin! (ADS. 45)

bolan bolup durşy: Çalım satıyor. Caka satıyor.– *Onuň bolan bolup durşy nähili gyz, kimdirin öýdýärkä?* (TDDS-I. 172). “Onun çalım satan haline bak, nasıl kız, kim olduğunu zannediyor ki?”.

bolsun hassa janym ýoluňda gurban!: Hasta canım yolunda kurban olsun! (TDDS-II. 12).

boýny çapgy ýassygy ýaly: Boynu dayanma yastığı gibi kalın (TDDS-I. 176).

boynuň oňrulsyn!: Boyun devrilsin! (TTS. 81).

burnuňdan gelsin!: Burnundan gelsin! Yaramasın! (TDDS-I. 658). *Emdiğiň süt burnuňdan gelsiň!* (www.bozkir.net › Sayfa e-tarih 03.05.2019). “Emdiğin süt burnundan gelsin!”

buşluk!: Müjde! *Buşluk! Oguldurdu ece! Ogul agtıgıñ boldı!* “Müjde! Oğuldurdu ana! Bir torununuz oldu!) (TTKÜM. 209).

-C-

candan söýgüli: Candan sevgili. *Dostlar-a, dostum meniň şirin candan söygülidir* (TTS. 607). “Ey dostlar, benim dostum şirin candan sevgilidir.”

canyňa noş bolsun!: Canına yarasın! Canına hoş olsun! (ADS. 50)

canyňyz-a sag bolsa gerek!: Canınız sağ olsun (TTS. 551)

canyňy maňa ynanyp: Canı bana emanet. *Şirin canıňı maňa inanıp çöl-beyabana geldin* (TTS. 607). “Sen tatlı canını bana emanet edip çöle geldin.”

caýy cennet bolsun!: Yattığı yer cennet olsun! (TTKÜM. 208).

caýy uçmah bolsun!: Mekanı cennet olsun! (ADS. 79)

-Ç-

çaga pişigiň günü ýaly: Yeterince yaşamış. *Çaga pişigiň günü ýaly gün görýäris* (TDDS-I. 195). “Yeterince yaşadım, gün gördüm.”

çakyr aýaz: Keskin soğuk. Ayaz. Bağı delip geçen bir soğuk. *Irden ternavlardan sallandy buzlar, Daňdan çakyr aýaz syrды gylyjyn* (TDDS-I. 198). “Erkenden oluklardan sarktı buzlar, sabahın köründe çekti kılıcını.”

çala başy govşan: Yavaş hareketli zayıf karakterli (TDDS-I. 199). *Sebäbi adatça, galamy ilki eline alýanlar hazirki çala başy govşan estrada aýdymlarynyň ýuvan sözlerine meňzeş tipde goşgy ýazyp başlaýarlar.* (androidbook.clan.su/news/yeketak.../2019-04-20-6556 e-tarih 03.05.2019). “Adet üzere, kalemi eline alanlar hazırki yetersiz sahnede türkülerin sözlerine benzeyen tipte şiir yazmaya başladılar.”

çapanda gyratyň büdremesin!: İyi koşan kıratının ayağı sürçmesin! (ADS. 112)

çat maňlaýy: Tam karşısı. *Çat maňlaýyndaky gapyny ýuvaşlyk bilen açdy* (TDDS-I. 209). “Tam karşısındaki kapıyı yavaşça açtı.”

çay içer (içim) salym: Bir çay içimlik vakit (TDDS-I. 210). *Ataguly ýoldaşlary bilen salamlaşandan soň, Garamergene bir kâse çay içer salym garaşdylar.* (talyplar.com/posts/23968 e-tarih 06.05.2019) “Atagul arkadaşları ile selamlaştıktan sonra Garamergene ile bir çay içer miyiz der gibi baktılar.”

çeşmesine bereket!: Çeşmesine bereket! Suyuna bereket! (ADS. 66)

çyna berimsiz: Gerçekten farkı olmayan yalan. Gerçekmiş gibi söylenen yalan. *Ol görmedik, eşitmedik zatlaryny çyna berimsiz edip gürrüň berýärdi* (TDDS-I. 250). “O, görmediği, işitmediği şeyleri gerçekmiş gibi konuşurdu.”

çopana meýlis haram: Çobana meclis haram. İşi başından aşkın olan adam sosyal hayata katılamaz. – *Ýagşy ýigit, Çopana meýlis haram, diýenleri, bu adamlar mydama ýetişiksiz gara gündedir* (TDDS-I. 232). “Güzel yiğit, çobana meclis haram denilen bu adamlara her zaman kara günde gibidirler.”

çopanymyň taýagy, gelnimiň aýagy (düşsün)!: Çobanımın sopası, gelinimin ayağı (düşsün)! (ADS. 26)

çöp başy gymyldamazlyk: Yaprak bile kımıldamıyor. *Hova gurşun ýaly agyrdy, çöp başy gymyldamaýardy* (TDDS-I. 235). “Hava kurşun gibi ağırdı, yaprak bile kımıldamıyordu.”

çöpçe görmezlik: Hesaba katmama. Bir insanı görmezden gelme (TDDS-I. 235). *Ol bu işi çöpçe görmedi.* “O bu işi hiç hesaba katmadı”.

çöp düýbi: Resmi nikahı olmayan kadının doğurduğu çocuk. Piç. Küfür olarak da kullanılır (TDDS-I. 235-236). *Bimesseviň menzilinden, çöp düýbi haýyndan gora!* “Mezhepsizin menzilinden, babası belirsiz hainden koru!”

çöregi bitin: Ekmeği helal. *Doýduk eje, gam iýme, çöregiň bitin ekeni, biz onuň janyna ýetişdik.* (TDDS-I. 236). “Doyduk anne, kaygılanma, ekmeğin helalmış, (ölmüşlerinin) ruhuna değsin.”

çöregiň bitin ekeni! bir beladan sag-aman galdyňmy?: Ekmeğin helalmış, başın sağ kalmış (TTKÜM. 206).

çörek ýagysy: Zahmet harcamadan sadece yemeyi içmeyi isteyen adam. Armut piş ağzıma düş! *Siz bir çörek ýagysy adamlar bolmaň!* (TDDS-I. 236). “Siz emek harcamadan yemek yiycilerden olmayın!”

-D-

daban azaby: Çekilen zahmetin karşılığı. Alın teri. *Emma dünýäde öz daban azabyndan önen çörek ýaly lezzetli çörek göremok* (TDDS-I. 255). “Ama dünyada emek vererek/alın teri ile kazanılan ekmek gibi lezzetli ekmek göremezsin.”

dağlara daşlara!: Dağlara taşlara! Bizden uzak olsun! (ADS. 84)

dağlar geçit bersin!: Dağlar geçit versin! (ADS. 30)

daş bol!: Taş ol! Kıpırdama! Şımarma! (TDDS-I. 270).

daş etsin!: (Allah) uzak etsin! (ADS. 85)

daşy jäjek, içi möjek: Dışı çiçek, içi böcek gibi adam. Dışı seni yakar içi beni! (TDDS-I. 270). *Şu zeyilli adamlara «Daşy — jäjek, içi — möjek» diýilýär. Ruhy dünýäni päklemekden, kämil ahlak sypatlaryna eýe bolup bolmaýar.* (serhetabat-dovletabat.gov.tm/makala/890 e-tarih 03.05.2019). “Şunun gibi insanlara ‘Dışı seni yakar, içi beni’ deniliyor. Ruhu dünyanın pislğine batmış ahlak sahibi değil insanlar.”

dat gününe: Birinin başında ağır ve çözümsüz bir dert olduğunda söylenir. (TDDS-I. 272) *Adalatsyzlyk edyânleriň dat gününe! Öý üstüne öý, yer üstüne yer edinyânleriň dat gününe!* (<https://books.google.com.tr/books?isbn=3730947621> e-tarih 03.05.2019). “Adaletsizlik edenlerin kötü günlerine! Ev üstünde ev, yer üstünde yer bırakmayanların mahvolacakları güne!”

degsin: Yemek yediği sırada bir insana “yarasın” anlamında söylenen söz. *“Degsin! Degsin!” diýip, sag eli bilen çalajadan ýeňsesine kakşdyrdy* (TDDS-I. 277). “Yarasın, yarasın! Diyerek sağ eliyle ensesine yavaşça vurdu.”

dem-düýt ýok: Ses seda yok. Ölü. Cansız. *Ýanyndakyda hem dem-düýt ýokdy* (TDDS-I. 279). “Yanımdakinde de ses seda/yaşadığına dair bir belirti yoktu.”

demsiz-düýtsüz/dem-düýtsüz: Sessiz sedasız. Ölü. *Ol demsiz-düýtsüz ýaly bolup, azajyk ýatandan soň: – Vah! – diýip, çabalanmaga başlady* (TDDS-I. 281). “O ölü gibi bir müddet yattıktan sonra: “Vah!” diye çırpınmaya başladı.”

derdi-belalar degmesin!: Dert tasa vermesin! (ADS. 71)

derdiň bilen boluber!: Sen kendi işine bak! (TTS. 152).

derdiň dep bolsun!: Dertlerin def olsun! Dert görme! (TDDS-I. 371).

derdi özüne ýetik: Kendi derdi kendine yetmek. *Annagylyjyň öz derdi özüne ýetikdi* (TDDS-I. 290). “Annagılıç’ın kendi derdi kendine yetiyordu.”

dil bilmez: Akli eksik, cümle kuramayan. *Huş gider, akyl kem bolar, Dil bilmez hayvan uçraşsa* (TDDS-I. 298). “Akılı gider, yetmez olur, dil bilmez hayvana rastlarsa.”

dilegde boluň!: Rica edin! Yalvarın! (ADS. 40)

dile geldi, bile geldi: Diyeceğini de içinde tutma/kalmasın! *Dile geldi, bile geldi, aýdyp goýber, Mergen aga!* (TDDS-I. 299). “Diyeceğini de içinde tutma, söyleyiver, Mergen Ağa!”

dilegiň alla govuşsyn!: Dilediğin ne varsa Allah versin! Dileğine Allah kavuştursun! (ADS. 45)

dilegiň kabul bolsun!: Dileğin kabul olsun! (TDDS-I. 105-106). *Aýdanyň gelsin diýeniň bolsun, dilegiň kabul biri-birinden aýrylýan ýeri* (https://www.academia.edu/.../TÜRKMEN_DİLİNİN_İZAHLI_SÖZLÜĞÜ_I._CİLT_TÜ...e-tarih 03.05.2019). “Bütün dileklerin ayrı ayrı kabul olsun!”

dilegleri hasyl bolsun!: Dilekleri kabul olsun! (ADS. 45)

dili batyr: Yerinde/sağlam konuşan. Özü sözü bir. *Garlynyň pikiriçe, ogullarynyň iň dili batyry hem ýeke sözlüsi Myratdy* (TDDS-I. 299).” Garlın’ın fikrinde, oğullarının en özü sözü bir olanı da yerinde konuşanı da Murat’dı.”

dilimiň ujunda: Dilimin ucunda. Söyleyeceği sözü aklından geçirip sözlü olarak ifade edememe durumu. *Seniň diýýän kitabyň ady dilimiň ujundady velin, ýadyma düşenok* (TDDS-I. 299). “Senin dediğin kitabın adı dilimin ucunda ama hatırlayamıyorum.”

diliňe biraz dygy ber!: Çeneni biraz tut! Dilini tut! (TTS. 153). *Diliňe biraz dygy berseň, kem bolmaz* («Sovet edebiýaty» žurnaly). (enedilim.com e-tarih 06.05.2019). “Azıcık dilini tutsan (çeneni kapatsan) fena olmaz”.

dili süýji: Hoş sohbet. Tatlı dilli. *Ol dili süýji, govy adam* (TDDS-I. 299). “O hoş sohbet, iyi bir insan.”

dili ýeňil: 1) Dili basit. Kolay. (Eser için) **2)** Düşünmeden konuşan kişi (TDDS-I. 299). *Çagalaryňzyň ikinji dili ýeňil öwrenjek pursatlary* (<https://masgalamekdebi.com/.../çagalarynyzyn-ikinci-dili-yenil-owrenjek-pursatlary/> e-tarih 03.05.2019). 1. “Çocuklarınızın ikinci dili basit öğrenme fırsatları.”; 2. Dili ýeňil adamdan gorkýarın. “Düşünmeden konuşan insandan korkuyorum”.

dil ujundan: Dil ucuyla. Gönüllü gönülsüz konuşan. *Ýagmyr Perman bilen dil ujundan saglyk-amanlyk soraşdy* (TDDS-I. 299). “Yağmur, Ferman’a dil ucuyla halini hatırını sordu.”

dil ýarmazlyk: Gıkını çıkarmama durumu. Hiçbir şey söylememek. *Ýöne Şükür bilen halaşýanymyzy görüp durkaňyz hem eger-eger ýalandan-çyndan dilem ýaraňzok-la!* (TDDS-I. 299). “Yöne, Şükür ile görüştüğümüzü görüp de bu durum için doğru ya da yanlış diye gıkını bile çıkarmadın ya!”

dilli tüydük: Dilli düdük. Düdük. *Küren obany dilli tüýdügiň ovazy gaplady* (TDDS-I. 301). “Küren ovasını düdüğün sesi kapladı.”

din duşman: Dünya ahiret düşman olma durumu. Din düşmanı. *Ol meniň din duşmanym* (TDDS-I. 302). “O benim din/dünya ahiret düşmanım.”

dini başga: Hiçbir yakınlığı olmayan kişilere karşı inancı olsun olmasın sıcaklık hissetmeyen, onlardan kendini ayrı tutan kişi (TDDS-I. 302).

doga gaplaýmaly: İçinde dua barındıran söz. *Onuň doga gaplaýmaly sözlerini diňlän Çerkeziň önünde alynmajak gala bolmaz* (TDDS-I. 307). “Onun dua içeren sözlerini dinleyen Çerkez’in önünde fethedilemeyecek kale kalmaz.”

doga kemrysgal bolandan, ýylda bir ýagy çapsyn: Hayırsız dua olacağına yılda bir düşman yağmalasın! (ADS. 86)

dogaňyz kabul bolsun!: Allah duanızı kabul etsin! Duanız kabul olsun! (TTKÜM. 208).

dokuzy düzüv (doly, tükel): Her bir şeyi tam, eksigi yok. *Hudaya şükür, dokuzymyz düzüv, gül ýaly durmuşymyz bar* (TDDS-I. 311). “Allah’a şükür, her bir şeyimiz tam, eksigimiz yok, gül gibi hayatımız var.”

doň bagyr (ýürek): Merhametsiz. İnsafsız. Taş yürekli. *Adamlar doň bagyr bolmaň* (TDDS-I. 315). “Merhametsiz olmayın!”

doňzy batgada bas!: Domuzu çamurda avla! Düşmanına hiç beklemediği anda baskın yap! (TDDS-I. 315)

doňzuň agy näme, garasy name: Düşmanın iyisi de bir kötüsü de. (TDDS-I. 315)

dostlarymyz şat bolsun, duşmanymyz mat bolsun!: Dostlarımız şad olsun, düşmanımız yok olsun! (TDDS-II. 83).

dostum gurgun mysyň?: Dostum iyi misin? (TTS. 310). *Oglum, gurgunmysyň? -- diýip ejesi sorady. (A. Durdyýev, Saýlanan eserler)*

(<https://enedilim.com/sozluk/soz/gurgun> e-tarih 03.05.2019). “Oğlum, iyi misin? Diye annesi sordu.”

döremän geçen!: Keşke doğmamış olsaydın! Dünyaya gelmemiş olsan olmaz mıydı? (TDDS-I. 321). *Vah, döremän geçen! – diýip käýindi* “Vah, keşke doğmasaydın! Diye sızlandı.”

dövletniň artsyn!: Şans getirsin! Şansın bol olsun! (TTS. 174). *Melek ona on aylıq hamile bir deve verdi ve dedi qoy bu mal ile senin döwletin artsyn* (<https://ok.ru/ureyim.seninle.allahim/topic/67856653757230> e-tarih 03.05.2019). “Melek ona on aylık hamile bir deve verdi ve bu deve sana şans getirsin, dedi.”

dövletniň allanyň özi kemeltmesin!: Allah devletinizi küçültmesin! (ADS. 98)

dövletniňiz berkarar bolsun!: Devletiniz daim olsun! (ADS. 99)

dövletniňiz yrylmasyn!: Devletiniz kimseye boyun eğmesin! (TDDS-II. 442). *Dövletniňiz yrylmasyn, goç-goç ogul bersin — diýip alkys etdi* (doczz.biz.tr/doc/11251/untitled e-tarih 03.05.2019). “Devletiniz kimseye boyun eğmesin, koç gibi yiğit versin, diye dua etti.”

dövletli gelin bolsun!: Size uğur getirsin, kısmetli olsun! (TTKÜM. 211).

dövlet tuğuň, takdyr tuğuň hiç haçan synmasyn!: Devlet tuğun dalgalansın, talihin hiçbir zaman tersine dönmesin! (TDDS-II. 470). *Balam, döwlet tuğuň hiç haçan synmasyn!* “Evladım, hakimiyetin hiç bitmesin!”

duralyklysy bolsun!: Uzun ömürlü olsun! (ADS. 18)

duran ýeri: Başarılı olmadığı şey. Zayıf yönü/noktası. *Aty päsgelçilikden bökdürmek onuň duran ýeridi* (TDDS-I. 328). “Atı, su birikintisinden geçirmek onun başarılı olamadığı, zayıf noktasıydı.”

durmuş gören: Başından birçok şey geçmiş olan, tecrübeli (TDDS-I. 328). *Bu adam birnäçe ýyl jigit bolup gulluk eden ve onda-munda oturylyşyklarda bolup, az-kem durmuş gören adamdy.* (A. Govşudov, *Povestler ve Hekaýalar*). (enedilim.com e-tarih 06.05.2019) “Bu adam birkaç yıl kulluk eden bir yiğit olup, değişik yerlerde oturup kalkmış, az çok hayatı tanıyan, tecrübeli bir adamdı”.

durmuşyň govy bolsun!: Evliliğin iyi/mübarek/kutlu olsun! (TDDS-I. 62) *Balam durmuşa çykypsyň. Durmuşyň govy bolsun!* “Yavrum evlenmişsin. Evliliğin mübarek olsun!”

durup geç (geçsin): Bir hareketi onaylamadığını belli etmek için “elinden geleni ardına koymasın” anlamında söylenen söz. *Dursa durup geçsin, ondan çekinyän ýok* (TDDS-I. 328). “Elinden geleni ardına koymasın, ondan çekinen yok.”

duşman haly teň bolsun: Düşmanın durumu kötü olsun (TTS. 625).

duşmany gaýgyr bolmaz: Düşmana acıamak olmaz (TTS. 241).

duşmanlaryň başlary aşak bolsun!: Düşmanların başları aşağı düşsün! (ADS. 100)

duz datmazlyk: Hiçbir şey yememe. *Men şu gün duz dadamok* (TDDS-I. 332). “Ben bu gün hiçbir şey yemedim.”

duz kessin!: Cezamı yediğim tuz versin! “*Duz kessin, ynan, Garly ussa!* (TDDS-I. 332). “Garlı Ağa, cezamı yediğim tuz versin ki inan!”

dünyäden bihabar: Dünyadan habersiz. Dünyadan haberi yok. *Okuvçylar bolsa dünýäden bihabar, öz aralarynda degişme gürrüňler edip gülşüp, şatlykly şovhunlary bilen köçäni dolduryp barýardylar* (TDDS-I. 335). “Okusalar da dünyadan bihaberler, kendi aralarında konuşup gülüşerek yolu güzel sesleri ile doldurdular.”

dünyäden habarly: Her şeyden haberi olan. *Senem dünýäden habarly-ov!* (TDDS-I. 335). “Senin de her şeyden haberin var ya!”

dünyäden ötmek: Yok olmak. Ölmek (TDDS-II. 165). *Şähere bu salkyn kölegeli bagy beren bagdan bir vagt dünýäden ötdi. («Sovet edebiyaty» žurnaly)* (enedilim.com/sozluk/soz/ötmek e-tarih 03.05.2019). “Şähere, bu ılık, gölgeli bahçede bir anda öldü.”

dünyä dursun: Dünya dursun! (TDDS-I. 4). *Başlaryň täji sen, diller senasy, Dünýä dursun, sen dur, Türkmenistanym!* (<https://anyform.org/doc/38851/magtymgulywegundogaredebiyaty> e-tarih 03.05.2019). “Başların tacısın, dillerde övgüsün, dünya dursun, sen dur, Türkmenistan’ım!”

dünýä dursun, sen dur!: Dünya var oldukça sen de var ol! (TDDS-I. 335). *Dünýä dursun, sen dur, Türkmenistany!* (TDDS-II. 12). “Dünya var oldukça sen de var ol, Türkmenistan’ım!”

dünýä inmek: Doğmak. Dünyaya gelmek (TDDS-I. 335). *Täze graždanyň dünýä inendigi hakyndaky buşluk şu ýerden ýaýraýar.* («Sovet Türkmenistany» gazeti) (enedilim.com/sozluk/soz/inmek e-tarih 03.05.2019).

dünýäni haý-hovaýy sözden doldurma!: Hayatı boş sözlerle geçirme! (TTS. 339). *Dünýäni haý-hovaýy sözden doldurmaga hajat ýok ahyry!* («Sovet edebiyaty» žurnaly) (enedilim.com e-tarih 07.05.2019) “Dünyayı boşuna geçirmeye gerek yok, nihayetinde!”

dünýäň zady: Dünyanın şeyi, birçok şey (TDDS-I. 335). *Jeren sovgat diýip dünýäň zadyny getiripdir* (TDDS-I. 317). “Ceren hediye diye bir çok şey getirmiş”.

dürtme gursak: Zeki olmayan. *Guýma gursak bolmasa, dürtme gursak neýlesin* (TDDS-I. 338). “İçinden gelince yapan insanlar olmasa dürtmekle iş yaptırılan insanlar ne iş yapabilir ki!”

düşman aýagy bagly bolsun: Düşmanın ayağı bağlı olsun! (Kurban kesen kişinin “Et yağlı olsun!” dileğine verdiği cevaptır)(ADS. 62)

düşümlü bolsun! düşümlisi bolsun!: Hayırlısı olsun! Hayırlısı ise olsun! Size yakışsın! *Gelin alyas diýseňiz-le, Düşümlisi bolaversin!* (TDDS-I. 341). “Gelin alacağız diyorsunuz, hayırlısı olsun!”

düşimli iş bolsun!: Hayırlı, uğurlu iş olsun! (TTKÜM. 210).

düýbi düz: Sonu hayırlı (TDDS-I. 19). *Aý, ýigitler, gürrüň köp, yöne sesiňizi çykarmaň-da işläberň, hemmesiniň düýbi düz* (A. Govşudov) (<https://www.academia.edu/.../> Türkmen_Dilinin_İzahlı_Sözlüğü_I_Cilt_Tü... e-tarih 03.05.2019). “Ay, yiğitler, çok konuşmayın da iş yapıverin, hepsinin sonu hayırlı olsun.”

-E-

ebti agdyk: Hali harap. *Ol şol vagt ebtı agdyk, aljyraňny, göýä bir gorkunç möjekden gaçyp gelyäne meňzeyärdi* (TDDS-I. 358). “Onun bu sıralar hali harap, telaşlı, sanki korkunç bir böcek görmüşte ondan kaçıyor gibi bir hali var.”

ecel alsyn!: Ecel alsın! (TTS. 20)

egniñde tozsun (ýyrtylsyn): Üzerinde eskisin! (TDDS-I. 360).

ejem ogly: Elinden iş gelmeyen oğlan. Ana kuzusu (TDDS-I. 363)

ejize ganym: Acımasız. Taş yürekli (TDDS-I. 363).

el aklygy: Bir iş yapan kişiye zahmetinin karşılığı için verilen hediye. Zahmet karşılığı. (Doktor, öğretmen ve diğer meslek sahipleri için kullanılır) (TDDS-I. 49). *Işanlara aklyk berýärdiler* (B. Seýtäkov, Gyz Salgydy) (<https://enedilim.com/sozluk/soz/aklygy> e-tarih 04.05.2019). “Hocalara zahmetleri karşılığı haklarını veriyorlardı.”

el bolsun!: El olsun! (ADS. 32)

el egrisi özüñe: Kendi çıkarını düşünmek. Hep bana demek. Kendine yontmak (TDDS-I. 366). *Ho-o öñräk Küñrelidäki Nedirguly mirap «el egrisi özüne» edende nätdi?* (androidbook.clan.su/news e-tarih 07.05.2019) “O önceleri Küñreli’deki Sucu Nedirgulu “hep bana, hep bana dedi de/her şeyi kendine yonttu da” noldu?”

el garama etmesin!: El emir vermesin! (ADS. 55)

el (ýüz) gören: Daha önce başından bir evlilik geçmiş olan kişi (TDDS-I. 366).

el haky: Birinin işlediği işin karşılığı için verilen ödül, el hakkı (TDDS-I. 366).

eli açyk: Eli açık, cömert. *Sen ýedi yklymy aýlanyp çyksañam, Şabibi ýaly sahy, eli açyk gelin tapmarsy* (TDDS-I. 366). “Sen yedi iklimi dolaşsan da Şabibi gibi eli açık, cömert birini bulamazsın.”

eli agyr: 1) Bir işi çok yavaş bir şekilde yapan, eli ağır kimse. 2) Yumruğu çok güçlü olan, vurduğu yeri çok acıtan eli ağır kimse (TDDS-I. 366).

eli arassa: Hırsızlık yapmayan. Kendi hakkın razı olan kişi (TDDS-I. 366). *Olar şeýle gulluga eli arassa işgärler alnan halatynda parahorlugyň soňuna çykylyakdygyna ynanýarlar* (<https://www.azathabar.com/a/24440320.html> e-tarih 04.05.2019). “Onlar

böyle bir göreve çalmayan, hakkıyla yetinen işçiler alındığı takdirde rüşvetçiliği bitireceklerine inanıyorlar.”

eli bar: Bir kişinin yabancı birinin üzerinde etki bırakması, onun davranışlarında parmağının olması. *Meniň gövnüme, bu ýerde başga biriniň, has tejribeliräk adamyň eli bar.* (TDDS-I. 366). “Benim gönlümde daha tecrübeli başka birinin tesiri var.”

eli barmazlyk: Bir iş için “elim gitmiyor/yanaşmıyor” anlamında kullanılan söz. *Dogrymy aýtsam, bu işe meniň-ä elim barjak däl!* (TDDS-I. 366). “Doğruyu söylemek gerekirse, bu işi yapmaya elim varmıyor.”

eli egri: Hırsız (TDDS-I. 366). *Aýdyşlaryna görä, onuň eli hem egrimişin.* (A. Govşudov, *Mähri-Vepa*) (<https://enedilim.com/sozluk/soz/egri> e-tarih 04.05.2019). “Söylediklerine göre o aynı zamanda hırsızmış.”

eli egrilik: Başkasının malına göz dikmek. Harama bakmak. Hırsızlık (TDDS-I. 366). *Siz meni tanaýarsyňyz ahyry, heý mende eli egrilik gördüňizmi?!* (Ş. Borjakov, *Kaspi Kenarynda*) (<https://enedilim.com/sozluk/soz/el> e-tarih 04.05.2019). “Hey! Ama siz beni tanıyorsunuz, hiç benim hırsızlık yaptığımı gördünüz mü?”

eli galmazlyk: İş yapmamak. Elini işe sürmemek. *Şondan soň elim işe galmady* (TDDS-I. 366). “Bundan sonra elim işe gitmedi.”

eli gysga (ýuka): Zor günler geçiren, garip kimse (TDDS-I. 366). *Şu günlerem Ýehovanyň eli gysga däl. Ýaňy-ýakynda Afrika döwletinde elhenç uruş boldy.* (<https://www.jw.org/tk/edebiyatlar/žurnallar/.../ýehowanyň-adamlary-söýýändig-i-görünýär/> e-tarih 04.05.2019). “Bu günlerde Yehova garip değil. Yakın zamanlarda Afrika’da korkunç bir savaş oldu.”

eli haýyrlý: Sevilen adam. Hayırlı kimse. *Eli haýyrlý adam* (TDDS-I. 366). “Hayırlı adam.”

elim ýagşylyga!: Elim iyi gelsin! Elim şifa versin! Çabuk iyileşsin! (TDDS-I. 366). *Ýagşylyga elim baý* (www.turkmenkultur.com/menu/ml/t9/b1/garry.html e-tarih 04.05.2019). “Elimin şifası çok!”

eliň abat, aýagyň abat, işdäň sag, gövräň hiç bir adamyňkydan pes däl: Elin sağlam, ayağın sağlam, iştahın açık, boyun kimseden kısa değil! Elin yayağın tutuyor, iştahın açık, kimseden eksik yanın yok! (TDDS-I. 23).

eliň açyk bolsun!: Elin açık olsun! (ADS. 31)

eliň ak bolsun!: Elin ak olsun! (ADS. 31)

eliň boşamak: Yaptığı işi bitirmek. Eli boş kalmak. *Elim boşan dessine, size baryp gaýdaryn* (TDDS-I. 174). “Elim boşaldığında/işim bittiğinde hemen size gelir dönerim.”

eliniň çykymy ýok: Pinti. Eli sıkı (para konusunda). Cebinde akrep var! *Onuň eliniň çykymynyň ýokdugyny önem bilýärdik-le* (TDDS-I. 249). “Onun eli sıkı olduğunu biliyorduk ya!”

eliň dert çekmesin!: Elin dert görmesin! (TTS. 152).

eliň-gözüň dert görmesin!: Elin gözün dert görmesin! (TDDS-I. 5).

eliňizden gelse: Elinizden gelirse, imkanınız, gücünüz varsa anlamında söz. *Atasy ogullaryna hemişe “eliňizden gelse adama ýagsylyk edin” diýip sargardy* (TDDS-II. 244). “Babası oğullarına: Elinizden gelirse insanlara her zaman iyilik edin! diye öğüt verdi.”

eliňi işe urmazlyk: Elini hiçbir işe sürmeme (TDDS-II. 472).

eline galmak: Birinin eline bakmak, ona bağımlı olarak yaşamak. *Onuň eline galsaň, siltän ýeri köp bolar* (TDDS-I. 366). “Onun eline kalırsan/ona muhtaç olursan, hor görülürsün.”

eliň aýasy ýaly: Avuç içi gibi dümdüz. *Gara ýollar edil eliň aýasy ýalydy* (TDDS-I. 367). “Kara yolları tıpkı bir elin ayası gibi dümdüzdü.”

eliň-gözüň dert görmesin!: Ellerin dert görmesin! (TDDS-I. 367). *Ussa jan, «eliň-gözüň dert görmesin» -- diýip, aýagyna galoşyny geýmäge hyýallandy. (A. Durdyýev, Saýlanan eserler. (<https://enedilim.com/sozluk/soz/hy%C3%BDallanmak> e-tarih 04.05.2019). “Ustam ellerin dert görmesin, diyerek ayağına kaloşunu giymek istedi.”*

eliň kesilsin!: Elin kopsun! (TTS. 406).

eliň ýüvrük bolsun!: Elin çevik olsun! (ADS. 58)

elipden şermende: Okuma yazma bilmeyen, tahsilsiz. Elifi okumaktan aciz (TDDS-I. 370). *Şyh elipden şermende halyna Magtymgulynyň kitabynyň sahabyny açdy. (N. Pomma, Sebäbini soň bildim) (enedilim.com/sozluk/jumle/elipden+şermende e-tarih*

04.05.2019). “Şih, elifi okumaktan aciz/okuma yazma bilmeyen haliyle Mahtumkulu'nun kitabının cildini açtı.”

eli süýjülik: Eli lezzetli, lezzetli yemekler pişiren kişi (TDDS-I. 367). *Biziň mekdep aşpezimiziň eli süýji tagamly naharlary bişirýär* (emingharib.persianguig.com/turkmensozluk/05.htm e-tarih 04.05.2019). “Bizim okulun aşçısının eli lezzetli, leziz yemekler pişiriyor.”

eli ýarag tutan: Eli silah tutan. Savaşabilecek yeterlilikte olan kişi. *Eli ýarag tutan vatan üçin aýaga galdy* (TDDS-I. 367). “Eli silah tutanlar vatan için ayağa kalktı.”

eli yeňil: Eli hafif. İşinde oldukça usta anlamında (TDDS-I. 367). *Oňa eli yeňil lukman Hudaýberdi Illikov ýolbaşçylyk edýär* (www.tradeunions-kardesh.gov.tm/content/6407 e-tarih 04.05.2019). “Ona, elinin hafifliğiyle bilinen Lokman Hudaverdi İllikov şeflik yapıyor.”

elleriňe guvan!: Ellerinle gururlan! (ADS. 58)

elleriňe güller bitsin!: Ellerinde güller açsın! Ellerine sağlık! (TDDS-I. 367). *Otyran yerinde wifi tölegi teyan gaty gowy bolupdyr edenin döredenine ellerine güller bitsin.* (<https://itunes.apple.com/tr/app/tmcell-töleg/id1383698780?l=tr&mt=8> e-tarih 07.05.2019). “Oturduğu yerde WİFİ ücretinin ödenmesi, çok iyi olmuş; bu işi yapanın elleri dert görmesin”.

emgek bolup geçsin-dä!: Acı/hastalık olsun, geçsin de! Allah şifalar versin! (TDDS-I. 372). “...hernä emgek bolubam geçsin-dä” *diýýän...* “ (<https://www.scribd.com/document/31669141/Basa-bas-Başdan-gecirme> e-tarih 07.05.2019). “... her ne varsa eziyet de olsa geçip gitsin ya” demiş...”

emgek göz bilen gaşyň arasynda: Talihsizlik kaşla göz arasında vuku bulabilir. (TDDS-I. 372). *Emgek göz bilen gaşyň arasynda diýen ýaly, ýalňyşlyk özüni bizden entek uzak saýlanok. (B. Kerbabaýev, Nebitdag)* (<https://enedilim.com/sozluk/soz/emgek> e-tarih 04.05.2019). “Acı kaşla göz arasında gelir denildiği gibi, şimdi yanlışlıklar bizden uzak olsun!”

emiň-ýomun şo bolgaý!: Çaren dermanın bu olsun! (ADS. 73)

emiň-ýomuň şu bolsun!: Dertlerinden kurtul! Ayakların üstünde dur! “*Al, emiň-ýomuň şol bolsun!*” (TDDS-I. 371). “İşte, dertlerinden kurtul!”

ene süýdünden halal bolsun!: Anandan içtiğin süt helal olsun! (ADS. 109)

erbet adam size ýamanlyk etmesin!: Kötü insanlar size kötü gözle bakmasın/kötülük yapamasın! (TDDS-II. 457).

erkek göbekli: Her yaştan erkek (TDDS-I. 379). *Galada erkek göbekliden jandar ýok.* («Görogly» eposy) (<https://enedilim.com/sozluk/soz/erkek> e-tarih 04.05.2019). “Kalede erkeklerden başka insan yok.”

erni suvly: Gevşek. Sulu tip. (TDDS-I. 379). *Men siziň hemmäňizi erni suvly, lellim görýän.* (B. Kerbabaýev, *Aýgytly ädim*) (<https://enedilim.com/sozluk/soz/lellim> e-tarih 04.05.2019). “Ben sizin her birinizi gevşek görüyorum.”

ernini oňarmaz: İssiz güçsüz dolaşan kişi (TDDS-I. 379). *Berdi aganyň ogly ernini oňarmaz adam.* “Berdi Ağa’nın oğlu işe yaramaz/beceriksiz bir adam”

erni ýirik: Dedikoducu. Gıybet yapan (TDDS-I. 379). *Erni ýirik gadyn.* “Dedikoducu kadın”.

ertiriňiz haýyrly bolsun!: Günaydın! Hayırlı sabahlar! Sabahınız hayırlı olsun! *Ertiriňiz haýyrly bolsun, goňşy!* (TDDS-I. 380). “Günaydın/hayırlı sabahlar komşu!”

eşek arka: Hiç kimse ile arkadaşlık edemeyen insan için kullanılan söz. *Eşek arka adam.* (TDDS-I. 382). “Arkadaşsız adam.”

eşekden palan alança ýok!: Bir bardak suyu içmek kadar kolay! (TTS. 516).

eşretiň artsyn!: Bahtın artsın! (ADS. 109)

eti bitin: Eti bütün, sağlıklı, eti butu yerinde, sağlam, etine dolgun (TDDS-I. 384). *Ol uzyndaan daýanykly, eti bitin, gurat, sagdyn diýilýän adamlardandy* (androidbook.clan.su. news/gusun_ucurlan_guni_hekaya e-tarih 07.05.2019). “O çok dayanıklı, sağlıklı, etine dolgun, sağlam denen insanlardandı”.

et ýagly bolsun!: Hayvan kesen adama söylenen “et yağlı olsun!” sözü. Eti yağlı olsun! (TDDS-I. 384).

eýgilik bol-a!: Hayrola? İyilik olsun! (ADS. 89)

eýgilik ýüzüni görmäsiň!: İyilik yüzü görmesin! (TDDS-I. 387).

-G-

gabyr azabyndan bolsun!: Kabir azabı çeksin! (TDDS-I. 400-401). *Gabyr azabyndan özüň gora eý Biribar* (<https://twitter.com/shchkonya> e-tarih 04.05.2019). “Kabir azabından kendini koru ey Biribar!”

gabyr bol!: Toprak ol! Öl! (TDDS-I. 401). *Gabyr bol çöldäki sürüňe. Saňa meýlis haram*” diýip ýazsa, oňa “men sen ýaly goýunlary bakýan!!!” diýlip jogap berlipdir (<https://tm.hronikatm.com> › Dissident › Satira e-tarih 04.05.2019). “ Çöldeki sürünle toprak ol, öl! Sana meclis haram, derse ben de ona: ‘Ben de ona, senin gibi koyunlara bakıyorum!’ diye cevap veririm.”

gabryňda (görüňde) dik oturasyň: Kabrinde dik oturasın! İyilik yüzü görme! (TDDS-I. 400-401).

gabryň gazyldymy?: Bir kimsenin gitmemesi gerektiği yere gitmesi sonucunda söylenir. Kabrin kazıldı mı? “Canına mı susadın?” anlamında kullanılan söz. *Olarda gabryň gazyldymy? Näme üçin bardyň?* (TDDS-I. 400-401). “Orada kabrin mi kazıldı/Canına mı susadın? Niçin oraya gittin?”

galaňlaryna sabyr versin!: Allah kalanlara sabır versin! (TTKÜM. 208).

ganatlaryň uçy gyrylmasyn!: Kanatlarının ucu kırılmasın! Elin dert görmesin! (ADS. 30)

gapy haky: Kapı hakkı. Gelin almaya gidildiğinde gelinin kapısını tutan, açmayan kişiye verilen para ya da değerli şey (TDDS-I. 423) *Meniň gapy hakymy beriň-le...* “Benim bahşişimi verin ya!”

gapymyz açyk: Kapımız açık! Sana/size her zaman kapımız açık! Başımızın üstünde yerin var! *Seniň üçin hemişe gapymyz açykdyr* (TDDS-I. 26). “Sana her zaman kapımız açıktır!”

gara başym gurban bolsun!: Kara başım sana kurban olsun! (ADS. 96)

gara daglaryň ýykylmasyn!: Kara dağların yıkılmasın! (ADS. 96)

gara daňdan: Tan atar atmaz (TDDS-I. 424). *Gara daňdan gaýtdylar.* “Tan atar atmaz döndüler”.

gara donly: Günahkar. Günah keçisi. Günah işlemiş gibi. *İki arada men gara donly bolup galdym* (TDDS-I. 424). “İkisinin arasında ben günah işlemiş/günah keçisi oldum.”

gara gadyr: Oldukça saygılı, hürmet eden kimse (TDDS-I. 424). *Toýuň başynda gara-gadyr hyzmat edip ýören ýaşlar, toýuň soňunda üstüne topulyberýärler*” diýip, Kerim aga gürrüň berýär (<https://www.azathabar.com/z/2246?p=7&d=10&m=12&y=2012> e-tarih 04.05.2019). “Düğünün başında oldukça hürmet eden gençler, düğünün sonunda üstüne saldırırlar, diyerek Kerim Ağa sohbet ediyor.”

gara gan: İzdırıp gibi. *Bu bir gum ýeri, bir ýere gitjegem bolsaň, ulag tapmak gara gan.* (TDDS-I. 424). “Bu bir kum yeri, bir yere gidecek olsan, araç bulmak ızdırıp gibi bir şey.”

gara gaýgy: Kara kaygı. Aşırı kaygı. *Meniň gara gaýgym şu gün şähere gitmekdi* (TDDS-I. 424). “Benim en büyük kaygım o gün şehre gitmekti.”

gara gys: Kara kış. *Men ony goradym ýaman gözlerden, Jalay ýigitleriň her garaýşyndan, Sovuk gybatlardan, sowuk sözlerden, Tükenmez ýyllaryň gara gysyndan* (TDDS-I. 424-425). “Ben onu kötü bakışlardan, para soran yiğitlerin bakışlarından, dedikodulardan, soğuk sözlerden, tükenmez yılların kara kışından korudum.”

gara görnüm: Gözün yettiği yer. Ufuk. *Kän ýöräp, bir çölüstanlyga ýetenlerinde, hol garagörnüm ýerden gözüne bir kejebe görüni.* (TDDS-I. 424-425). “Bir hayli yürüyüp, bir çöle vardıklarında, ufuktan gözüne bir gelin tahteravanı göründü.”

gara görnüm ýer: Karanın, ufkun görüldüğü yer. *Gara görnüm ýerde adam-gara görmedim.* (TDDS-I. 424-425). “Karanın görüldüğü yerde adam görmedim.”

gara gün: Kara gün. Kötü gün. *Ýusup gören gara günler, Öz başyna geler boldy* (TDDS-I. 424-425). “Yusuf’un geçirdiği kötü günler, kendi başına da gelmeye başladı.”

gara güýç: Bir insanın var olan tüm gücü (TDDS-I. 424-425). *Abanyp gelýan gara güýç, pursady elden bermän, yza çekilmekligi talap edýär* (<https://enedilim.com/sozluk/soz/gara> e-tarih 05.05.2019). “Tüm gücüyle abanıp, fırsatı elden bırakmadan, geri çekilmeyi talep ediyor.”

gara habar: Kara haber, biri hakkında kuru haber getiren kişi (TDDS-I. 424-425). *Aýala gara habar geldi.* “Kadına kara haber/kötü haber geldi”.

gara iş: Kol gücü gerektiren, zeka gerektirmeyen iş (TDDS-I. 424-425). *Ol demir yolda gara iş işlenýär.* “O demir yolunda güç gerektiren iş yapılıyor”.

gara kelle: Kadın. *Seniň ýanyňa bir gara kelläni getiräýmeli ekeni* (TDDS-I. 424-425). “Senin yanına bir kadın getirmeliymiş/ Seni evlendirmeliymiş.”

garakyn çyksyn!: Sana daha ne gerek! Gözün çıksın! (TTS. 228). *Kör bol! Garagyň çyksyn!* (B. Kerbabayev, *Aýgytly ädim*) (<https://enedilim.com/sozluk/soz/garak> e-tarih 05.05.2019). “Kör ol! Gözün çıksın!”

gara köpük (pul): Bakır para. *Öz ýerinde eger şa sen, eger gul, Kese ýerde gymmatyň bir gara pul* (TDDS-I. 424-425). “Eger kendi ülkende padişahsan, eğer kul, // Başka yerde kıymetin bir kara pul/bakır paradır.”

gara mal: Boynuzlu iri mal (TDDS-I. 425). *Onlaryň gara maly köp.* “Onların büyükbaş hayvanları çok”.

gara nebis: Haram nefis, kötü nefis (TDDS-I. 425) *Ol gara nebsiniň önüne serhet çekip bilmedi.* “O, kötü nefisini bir türlü durduramadı”.

garaň görünmesin!: Defol, çek arabanı, gözüm görmesin! (TTS. 227) *Tur, özüňem şu ýerde garaň görünmesin!.. — diýip, ony kovup goýberdi* (<https://fr.scribd.com/document/358584189/Hydyr-Derýaýew-Ykbal-1-Nji-Tom> e-tarih 05.05.2019). “Kalk , bir daha seni burda görmeyeyim/seni gözüm görmesin!”

gara ölüm gelse, gelşi ýaly geçeversin!: Kara ecel gelirse geldiği gibi geçiversin! (ADS. 83)

gara öý: Kapıları dumandan kararmış kara ev. *Gara öýüň ortasyndaky ojakda alavlap ýanyan otdan nazaryny sovman oturan ýaşy elli çemesi, süňkbaşy iri, ýüzi nurana kişi egnine ýasgynjak atynan possunynyň ýakalaryny çekişdirip, syýyny ýygnap, has-da tijendi.* (TDDS-I. 425). “Kara evin ortasındaki yanan ocağın alevlerinden bakışlarını çekmeden oturan elli yaşlarında, kafası iri, nur yüzlü kişi sırtına yaslamak için atılan postun yakalarını çekiştirerek, toparlandı.”

garak gapan: Kendine hayran bırakan kimse. *Durmuşa çykmanka ol aýal garak gapan gyzdy.* (TDDS-I. 427). “O kadın, evlendiği gün kendine hayran bıraktı.”

gargyş siňen: Bedduası geçen. *Men bilmeyän, siňenmidir gargyşlar, Geldi bir musallat, dagyldy başlar* (TDDS-I. 432). “Ben bilmiyorum, geçer mi beddualar, bir musallat geldi, dağıldı başlar.”

gaýgydyr hasraty görmäň siz baky: Sonsuza dek hasretlik çekmeyin (TDDS-I. 61-62)

gayrat ediň!: Gayret edin! Dayanın! (TTS. 242). *Jan ogullar, ýene ikije gün gaýrat ediň. (N. Pomma, Taýlak hyzzyn)* (enedilim.com/sozluk/soz/gaýrat e-tarih 05.05.2019). “Canım oğullarım, sadece iki gün dayanın!”

gaýrat et!: Gayret et! (TDDS-I. 447). *Az wagt gaýrat etsek, bu günler hem gezip gider, Pýotr! (A. Govşudov, Mähri-Vepa)* (https://enedilim.com/sozluk/soz/gaýrat e-tarih 05.05.2019). “Az daha dayansak, bu günler de gelip geçer, Pyotr!”

gazananyň ýaşy uzak bolsun!: Kazananın yaşı uzun olsun! (ADS. 105)

gazygynda garrasyn!: Bir yastıkta kocasın! Yeni gelin için kullanılan “ağız tadıyla yaşasın, geçinsinler, evlilikleri bozulmasın!” anlamında kullanılan iyi niyet içeren söz. (TDDS-I. 453). *Gelinlerimiz gazygynda garrasyn!* (https://jolygram.com › bego_jan e-tarih 05.05.2019). “Gelinlerimiz ağız tadıyla geçinsinler.”

geçdigi bolsun!: Geçmiş olsun! (ADS. 83)

gelen-dövlet!: Devlet başa, kuzgun leşe! (ADS. 38)

gelen ýagşy!: Kapıdan “iyi akşamlar” diye seslenen adama karşılık olarak verilen cevap. Rica ederim! (TDDS-I. 457). *Gelen ýagşy! -- diýip, Çary aga dik oturdy. (A. Govşudov, Köpetdagyň eteginde)* (https://enedilim.com/sozluk/soz/%C3%BDag%C5%9Fy e-tarih 05.05.2019). “Çari Ağa hoş geldiniz, diyerek oturuşunu düzeltti.”

geleveriň-de geçeveriň!: Geçiniz lütfen, rica ederim! (TTS. 245).

geliň alýañzmy, gutly bolsun!: Gelininiz hayırlı olsun! (TTKÜM. 211).

gelin edinyänizmi, oň bolsun!: Gelin alıyormuşsunuz, hayırlı olsun! (TTKÜM. 211).

geň-taň görmäýin!: Kadınlar tarafından yaramaz çocuklara söylenen söz. Gün yüzü görmeyin! *Goňsusynyň serhos halda bolgusyz aýdyma gygyryp barşyny gören bir oral aýal:* “Geň-taň görmäýin” diýip, iki eli bilen ýakasyny tutdy (TDDS-I. 460).

“Komşusunun sarhoş halde bağırdığını gören yaşlı kadın: Gün yüzü görmeyin/sevilen biri olmayın, diyerek, iki eliyle yakasını silkti!”

gep alşar ýaly däl: Hep bir ağızdan konuşulduğunda, söylenenlerin anlaşılmadığını belirtmek için kullanılan söz. Hiçbir şey anlaşılmıyor. Anlaşılır gibi değil! *Adamlar, ýuwaşrak boluň! Asyl gep alşar ýaly däl* (TDDS-I. 62). “Yavaş olun! Asıl konuşulan şey anlaşılır gibi değil/anlaşılmıyor.”

gep nokatlap: Heceleyerek konuşmak. Kekeme. *Öz başyna ýañrap, gep nokatlap duran şübheli adam: – Özüňiz bilersiňiz! – diýip çykyp gitdi* (TDDS-II. 128). Kendi kendine gevezelik eden, kekeleyen şüpheli bir adam: Siz bilirsiniz!, deyip, çıkıp gitti.”

geýip ýyrtmak nesip etsin!: Giyip yırtmak nasip etsin! Üzerinde eskisin! (ADS. 26)

gezen ýerinde sag gez!: Sağ salim git gel! (ADS. 30)

giden gelsin, ýatan galsyn!: (Alkyş, dileg). (TDDS-II. 472)

giç ýagşy!: İyi akşamlar! Hayırlı akşamlar! (TTS. 271)

gijäñiz rahat bolsun!: İyi geceler. Geceniz hayırlı olsun! Hayırlı geceler! (TDDS-II. 216). *Gijäñiz rahat bolsun doslar* (<https://instahello.net> › haladynmy e-tarih 05.05.2019) “İyi geceler dostlarım!”

gymmatly vagt: Kıymetli vakit. Değerli vakit (TDDS-I. 553). *Biz gymmat vagty elden berýäris. (B. Kerbabaýev, Aýgytly ädim)* (<https://enedilim.com/sozluk/soz/gymmat> e-tarih 05.05.2019) . “Biz kıymetli vakti boşa harcıyoruz.”

gyrra ýalan: Tamamiyle yalan, yalan girra. Yalanın bini bir para. *Gyrra ýalandan uly ili bilen aglap oturybersin.* (TDDS-I. 559). “Gırra yalan karşısında halkın ileri gelenleri bile ağlayıversin.”

gysyr emgek: Başa gelen bela, boşuna çekilen azap. *Hüñkär patyşa Jygalybegiň gapdalyndan gysyr emgek bolup sataşdy* (TDDS-I. 562). “Padişah, Jigalibeg’in başına bela oldu.”

gyýa göz bilen garamak (seretmek): İğrenerek bakmak (TDDS-I. 563). *Ençeme ýyllardan bäri ylym eýelerine gyýa göz bilengaramagymyz* (www.talyplar.com/posts/26966 e-tarih 05.05.2019). “Onca yıldan beri ilim üyelerine iğrenerek bakmayız.”

gyzyl diýsem gyzyl, al diýsem-al sen/ hindistanda şeker, bulgarda bal sen: Kızıl desem kızıl, al desem al sen/ Hindistan’da şeker, Bulgar’da bal sen (TTS. 603).

gyzyňyzy çykarýaňyzy, oň bolsun!: Kızınızı evlendiriyormuşsunuz, bahtı açık olsun! (TTKÜM. 211).

gyz köcüryaňizmi, haýyrlý bolsun!: Kızınızı evlendiriyormuşsunuz, hayırlı olsun! (TTKÜM. 211).

goç-goç ogluň bolsun!: Koç koç oğulların olsun! (ADS. 17)

goňşyň gutly bolsun!: Oğlunu evlendiren kişilere “hayırlı olsun” anlamında söylenen söz. Kultlu olsun, komşu! (TDDS-I. 479)

govuşgynlyrak bolsana!: Daha canlı olsana (TTS. 286)

goý, başym vatana sadaka bolsun!: Bırak, başım vatana kurban olsun!(TTS. 551)

goý, vatanymyz mundan beýläk-de rovaçlansyn!: Bırak, vatanımız bundan böyle de yücelsin! Vatan sağ olsun! Vatan yaşasın! (TTS. 548).

göç edýänizmi, gutly bolsun!: Kızınızı gönderiyorsunuz/evlendiriyorsunuz, Allah mesut etsin! (TTKÜM. 211).

gönençlik bolsun!: Faydalı olsun! *Senden maňa näme gönençlik bolsun!* “Senden bana ne fayda!” (TTS. 292)

gör! bolýan zatlary!: Olan şeyleri gör!(TTS. 293)

görjegin govy bolsun!: Evlenen kıza “göreceğin güzel günler olsun” anlamında söylenen söz. Güzel günler gör/yaşa! (TDDS-I. 62). *Ýaşyň uzak bolsun, görjegin govy bolsun* (<https://galamdaz.com/2018/10/02/kyyamatlyk-dogan-nury-seyidow/> e-tarih 05.05.2019). “Yaşın uzun olsun, güzel günler gör!”

göreckleri govulyk bolsun!: Göreceği iyilik olsun! İyilik Görsün! (ADS. 96)

görjek günüň hemişe govy bolsun!: Evlenen kız için “görecek çok güzel günlerin olsun” anlamında söz (TDDS-61-62). *Alnyň açyk bolsun görjek günüň hemişe govy bolsun*

(https://www.academia.edu/.../TÜRKMEN_DİLİNİN_İZAHLI_SÖZLÜĞÜ_I._CİLT_TÜ...e-tarih 05.05.2019). “Alın açık, görecek çok güzel günlerin olsun!”

gör nâhili biabraýlyk!: Bak, ne biçim rezalet! (TTS. 64).

gör! nâhili melgun!: Gör, ne melun, gör nasıl aşağılık! (TTS. 293).

gökdäki dilegiň ýerde gowuşmak: Gökte ararken yerde bulmak. Arzu edilen bir şeyin ulaşılmaz yerlerde aranırken bir anda karşına çıkması durumu için kullanılır (TDDS-I. 496). *Gökdäki dilegim ýerde gowuşdy diýsene! (N. Pomma, Taýlak hyzzyn)* (<https://enedilim.com/sozluk/soz/dileg> e-tarih 05.05.2019). “Desene, gökte ararken yerde buldu!”

gör nâhili ovandanlyk!: Gör, ne kadar güzellik! (TTS. 495).

gör-lâhet: Gereksiz insan. *Jaýyň içini gör-lâhetden doldurayypsyň-la* (TDDS-I. 500). “Binanın içini gereksiz insanlarla doldurmuşsun ya!”

göresi(ň) gelmek: Özlemek. Göresi gelmek. *Bile okan ýoldaşlarymy göresim gelýär* (TDDS-I. 501). “Birlikte okuduğum dostlarımı göresim geliyor/özlüyorum.”

gövüň bitdimi?: Sen memnun musun? (TTS. 299).

gövün diýeniň bolsun!: Ruhum diyenin olsun! (ADS. 68)

gözbaşa yagsyn!: Başlasın ve devam etsin! Yağsın! (ADS. 61)

göz çaky: Göz kararı. Bir şeyi gözle ölçme işlemi, göz ölççeği (TDDS-I. 507). *Çeleken raýonynda göz çaky bilen ýüküň agramyny ölçemäge kim ökde?! (enedilim.com/sozluk/soz/çak* e-tarih 07.05.2019). “Çeleken vilayetinde göz kararı olarak yükün miktarını ölçmekte kim usta?”

göz degmesin!: Nazar değmesin! Göz değmesin! (TDDS-II. 457). *Bu sapar biziň atymyza göz degdi, ýogsa heý düz ýerde-de at büdräp aşarmy? -- diýdi. (A. Govşudov, Povestler ve hekaýalar)* (<https://enedilim.com/sozluk/soz/g%C3%B6z> e-tarih 05.05.2019). “Bu defa bizim atımıza nazar değdi, yoksa düz yerde bile atın ayağı takılır mıydı?”

gözden, dilden saklasyn!: Allah korusun! Kötü gözden, kötü sözden korusun! (TDDS-I. 507). *Allajan sizi gözden dilden gorasyn, diňe üstünlik hemraňyz bolsun* (<https://instanonymus.com/m/BnMVwCdArJP> e-tarih 05.05.2019). “Allah sizi kötü gözden, kötü sözden korusun, her zaman iyilik her zaman yoldaşınız olsun!”

göze gelüvli: Göze güzel görünen kimse. *Göze gelüvli gelin* (TDDS-I. 508). “Göze güzel görünen gelin.”

göze görnen: Belli bir olgunluğa ulaşan kız için büyüdüğünü ifade etmek amacıyla “göze çarpmak” anlamında kullanılan söz. Evlilik çağında. *Göze görnen gyzy bolsa, hantamadyr her ýeten* (TDDS-I. 508). “Evlilik çağında kızın olursa, her gelen ister.”

göze ilginç: Göze tuhaf gözüken (TDDS-I. 508). *Soň bir dövürde bolsa aşagyna gün düşmez bag-bakja peýda bolupdyr ve ol göze ilginç haýbatly galany gizläpdir.* (A. Govşudov, *Eserler*) (<https://enedilim.com/sozluk/soz/ilgin%C3%A7> e-tarih 05.05.2019). “Bir zaman sonra ağacına ışık vurmaz, bağı bahçesi güzeldir ve o, göze tuhaf gelen görkemli silahını saklamıştır.”

göze ýakymly: Bir kişinin bedenine uygun. Tam ona göre. *Asylgy duran köýnekleriň haýsy biri göze ýakymly?* (TDDS-I. 508). “Asılı duran gömleklerden hangisi bedenime uygun?”

gözi bagly: Medeniyetten uzak, okuma yazması yok. Kör cahil. Kara cahil (TDDS-I. 508). *Gözüm bagly ekeni, indi hemme zada düşünyän.* (TDDS-I 480). “Kör cahildim, şimdi her şeyi anlıyorum”.

gözüň(iz) aýdyň!: Gözünüz aydın! (TTS. 300). *Goňşy gözüň aýdyň, ogluň gelipdir.* (A. Keklov, *Söýgi*) (<https://enedilim.com/sozluk/soz/g%C3%B6z> e-tarih 05.05.2019). “Komşu gözün aydın, oğlun gelmiş!”

gözümüň üstünde yeriň bar!: Başımın üstünde yerin var! (TTS. 301)

gözüm oňly gören: Gözüm iyi görür. *Gijelikde gözüm oňly görenok* (TDDS-II. 142). “Karanlıkta gözüm iyi görmez.”

gözüm üstüne: Baş üstüne! *Gözüm üstüne, näme işiň bolsa buyruber!* (TDDS-I. 509). “Ne işin olursa buyur gel, başım üstüne!”

gözüň aksyn!: Gözü çıksın! *Ylgama diýsem etmän ýykyldyň, gözüň aksyn!* (TDDS-I. 509). “Koşma desem de dinlemedin düştün, gözün çıksın!”

gözüň çyksyn!: Bunun azı sana yeter! (TTS. 301).

gözünde bolsun!: Göz önünde olsun. Gözünden kaçırma (TDDS-I. 509-510). *Şähere gitseň tomus geýer ýaly ak tufly gözünde bolsun!* (<https://enedilim.com/sozluk/soz/> e-

tarikh 05.05.2019). “Şehre gidersen sıcaklarda giyecek gibi bir ayakkabı gözünde olsun. (bulursan aliver).”

gözüne döneyin!: Kurban olayım! *Gözüne döneyin, Myrat, beýle zatlary hudaý size görkezmesin!* (TDDS-I. 511). “Kurban olayım Murat, böyle şeyleri Allah size göstermesin!”

gözüne gurban bolayın: Gözlerine kurban olurum! Men seniñ gözüne gurban bolayın! (TDDS-II. 445). “Ben senin gözlerine kurban olurum!”

gözünü açyp gör: Gözünü açtığı/doğduğu günden beri. Kendini bildi bileli. *Gözünü açyp göreni bütün ömrüne bar göreni. Atamyň gözünü açyp göreni horluk bolupdyr* (TDDS-I. 26). “Kendini bildi bileli, doğduğundan beri bütün ömrünce gördüğü horluktur.”

gözünüň alnynda: Gözümün önünde. Gözümün içine baka baka. *Gözümüň alnynda ýalan sözlemäň näme?* (TDDS-I. 509). “Gözümün önünde/gözümün içine baka baka niçin yalan söyledin?”

gul tutduňyzmy?: Kul mu tuttunuz? (Yeni doğan erkek bebek için söylenir.) (TTKÜM. 210).

gul tapdyňyzmy?: Kul mu buldunuz? (Yeni doğan erkek bebek için söylenir.) (TTKÜM. 210).

gum diýip garbany gyzyl bolsun!: Kum diyerek kavradığı altın olsun! (ADS. 96)

gurban: Canını feda etme anlamında söz. *Men seniň adyňa gurban!* (TDDS-I. 523). “Ben senin adına kurban olurum.”

gurbanyň bolayın!: Kurbanın olayım! (ADS. 49)

gutly bol!: Kutlu ol(sun)! *Hoş geldiň, Garybym, sapa gelipsiň, Gutly bolsun menzil-mekan, Garybym!* (TDDS-II. 90). “Hoş geldin garibim, sefa getirmişsin, bulunduğun yer kutlu olsun!”

gutly bol-a (bolsun)!: Kutlu olsun! Kutlarım! (ADS. 27)

gutly bolsun!: Kutlu olsun! Kutlarım! Hayırlı olsun! *Toýuňyz gutly bolsun, gadyrly dostlar!* (TDDS-II. 106). “Düğününüz kutlu olsun, kıymetli dostlarım!”

gülüp gidip, gülüp gelsin!: Güle güle gidip güle güle gelsin! Güle güle git, güle güle gel! (ADS. 24)

gül yüzli: Gül yüzlü. Çok güzel anlamında. *Gül yüzli zenan. Gel, golaýma, öpeýin gül yüzüňden* (TDDS-I. 533). “Gül yüzlü kadın, yanıma gel de gül yüzünden öpeyim.”

güm bol!: Kaybol! (TTS. 318). *Ýyrtýjy möjekler güm bolup gaçýar. (Nury Annagylyç, Soýlanan eserler)* (<https://enedilim.com/sozluk/soz/> e-tarih 05.05.2019). “Yırtıcı hayvanlar kaybolup gidiyor.”

gümüne gitsin!: Şeytan alsın canımı! (TTS. 318)

gün geçirmek: Vakit geçirmek (TDDS-I. 538).

güni gelmek: Bir şey yüzünden kendisi için imkan ortaya çıkması, imkan türemesi, zamanının gelmesi. *Kösäniň güni geldi. Möjek bolsa şunuň ýaly şum gijäniň gelmegine garaşýar, şeýle başagaýlykda onuň güni gelyär.* (TDDS-I. 538). “Köse’nin zamanı/günü geldi. Kurt olsa bunun gibi uğursuz gecenin gelmesini bekler, böyle kendini kaybetmiş onun da zamanı/günü geliyor.

gün-günden agyrlaş-: Günden güne ağırlaşma. *Günler gün-günden agyrlaşýardy. . .* (TDDS-I. 38) “Günden güne ağırlaşıyordu...”

gününe goýmazlyk: Kendi haline bırakmamak, birine bağımlı hale getirip huzursuz etmek. *Indem ol naçaryň öňki adamsy gününe goýmaýarmyş. Garry geolog bolsa oganlary getiriň diýip, bizi günümüze goýman bäräk iberdi.* (TDDS-I. 538) “Şimdi de o çaresizin önceki adamımı kendi halinde bırakmıyormuş. Yaşlı jeolog ise oğlanları getirin diye bizi kendi halimize bırakmadan beri yolladı”.

gününe it aglamak: Çok zor yıllar geçirmek. “İt bağlasan durmaz” anlamında söz. *Ýyl agyr gelende, çopanyň gününe it aglardy* (TDDS-I. 538). “Yıl kötü geçtiğinde, çobanın haline köpekler bile ağlardı.”

gününe ýanaýyn!: Yaptığı işe yanayım! Beceriksizliğine yanayım! (TDDS-I. 538). *Ah-heý, gününe ýanaýyn, suvly meşik – diýip, ýaş gelin mapraç aýaly dalady* (talyplar.com/posts/26104 e-tarih 05.05.2019). “Ah, vah, beceriksizliğine yanayım, sulu kap! diyerek genç gelin etine dolgun kadımı hor gördü.”

güpürdemän!: Tepinmeyiniz! Ses yapmayın! (TTS. 321). *Çagalar güpürdemän!* “Çocuklar, tepinmeyin!”

gürrüni bolmaz (ýok): Birinden bir şey istenildiği zaman karşı tarafın “benim için bir anlamı yok” anlamında söylediği söz. Konuşma bitmiştir! Bir önemi yok! Önemli değil!

(TDDS-I. 539). *Onuň gürrüni bolmaz, hovlukýan bolsaň, häzirem eltip-gaýdayyndiýipdir.* (<https://www.azathabar.com/a/26840329.html> e-tarih 05.05.2019). “Bunun sözü bile olmaz, acelen varsa, şimdiden alıp gideyim, demiş.”

gürrüni köpeltmân: Uzun söze gerek yok! (TTS. 322).

gürrüni näme!: Diyecek bir şey yok! Lafı bile olmaz. (TTS. 322) Bkz. gürrüni bolmaz.

-H-

haka ten bermek: Allah! Demek. Allah’a sığınmak (TDDS-I. 570)

hakdan içen: Allah tarafından verilen. Allah vergisi yetenek. Allah’ın lütfu (TDDS-I. 570). *Meniň bu ýazgymy ylmy makala hökmünde däl, eýsem, hakdan içen, özem dokuz gezek bada içip, kämillige ýeten, “dokuzy düzüv” şahyr atamyz Magtymguly hakynda gysgajyk maglumat bermek maksady bilen soralan haýyşa berlen çaklaňja jogap diýip kabul ediň.* (menzill.blogspot.com/2007/05/hakdan-ien-ahyr-magtymguly-atamyz.html e-tarih 05.05.2019). “Benim bu yazım ilmi bir makale hükmünde değil, öyle bile olsa, Allah vergisi olan, dokuz defa bade içip, kamillliğe erişen, dokuzu da doğru, şairimiz Mahtumkulu hakkında kısacık bir mağlumat vermek maksadıyla sorulmuş bir soruya verilen kısacık bir cevap olarak kabul edin.”

hakyndan çykmak (gelmek): Üstesinden gelmek. Hakkından gelmek. *Muny öýersek, hakyndan çykdygymyz bolar* (TDDS-I. 570). “Bunu evlendirirsek hakkından gelmiş oluruz.”

hak öýüne barmak: Allah katı. Allah’ın yanına gitmek. Düyadan ayrılmak. Ölmek (TDDS-I. 570). *Vagyzçy 5:1-de şeýle diýilýär: «Hak Hudaýyň öýüne baranyňda, ädimleriňe üns ber»* (<https://wol.jw.org/tk/wol/d/r236/lp-tmr/2008605> e-tarih 05.05.2019). “Vaaz 5:1’de şöyle deniliyor: Allah katına vardığında, adımlarına dikkat et.”

hak ýakan çyragyň öçmesin: Allah, ocağını söndürmesin! (TDDS-I. 251).

halal mal: Helal mal. Yenmesi haram olmayan mal (TDDS-I. 572). *Men halal mallaryň doktory.* (N. Pomma, *Taýlak hyzryn*) (<https://enedilim.com/sozluk/soz/halal> e-tarih 05.05.2019). “Ben helal mal doktoruyum.”

halalyň bolsun: Aferin, bravo (TTS. 328)

halalyň bolsun (halal saňa)!: Helal olsun (sana)! Helalin var! Aferin! (TDDS-I. 572). *Kerim, şuňa “Halalyň bolsun, bileniňden galma” diýäýeli-le, bu bizden uzagrağa seredyän ýaly-la – diýipdir* (zamanturkmenistan.com › Edebiyat e-tarih 05.05.2019). “Kerim ona: ‘Helal olsun, bildiğinden geri kalma’ dediğinden beri , bizden uzaklaşmış gibi, diyordu.”

halatlar gutly bolsun!: Kıyafetlerin kutlu olsun! Çok yakışmış! (Evlendikten sonra baba ocağına gelen kıza denir) (TDDS-I. 573). *Halatlaň gutly bolsun!* (<https://www.yooying.com/tag/halatgeçdi> e-tarih 05.05.2019). “Kıyafetlerin kutlu olsun! İyi günlerde giy!”

halyna (gününe) it aglamak: Çok zor yıllar geçirmek. “İt bağlasan durmaz” anlamında söz. (TDDS-I. 572). *Ýyl agyr gelende, çopanyň gününe it aglardy* (TDDS-I. 538). “Yıl kötü geçtiğinde, çobanın haline köpekler bile ağlardı.”

hamy galňamak: Utanması yok! *Bay, seniňem hamyň galňapdyr-ov, saňa aýdylan söz kär edenok* (TDDS-I. 576). “Vay, senin de utanman yok ya, söylenenler bile sana etki etmiyor!”

harama çykmak: Haram olmak, boşa gitmek. (TDDS-I. 581) *Suv ýatdy, gurady ekin, tohumlar harama çykdy. (Çary Aşyr, Poemalar)* (<https://enedilim.com/sozluk/soz/haram> e-tarih 05.05.2019). “Su gelmedi, ekinler kurudu, tohumlar boşa gitti.”

haram bolsun: Haram olsun! (TTS. 333). *Men gitmesem «haram bolsun» iýeniň -- diýip, maňa gargamazmyň, eje jan. («Sovet edebiyaty» žurnaly)* (<https://enedilim.com/sozluk/soz/haram> e-tarih 05.05.2019). “Anneciğim, ben gitmezsem, yediğin haram olsun, diye bana beddua etmez misin?”

harmanyňa bereket!: Harmanına bereket! Bereketli olsun! Harmanın bereketli olsun! (TDDS-I. 583). *Şonuň ýaly-da ýetişdirilen bol hasyly ýygnap ýören adamlara: “Harmanyňa bereket!* (talyplar.com/posts/22179 e-tarih 05.05.2019). “Yetiştirilen verimli hasılatı yağmakla meşgul onun gibi adamlara: ‘Harmanın bereketli olsun!’ Denir.”

hasylyň egilmesin!: Hasılatın, mahsulün eksilmesin! Bereketli olsun! (TDDS-I. 583). *Ahmetjan hasylyň* *egilmesin!*

(<https://ok.ru/profile/434722223846/pphotos/533117361126> e-tarih 05.05.2019).

“Ahmet’ciğim hasılatın eksilmesin!”

haýy berekella!: Bravo! (TTS. 60). *Berekella, oglum, berekella! Örän iş bitiripsiň! (J. Akyýev, Mergenň Ogly)* (<https://enedilim.com/sozluk/soz/berekella> e-tarih 05.05.2019).

“Aferin, oğlum, aferin! Bütün işi bitirmişsin!”

haýy gidip, vaýy galmak: Ahı gitmiş vahı kalmış kimse. Elden ayaktan düşmüş, güçsüz. *Indi baş günün içidir, agzyna et degenok, haýym gidip, vaýym galdy* (TDDS-I. 590). “Beş gündür ağzıma et değdiği yok, ahım gitti, vahım kaldı.”

haýyrlly bolsun!: Hayırlı olsun! *Toýuňyz haýyrlly bolsun, gadyrly dostlar* (TDDS-II. 106). “Düğününüz hayırlı olsun, kıymetli dostlarım!”

haýyrlly bol-a!: Hayırlısı olsun! Hayırlısı ne ise o olsun! (ADS. 36)

haýsy aşyň gatygy?: Hangi aşın katığı? Saygısızlık anlamında kullanılır. *Sen haýsy aşyň gatygy bolup biljek?* (TDDS-I. 592). “Sen hangi aşın katığı olabileceksin?”

haýsy biri?: Hangi biri? *Oglanlaryň haýsy biri seniň gövnuňe degdi. Oňa oraklaryň haýsy birini berdiň?* (TDDS-I. 592). “Oğlanların hangi biri senin gönlünü kazandı? Ona orakların hangi birinin verdin?”

haýsy deşige girjegiňi bilmezlik: Hangi deliğe saklanacağını/gireceğini bilememek. Çok utanmak. Yer yarılrsa da içine girseydim! *Men haýsy deşige girjegimi bilemok* (TDDS-I. 592). “Ben hangi deliğe gireceğimi bilemedim.”

haýryny gör!: Yeni bir şey alındığında alan kişiye söylenir: Hayrını gör! İşine yarasın! (TDDS-I. 593). *Olar “Haýryny gör!” diyip, peşgeş berdiler” diýýär.* (<https://www.azathabar.com/a/24940659.html> e-tarih 05.05.2019). “Onlar: ‘Hayrını gör! deyip hediye verdiler.’ Diyor.”

hälä galma!: Uzaklaştırma! Uzak tutma! *Beýdip haýbat atyp durma, eliňden näme gelyän bolsa et-de dyn, hälä galma* (TDDS-I. 602). “Böyle yaparak tehdit edip durma, elinden ne geliyorsa yap da sakinleş, uzaklaşma.”

hälimi-şindisi ýok: Tekrarı yok. Dönüşü yok. *Onuň hälimi-şindisi ýokdur, bir zady bahanalap geler durar* (TDDS-I. 602). “Onun geri dönüşü yoktur, bir şeyleri bahane edip duruyor.”

heliksalam: Aleykümselam (kadınların dilinde) (TTS. 343). *Heliksalam! Geleveriň! -- diyip, oslagsyz gelen aýala seretdi. (B. Kerbabaýev, Aýgytly ädim)* (<https://enedilim.com/sozluk/soz/heliksalam> e-tarih 05.05.2019). “Aleykümselam! Geliverin! Diyerek beklemediği bir anda gelen kadına doğru baktı.”

hemişe atyňyz ozsun!: Her daim adınız öne geçsin! (ADS. 57)

hemmeler gurgunlyk my?: Herkes sağ salim mi? (TTS. 310). *Tanyş deň-duş oglanlar gurgunlykmy?* (<https://enedilim.com/sozluk/soz/gurgunlyk> e-tarih 05.05.2019). “Akranlar arkadaşlar sağ salim misiniz?”

her bir dänäň müň bolsun!: Her bir tanen bin olsun! Bereketli olsun! (TDDS-I. 294). *Her ujalyň ugry bilen «Her bir dänäň müň bolsun!» diyip tohum sepilip Başlanýar.* (TDDS-II. 399). “Çizilen her bir arığın uğuruyla ‘Her bir tanen bin olsun!’ diyerek tohum serpmeye başlandı.”

her dānesi müň bolup gelsin!: Her bir tanesi bin olarak geri gelsin! (ADS. 65)

her gapyda biri: Her tarafta/kapıda biri. *Kitap-depderleriňem-ä her gapyda biri ýatyr, olar ertir gerek bolmazmyka? Ýere atan çigitleriňem-ä her gapyda biri gögeripdir.* (TDDS-I. 423). “Kitap defterlerin de her biri bir tarafta atılıyor, onlara ihtiyacın olmayacak mı? Yere attığın çekirdeklerin de her biri bir tarafta yeşeriyor.”

hergiz razy bolmarym!: Asla razı olmam! Asla! (TTS. 345).

hernä gaýtarmyş ata dolaversin!: Ne geldiyse hayırlısıyla gelsin! (ADS. 36)

hernä hudaý köp görmesin!: Her ne verdiyse Allah çok görmesin! (ADS. 69)

hernä, geçdigi bolsun!: Allah şifa versin! Allah sonunu hayır etsin! (TTKÜM. 206).

hernä, soňy haýyr bolsun!: Allah sonunu hayır etsin! (TTKÜM. 206).

hetdiňi tanamak (bilmek): Haddini bilmek (TDDS-I. 601). *Öz hetdiňi bil-ä sen!* (<https://ylymly.com/wp-content/uploads/2019/03/TDNG-Dowlet-gusy.pdf> e-tarih 05.05.2019). “Haddini bil sen!”

heý ylahym, eliňe okuma çyksyn!: Hey Allah’ım, elinde dolama çıksın! (TTS. 485)

hiç bir agzaña şikes ýetmesin!: Canın sağ olsun! (TDDS-I. 367).

horluk görmäň!: Hor görülmeysin! Horlanmayın! (TDDS-II. 223).

hormatly ýaşlar!: Hürmetli yaşlar! (TDDS-I. 131).

hoş!: Hoş! İyi! (ADS. 42)

hoş bolsun!: İyi olsun! Hoş olsun! (ADS. 52)

hoş gal!: Hoşça kal! (TDDS-II. 256)

hoş galyň!: Hoşça kalın! (TTS. 352).

hoş geldiňiz!: Hoş geldiniz! (TDDS-I. 610)

hoş geldiňiz, sapa geldiňiz: Hoş geldiniz, safa getirdiniz (TTS. 352). *Ilki bilen hemmänize Hoş geldiňiz, Sapa geldiňiz diýesim gelyär* (shaaynasy.blogspot.com/ e-tarih 05.05.2019). “Öncelikle hepimize hoş geldiniz, sefa geldiniz diyesim geliyor.”

hoş gördük!: Hoş bulduk! Hoş gördük! (TDDS-I. 610)

hoşy bolmak: Hoş bulmak. *Ýigit kimin, bir är kimin, Iliň-günüň hoşy boluň* (TDDS-I. 610). “Yiğit gibi, er gibi, el aleme karşı hoş olun.”

hoş, sag bol!: Sağ ol! *Kömek edenin için sag bol!* (TDDS-II. 225). “Yardım ettiğin için sağ ol!”

hoş, sag bolun!: Hoşça kalın! (TTKÜM. 207).

hoş wagtyň!: Hoş vakit geçir! İyi günler! (ADS. 42)

hovul bela, hovul bela, başymyzdan sovul bela!: Tufanın zararsız geçmesi için edilen dua. (Genellikle kadınlar tarafından söylenir.) Yok ol bela yok ol, üzerimizden uzak dur! (TDDS-I. 614)

hovul bela, hovul bela, üstümüzden sovul, bela!: Tufanın zararsız geçmesi için edilen dua. (Genellikle kadınlar tarafından söylenir.) Yok ol bela yok ol, üzerimizden uzak dur! (TDDS-II. 277)

hödür edenin için sag bolň!: Davetiniz için teşekkürler! (TTS. 354). *Hödür edenin için, sag boluň!* («Sovet edebiyaty» žurnaly) (<https://enedilim.com/sozluk/soz/h%C3%B6d%C3%BCr> e-tarih 05.05.2019). “Davet ettiğiniz için sağ olun!”

hövri köp bolsun!: Bir hayvan yavrulduğunda “arkadaşı çok olsun, sayısı artsın, devamı gelsin!” anlamında kullanılan iyi dilek (TDDS-I. 618). *Eje sygryň*

guzladymy?! Hövri köp bolsun! diýdi (<https://enedilim.com/sozluk/soz/höwür> e-tarih 05.05.2019). “Anne sığırın buzağı doğurdu mu? Sayısı artsın! Dedi.”

hudaý ak el bersin!: Allah ak el versin! (ADS. 36)

hudaýa şükür: Allah’a şükür. *Şu günler, hudaýa şükür, ýöne toý-baýram bolup dur.* (TDDS-II. 380). “Allah’a şükür bu günlerde bedava düğün bayram oluyor.”

hudaý dost diýenini etsin!: Allah dost diyen nasip etsin! (ADS. 54)

hudaýga yüz mün şükür eder: Tanrı’ya yüz bin şükür eder (TTS. 356)

hudaý gorasyn!: Allah korusun! (TDDS-I. 507). *Erbet aýallardan seni hudaý gorasyn, govularyndan özüň başyňy gutar* (<https://annagurban.com/tm/terjimeler/1474.html> e-tarih 05.05.2019). “Fena kadınlardan seni Allah korusun, iyilerinden başını kurtar.”

hudaýyn özi aňsat etsin!: Allah kolaylık versin! (ADS. 108)

hudaýyn özi saňa garaşyk etsin!: Allah seni korusun! (ADS. 108)

hudaý öz penasynda saklasyn!: Allah korusun! (ADS. 107)

hudaý saklasyn: Allah saklasın! Allah korusun! Allah sakınsın! (TTS. 356). *Hudaý saklasyn, heý, menem beýle pikir ederinmi!* (www.diyalektolog.com/DergiPdfDetay.aspx?ID=88 e-tarih 05.05.2019). “Allah korusun, ben asla böyle bir şey düşünmem!”

hudaý saňa kuvvat bersin!: Allah sana güç kuvvet versin! (ADS. 66)

hudaý size görkezmesin!: Allah size göstermesin! Allah size yaşatmasın! Allah size vermesin! *Gözüne döneyin, Myrat, beýle zatlary hudaý size görkezmesin!* (TDDS-I. 511). “Kurbanın olayım, Murat, böyle şeyleri Allah size yaşatmasın/göstermesin/böyle şeylerden korusun!”

hudaý tagala bir ýagşylygyňy mün edip gaýtarsyn!: Alahü Teala bir iyiliğini bin iyilik olarak sana geri göndersin! (ADS. 107)

hudaý ursun!: Allah belasını versin! Allah çarpsın! (TTS. 356). *Hudaý ursun meni, men şol tigrçeği ogurlan bolsam* (<https://turkmen.webonary.org/g9ff20404-dac3-4f2a-bdf9-7...> e-tarih 05.05.2019). “Allah çarpsın beni, ben o tekerleği çaldıysam.”

hudaý ýol berse: Allah yol verirse/açarsa/gösterirse (ADS. 54)

hudaý ýüregiňe giňlik salaversin!: Allah gönlüne ferahlık versin! (ADS. 78)

-Y-

ykbalymyzyň oýandygy bolsun (-da)!: Kismetimiz açılsın (da)! (ADS. 109)

ygtykadym bol, başyňa döneyin!: İnancım ol/izin ver, başına kurban olayım! *Didaryň görmesem, tutarmen ýasyň, Ygtykadym bol, başyňa döneyin!* (TDDS-II. 435).
“Gözyaşlarını görmesem yasını tutarım, inancım ol/izin ver başına kurban olurum!”

ygtyýar ber: İzin ver! Razı ol! *Ygtyýar berseňiz, jogapdan öňürti bir soragym bar!* (TDDS-II. 435). “İzin verirseniz, bu düşünceden dolayı bir sorum olacak!”

ygtyýarym ýok: Gücüm yok. Yetkim yok! *Ol meseläni çözmäge meniň ygtyýarym ýok* (TDDS-II. 435). “O meseleyi çözmeye benim yetkim yok.”

ylahy: İlahi, Allah’ım. Tanrım (TDDS-II. 437). *Ylahy aýalsyzlygy Görkezmesin hiç musulmana* (TDDS-II. 437). “Hiçbir Müslümana Allah’ı kadınsızlığı göstermesin!”

ylahym: Allah’ım. Tanrım (TDDS-II. 437). *Ylahym, şeýle bagt hemme kişä-de miýesser bolsun-da!* (B. Kerbabaýev, *Aýgytly ädim*) (<https://enedilim.com/sozluk/soz/ylahym> e-tarih 06.05.2019). “Allah’ım böyle baht her insana nasip olsun!” *Ylahym. Ol günleriň geçdigi bolsun, ylaýym* (TDDS-II. 437). “Allah’ım bu günlerin geçtiğini göreyim Allah’ım.”

yňdarmalygym gursun: İnancım kurusun! Şu saflığımdan kurtulayım! *Şu yňdarmalygym gursun!* (TDDS-II. 441). “Şu inancım kurusun!”

yrylmazlyk: Kırılmazlık (TDDS-II. 442). *Seniň döwletiň yrylmasyn!* (<https://enedilim.com/sozluk/soz/yrylmak> e-tarih 06.05.2019). “Senin devletin kırılmasın/yıkılmasın!”

yzyn gelsin!: Neslin devam etsin! (ADS. 69)

zyzy ýarasyn!: Kalanların başı sağ olsun! Geride kalanlar sağ olsun! Başın(ız) sağ olsun! (TDDS-II. 464). *Zyzy ýarasyn iman baýlygyny bersin* (<https://pikdo.net> › haladynmy e-tarih 06.05.2019). “Kalanların başı sağ olsun, imanı bol olsun!”

yzlary yzlap geldim: Bir iz aradım. *Hany, nirde, o ýyllaryň yzlary, Şol yzlary yzlap geldim, eý, obam!* (TDDS-II. 445). “Hani nerede o yılların izleri, bir iz aradım ey obam!”

-İ-

içimden ok bolup geç-: İçimden ok gibi geçti. İçime ok gibi saplandı. *Diýen sözleri içimden ok bolup geçdi* (TDDS-II. 136). “Dediği sözler içime ok gibi saplandı.”

içinden gaty (ýaman) getiren: Dışardan iyilik ister gibi gözüküp içinden kötülük dileyen kimse (TDDS-I. 633)

içi pikirli: İçten pazarlıklı. *Ol gaty içi pikirlidir* (TDDS-I. 634). “O, kötü düşünceli biridir.”

içi pis: İç piş. İçten pazarlıklı. Kötü niyetli. *Ol şeýle bir içi pis adam eken* (TDDS-I. 634). “O öyle içi pis/kötü niyetli bir adammış.”

iki aýakly: İnsan. İki ayaklı. *Onuň bilenini iki aýakly hem bilmez* (TDDS-I. 640). “Onun bildiğini iki ayaklı bile bilmez!”

iki bolup bire degmez: Bir kişilik işi iki kişi yapıyor. *Siz-ä bir iki bolup bire degmez ekeniňiz, bitiren işiňiz ýok* (TDDS-I. 163). “Siz ha, bir kişilik işi iki kişi yapıyor, bitirdiğiniz iş yok!”

iki dünýäň abat bolsun!: İki dünyanın sağlam olsun! (TDDS-I. 5)

iki elläp: Tam, tamamen, karşılıksız, ikirciklenmek, ihtiyaç hissetmek. *Bike eje onuň ähli aýdanlaryna iki elläp razy bolupdyr* (TDDS-I. 640). Bike ana onun her söylediğine karşılıksız razı olmuştur. ...

iki erni bir ýere gelmezlik: İki dudağı bir araya gelmez. Gülme (TDDS-I. 640). *Onuň iki erni bir ýere gelmez.* “O, durmadan güler”.

iki gözün dört bolupdyr!: Dört gözle bekle! (ADS. 24)

iki hasap bir otuz: Hepsi bir. Hepsi denk. İki hesap bir otuz (TDDS-I. 640)

ikilenç muny ýadyňdan çykarmacak bol!: Bir daha bunu aklından çıkarma! (TTS. 373)

ikuçly däl: Belli deęil, ne malum. *Ondan iki esse artyk borçnama ýazylanam bolsa, ýerine ýetiriljekdigi ikuçly däl* (TDDS-I. 642). “Ondan iki kat fazla borç senedine yazılacak olsam, yerine getirileceęi belli deęil.”

il arkasy bolsun!: Halk destekçisi olsun! (ADS. 100)

il-günde çaly, aýdan ozan bolsun!: Halka çalıp söyleyen ozan olsun! (ADS. 100)

iman baýlygyny bersin!: İman zenginlięi versin! İmanı bol olsun! Allah rahmet eylesin! (TDDS-I. 645). *Ýene dilersem, ahyret gövher imanymy beriň.* («Görogly» eposy) (<https://enedilim.com/sozluk/soz/iman> e-tarih 05.05.2019). “Yine dilersem, ahirette inci imanımı verin.”

imany äkidenden bolsun!: İmanı bol olsun! (TDDS-I. 645). Dünyadan göçen insanların yakınlarına söylenen söz.

imany hemra bolsun!: İmanı yoldaşı olsun! (Ölenin yakınlarına söylenir). *Talyby diýr, hemra bolsun imany, Ýasyn çekdi dosty-ýary Myradyň* (TDDS-I. 645). “Okuyucusu çok, imanı yoldaşı olsun, eşi dostu yasını tuttu Murat’ın.”

imanly bolsun!: İmanı yoldaşı olsun! (Ölenin yakınlarına söylenir) (TDDS-I. 645). *Jeren Durdyyeva hem dunyasini tazelipdir diyaler imanly bolsun!* (<https://alemjahan.net/@Abdurrahman?posts> e-tarih 05.05.2019). “Jeren Durdıyeva da ölmüş diyorlar, imanı yoldaşı olsun!”

indikileriň görcegi govy bolsun(bolaversin)!: Gelecektekilerin görecekleri iyi olsun! (ADS. 86)

iňläp ýatan çöl (meýdan): Büyük genişlik, boş yer (TDDS-I. 649). *Ýöne velin iňläp ýatan bu çölüň içinde bulutly gije niräň kybla, niräň guşlukdygyny näbiljek* (talyplar.com/posts/23968 e-tarih 05.05.2019). “Bedava fakat inler gibi yatan bu bomboş çölün içinde bulutlu gecede nerenin kible nerenin kuşluk vakti olduğunu nereden bilecek.”

iňlär siňek ýok: Sinek bile uçmuyor. Hiçbir hayat belirtisi yok (TDDS-I. 649)

irde-giçe maňa habar ediň: Er ya da geç bana haber verin (TTS. 382)

isleseň-islemeseň: İstesen de istemesen de. Gönlün olsa da olmasa da. *Isleseň-islemeseň, indi mejbury işledilyän döwür geçdi* (TDDS-I. 652). “İstesen de istemesen de, şimdi mecburi devir geçti.”

işdäñiz açyk bolsun!: İştahınız açılsın! Afiyet olsun! İştahınız bol olsun! *Ol nahary önüne alan adamlara “İşdäñiz açyk bolsun!” diyip ýüzlendi* (TDDS-I. 654). “O, yemeği önüne alan adamlara ‘İştahınız açık olsun!’ dedi.”

iş dolandyryjy: İşin başında duran kişi (TDDS-I. 653). *Uly bir kompaniýanyň tazelikde işe goýlan ýaş iş dolandyryjysyny ýolbaşçylary ýanyna çagyryýar* (cci.gov.tm/index.php/tm/habar/biznes-duenyaesi/3508-i-dolandyryjy-we-s-wlik e-tarih 06.05.2019). “Büyük bir şirkette yeni işe başlayan genç iş yürütücüyü, şef yanına çağırıyor.”

iş gutardy vessalam: İş bitti, tamam! (TTS. 665)

iş günü: 1) İş günü. Sürekliliği olan iş. *İş günü sagat dokuzda başlanýar.* “İş günü saat dokuzda başlıyor.” **2)** İş günü. İş var. Çalışma günü. *Ertir iş guni, men oba gidip bilmerin* (TDDS-I. 653). “Yarın iş günü/var, obaya gidemem.”

iş haky: Yapılan işin karşılığı olarak verilen ücret. Emeğinin karşılığı (TDDS-I. 653)

işiň bolsun!: Bol şans! İşin rast gitsin! (TTS. 374)

işiň bolmasyn!: İşin yok! İşin olmasın! (TDDS-I. 653). *Pilatus höküm kürsüsünde otyrka, ayaly oña: «Ol dogry Adam bilen seniň işiň bolmasyn, çünki men şu gün düşümde Ol zerarly köp ezetler çekdim» diyip, çünki men şu gün düşümde ol zerarly köp ezetler çekdim, diyip, habar ýollapdy* (https://books.google.com.tr/books?isbn=3730947621 e-tarih 06.05.2019). “Pilatis hüküm kürsüsünde otururken karısı ona: ‘O düz adamla işin olmasın/yok, çünkü ben bu gün düşümde çok kötü eziyetler çektim.’ Diye haber yolladı.”

işiňi alla aňsat etsin!: Allah işini kolaylaştırsın! Allah kolaylık versin! (ADS. 101)

işiňi alla oňarsyn!: Allah işini rast getirsin! (ADS. 101)

işiň ilerik!: İşin rast gitsin! *Dokma ýüwürdip oturan gelin “İşiň ilerik diyen sese başyny galdyrdy-da, “Ýaşyň uzak!” diyip jogap berdi.* (TDDS-I. 653)

işiň ilerlesin!: İşin ilerlesin! (ADS. 62)

işiniz bilen boluň!: İşinizle ilgilenin! İşinize bakın! *Çilim kükedişip durmaň-da, işiňiz bilen boluň!* (TDDS-II. 56). “Sigara tütürüp durmayın da işinize bakın!”

işiniz şovly bolsun!: İşinizde başarılar! (TDDS-I. 380). *Işiniz şovly bolsun, gadyrly okyjylar!*

(<https://www.facebook.com/403402149827425/photos/...pul.../585675874933384/> e-tarih 06.05.2019). “Kıymetli öğrenciler, işinizde başarılar/başarılar diliyorum!”

işiň oň bolsun!: İşin iyi olsun! (TTS. 488)

işiň rovaç bolsun!: İşin iyi olsun! İşinde başarılar! *Bar onda, keygim, işiň rovaç bolsun!* (TDDS-II. 220-221). “Git tatlım, işinde başarılar!”

işin şovuna bolsun!: İşin iyi olsun! İşinde başarılar! (TDDS-II. 457)

işleriňiz rovaç, öýleriňiz abadan bolsun!: İşleriniz iyi, evleriniz güvende olsun! (ADS. 102)

iş sapary: Görev. Emirle çıkılan görev. İş seyahati. *Ol on günlük iş saparyna gitdi* (TDDS-I. 653). “O on günlük iş seyahatine gitti.”

iş topary: İş grubu. *Dil boýunça iş toparynyň agzalary* (TDDS-I. 653). “Gönüllü iş gruplarının azaları.”

it bilen pişik ýaly: Kedi köpek gibi. Birbirinden haz almayan, karşılaşınca geçinemeyen, birbiriyle sürekli didişen kişilere denir (TDDS-I. 655). *Olar it bilen pişik ýaly yaşaýarlar* (www.ajapsozluk.com/dictionary/russian-turkmen/кобака e-tarih 06.05.2019). “Onlar kedi köpek gibiler.”

itden beter aç: Çok aç. İt gibi aç (TDDS-I. 655). *Onuň balalary itden beter aç.* “Onun çocukları itden daha fazla açtırlar.”

it göresi däl: Görülecek gibi değil! (TDDS-I. 656)

it iýer ýaly däl: Köpeğe atsan köpek (bile) yemez (yemek için kullanılır) (TDDS-I. 656)

it ýarak däl, gorkmaň!: Korkmayın, köpek (için) ısırılmaz! (TTS. 386)

iýeni aýry gitmezlik: Yediği içtiği/içtikleri ayrı gitmeme (çok iyi anlaşılan insanlar için kullanılır). *Ol ikisi iýeni aýry gitmeýän dostdy* (TDDS-I. 658). “O ikisi, yedikleri içtikleri ayrı gitmeyen iki dosttu.”

iýeniň haram bolsun!: Yediğin haram olsun! (TDDS-I. 658) *Ýagşyzada alahekhege* “*Iýeniň haram bolsun. Agzyňdan-burnuňdan gelsin*” *diýip gargapdyr* (androidbook.clan.su/news/tymsallar/2018-08-08-1850 e-tarih 06.05.2019). “İyi adam alahekiğe ‘Yediğin haram olsun, ağızından burnundan gelsin!’ diye beddua etti.”

iýeniň janyňa batmasyn!: Yediklerin canına yaramasın! (TDDS-I. 658)

iýeniň burnuňdan gelsin!: Yediğin/yediklerin burnundan gelsin! Haram olsun! (TDDS-I. 658). *Ýagşyzada alahekhege* “*Iýeniň haram bolsun. Agzyňdan-burnuňdan gelsin*” *diýip gargapdyr* (androidbook.clan.su/news/tymsallar/2018-08-08-1850 e-tarih 06.05.2019). “İyi adam alahekiğe ‘Yediğin haram olsun, ağızından burnundan gelsin!’ diye beddua etti.”

iýen nanyna degmez: Yediği ekmeğe degmez. Yediği halinden belli olsa. *Adam bar, müň tümen iýdirseň azdyr, Bardyr adam, iýen nanyna degmez* (TDDS-I. 27). “Adam var bin tümen kadar yedersen az gelir, adam var yediği ekmeğe degmez.”

iýýän tagamlaryňyz janyňyza noş bolsun!: İştahınız açık olsun! Afiyet bal şeker olsun! (TDDS-I. 654).

-J-

jan alyp, jan bermek: Can alıp can vermek. Ölüm kalım savaşı (TDDS-I. 662). *Söýgüni jan alyp, jan berilyän günlerde duýup galdym. (A. Gowşudov, Eserler)* (<https://enedilim.com/sozluk/soz/jan> e-tarih 06.05.2019). “Sevgini can alıp can verilen günlerde hissettim.”

jan hovluna: Can havliyle. Ölüm korkusu ile. *Ok degen gaplaň jan hovluna tüpeň sesi çykan tarapa bökdü* (TDDS-I. 662). “Kendisine ok saplanan kaplan, can havli ile tüfek sesinin geldiği tarafa baktı.”

janhovul: Can havli. *Janavar janhovluna urunýardy* (TDDS-I. 663). “Canavar can havli ile çırpınıyordu.”

jany jöven ekmäge gitdi: Öldü. Canı jöven ekmeye gitti (TDDS-I. 662).

janym gurban saňa: Sana canım kurban (TDDS-I. 3). *Janym gurban saňa, erkana ýurdum* (https://wikisource.org/wiki/National_anthem_of_Turkmenistan e-tarih 06.05.2019). “Sana canım kurban erkan yurdum.”

janyňa noş bolsun!: Yediğin içtiğin bedenine yarasın! Afiyet olsun! Helali hoş olsun! (TDDS-I. 662). “*Men dok, sen iyiber noş bolsun, maňa seretme*” diýen boldy (muhas.org/sazadany-sikri.html?page=20 e-tarih 06.05.2019). “Ben tokum, sen ye, helali hoş olsun, bana bakma.”

janyňa sinsin!: Canınına yarasın! Bedenine yarasın! (TDDS-II. 129).

janyňa ýarasyn!: Canına yarasın! (TDDS-II. 129).

janyň sag bolsun!: Canın sağ olsun! (TDDS-I. 367). *Ak güllerden saňa buket yapmyştym, Sen yerlere çaldyň, janyň sag bolsun. Gözlerim kör bolmuş, saňa ynanmyştym, Sen janymy aldyň, janyň sag bolsun* (interesnoe.me › ... › Diňe söýgi hakynda...e-tarih 06.05.2019). “Ak güllerden sana buket yapmıştım; sen yerlere attın, canın sağ olsun! Gözlerim kör olmuş, sana inanmıştım; sen canımı aldın, canın sağ olsun!”

jan suvy: Can suyu (dikilen ya da ekilen bitkilere verilen ilk su) (TDDS-I. 662).

jähennem bol!: Cehennem ol! Yok ol! Gözüme görünme! (TDDS-I. 672). *Gapyňy ach,men sizde ýashasam diyyän. -jähennem bol!... Onsuzam öýüm dar meň* (talyplar.com/posts/13297 e-tarih 06.05.2019). “Kapını aç ben sizde yaşamak istiyorum dediğinde; cehennem ol, benim evim dar, (dedi).”

jähennem et!: Yok et! Kaybet! (TDDS-I. 672).

jähenneme git!: Cehenneme git! Yok ol! Gözüme gözükme! (TDDS-I. 672).

jigerim-janym: Canım ciğerim (TDDS-I. 4). *Berkarar döwletim, jigerim – janym* (<https://www.paroledchanson.net/hinos-de-paises/hino-do-turcomenistao> e-tarih 06.05.2019). “Baki devletim, ciğerim canım.”

-K-

kabul bolsun sadaka: Allah kabul etsin! (TDDS-II. 9). *Berlen sadakalar Beýik Biribaryň dergähinde kabul bolsun!* (cci.gov.tm/index.../2000-t-rkmenistany-prezidenti-

hatyra-g-n-ne-bagy-lanan-r-gatna-dy e-tarih 07.05.2019). “Büyük Biribar’ın dergahında verilen sadakalar kabul olsun!”

kanagat bersin!: Sabır versin! (ADS. 51)

kast edenler pes bolsun!: Öç alanlar az olsun! (ADS. 103)

kaş bolmaň!: Ters düşmeyin! *Hoş mylaýym boluň , kem suhan olmaň, Menden zynhar, ilin bilen kaş bolmaň!* (TDDS-II. 15). “Hoş mülayim olun, kem sözlü olmayın, asla halkınız ile ters düşmeyin!”

kazaň dolsun!: Vaden dolsun! Ecelin gelsin! Öl! (TDDS-I. 44). *Onuň kazasy dolandyr. (B. Pürliýev, Ilkinji gün)* (enedilim.com/sozluk/soz/kaza e-tarih 09.05.2019) “Onun eceli gelmiş”.

käkileriň tovlansyn, burmasy telli bolsun: Kaküllerin kıvrılsın, kıvrıcıkların gür olsun! (TDDS-II. 33). *Käkileriň tovlansyn, burmasy çagalaryň öz enesine, şonuň ýaly-da govy görlüp telli bolsun* (https://www.academia.edu/.../TÜRKMEN_DİLİNİN_İZAHLI_SÖZLÜĞÜ_II_CİLT_TÜ... e-tarih 07.05.2019). “Kaküllerin kıvrılsın, kıvrıcıkları çocukların annesi gibi güzel de görünüp gür olsun.”

kecebe guraýaňzmy, oň bolsun!: Kızınızı evlendiriyormuşsunuz, bahtı açık olsun! (TTKÜM. 211).

kem bolma: Eksik olma! *Aýtjak sözüni oýlabrak aýtsaň, kem bolmaz!* (TDDS-II. 20). “Söyleyeceğin sözü düşünerek söyleyen, fena/eksik olmaz!”

kem etme: Eksik olma. *Kem etmesin!* (TDDS-II. 20). “Eksik olmasın!”Allahu Teala hiçbir şeyde halktan eksik etmesin, anlamında bir alkıştır.

kesbinden kemal tap!: Herkesten olgunluk gör! (ADS. 57)

keýikim: Tatlım, güzelim, güvercinim (TTS. 407).

keýpi kök, ökjesi yeňil: Keyfi yerinde, sıkıntısı yok. *Onuň keýpi kök, ökjesi yeňildi.* (TDDS-II. 44). “Onun keyfi yerinde, sıkıntısı yok.”

keýpine bazarlap: Pazara gitmek. Pazarı halletmek. Pazardan alışveriş yapmak. *Aý, şu gün keýpine bazarlap gelsem diýýärim – diýip, jogap berdi* (TDDS-II. 32). “Ay, bugün pazarı halletsem gelsem diyorum, diye cevap verdi.”

keypi nãhili saz: Keyfi yerinde. *Annatuvak bilen Amanyň keypi nãhili sazdy.* (TDDS-II. 251). “Annatuvak ile Aman’ın keyfi nasıl da yerindeydi”.

keypine sogan doğramak: Keyfimin içine limon sıktın! Keyfi kaçmak. Keyifli bir an esnasında bir durumdan kaynaklanan hoşnutsuzluğu belirtmek için kullanılır (TDDS-II. 32). *Içen ermeni konýagyna, Ýazovyň hoş habaryna guşguny göterilen orunbasaryň gapydan ätläninden keypine sogan dograldy* (androidbook.clan.su/news/podhalim_hekaya/2019-01-15-4653 e-tarih 07.05.2019). “İçtiği Ermeni konyağıyla, Yazov’un hoş haberiyle atın eyer ipi kaldırılan müdürün kapıdan atlaması onun keyfini kaçırdı”.

keypine şarik: Keyfine ortak. *Onuň beyle zatlar bilen işi bolmaz, yöne bir keypine şarik adamdyr* (TDDS-II. 32). “Onun böyle insanlarla işi olmaz, öylesine keyiflerine ortak olan bir adamdır.”

keypini bozjagyny: Keyfini bozacağını. Keyfini kaçıracağını. *Şol söz onuň keypini beter bozjagyny aňlany üçin gövünlik berdi* (TDDS-II. 32). “O sözün, onun keyfini çok kötü bozacağını anladığı için onu yüreklendirdi.”

kikirdemãñizi bes ediň: Kikirdemeyi kes! (TTS. 409)

kim bilýär: Kim bilecek? Kim nereden bilecek? Kim biliyor? (TDDS-II. 38) *Kim bilýär haýsy ýerde meniň alynmadyk gepleşigimiň zaryny çekip yörendir* (https://medium.com/.../ejizlik-hetdinden-aşdy-a52b6ef6ab8...e-tarih 07.05.2019). “Kim bilecek benim öğütlerime hangi yerde/ne zaman ihtiyaç duyulacağını?”

kyýamat ahyry: Hiçbir zaman (TTS. 409)

köki ýaýramyş!: Nesli yayılsın! (ADS. 57)

kölegeli agacyň kesilmesin!: Gölgeyi ağacın kesilmesin! (ADS. 103)

kömegiňiz üçin sag boluň: Yardımınız için sağ olun, teşekkür ederim (TTS. 551). *Ýusup ... ilçisine iberen telegrammasynda şeýle diýilýär: “Kömegiňiz üçin sag boluň.* (androidbook.clan.su/...bolupdyr_2.../2018-07-07-1056 e-tarih 07.05.2019). “Yusuf’un elçiyile gönderdiği telgrafta şöyle yazıyor: *Yardımınız için sağ olun.*”

köp bilmiş: Çok bilmiş. Şeytana pabucunu ters giydirir cinsten (TDDS-II. 328). *Ýok, ol bilýär, ol köpbilmişlik edýär.* («Sovet edebiyaty» žurnaly)

([https://enedilim.com/sozluk/soz/k %C3%B6pbilmi%C5%9Flik](https://enedilim.com/sozluk/soz/k%C3%B6pbilmi%C5%9Flik) e-tarih 07.05.2019).
“Yok, o biliyor, o çok bilmişlik ediyor.”

kör bol!: Kör ol! (TTS. 423). *Biz hem saña buýrup bilmesek, kör bolaly.* (A. Durdyýev, *Saýlanan eserler* (<https://enedilim.com/sozluk/soz/kör> e-tarih 07.05.2019). “Biz de sana buyuramazsak eğer kör olalım.”

kör bolaýyn!: Kör olayım! *Başarsam-a öz başymy özüm çarayıyn, başarmasam kör bolaýyn!* (TDDS-II. 49). “Başarırsam da kendi kendime başarırım, başaramazsam da kör olayım!”

körüň ýok: Senin orada (bir) işin yok. –*Olarda körüň ýok, aýagyňam sekäýme!* (TDDS-II. 49). “Onlarda işin yok, ayağıma da dolanma!”

köşekim!: Canım, yavrucuğum, kuzum! (TTS. 424). *Şonuň ýaly, köşegim, men özüm dogumly ýigitleri govy görýärin.* (N. Saryhanov, *Saýlanan eserler*) (<https://enedilim.com/sozluk/soz/k%C3%B6%C5%9Fnek> e-tarih 07.05.2019).
“Yavrucuğum, benim gibi cesur olan onun gibi yiğitleri iyi görüyorum.”

külli belalar dep bolsun!: Bütün belalar def olsun! (TTS. 147). *Saňa geljek külli bela dep bolsun, Tuvak aga, saňa bir don gerekdir.* (Mollamurt, *Saýlanan eserler*) (<https://enedilim.com/sozluk/soz/dep> e-tarih 07.05.2019). “Sana gelecek olan bütün belalar def olsun, Tuvak Ağa sana bir giysi gerekiyor.”

küylüligi bar bolsun!: Keyfine göre, kendi fikrine göre hareket eden kişi var olsun. *Aý, onuň şol küylüligi bar bolsun!* (TDDS-II. 62) “Ay, onun bu fikrine göre hareket etmesi var olsun!”

-L-

lak-luk atar: Şapur şupur / hapur hupur etmek/yemek. Laga luga etmek. *Şonça salam bermedik bolsaň, seni lak-luk atardym – diýipdir* (TDDS-II. 65). “Böyle de selam vermemiş olsaydın, seni hapur hupur yutardım, demiş.”

lal bol!: Sessiz ol! (TTS. 434). *Lal bol-a, ýer çeken! Sen nämäňe gepleýäsiň?! (B. Kerbabayev, Aýgytly ädim)* (<https://enedilim.com/sozluk/soz/lal> e-tarih 07.05.2019).
“Sessiz ol ya, yere batasınca! Ne biçim konuşuyorsun?”

lellim bolma: Ağzı gevşek olma! Ağzını topla! Ağzına sahip çık! *Bilyän bolsañ hiç vagtda lellim bolmagyn!* (TDDS-II. 69). “Biliyor da olsan her zaman ağzına sahip çık!”

-M-

maksadyňyz hasyl bolsun!: Emeliniz gerçekleşsin! (ADS. 46)

mal-başyň bitin bolsun!: Malların tam olsun! (ADS. 63)

maňlaýyň açyk bolsun!: Bahtın açık olsun! Yolun açık olsun! (evlenen kıza söylenir) (TDDS-I. 62). “*Maňlaýyň açyk bolsun*” diýmel-ä sen. *Şey diýip Humay aglady. Ses edip aglady. Eginlerini silkip-silkip aglady* (androidbook.clan.su/news/owadan.../2018-07-08-1117 e-tarih 07.05.2019). “Sana bahtın açık olsun, demeli. Şey, diyerek Humay ağladı. Hıçkıra hıçkıra ağladı. Omuzları sarsıla sarsıla ağladı.”

maňlaýyň ak bolsun!: Bahtın açık olsun !Yolunuz açık olsun! Alnın açık olsun! (TTS. 446) *Maňlaýy ak, ýoly açyk bolsun.* (A. Govşudov, *Saýlanan eserler*) (<https://enedilim.com/sozluk/soz/ma%C5%88la%C3%BD> e-tarih 07.05.2019). “Bahtı, yolu açık olsun!”

marş: Marş! Marş! (TTS. 446)

marş şu yerden!: Marş marş buradan! (TTS. 446)

mähnet bilen: 1) Çekilen zahmet, iş. *Kişi mähnet bilen mal gazanmasa, Gelen döwletiniň payany bolmaz* (Şasenem – Garyp). “Kişi zahmet ile mal kazanmazsa, devletinin gelecekte inancı olmaz.” 2) Azap. Izdırap. *Beladan, mähnetden gutulmaz başym, Ne niýetim bardyr, bilmen ne pälim* (TDDS-II. 95). “Beladan, azaptan kurtulmaz başım, ne amacım ne fikrim vardır bilmiyorum.”

medet kyl jümle-jahan haky için!: Yardım et/medet et cümle cihan hakkı için! *Ahyry barçasy boldular turap, Bir medet kyl jümle-jahan haky için!* (TDDS-II. 384). “Fakat hepsi bir olup, bir medet et cümle cihan hakkı için (dediler).”

melamatsyz bolsun!: Yalansız olsun! İftira olmasın! *Näme-de bolsa melamatsyz bolsun!* (TDDS-II. 89). “Ne olursa olsun yalansız olsun/iftira olmasın!”

mel ullanma!: Üzülme! (TTS. 454).

menden saña ýadygärlik bolsun: Benden sana yadigar/hatıra olsun (TTS. 668)

meniň başyma!: Bana ne! (TTS. 454).

meniň elim däl, lukman hekimiň eli: Benim elim değil, Lokman Hekim'in eli. (ADS. 71)

meniň nä görgim!: Ben ne çok şey gördüm! (TTS. 294) *Sögünç eşidip, gamçy iýip ýörüp na görgim. Meniň şu sapar özümden özgä güýjüm ýetmez* (www.turkmenkultur.com/menu/ml/t7/goerogly3.html e-tarih 07.05.2019). “Küfür edilip kamçı yiyerek daha da neler gördüm. Bu kez benim kendimden başka kimseye gücüm yetmez.”

men uzak ýoldan, ýakyn ýürekden saňa selam gönderýärim: Ben uzak yoldan, yakın yürekten sana selam gönderiyorum (TTS. 556).

meniň günäm näme?: Benim günahım ne? *Ýoldaş Akmemmedov, bu ýerde meniň günäm näme? -- diýip, ol sesini saňnyldadyp geplemek bilen ähli gyanjyny ýüze çykardy. (N. Pomma, Sebäbini soň bildim)* (https://enedilim.com/sozluk/soz/g%C3%BCn%C3%A4 e-tarih 05.05.2019). “Yoldaş Akmemmedov sesi titreyerek; bunda benim günahım ne? deyip bütün duygularını açığa çıkardı.”

meniň günäm, tagsyrym ýok!: Benim suçum, günahım yok! (TTS. 613)

menlik bol!: Benden tarafa ol! Benim yanımda ol! *Sen bir menlik bol ahyry!* (TDDS-II. 89)

men ol işi ýaman maksat bilen edemok: Ben bu işi kötü niyetle yapmadım (TTS. 444).

men oňa görkezerin!: Ben ona gösteririm! (TTS. 295).

men onuň gözüne görkezerin!: Ben ona dünyanın kaç bucak olduğunu gösteririm. (TTS. 301).

men senden beýle zady oslamaýardym!: Ben senden böyle bir şey beklemiyordum! (TTS. 492).

men seniň magtançyňa mätäç däl: Benim senin övgüne ihtiyacım yok (TTS. 443).

men size minnetdar: Size minnettaram (TTS. 460). *Ýehovanyň öz wagtynda beren kömegine men gaty minnetdar!»^{tr} I İsa on cüzamlıyı^{tk} Täge ajaýyp neşir*

üçin size örän minnetdar». (<https://tr.glosbe.com> › sözlük Türkçe › Türkçe-Türkmençe sözlük e-tarih 07.05.2019). “Yehova’nın kendi döneminde verdiği öğütlere ben minnettirim. İsa on cüzzamlıyı... Bu yeni ve güzel yayın için size oldukça minnettar.”

merhaba: Merhaba. *Berekella.* – *Oglan, bagşy bolan ekeniň, merhaba, ussadyňa rahmet – diýdi* (TDDS-II. 91). “Merhaba, aferin oğlana halk ozanıymış, ustası sağ olsun!”

merhemet ediň!: Merhamet edin!(TTS. 455).

merhemet etme: Merhamet etme/gösterme. *Bir dileg eýleseň, möhümiň bitmez, Dostuň yhlas bilen merhemet etmez* (TDDS-II. 91). “Bir dilek dilersen önemi bitmez, dost dediğin iyilik ile merhamet etmez.”

merhumyň hatyrasyna degsin!: Merhumun ruhuna/hatırasına gitsin/değsin!(TDDS-I. 62).

me saňa, gerek bolsa!: İşte, alsana! (TTS. 452).

meslik mi?: Nasılsınız? İyi misiniz? (TTS. 456). *Tüssesi goýry çykýan öýleriň itleri hem sovukdan, hem meslikden çar tarapa ylgaşýarlar.* («Sovet edebiyaty» žurnaly) (<https://enedilim.com/sozluk/soz/meslik> e-tarih 07.05.2019). “Dumanı koyu çıkan evlerin köpekleri hem soğuktan hem mest olmaktan her tarafa koşuyor.”

meýilsiz bolsa: Meyli yok, meyilli değil, isteksiz. *Kim meýilsiz bolsa, galyp biler!* (TDDS-II. 94). “Kimin isteği yoksa o kalabilir!”

meýitiň çüýresin!: Naaşın/leşin çürüsün! (küfür) (TTS. 457).

meýitiň yransyn!: Naaşını/leşini assınlar! (küfür) (TTS. 457).

myhmanyňa sag bol!: Misafir ettiğin için sağ ol! (TTS. 458).

miýesser etsin!: Kısmet etsin! Nasip etsin! (ADS. 51)

munuň nakysca zatdyğyny!: Ne kadar güzel şey! (TTS. 470).

musulman bendesiniň başyna salmasyn!: Müslüman kulunun başına vermesin! (ADS. 86)

musulmany bolsun!: Müslüman olsun! (ADS. 18)

mübarek bolsun!: Mübarek olsun! Hayırlı olsun! Kutlu olsun! *Toýuňyz mübärek bolsun, gadyrly dostlar!* (TDDS-II. 106). “Düğününüz hayırlı olsun, kıymetli dostlarım!”

mübärek: Mübarek (olsun). *Bayramyň mübärek, gahryman enem. Vah, dolan Aý ýaly mübärek ýüzüňe gurban bolayyn...* (TDDS-II. 106). “Bayramın mübarek olsun, kahraman annem. Ah, ay gibi doğan mübarek yüzüne kurban olayım.”

mümkin däl: Mümkün değil (TTS. 466). “*Bizi abay-syýasatlar bilen boýun egdirmek mümkin däl*” (<https://www.trtavaz.com.tr/haber/tuk/turkiye/bizi-abay...mumkin-dal/1040316> e-tarih 07.05.2019). “Baskıcı bir siyasetle bize boyun eğdirmek mümkün değil!”

-N-

nakys adam: Akılsız adam (TTS. 470).

namarda zar etmesin, duşmana giriftar etmesin!: Namerde muhtaç etmesin, düşmana muhtaç etmesin! (ADS. 104)

namaza durmak: Namaz kılmaya başlamak (TDDS-II. 136).

namaz okamag: Namaz kılmak ve namaz esnasında dua okumak (TDDS-II. 136).

namys hemme zatdan belentdir: Şeref, namus her şeyden yücedir (TTS. 471). *Namys hemme zatdan öňdedir.* (A. P. Çehov, *Saýlanan eserler*) (<https://enedilim.com/sozluk/soz/namys> e-tarih 08.05.2019). “Namus her şeyden önce gelir.”

nädeýin: Napayım. Ne yapabilirim. *Nädeýin kysmatym ýaman, Bu gamlardan gutar meni.* (TDDS-II. 63). “Ne yapabilirim, kısmetim kötü. Bu kederden kurtar beni.”

nägile bolma: Birinde gönlü/aklı/gözü kalma. *Men sizin hiç biriňizden hiç vagtda nägile bolmadym* (TDDS-II. 124). “Benim sizin hiçbirinizde hiçbir zaman gönlüm kalmadı.”

nähak töhmetden alla saklasyn!: Allah asılsız iftiradan sakınsın! (ADS. 104)

nähili bagt!: Şansa bak! (TTS. 44). *Toyuňdada, yasyňdada, Janköyerleriň jem bolsa, Sholaryň arasyndada, Nähili bagt-ejeň bolsa!* (talyplar.com/posts/14449 e-tarih

08.05.2019). “Düğününde de yasında da can dostların toplandığında, şansa bak onların arasında annen de olsa!”

nälet getirmek: Yüzüne kara (leke) getirmek. Yüz karası (TDDS-II. 125). *Deň-duşuňdan birjik gaýra oturma, Çalaran başyma nälet getirme. (Çary Aşyr, Poemalar)* (<https://enedilim.com/sozluk/soz/n%C3%A4let> e-tarih 08.05.2019). “Yoldaşından ayrı oturma, seyrek saçlı başıma leke getirme.”

nälet okamak: Beddua etmek. Lanet okumak. Lanetlemek (TDDS-II. 125).

nälet okalmak: Lanetlenmek. Kendisine kötü hareketlerinden dolayı lanet okunan/beddua edilen kimse (TDDS-II. 125).

näme bolsa bolsun!: Ne olursa olsun! (TTS. 473) *Sebäbi näme bolsa bolsun, gorkýan zadyňyz garşysynda asla ötä geçmäň. Gayrat bilen gorkularyňzyň üstüne gitseňiz olar hem yok bolar* (<https://www.facebook.com/tasirlipikircom/videos/1621433234577158/> e-tarih 08.05.2019). “Sebeb, ne olursa olsun, korktuğunuz şeylerden asla kaçmayın. Gayretle korkularınızın üzerine giderseniz onlar yok olur.”

nämede bolsa gaýrat et!: Yine de gayret et! (TTS. 474).

näme üçindir bu gün seniň keypiň ýok: Nedense senin bugün keyfin yok (TTS. 407).

nämäň alnyndan: O da kimmiş?! O hiçbir şey değil! Elinden hiçbir iş gelmez! O da kim oluyormuş! *O nämäň alnyndan, ondan hiç kim gorkanok!* (TDDS-I. 62). “O da kim oluyormuş, hiç kimsenin ondan korktuğu falan yok!”

nesip bolsa: Nasip olursa. Nasipse. *Nesip bolsa, Çandybile baraly, Agayunus, Göroglyny göreli* (TDDS-II. 123). “Nasip olursa Çandibil’e gidelim; Agayunus ve Köroğlu’nu görelim.”

nesip etsin!: Nasip etsin! *Tüveleme, nesip etsin, gazygynda garrasyn. Ýaşamak nesip etsin, jay kemi ýok* (TDDS-II. 123). “Aferin, nasip etsin, demirinde eskisin. Yaşamak nasip etsin, canın kemiği yok!”

nesip etmesin!: Nasip etmesin! *Maňa nesip etmedik mallar, goý, hiç kime nesip etmesin!* («Sovet edebiyaty» žurnaly) (<https://enedilim.com/sozluk/soz/nesip> e-tarih 08.05.2019). “Bana nasip olmayan malları, bırak, hiç kimseye nasip etmesin!”

netijesi govy bolsun!: Sonu güzel/hayırlı//iyi olsun! (TDDS-I. 153). *Şeylelikde ähli işiň başy, netijesiniň govy bolmagy taýdan möhüm* (www.trt.net.tr/turkmen/din-we-jemgyyet/2014/12/25/din-we-jemgyyet-51-160216 e-tarih 08.05.2019). “Böylelikle her şeyin başı, sonunun iyi olması kadar önemli.”

neýlemek: Ne etmek? Ne işlemek? *Bir belasy bolmasa, guýruk munda neýlesin diýip oýlanydyr* (TDDS-II. 124). “Bir belası olmasa, kuyruğun onda işi ne diyerek düşünmüştü.”

nirde gezeň, sagja gez!: Nereye gidersen git sağlıcakla git! (TDDS-I. 62) *Sonam, alnyň hak açsyn, Nirde gezeň, sagja gez* (A. Alamyşov) (ariduruturkce.org/belge/sozluk/turkmen-dilinin-dusundirisli-sozlugi.txt e-tarih 08.05.2019). “Sunam, yolun açık olsun, nereye gidersen git sağlıcakla git!”

nirä gitseň şoňa git, gözüme görünme: Nereye gidersen git, gözüme gözükmek! (TDDS-II. 151). *Ovarra git! ýara edýär, nirä gitseň şoňa git, gözüme görünme* (https://www.academia.edu/.../TÜRKMEN_DİLİNİN_İZAHLI_SÖZLÜĞÜ_II_CİLT_TÜ.. e-tarih 08.05.2019). “Defol! Yaramazlık ediyor, nereye gidersen git, gözüme gözükmek!”

nirä güm bolduň?: Nereye kayboldun? (TTS. 318). *Köşekim, nirä güm bolduň?* “Yavrucuğum, nereye kayboldun?”

nika bozulmasyn!: (Alkış). Nikahı bozulmasın! Geçincemeleri bozulmasın! Evlilikleri bitmesin! (TDDS-I. 453). *Ol ýagşy ayal bilen ýigitin nika bozulmasyn!* “O güzel kadın ile yiğitin geçincemeleri bozulmasın!”

niýeti bozuk: Niyeti bozuk (TTS. 81). *Päli-niýeti bozuk adam.* (A. Govşudov, *Mähri-Vepa*) (<https://enedilim.com/sozluk/soz/ni%C3%BDet> e-tarih 08.05.2019). “Niyeti bozuk adam/Kötü niyetli kişi.”

noş bolsun!: Nasip etsin! Canına yarasın! Helali hoş olsun! *Çayyňy iç, çöregiňi iy, janyňa noş bolsun!* (TDDS-II. 129). “Çayımı iç, çöregini ye, canına yarasın/helali hoş olsun!”

nurbat aman, ýetişiň: İmdat, aman yetişin! (TTS. 480)

-O-

o dünýe, bu dünýe: Öbür dünyada da bu dünyada da. İki taraftada (da). *Siziň hossarçylygyňyzy o dünýe, bu dünýe ýatdan çykarman* (TDDS-I. 335). “Sizin akrabalığınızı bu dünyada da öbür dünyada da aklımdan çıkarmam.”

o dünýe- bu dünýe ýamanlyk ýüzini görmäsin!: Öbür dünyada da bu dünyada da kötülük yüzü görmesin! (ADS. 109)

ogluň-gyzyň eygiligini gör!: Hayırlı evlatların olsun! Evlatlarından iyilik gör! (ADS. 46)

ogluňyz sag-aman gelipdir!: Oğlunuz sağ salim gelmiş, gözünüz aydın! (TTKÜM. 210).

ogul bersin!: Oğul versin! *Övez ogluny bersin! ýaş çaga aradan çykanda, onuň deregine allatvala ýene-de ogul bersin!* (TDDS-II. 174). “Üvey oğul versin! Çocuk küçükken ölürse, onun yerine Allahü Teala başka oğul versin!”

ogul-gyzyňa guvan!: Oğul ve kızlarınla gururlan! (ADS. 95)

ogul-gyzyň köp bolsun!: Oğlun da kızın da çok olsun! *Ogul-gyzyň köp bolsun! Olaryň eygiligini gör* (TDDS-II. 135). “Oğlun da kızın da çok olsun! Onların iyiliğini gör.”

okdan geçir-: Oktan geçirmek. Attığını öldürmek (TDDS-II. 136).

okdan ötürmek: bkz. **okdan geçirmek** (TDDS-II. 136)

oklav ýuvdan ýaly bol: Sopa yutmuş, donmuş gibi, dosdoğru, dimdik durmak. *Ol oklav ýuvdan ýaly bolup, dim-dik bolup durdy* (TDDS-II. 137). “O sopa yutmuş gibi dimdik oldu.”

okumyş: 1) Okumuş adam. Bilgili. *Asyl okumyş adamynyň sözleri bir başga, ap-ayry bolaýýar.* “Gerçekten okumuş insanın sözü bir başka oluyor, apayrı oluyor.” 2) Çok bilmiş. Ukala. *Servijan özünü okumyş bilip ýördi* (TDDS-II. 138) “Servican kendini okumuş sanıyordu.”

ol dünýäde-de ejirden dynma!: Öbür dünyada da azaptan kurtulma! (TDDS-I. 400-401).

ol gadyryny nä bilsin!: O, bunun kıymetini ne bilsin! (TTS. 217) *Ariňin zährini datmadık balıň gadırını nä bilsin.* (<https://media.turuz.com/.../0182>)

Turkmen_Atasozlerinde_Ad_Aktarmalari_Ve_Deyi.. e-tarih 08.05.2019). “Arının zehrini tatmayan balın kıymetini nereden bilsin!”

ol käşgä gelsedi: Keşke gelseydi (TTS. 397)

ol seniň taýyň däl: O senin dengin değil (TTS. 619). *Köşekim, ol oglan seniň taýyň däl!* “Yavrucuğum, o senin dengin değil!”

ol tüýs bir görgil!: Onun bir ızdırabı var! (TTS. 294).

omyn!: Amin! “Allah kabul etsin” anlamında söz. *Baryň, ýoluňyz ýagty, maňlaýyňyz açyk bolsun! Omyň!* (TDDS-II. 140). “Gidin, yolunuz aydınlık ve açık olsun! Amin!”

oň bolmak: Başarılı olmak. *Vüşi jan, alan gelniň gutly bolsun, aýagy düşümlü bolsun, bu örän oňan iş!* (TDDS-II. 142). “Vüşi can, aldığın gelin kutlu olsun, ayağı uğur getirsin, bu çok hayırlı bir iş!

oň bolsun!: İyi olsun! Hayırlı olsun! Başarılar! (TDDS-II. 141)

onda oýnasyn, mynda oýnasyn, garaca çatmadan daşda oýnasyn: Orada oynasın, burada oynasın, karanlık basmadan dışarda oynasın (ADS. 87)

oň görünme: Hayırlı, başarılı, faydalı görünme. *Ykballynyň ugran işi oň görner, Dünýä ýüzi ele girse, taň görner* (TDDS-II. 141). “Kısmetine düşen iş hayırlı görünüyor, dünya avuca sığsa, muhteşem görünür.”

oň iş: Hayırlı iş. Başarılı iş. Faydalı iş. *Şu oň işi düzetmek hakynda maňa kömek ber!* (TDDS-II. 141). “Bu hayırlı işi becermem için bana yardım et!”

only bol!: Tertipli ol! Edepli ol! *Ejesi kiçi ogluna: only bol! diýip gygyrdy* (TDDS-II. 142). “Annesi küçük oğluna: Edepli ol! diye bağırdı.”

oňluk bolsun!: İyilik olsun! *Oňluk bolsun, Aman jan!* (TDDS-II. 142). “İyilik olsun, Aman canım!”

onuň kesevisi gögerdi: O, şanslıdır (TTS. 405).

onuň övzaýy bozuk: Onun niyeti kötü (TTS. 511). *Hovaňam övzayı bozuk.* (www.turkmenhost.com/documents/Halkyn/Halkyn.htm e-tarih 08.05.2019). “Havva anam huyu bozuk”.

oram-oram boladyň!: Sarmaş dolaş oldun! (ADS. 19)

oraza baýramy: Ramazan bayramı (TDDS-II. 145). *Ol oraza baýramynda geler.* “O, ramazan bayramında gelir.”

orta ýolda atyň ölmesin, orta ýaşda aýalyn: Yolun ortasında atın, orta yaşta da kadının ölmesin! (ADS. 33)

ot belasyndan, suv belasyndan, töhmet belasyndan hudaýyň özi gorasyn!: Ateş belasyndan, su belasyndan, iftira belasyndan Allah korusun! *Ot belasyndan, suv belasyndan, töhmet belasyndan hudaýyň özi gorasyn! (Dileg)* (TDDS-II. 380). “Ateş belasyndan, su belasyndan, iftira belasyndan Allah korusun!”

otursaň- ýurt, gitseň- ýol gutly bolsun!: Oturduğun ev, gittiğin yol kutlu olsun! (ADS. 32)

ovarra bol!: Yok ol! Gözüme görünme! (TDDS-I. 88). *Ýeri, ovarra bolsana, gyz! Saňa näme gerek? Potdy, özbaşyňa ýañrap durmada ovarra bol! (B. Kerbabaýev, Aýsoltan)* (<https://enedilim.com/sozluk/soz/ovarra> e-tarih 08.05.2019). “Haydi, yok ol, kız! Sana gerek yok?Potdi, kendi kendine konuşup durma yok ol, gözüme görünme!”

ovarra git!: Yok ol! (TDDS-II. 151). **Bknz. ovarra bol!**

ovarram [ovorra:m]: Peki. Hay hay! *Maşyna guýmaga suv ýok, maşyn ovarram diýseň, içmäge-de suv gutardy* (TDDS-II. 151). “Arabaya koymaya su yok, araba için hay hay desen içmeye de su yok.”

ovarram, galsa galybersin!: Peki, kalırsa kalsın! (TTS. 495)

oýkanjyrap oturman: Oyalanıp durmayın! *Oýkanjyrap oturmaň- da, işiňiz bilen boluň!* (TDDS-II. 155). “Oyalanıp durmayın da, işinizle ilgilenin!”

ozal-ahyr buysançly başyňyz egilmesin!: Geçmişte de gelecekte de gururlu başınız eğilmesin! (ADS. 104)

-Ö-

ölçeği özi bilen!: Kendi ölçeğiyle! (ADS. 88)

ölüm ýygnasyn!: Ölüm uğrasın, öl! (TDDS-I. 44).

ömrüňe bereket!: Ömrüne bereket! (TDDS-II. 165). *Harman alyp duran Gajar ağaya: Ömrüne bereket! diýdi.* “Harman savuran Gajar Ağa’ya: Ömrüne bereket! dedi.”

ömrüňize bereket!: Ömrünüze bereket! (ADS. 67)

ömrüň kesilsin!: Öl! (TDDS-I. 44).

ömrüň köp! ömrüň köp bolsun!: Ömrün çok! Ömrün çok olsun! (TSAS. 66)

ömrüň uzak bolsun!: Ömrün uzun olsun! (TDDS-II. 165). *Gajar aga, ömrüň uzak bolsun!* (A. Govşudov, *Eserler*) (<https://enedilim.com/sozluk/soz/%C3%B6m%C3%BCr> e-tarih 08.05.2019). “Gajar Ağa, ömrün uzun olsun!”

ömür baky: Ömür boyu(nca) (TTS. 504). *Onuň aydany meniň ömür baky ýadyndan çykmaz.* (<https://enedilim.com/sozluk/soz/%C3%B6m%C3%BCr> e-tarih 08.05.2019). “Onun söyledikleri ömür boyu aklımdan çıkmaz.”

ömürlük uka gitmek: Ölmek (TDDS-II. 165). *Bossantäç atly gyzy ömürlük uka gidipdir.* “Bossanteç adlı kız ölmüş.”

ömürlük ýoldaş bol-: Ömürlük yoldaş olmak. *Mollanepes Bossantäç atly gyzy söýüpdür ve onuň bilen ömürlük ýoldaş bolupdyr.* (TDDS-II. 165) (<https://enedilim.com/sozluk/soz/%C3%B6m%C3%BCrlik> e-tarih 08.05.2019). “Mollapenes, Bossanteç adlı kızını sevmiş ve onunla ömürlük yoldaş olmuştu.”

ömür saly artar alkyş alanyň: Dua alanın ömrü uzar (TDDS-II. 232). *Magtymguly Pyragy ynsan ömrüniň rovaçlygyny onuň manyly ýaşan ömründe, işinde, ykbalında görüp, «Ömür saly artar alkyş alanyň» diýen ölmez-ýitmez setirini miras goýupdyr* (metbugat.gov.tm/blog?id=85 e-tarih 08.05.2019). “Mahtumkulu, Piragi insan ömrünün üstünlüğü onun anlamlı olarak yaşadığı hayatında, işinde, talihinde görüp ‘Dua alanın ömrü uzar’ anlamına da gelen ölmeyecek yitmeyecek mısraları miras bırakmıştır.”

öňüm gelenden-sonum gelsin!: Allah çoluğuma çocuğuma/neslime sağlık sıhhat versin! Neslim devam etsin! (ADS. 63)

örän minnetdar!: Çok minnetdar(ım)! (TSAS. 67)

ötünç sorayaryn: Özür dilerim. *Beren zıyanım üçin ötüňç sorayarın* (TTS. 509). “Verdiğim zarar için özür dilerim.”

övezine ogluň bersin!: Allah yerine oğul versin! (TTKÜM. 208).

övez ogluň bersin!: Allah yerine oğul versin! (TTKÜM. 208).

övez ogluňyz bolsun!: Başımız sağ olsun, Allah yerine oğul versin! (TTKÜM. 208).

öýdeçimi, düzdeçimi?: Lafi uzatma? Evet mi hayır mı? *Ol ondan “Ýitiren zadyň öýdeçimi, düzdeçimi?” – diýip sorady.* (TDDS-I. 348). “O, ona: “Yitirdiğin şey, evdeki mi, dışarıdaki mi? diye sorar?”

öýüň abadan!: Evin emniyette olsun! (TSAS. 66)

öýüň damyna gala bolsun!: Evine damına kale olsun! (TSAS. 66)

öýüňde ölüp, duluňda süýnmek nesip etsin!: Evinde ölüp, köşesinde sevinmek nasip etsin! (ADS. 87)

öýüňe nur ýagsyn!: Evine nur yağsın! (ADS. 80)

öz acalyňa öl- : Kendi eceliyle ölmek (TTS. 20)

öz başyny iýsin!: Kendi başını yesin! (ADS. 63)

öz diýenini etmek: Kendi bildiği gibi yapmak/hareket etmek. Kendi dediğini yapmak (TDDS-II. 181). *Şol sebäpli ol öz diýenini däl-de, Hudaýyň diýenini edýär* (wol.jw.org/tk-latn/wol/d/r236/lp-tmr/1102003027 e-tarih 08.05.2019). “O sebepten kendi dediğini değil de, Allah’ın dediğini yapıyor.”

öz işiňiz bilen boluň!: Kendi işinizle ilgilenin! İşinize bakın! *Gapy-gapy syryşyp ýörmän-de, öz işiňiz bilen boluň!* (TDDS-II. 313). “Kapı kapı dolaşıp durmak yerine kendi işinizle ilgilenin!”

özüň bil!: Sen bilirsin! (TTS. 67)

özüň garaşyk et!: Kendine dikkat et! (ADS. 52)

özüň govsyny et!: Kendin iyisini yap! (ADS. 52)

özüňi aldyrmak: Birine yaranmak. Birinin gönlüne girmek. *Akyly gelin ilki bilen gaýyn enesine özüni aldyryp ugrar* (TDDS-I. 58). “Akıllı gelin ilk önce kayınvalidesinin gönlüne girer.”

özüňiz gurgunmy?: İyi misiniz? (TSAS. 66)

özüňiz nähili?: Nasılsınız? (TSAS. 66)

öz ýagdanlarynyz nähili?: Yakınlarınız nasıl? (TSAS. 66)

-P-

pahyr bolmak: Ölmek, yok olmak, aradan çıkmak (TDDS-II. 185).

pata almak: Dua(sını) almak (TDDS-II. 192). *Ýañy-ýakynlykda, bir-iki günlükde onuň patasyny aldylar.* («Sovet edebiyaty» žurnaly) (<https://enedilim.com/sozluk/soz/pata> e-tarih 08.05.2019). “Yakın zamanda bir iki gün önce onun duasını aldılar.”

pata bermek: Dua etmek (TDDS-II. 192). *Atam, ak pata ber-de, Gel ogluňy ýola sal.* (Çary Aşyp, *Poemalar*) (<https://enedilim.com/sozluk/soz/pata> e-tarih 08.05.2019). “Babacığım, gel de; iyi dua ederek oğlunu yolcu et.”

paý, gorkak: Hey korkak! *Paý, gorkak tovşan ýürek! – diyip, maňa gülýär hem öz hyrlysyny doldurýar* (TDDS-II. 193). “Hey, tavşan yürekli korkak! Diyerek bana gülerekten tüfeğini dolduruyor.”

päli bozuk adam: Niyeti kötü adam (TTS. 522).

päli-niyeti öz ýoldaşy bolsun: *Her kimin päli-niyeti öz ýoldaşy bolsun* (*Dileg*) (TDDS-II. 203). “Herkesin kendi niyeti kendine yodaş olsun”. (Dilek dua).

päliň-niyetiň ýoldaşyň bolsun!: Düşüncelerin yoldaşın olsun! (ADS. 104)

pedernälet: Atana lanet! (TDDS-II. 195). *Hälki gelen pedernälet, myrryh meni şol lezzetli ukymdan mahrum etdi.* («Sovet edebiyaty» žurnaly) (<https://enedilim.com/sozluk/soz/pedern%C3%A4let> e-tarih 08.05.2019). “Erken gelen nöbetçi, atana lanet, beni uykumdan mahrum etti.”

perzendiňe guvan!: Çocuklarınla gururlan! (ADS. 95)

pes adam däl: Kötü adam değildir (TTS. 525). *Men hem olardan pes adam däl.* («Tokmak» žurnaly) (<https://enedilim.com/sozluk/soz/pes> e-tarih 08.05.2019). “Ben de onlardan kötü adam değilim.”

peýany bolmaz: Faydası yok! Hayır yok! *Panydyr, hiç kime peýany bolmaz* (TDDS-II. 203). “Yararsızdır, hiç kimseye faydası olmaz.”

peýgamberler ýorgudy bolsun!: Peygamber talihi/kaderi olsun! (TDDS-II. 212).

pygamberler ýorgudy bolsun!: Peygamberlerin dediği gibi olsun! (ADS. 72)

-R-

rahatlanyň, gatyrganmaň!: Sakin olun, sinirlenmeyin! (TTS. 238).

rakypyň çekdigi ahyvaý bolsun: Düşmanın çektiği ahüvah olsun (TTS. 541).

rehmet nuruny saçsyn: Rahmet nurunu saçsın! Merhamet etsin! *Asmanam, goý, rehmet nuruny saçsyn!* (TDDS-II. 218). “Bırak, gökyüzü de rahmet nurunu saçsın!”

rysgalyňyz egilmesin!: Horluk görmeyin! (TDDS-II. 223).

rovaç: İyi, güzel, üstün, revaçta (TTS. 548). *Bu bagtyň hem ýeňşiň baýdagy, şu ýerde goýsak, işimiz rovaç bolar -- diýip, yrym eden bolmaga çemeli. (Sovet edebiyaty» žurnaly)* (<https://enedilim.com/sozluk/soz/rowa%C3%A7> e-tarih 09.05.2019). “Şu talihin üstünlüğünü bir yana bırakırsak koysak işimiz yerinde olur, iyi olur, diye geleneğe uydurmuş olmalı.”

rovaç tap!: İyi bul! (ADS. 33)

rugsat berseňiz...rugsat etseňiz...rugsat bolsa, turaysak diyyerme. rugsat etseňiz turmakçy bolýarys...: İzin verirsiniz... İzin verirsiniz kalmak istiyoruz. (TSAS. 67)

rugsat berseniz, men gideyin!: Müsaadenizle ben kalkayım! (TTKÜM. 207).

rugsat etseňiz, men turaýyn!: Müsaadenizle ben gideyim! (TTKÜM. 207).

ruhuňyz belent bolsun!: Ruhunuz yücelsin! Yüce ruhlu olunuz! (TDDS-I. 131). *Janyňyz sag, ruhuňyz belent bolsun!* (<http://nexttm.com/view/1157/> e-tarih 09.05.2019). “Canınız sağ olsun, ruhunuz yücelsin!”

-S-

saba bileň adamlar!: Günaydın! Hayırlı sabahlar! (TSAS. 67)

sabyr et! Sabyr edin!: Sabret! Sabredin! (TSAS. 67)

saçagyňyz egilmesin!: Horluk görmeyin! (TDDS-II. 223)

sadakaňyz kabul bolsun!: Sadakanız kabul olsun! (TSAS. 68)

sag-aman: Sağ salim (TDDS-I. 64). *Hoşgeldi, sag-aman geldiñmi?! (A. Govşudov, Köpetdagyn eteginde)* (<https://enedilim.com/sozluk/soz/sag-aman> e-tarih 09.05.2019). “Hoş geldin, sağ salim geldin mi?”

sag-aman gidip, sag-aman geleversinler (gelsinler)!: Sağ salim gidip geliversinler/gelsinler! (ADS. 34)

sag-aman eliñ-ayagyñ govuşsyn!: Sağ salim eline ayağına kavuşsun! (ADS. 75)

sag-aman gutuluñ!: Allah şifa versin! (TTKÜM. 207)

sag-aman oynaverin!: Sağ salim oynayiverin! (ADS. 40)

sag bol!: Sağ ol! Teşekkürler! *Kömek edenñ için sag bol!* (TDDS-II. 225). “Yardım ettiğın için sağ ol!”

sag boluñ!: Sağ olun! (ADS. 41)

sag bolsun!: Sağ olsun! Teşekkürler! *Aladasy için ol oña sag bolsun hem aýtmady* (TTS. 27). “Zahmeti için ona teşekkür bile etmedi/sağ olsun bile demedi.”

sagbollaşmak: Karşılıklı “sağ ol” demek (TDDS-II. 227). *Okuvdan soñ gyzlar bilen elleşip sagbollaşanda saña gysganjymdan gabanjymdan diyäyesim gelyärdi," Boldyla ertir gelyäñä ýene okuwa şeydip elleşip sagbollaşmak nämä gerek" diyäyesim gelyärdi* (dostluk.ru/forum/index.php?id=29648 e-tarih 09.05.2019). “Tahsil gördükten sonra kızlarla el sıkışıp selamlaştığında sana kıskançlığımdan şöyle diyelim geliyordu: Boldila yarın geldiğinde de yine tahsilini gösterip el sıkışıp selamlaşmak gerekli mi? diyelim geliyordu.”

sag eli: Bir kimseye karşı duyulan güveni anlatmak için sağ kol ifadesi kullanılır. *Ol meniñ sag elimdi* (TDDS-I. 367). “O, benim sağ kolumdu.”

sag-gurgun: Sağ salim. (TDDS-I. 64). *Kapitan sag-gurgun gezip ýör -- diýdim.* («Sovet edebiyaty» žurnaly) (<https://enedilim.com/sozluk/soz/sag-gurgun> e-tarih 09.05.2019). “Kaptan sağ salim geziyor, dedim.”

saglaşmak [sağlaşmak]: Karşılıklı “sağ ol” demek (TDDS-II. 227). **Bknz. sagbollaşmak**

saglyk, abadanlyk bilen ýaşa, jan saglygynda işläp ýörmek nesip etsin!: Sağlıkla, güvenle yaşa, Allah elin ayağın tutuyorken iş işlemek nasip etsin! (TDDS-I. 131)

saglyk govumy?: Nasılsınız? (TTKÜM. 206)

saglyk nähili?: Sağlığınız nasıl? (TTKÜM. 206)

sag oturyň!: Sağlıcakla oturun! (ADS. 41)

sag-salamat: Sağ selamet. Sağlıcakla (TDDS-I. 64). *Oglum, sag-salamat gel, ýoluň açyk bolsun!* (A. Govşudov, Eserler) (<https://enedilim.com/sozluk/soz/sag-salamat> e-tarih 09.05.2019). “Oğlum, yolun açık olsun, sağ selamet gel!”

sag-salamat baryp gel!: Sağ selamet gidip gel! (ADS. 33)

salam: Selam! (TDDS-II. 232). *Ýaryşa gatnaşyçylara salam!* (TTS. 239). “Yarışa katılanlara selam olsun!”

salam getiren sag bolsun!: Selam getiren sağ olsun! (ADS. 46)

salamat: Sağ salim, sağ selamet (TTS. 556). *Sen başarnykly bolsaň, apat derýasynda ýüzüp kenara salamat ýetersiň.* (Aýbek, Novaýy) (<https://enedilim.com/sozluk/soz/salamat> e-tarih 09.05.2019). “Sen başarılı olursan, afet deryasında yüzerek kıyıya sağ salim çıkarsın.”

salamälik: Kadınların selamlaşma sözü (TTS. 556). *Oňat geýnüvli, semiz aýal: -- Salamälik Şyh aga! -- diýip, içerik girdi.* (N. Pomma, Egri Enikmez) (<https://enedilim.com/sozluk/soz/salam%C3%A4lik> e-tarih 09.05.2019). “İyi giyinimli, etine dolgun kadın: Selamün aleyküm Şih Ağa! Diyerek içeriye girdi.”

salam iberenem, salam getirenem sag bolsun!: Selam gönderenim getirenim sağ olsun!/Selam getirenim götürenim sağ olsun! (TDDS-II. 232) *Salam iberenem, getirenem sag bolsun diýip, jogap berýär* (tradeunions-kardesh.gov.tm/content/4935 e-tarih 009.05.2019). “Selam götüren getirenim sağ olsun, diye cevap veriyor.”

salavmaleýkim: Erkeklerin kullandığı selamlaşma sözü. *Diňe Nurulla golay gelip: – Salavmaleýkim, Magtymguly aga! – diýip, ýylgyryp, elini uzadandan soň, tanyş sypat huşuna geldi* (TDDS-II. 233). “Sadece Nurullah yakına gelip: Selamün aleyküm, Mahtumkulu Ağa! Deyip, dülümseyerek elini uzattıktan sonra tanışma faslına girdi.”

saňa ýurt nesip etsin, maňa-da ýol!: Sana yurt nasip etsin, bana da yol! (ADS. 33)

sapa gelmek: Sefa gelmek, hoş gelmek. *Hoş geldiň, Garybym, sapa gelipsiň!* (TDDS-II. 90). “Hoş geldin, garibim, sefa gelmişsin!”

senden maňa ne peýda?: Senden bana ne fayda? (TTS. 527)

sen bizi güýmep durma!: Bizi tutma! (TTS. 325) *Aman, bar sen bizi güýmep durma!*
(Aman, haydi sen bizi oyalayıp durma!

sen bizi namysa goýaýmagyn!: Bizi rezil etme (TTS. 471). *Hiç vagt namysa goýaýmagyn beni!* “Beni hiçbir zaman rezil rüsva etme!”

seniň bilen kecelleşip durmagı islemeýärim: Seninle tartışmak istemiyorum (TTS. 399).

seni görenime örän şat!: Seni görmek ne güzel! (TTS. 506) *Seni görenime örän şat!*
Bagt berdiň, görk berdiň. “Seni görmek ne süzel! Baht getirdin, güzellikler getirdin”.

sen indi oğlan-uşak däl!: Çocuk değilsin! (TTS. 482) *Artyk, sen, hanym, oğlan-uşak däl!* “Artık, sen küçük bir çocuk değilsin!/Kendine gel!”

seniň ýaly maşgala meniň oğluma-da ýazylysyn!: Senin gibi aile benim oğluma da nasip olsun! (ADS. 25)

sen menden öýkeleme!: Sen bana darılma! (TTS. 512) *Sen bize gulak as! Sen menden öýkeleme!* “Bana darılma da bizi bir dinle!”

sizem aman-esen boluň!: Siz de sağlıcakla kalın! Siz de sağ olun! (TDDS-I. 58). *Sizem aman-esen boluňuz Abdi aga!* “Siz de sağ olun, Abdi Ağa!”

sizem arzuvyňyza ýetiň!: Siz de arzularınıza ulaşın! (ADS. 47)

sizi menin atam-babam goldasyn!: Size anne babam yardım etsin! Sizi anne babam desteklesin! (ADS. 111)

siziň teklibiňizi kabul edýärim: Sizin teklifinizi kabul ediyorum (TTS. 390). *Men siziň teklibiňizi kabul edýärim, ol benim üçün govy teklipdir.* “Ben sizin teklifinizi kabul ediyorum; o benim için iyi bir teklif.”

siz menden gaty görmän!: Bana gücenmeyiniz! (TTS. 238).

sizi ýaman pällä duçar etmesin!: Size kötü bakmasın! (TDDS-II. 457).

sony düz bolsun!: Sonu düzgün/hayırlı olsun! (ADS. 76)

soňy haýyrly bolsun!: Sonu hayırlı olsun! (TDDS-I. 153). *Biz Eýran bilen goňşy biziň milli bähbitlerimize bu govgalar gaty zyýan berýä soňy haýyrly bolsun!*

(talyplar.com/posts/15657 e-tarih 09.05.2019). “Biz İran ile komşuyuz, bizim milli çıkarlarımıza bu kavgalar çok zarar veriyor, sonu hayırlı olsun!”

sözün agzynda!: Sözünü unutma! Sözünü kestim! Konuşan kişinin sözünü bölmek için izin isterken kullanılan saygı sözü (TTS. 587).

sular olum bersin!: Sular geçit versin! (ADS. 34)

süyjülik bilen gatnaşalyň: *Tatlilik ile 2birek-biregiň sylag- “hormatyny saklap gatnaşalyň” diýen manyly alkış sözi.* (TDDS-II. 297). “Tatlılıkla birbirimize karşı saygı ve hürmetimizi koruyarak görüşelim, şeklindeki alkış”.

-Ş-

şol ojakda abraý, saglyk, agzybirlilik bilen uzak ýaşasyn!: Şu ocakta hürmet, sağlık, ağız tadı ile uzun yıllar yaşayın/geçinip gidin! (yeni gelin için söylenir) (TDDS-I. 453).

şöhrat!: Aferin! *Vatan üçin şirin janyny aýaman, Gayduvsyz söweş edýän mertlere şöhrat!* (TDDS-II. 334). “Vatan için şirin canımı esirgemem, azimle savaşıyan yiğitlere aferin!”

şu dermandan soň sagal: Dertlerin yok olsun/def olsun! Dert görmeyesin! (TDDS-I. 371). *Al, eje jan şu dermandan soň sagalasıň!* “İşte, anneciğim! Bu ilaçlarla dertlerin def olsun!”

şu dünýäde çeken azabyň o dünýäde hasap edilsin: Bu dünyada çektiğin azaplar öbür dünyadakilere sayılsın! (TDDS-I. 400-401).

şu gün size peýda getirsin!: Şu doğan gün size hayır getirsin (TDDS-I. 380)

şum maňlaýym şor boldy: Kötü başım çorak oldu. Bahtım yok, kurudu/bahtsızım. *Ýöremedi, şum maňlaýym şor boldy* (TDDS-II. 80). “Olmadı gitti, şu talihsiz başımın bahtı kurudu kaldı.”

şuňa-da şükür: Buna da şükür! Çok şükür! Halimize şükür! *Hernä gözlerim abat galypdyr, şuňa-da şükür* (TDDS-II. 336). “Çok şükür, her zaman gözlerim sağlam olmuştur.”

şükür: Şükür. *Şükür, indi ýar mekany görüdi, Gözüm düşdi sonam gezen ýerlere* (TDDS-II. 336). “Şükür, şimdi yârimle gezdiğim yerler göründü. Sunamla gezdiğim yerlere gözüm daldı.”

şükür et!: Şükret! *Bu dünýäňe mahsus ähli zatlaryň, Senden sovlup geçmeýänne şükür et* (TDDS-II. 336). “Bu dünyaya has olan her şeyin, senden eksik olmadığına şükret!”

-T-

tagsyrymyzy geçgil!: Günahımızı affet. “*Şazada, biziň tagsyrymyzy geçgil! Sizi bigünä urduk*” *diýdiler.* (TDDS-II. 342). “Şehzade, sen bizim günahımızı affet! Size suçsuz yere vurduk, dediler.”

taňry ýalkasyn!: Tanrıya şükür! Tanrı bağışlasın! Teşekkürler (TDDS-II. 349). *Nurberdi han, Taňry ýalkasyn! Men hakda beýle hatyrjem pikir edýänsiňem öýtmändirin? – diýdi-de sözüniň yzyny Batyr hana gönükdirdi* (www.turkmenhost.com/documents/Gokdepe/Gok-depe.htm e-tarih 09.05.2019). “Nurberdi Han: ‘Tanrı korusun! Benim hakkımda böyle kesin düşüncelerin olduğunu da düşünmüyorum?’ Diyerek sözünün devamını da Batur Hana yöneltti.”

taplar ýagsyrymy?: İyi misiniz? (TTKÜM. 206).

taplar neneň?: Nasılsın, iyi misin? (TTKÜM. 206).

täterime git!: Yok ol! Nereye gidersen git, gözüm görmesin! (TDDS-II. 367). *Gaçdymy, ile masgara boldumy, Täterime gitsin!* (talyplar.com/posts/18841 e-tarih 09.05.2019). “Kaçtı mı elaleme maskara mı oldu, nereye giderse gitsin, gözüme gözükmessin!”

täze işiň oň bolsun!: Yeni görevin hayırlı olsun! (TTKÜM. 210).

täze ýylyňyz mübärek bolsun!: Yeni yılınız kutlu olsun! (TTS. 466). *Täze ýylyňyz mübärek bolsun, gymatly dostlarym!* “Kıymetli dostlarım, yeni yılınız kutlu olsun!”

ters ýoldan saklasyn!: Allah kötü yoldan sakınsın! (ADS. 106)

toba: Pişmanlığı ifade etmek için kullanılan söz. Tövbe! - *Toba, toba!* – *diýip ýakasyna tüýkürdi* (TDDS-II. 372). “Tövbe tövbe, diyerek yakasına tükürdü.”

toba-tagsyr: Tövbe taksir (TDDS-II. 372) *Uly söze - toba-tagsyr, her sözüni gyzyla gaplaýmaly adamdy* (www.tkm.8m.net › Edebiyat › Döwürdeşlerimiziň döredijiligi › A. Halmyrat (mazmuny) e-tarih 09.05.2019). “Büyük söze, tövbe taksir, her sözü altın deđerinde bir adamdı.”

toba! toba!: Tövbe tövbe! *Toba! Toba! Onça puly nätjek?* (TDDS-II. 140). Tövbe tövbe, o kadar parayı ne yapacak?”

tohumyň müň gelsin!: Tohumun bin gelsin! (ADS. 65)

toýa gatnaşalyň: Düğüne katılalım! (ADS. 42)

toýda duşuşaly!: Düğününüzde görüşürüz inşallah! (TTKÜM. 208).

toýdan ýetir (ýetirsin)!: Düğüne yetiştirsin! (ADS. 53)

toýda tozsun!: Şenlikte eskisin! (ADS. 28)

toýlarda dakynmak nesip etsin!: Düğünlerde takınmak nasip etsin! (ADS. 28)

toýluk bolsun!: Şenlik olsun! Bayram olsun! Düğün dernek kurulsun! (TDDS-II. 380). “*Toýluk bolsun*” etdi. *Öňündäki humçäýneken kâsesine çay guýundy* (nexttm.com/view/6606/ e-tarih 09.05.2019). “Şenlik başlasın, dedi. Önündeki çaydanlıktan bardağına çay koydu.”

toý tutýañzmy, oň bolsun!: Düğününüz hayırlı olsun! (TTKÜM. 211).

toýuňa ýarasyn!: Düğüne yarasın! (ADS. 64)

toýuňda gaýtsyn!: Düğünde karşıdakine “darısı başına” diyerek iyi dilekte bulunma (TDDS-II. 380). “*Toýuňda gaýtsyn!*” *diyip ýaltanman gygyryp aýdýardy.* (<https://www.kitaphana.net/electronic-book/1711> e-tarih 09.05.2019). “Darısı başına, diye üşenmeden bağırıyordu.”

toýuňyza geleli!: Bundan sonra inşallah, düğününüze geliriz! (TTKÜM. 208).

toýuňyz gutly bolsun!: Düğününüz kutlu olsun! *Toýuňyz gutly bolsun, adamlar!* (TDDS-I. 529). “Düğününüz kutlu olsun, adamlar!”

toý üstüne toý bolsun!: Düğün üstüne düğün olsun! Şenlik üstüne şenlik kurulsun! (ADS. 25)

tohumyň müňlesin: Biri bin olsun! Bereketli olsun! Tohumun bereketli olsun! (www.turkmenkultur.com/menu/ml/t2/pur.html e-tarih 05.05.2019). *Ekin ekilýän wagty geçip baryan adamlar: «Biriň müň bolsun, tohumyň müňlesin!» diýip geçýärler* (turkmen.irib.ir/xeberler/item/17311-zähmet-we-ekerançylyk-bilen-bagly-endikler e-tarih 09.05.2019). “Ekin ekilirken oradan geçen adamlar: ‘Biri bin olsun, tohumun bereketli olsun!’ deyip geçiyorlardı.”

tutan işiň(iz) şovuna düşsün!: Tuttuğunuz iş başarılı olsun! (ADS. 64)

tüf degmesin!: Nazar deşmesin! Göz deşmesin, tü tü! (TDDS-II. 387). *Allahim nazarlardan korusun inşallah tüf tüf nazar deşmesin inşallah* (<https://www.tiktok.com/share/video/6618516264425884934?langCountry=ar> e-tarih 09.05.2019). “Allah’ım nazarlardan korusun inşallah, tü tü, nazar deşmesin inşallah!”

tüf senin ýüzüňe!: Tü senin yüzüne! Yazıklar olsun sana! *Tüf senin ýüzüňe! diýip gaharlandy* (TDDS-II. 387). “Tü senin yüzüne! Diyerek kahırlandı.”

tüf-tüf: Nazar deşmesin! Göz deşmesin, tü tü! Maşallah! (TDDS-II. 387). **Bknz.** tüf degmesin!

tüpeňiňiz atgyr, gylycyňyz kesgir bolsun!: Tüfeňiniz atıcı, kılıcınız keskin olsun! (ADS. 112)

tüveleme [tävölömö]: 1) Aferin! Bravo! *Tüveleme, uly iş bitirdiňiz!* (TDDS-II. 390). “Aferin, büyük iş başardınız!” 2) Ne güzel!, Şükür! (TTS. 640). *Tüveleme bu yıl yagday erbet däl.* “Şükür, bu yıl durum kötü deşil.” *Tüveleme, sen-ä bar işi gutarayypsiň!* “Şükür, sen bütün işi bitirmişsin!”

tüýkürmek degmesin!: Nazar deşmesin! (TDDS-II. 391)

tüýnügiňiziň tüssesi kemelmesin, sygryňzyň – bedesi!: Çadırınızın ipleri kısılmasın, sığırınızın otu azalmasın! (ADS. 107)

-U-

ugranyňyz ugur alsyn!: Uğurlar ola! (ADS. 36)

ugruna bolsun!: Uğurlu olsun! Uğurlu gitsin! Yolunda gitsin! (TDDS-II. 398). *Yigitler işleriňiz ugruna bolsun!* (<https://picgra.com> › ... › 2001903116456116223 e-tarih 09.05.2019). “Yigitler işiniz yolunda gitsin!”

ugruňyz ugur alsyn!: İşlerin yolunda gitsin! (yola çıkan birine söylenir) (TDDS-II. 398)

ugur haýyr bol-a! (bolsun!): !: Başarılar! Hayırlı işler! Hayırlı uğurlu olsun! *Myrat olary görüp: “Ýeri dostlar, ugur haýyr bol-a!” diýdi* (TDDS-II. 398). “Dostlarım başarılar!”

um şepagat hak resullylladan: (Alkış.) Um şefaata Tanrının resulünden (TTS. 646).

umytda bol!: Ümitli ol! (ADS. 77).

uzagyndan beğendirsin!: Uzaktan beğendirsin! (ADS. 20)

uzagyndan gatnaşalyň!: *Baryş-gelşimiz, gatnaşygymyz has ulalsyn, uzak möhlete çeksin diýlip aýdylýan alkış sözi.* Oturup kalkmamız, ilişkilerimiz gelişsin, uzun sürsün anlamında bir alkış sözü (TDDS-II. 410). *Bu gürrüňçilige bolsa, oba goňşulary bilän uzagyndan gatnaşalyň!* “Bu sohbeta ise, köydeki komşularla birlikte katılalım, uzun sürsün inşallah!”

-Ü-

üstünlik arzuw edýärin!: İyilik/güzellik arzuluyorum! (ADS. 107).

-V-

vadaňy birge goý, ykraryň belli bolsun: Sözüünü birlikte söyle, kararın belli olsun! *Gel, vadaňy birge goý, ykraryň belli bolsun* (TDDS-II. 33). “Gel, bir kere birlikte söyle, kararlı olduğun belli olsun!”

vagty bilen gelmeli, gitmeli, turmaly: Her şeyin bir zamanı var. (TDDS-II. 424)

vagtyndan öň: Vaktinden önce (TTS. 505).

valeykimessalam: Ve aleykümselam. *Valeykimessalam, gelen ýagşy!* (TDDS-II. 431). “Ve aleykümselam, hoş geldin!”

valla: Valla (söylenen bir sözün doğruluğuna inandırmak için edilen yemin). *Ýa valla, keyvany, şuny bildiň-ov!* (TDDS-II. 431). “Ya valla, kadın, şunu bildin ya!”

vebaly boýnuňa: Vebali boynuna! *Eger ol kyrk günden bärde öläýse, vebaly seniň boýnuňa* (TDDS-II. 431). “Eğer o kırk günden önce ölürse, vebali senin boynuna.”

vebalyňa galaryn: Vebali boynuma! *Vebalyňa men galaryn, gel pajyň bergin, Bezirgen* (TDDS-II. 431). “Bezirgan, gel vergini ver, vebali boynuma!”

vepaly bolsun!: Hayırlı olsun! Vefalı olsun! (TDDS-I. 97). *Ejesine kakasyňa vepaly gyz bolsun*

(https://www.instagram.com/djbegga_official/p/BZhJJpCghMI/ e-tarih 09.05.2019). “Anasına babasına hayırlı bir kız evlat olsun!”

vessalam: Tamam. Vesselam. Başka bir şey yok, iş bitti, tamam. *Vessalam, söz tamam!* (TDDS-II. 432). “Vessalam, sözüm bitti, bu kadar!”

-Ý-

ýagşylyga ýüzüň düşmesin!: İyilik yüzü görmeyesin! (TDDS-I. 400-401).

ýagşylyk görmäsiň!: İyilik yüzü görmesin! (TDDS-I. 387).

ýagşy ýigit- toý üstüne!: Güzel yiğit düğün üstüne! (ADS. 43)

ýagşyadalar ýoldaşyňyz bolsun!: İyi insanlar yoldaşınız olsun! (ADS. 44)

ýaman dost köp, ýaman bolsaň, ýok gardaş: Kötü dost çok, kötü olursan, kardeş yok (TTS. 674)

ýaman diliň şerinden özüň sakla!: Kötü sözün şerrinden Allah sakınsın! (ADS. 110)

ýaman gözden saklasyn!: Kem göz(ler)den korusun! (TDDS-II. 457). *Saklasyn taňry penahynda ýaman gözden seni* (www.magtymguly.com/ e-tarih 09.05.2019). “Tanrı seni kem gözlerden korusun!”

ýamanyn yoly aňryk, yagşynyň ýüzi bärlik bolsun!: Kötünün yolu ayrı, iyinin yüzü beri doğru olsun! (ADS. 110)

ýamanlyga ýüzüň düşmesin!: Kötülük yüzü görmeyesin! (TDDS-I. 380)

ýamanlyk ýüzüni görmäsiň!: Kötülük yüzü görmeyesin! (alkyş) (TDDS-II. 457).

ýamanyň ýüzi aňryk bolsun!: Kötünün yüzü öte tarafa baksın/ötede dursun! (TDDS-II. 457).

ýanyň ýere degmesin!: Sırtın yere gelmesin! Pehlivanlara “güreşte yenilme!” anlamında kullanılan iyi dilek sözü (TDDS-II. 457).

ýaraşykly bolsun!: Güle güle kullan/giy! Üzerinde eskisin! (TDDS-I. 341)

ýaşamadyk ýaşıňy şuna bereveri!: Benim ömrüm de onun olsun! (ADS. 20)

ýaşıň uzak!: Yaşın uzun (olsun)! Uzun yaşa! (Alkyş sözü). (TDDS-I. 643) *Ýaşıň uzak janyň sag bolsun* (www.instazu.com/tag/begenchnuryyew e-tarih 09.05.2019). “Yaşın uzun, canın sağ olsun!”

ýaşı uzyn bola (bolsun)!: Yaşı/ömrü uzun olsun! *Ogul ýaşı uzyn bolsun!* (TDDS-II. 135). “Oğlunun yaşı uzun olsun!”

ýaradan alladan gaýry pena yok: Yaradan Tanrıdan başka sığınak yok (TTS. 678)

ýaran bolsun!: Yoldaşın olsun! *Hemra, ýoldaş. Size hemişe üstünlikler ýaran bolsun!* (TDDS-II. 464). “Yoldaş, bütün üstünlükler sizin yoldaşınız olsun!”

ýara ýaran eýlediň: Yare yarenlik yaptın. *Bimynasyp ýara ýaran eýlediň* (TDDS-II. 464). “Münasip olmayan yâre yarenlik eyledin.”

ýasy ýanyň ýerde bolsun!: Sakin ol, müsterih ol! (TTS. 681). *Ol: -- Küle girrik, ýasy ýanyň ýerde bolaysyn, sen indi birinjiligi alyp bilmärsiň! – diýdi.* (A. Govşudov, *Eserler*) (<https://enedilim.com/sozluk/soz/%C3%BDasy> e-tarih 10.05.2019). “O: Öfkeli kesik kuyruk, sakin ol, sen şimdi birinciliği alamazsın! dedi”.

ýaşasyn biziň batyr türkmen goşnymyz!: Yaşasın bizim kahraman Türkmen ordumuz (TTS. 682).

ýaşyl baýdagyň ruhy baýdagyň baky buýsanjyň bolsun!: Yeşil bayrağın manevi bayrağın olsun, ebedî olarak sevincin olsun! (TDDS-II. 470).

ýassykdaşyndan aýrylmasyn!: Bir yastıkta kocasın! (TDDS-I. 453).

ýatanyň üstüne turan gelmesin: Yattığı yerde rahatı kaçmasın! Huzurlu olsun! (TDDS-II. 472). *Garaz, ýatanyň üstüne turan giren halaty govulyk bolmaýar* (<https://alemjahan.net/blogs/ar-aly-666281> e-tarih 10.05.2019). “Nolursa olsun, yatanın olduğu yerde rahatı kaçmasın, onun durumu zaten iyi olmuyor.”

ýatan ýeri ýagty bolsun!: Yattığı yer nur/ışık/cennet olsun! Nur içinde yatsın! (TDDS-II. 472). *Onuň ýatan ýeri ýagty bolsun, bolmasa ol, siz, sudlara görkezerti.* (A. P. Çehov. *Saýlanan eserler*) (<https://enedilim.com/sozluk/soz/ýagty> e-tarih 10.05.2019). “O, nur içinde yatsın, yoksa o, sizlere güzünüzü gösterirdi.”

ýaýyňyz atgyr, gylycyňyz kesgir bolsun!: Yayınız atıcı, kılıcınız keskin olsun! (ADS. 111)

ýeneki günlere özi ýetirsin!: İyi günler görmek nasip olsun! (Alkış). (TDDS-II. 485)

ýer çeken!: Yere batasınca! *Ýaramy gozgama, ýer çeken!* (B. Kerbabaýev, *Aýgytly ädim*) (<https://enedilim.com/sozluk/soz/%C3%BDer> e-tarih 07.05.2019). “Yaramı deşme, yere batasınca!”

ýeri-ýurdy duşsun!: Yeri yurdu felakete uğrasın! (ADS. 24).

ýyl ancaýyn gelsin!: Yeni yıl güzelliklerle gelsin! (ADS. 63)

ýyrtylýança geýmek nesip etsin!: Üzerinde eskisin/paralansın! Yırtılıncaya kadar giymek nasip olsun! (TDDS-I. 360).

ýit, ovarra bol!: Git, defol! (TTS. 701).

ýok bol meniň gaşymdan!: Çekil gözümün önünden! (TTS. 236).

ýoluňyz ak bolsun!: Yolunuz açık olsun! (TTS. 705).

ýoluňyz ýagty, maňlaýyňyz açyk bolsun! omyň!: Yolunuz aydınlık, alnınız açık olsun! Amin! *Baryň, ýoluňyz ýagty, maňlaýyňyz açyk bolsun! Omyň!* (TDDS-II. 140). “Gidin, yolunuz aydınlık, alnınız açık olsun! Amin!”

ýok bol!: Yok ol! Kaybol! Gözüme gözükme! (TDDS-I. 88) Bknz. **Güm bol!**

ýurt garşy alsyn!: Halk onu karşılasın! Herkes karşılamaya çıksın! (ADS. 69)

ýuvaş boluň!: Sessiz olun! (TTS. 711)

ýüregim mynçgalanýar: İçim eziliyor (TTS. 459). *Men syrka adama gaýgyrdym, yüregim mynçgalanýar.* “Yaşlı adamı korumaya çalıştım, ona içim eziliyor”.

ýüregiňe gar ýagsyn!: Yüreğine kar yağsın! Yüreği soğusun! (ADS. 77)

ýüzüň gurasyn/ gursun!: Yüzün bozulsun! (TTS. 308).

ýüziňiz-göziňiz dert görmesin!: Eliniz kolunuz dert görmesin! (TTKÜM. 207).

ýüzüňiziň nury dökülmesin!: Yüzünüzden nur eksilmesin! (ADS. 103)

-Z-

zaluvat: Aferin! Bravo! *Zaluvat, sen yeňersin!* (TTS. 716). “Aferin sana, kazandın!”

zyýany ýok: Zararı yok (TTS. 722).

zyýaratyňyz kabul bolsun!: Ziyaretiniz kabul olsun! (ADS. 32)

KAYNAKLAR

- Aksan, D. (2015). *Türkçenin Sözcük Varlığı*, Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- Aksan, D. (2017). *Türkçenin Gücü*, Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- Akyalçın, N. (Nisan 2007). *Türkçe İkilemeler Sözlüğü*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Barın, E. (2003). “Yabancılara Türkçenin Öğretiminde Temel Sözcük Varlığının Önemi”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (13). 311–317.
- Bulut, S. (2012). “Anadolu Ağzlarında Kullanılan Kalıp Sözcükler Ve Bu Kalıp Sözcüklerin Kullanım Özellikleri”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/4, Fall, p. 1117–1155.
- Canbulat, M.; Dilekçi, A. (2013). “Türkçe Ders Kitaplarındaki Kalıp Sözcükler Ve Öğrencilerin Kalıp Sözcükleri Kullanma Düzeyleri”, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/7 Summer, p. 217-232. Ankara.
- Çeneli, İ. *Türkmen Türkçesi Sözlüğü*, Dergi Park, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten Arşiv, Cilt 26, Sayı 1982-1982.
- Doğan, L. (Aralık 2012). “Türkmen Türkçesinde İkilemeler”, *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Issn: 1309-9302. <http://sobiad.odu.edu.tr>. Cilt.3, Sayı 6.
- Gökdayı, H. (2015). *Türkçede Kalıp Sözcükler*, Kriter Yayınları, İstanbul.
- Gücükov, S. “Türkmen Dilinde İyi Niyetler”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi/3*, Nisan 1997. ss. 33-48.
- Gücükov, S. (1997). *Alkışlar-Dilekler Sözlüğü*, İlham, Aşgabat.
- Gül, R. (2008). “Dede Korkut Hikayelerinde Söz Kalıpları”, *D.Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi* S.10, ss.100-105.
- Karademir, F.(2007). “Kalıp Kullanımları Bakımından Türk Halk Bilmeceleri”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt: VII, S. 2, İzmir, ss. 103–132.
- Kaya, D. (1997). “Dualar ve Beddualar”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S.4, Sivas, s.99-121.
- Kılıç, V. (2002). *Dilin İşlevleri ve İletişim*, Papatya Yayıncılık, İstanbul.
- Özdemir, C. (2015). “Bir Kültür Unsuru Olarak Âşık Edebiyatında Kalıp Sözcükler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:8, Sayı: 38, s. 286–294.

- Sarıyev, B. (1994). *Türkmen Sözleşinin Altın Sözlüğü*, Magarif, Aşgabat.
- Sarıyev, B. (2017). *Türkmen Türkçesi ve Kültürü Üzerine Makaleler*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Söyegov M.; Arnazarov S. (2017). *Örneklî Türkmençe Gramer*, Kurgan Edebiyat Berikan Yayınevi, Ankara/ Aşgabat.
- Şahin, E. (2010). “Tatar Türkçesinde Alkış ve Kargış Eki: - Gİrİ”, *Uluslararası Tatar Türkçesi Bilgi Şöleni Bildirileri (12-14 Ekim 2009)*, Edt. Prof. Dr. Erdoğan Boz, Türk Dil Kurumu ve Osman Gazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eskişehir, s. 383-389.
- Şahin, E. (2014). “Türkçede Para Birimleriyle İlgili Deyimler ve Bunların Anlam Bilimsel Karşılaştırılması” , *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 9/9, Summer, p. 953-968, Ankara- Turkey.
- Türkçe Sözlük (2005). TDK Yayınları, Ankara.
- Topçuoğlu Ünal F.; Bursali H. (2015). “Çizgi Dizilerle Kalıp (İlişki) Söz Öğretimi: Cille Örneği”, *The Journal of Academic Social Science/ Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 3, Sayı: 12, Haziran, s. 69-83.
- Yılmaz, E. (2016). *Mahtumkulu Eserlerinin Deyimler Sözlüğü*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Yılmaz F.; Ertürk Şenden, Y. (2015). “Yabancılara Türkçe Öğretiminde Kalıp Sözler: “Babam Ve Oğlum” Film Örneği”, *The Journal of Academic Social Science Studies JASSS Winter III*, Number: 32, p. 187–202.
- Zülfikar, H. (2015). *Söz Varlığı, Yazım ve Anlatım Açısından Türkçedeki Gelişmeler*, TDK Yayınları, Ankara.

ÖZ GEÇMİŞ

KİMLİK BİLGİLERİ

Adı Soyadı : Süveyda ŞAHİN
Doğum Yeri : Köyceğiz/ MUĞLA
Doğum Tarihi : 08.01.1990
E-posta : suveydasahin48@gmail.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lise : Köyceğiz Naip Hüseyin Lisesi
Lisans : PAÜ Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü
Yüksek Lisans : PAÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı
Yabancı Dil ve Düzeyi : E Seviyesi (57.75 puan)

İŞ DENEYİMİ : MEB'e bağlı okullarda ve Halk Eğitim Merkezinde ücretli öğretmenlik, usta öğreticilik.

ARAŞTIRMA ALANLARI: Kazak Türkçesi ve Türkmen Türkçesi.

TEZDEN ÜRETİLEN TEBLİĞ VE YAYINLAR: Şahin S., Biray N., "Türkmen Türkçesinde Kalıp Sözlere Bir Bakış" , *Ahmet Yesavi Üniversitesi Türkologia*, Mart-Nisan, No: 2 (94).